

25631

FRAGMENTE
DIN
ISTORIA ROMÂNILOR
DE

Eudoxiu Haron de Hurmuzaki

Sub auspiciile Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și ale Academiei Române

TOMUL AL DOILEA

Traducere făcută de
IOAN SLAVICI

262

Donațiunea Prof.
Gh. Rimniceanu Bârla

BUCUREȘTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, Strada Berzei, 59.

1900.

FRAGMENTE
DIN
ISTORIA ROMĂNILOR

Inu. A. 46.725

FRAGMENTE

DIN

ISTORIA ROMĂNILOR

DE

Eudoxiu Baron de Hurmuzaki

Sub auspiciile Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și ale Academiei Române

TOMUL AL DOILEA

Traducere făcută de

IOAN SLAVICI

113292

Donațiunea Prof.
Gh. Râmniceanu, Bârlad

BUCUREȘTI

Stabilimentul grafic I. V. SOCECŪ, Strada Berzei, 59.

1900.

1222

CONTROL 1953

Re 292/26

1956

1951

D

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
Cota 25631 Dublet
Inventar 113292

B.C.U. Bucuresti

C113292

SCARA MATERIEI.

Istoria bisericii române în Ardél.

CAPITOLUL VII.

A. Starea bisericii de rit grecesc în Ardél pe timpul principilor aleși.

	<u>Pagina</u>
Helotismul poporului românesc	1
Ușurarea succesivă a pozițiunii preoțimii greco-orientale	4
Resistența mai multor Metropoliți români și persecuțiunile pornite contra lor	11
Metropolitul Ilie Jorești	13
Instrucțiunile date Episcopului Stefan Simonoviez	14
Archiepiscopul Sava Brancovici	20
Șirul Archiepiscopilor greco-orientali	22

B. Stărnințele unioniste în Ardél sub Casa împărătească.

Motivele de uniune ale Curții și greutatea convertirii	24
Avântul și pretențiunile partidului catolic	24
Impărecherile purtătorilor de putere și nesiguranța Ardélului	25
Certurile pentru titluri și ranguri	27
Conlucrarea plină de succes a Cardinalului Kollonicz și a Iesuiților	32

	Pagina
Aparentă egalitate de drepturi în adevărată siluire de conștiințe	34
Negoțieri începătoare și apropiată învoială cu clerul român	36
Primirea, confirmarea și regularea uniunii	47
Indispozițiunea și plângerile uniților din cauza executării concesiunilor	48
Pretensiunile catolicilor și concesiunile ce li se fac	51
Opozițiunea staturilor acatolice și a guvernului provincial	60
Statut împărătesc pentru uniți	65
Numirea lui Atanasie ca Episcop unit. Firea, pozițiunea și viitorul bisericii unite	69
Resistența, protestarea și suferințele preoților și laicilor români	74
Siluirea unionistă și rezistența populațiunii. Neguțătorii greci	78
Uneltirile lui Dindar. Instigațiunile Maghiarilor și ale lui Brâncovenu	82
Politica confesională siluitoare a guvernului	87
Indispozițiune. Pericole și conjurațiune în Ardeal	88
Grentăți cu țerile vecine	94
Incetarea succesivă a asprimii guvernului în cestiuni confesionale	101
Un plan de uniune pentru întregul Ardeal	110
Tânjirea uniunii	112
Grentăți întimpinate la consolidarea uniunii	116
Infințarea și dotarea Episcopiei din Ardeal	118
Opozițiunea dietală	122
Frecări cu Iesniții centralisatori	124
Activitatea confesională și anti-iesuitică a Episcopului Klein	125
Conflictul fățiș și punerea în stare de acusat a Episcopului Klein	133
Cererile Episcopului Klein pentru uniți	135
Combaterea uniților și apărarea lor. Cererea reînviată a lui Klein	138
Conflictele uniților cu catolicii și primejdiile din partea acestora	143
Proiectul de lege al Împărătesei	143
Opozițiunea staturilor și proiectul lor de modificare	146
Replica Episcopului Klein	148
Indărătnicia Staturilor și protestul Episcopului Klein	150
Cererea colectivă a catolicilor și a uniților	151
Căderea în disgrăție, retragerea și exiliul lui Klein	155
Păstorirea Episcopului Aron	160
Reîntărirea zelului de uniune	163
Înăsprirea opozițiunii Românilor și a Metropolitului sârbesc	166

	<u>Pagina</u>
Intervenirea Rusiei	171
Scăderea în masse a uniunii	175
Numerósele emigrări ale Românilor și cauzele lor	181
Frământări din ce în ce mai vii și înnăbușire cu puterea armată	190
Incercările de intervenire ale Sârbilor	191
Circulara Episcopului sârbesc	193
Diferite propuneri de rezolvare	197
Opiniunea decisivă a cancelarului	199
Concesiuni făcute greco-orientalilor și condițiunile, în care se fac	205
Frământări nepotolite și neliniștite între Români	210
Activitatea Episcopului Dionisie	213
Turburări între Români din Bistrița	220
Asprimea guvernului îmblândită de Curte	227
Opozițiunea lui Bajtay	230
Propuneri divergente făcute de Bukow și de Baitay	234
Lupta privilegiilor contra reformelor	236
Episcopul Athanasie Rednic	240
Episcopul Grigorie Maior	246
Episcopiș provisorii Novacovic și Chirilovic	253
Intemeierea definitivă a Episcopiei. Episcopul Ghedeon Nichitic	254
Episcopul Gherasim Adamovic	256
Îmblândirea uniților. Episcopul Ion Bob	257
Respingerea intervenirii sârbești	260
Căderea în disgrație a Metropolitului sârbesc și pericolele ce-l amenință	264
Cauzele potolirii maniei de uniune	266
Liberala politică de guvernare a lui Iosif II. Răscóla Românilor	268
Episcopul Vasilie Moga	272
Incheere	277

Istoria bisericii române în Ardél.

CAPITOLUL VII.

A. Starea bisericii de rit grecesc în Ardél pe timpul principilor aleși.

Din timpurile Romanilor și în ciuda tuturor învălmășelilor migrațiunii de popoare nămul românesc a știut să se afirme statornic și nestîrpit ca moșnean străvechiu în Ardél, țara de baștină încungiurată de munți, și în partea de nord-ost a Ungariei, și, răsărându-se, împins în parte de năvălirea Maghiarilor, în colonii numeroase peste șirul de culmi al Carpaților asupra plaiurilor ce se coboră la sud-ost spre Dunăre, țară pe cât de roditoare, pe atât de rar populată, a făcut, unit cu locuitorii găsiți aici, de același neam și ei, cu putință întemeierea principatelor politicește de sine stătătoare Muntenia și Moldova. Încă pe timpul patriarhului Phochiu națiunea română s'a creștinat, a recunoscut juris-

Helotismul
poporului ro-
mănesc.

dicțiunea bisericească a patriarhatului ecumenic și a primit din mâinile lui pe cărmuitorii săi bisericești. În timpul certurilor dintre Roma și Constantinopol, sub Patriarchul Cerulariu, Românii s'au ținut în partea grecască, ear după-ce s'a făcut desbinarea deplină, ei s'au declarat cu toată hotărîrea pentru modul de a vedea al Patriarhului grecesc și al Episcopilor săi și a stărui cu neclintire în credința și în cultul bisericii greco-orientale, rămîind în supusă atîrnare față cu Patriarhatul ecumenic. După împărțirea în diecese stătorită de împăratul bizantin Andronic Paleologul pentru întreaga împărăție jurisdicțiunea bisericească a Mitropolitului Valachiei se întindea nu numai asupra celor două diecese din această țară, cea de Rîmnic și cea de Buzău, ci totodată și asupra diecesei române din Ardél și asupra diecesei din Maramureș, în Ungaria superiôră. De aceea Mitropolitul, care la început își avea reședința în Tergoviște, ear mai târziu la București, a purtat titlul provinciei bisericești „Ungro-Vlahia“. De la el primiau decî amîndoi Episcopii, și cel de Alba-Iulia (Bélgrad), și cel de Muncaciú, în casurile date, scaunul și consecrațiunea, pînă-ce prin primirea uniunii nu s'a rupt cu desevirșire firul de legătură confesională și hierarchică. Ast-fel și cei din urmă doi episcopi greco-orientali ai Romînilor din Ardél, Teofil și Atanasie, au primit mitra și cîrja de la Mitropolitul din București. De oare-ce Romîni, cu tôte imigrațiunile de Unguri, Sécui și Sași, de care fuseseră strimtorați în deosebite timpuri, tot mai constituiau în Ardél a treia parte din poporațiunea totală, rezultă de sine covirșirea în număr a creștinilor greco-orientali și astfel și superioritatea lor socială în țara acésta.

Cu toate aceste cele-lalte trei națiuni rămase în minoritate, care-și însușiseră stăpânirea în țară și erau preocupate numai de propriile lor interese, grație legăturilor de strinsă unire, pe care le încheiaseră prin bună învoială și le intrupaseră în formă de lege, au știut face, ca populațiunea românească, care se ocupa numai cu prăsierea de vite și cu plugăria și se află pe o treptă mai inferioară în cea ce privește dezvoltarea socială, să cadă în o păcăginire tot mai adâncă și să nu se mai potoacă să ridice spre a frânge jugul ce i se impusese. Guvernul maghiar a făcut apoi ceea ce mai lipsea, pentru-ca prin excluderea de la drepturi, prin părăsire și asupra să se încoroneze opera înjosirii premeditate a unui popor, care din cauza covârșirii sale în număr, a vecinătății sale cu un nem înrudit și pentru legăturile sale bisericesti cu Orientul era de o potrivă urgisit, ear în aservirea sa socială și în neînsemnătatea sa politică se dovedise drept un foarte folositor material de exploatare pentru cele trei națiuni domnitoare.

Posițiunea politică a Românilor și a Rutenilor puțină la număr culmina deci în lipsa de drepturi politice și în relațiunile de cea mai asupritore iobăgie a lor față cu privilegiata nobilime teritorială a Maghiarilor, relațiunii, care primiseră o confirmare solemnă prin legislațiunea țării și erau executate fără cruțare de către dirigătorii țării. Din mâinile celor trei națiuni ale Ardélului, singure chemate a legifera, adecă din ale Maghiarilor, ale Sécuilor și ale Sașilor au ieșit legi, care au imprimat aservirii Românilor și a celor-lalți neuniți caracterul legalității și astfel au declarat această apăsare nelegiuită drept un lucru statornic și irevocabil. În anul

1575 s'a croit o lege, care declară lămurit, că secta religioasă a Românilor și a Grecilor n'are să fie tolerată în țară decât câtă vreme le va plăce Principelui și staturilor țerii¹⁾. La un alt loc legea dispunea, ca națiunea românească, de și n'are să fie socotită între staturile țerii și nici religiunea ei nu e socotită între cele recepte, din considerațiune pentru folosul țerii are să fie înzestrată cu preoți²⁾. În virtutea dispozițiilor explicite ale legii ei trebuia să le facă nobilitarilor domni de pământ serviciul de robotă (oficia servilia), și dacă erau găsiți în stare de ómenii liberi pe vre-o moșie, puteau să fie prinși de domnul de pământ și siliți la iobăgie. În scara ocupațiilor dîlnice ei nu se urcau mai sus decât până la starea de păstori, pâlmași și plugari, și chiar și preoții lor erau siliți de nevoile vieții să între în vre-una din aceste categorii primitive. De óre-ce ocupațiunea de căpetenie a Românilor din Ardel era prășirea de vite, și preoții români în hrisóvele de danie și în diplomele de scutire ale Principilor Gavriil Pethlen (1609), Achatiu Barcsay (1659) și Michail Apaffy (1663) sunt numiți mai ales „păstori români (pastores Valachi)“, și mai rar „sacerdotes“.

Ușurarea
succesivă a
pozițiilor
preoțimii greco-
orientale.

Helotismul, care apăsa pozițiunea politică, s'a transmis și asupra relațiilor bisericești ale Românilor, al cărora Episcop cu titlul de Archiepiscop își pusese reședința la Alba-Iulia. Astfel preoții Români, al cărora tată

¹⁾ În „Approbatæ Constitutiones“ Part. I. tit. I. art. II. se dice: „tolerantur pro tempore usque beneplacitum Principum ac Regnicolarum“.

²⁾ Approbatæ Constitutiones. Part. I. tit. I. art. I.

fusesse iobagiū, cu toată dignitatea lor, numai în virtutea nașterii, erau socotiți și ei drept iobagi ai domnului de pământ, căruia îi servise tatăl și tocmai de aceea, nici chiar în cazul, că erau mutați în o parohie mai bună ori la un alt domn de pământ, ei nu puteau nici să se depărteze de locul nașterii lor, nici să se desfacă fără de învoiala domnului lor de pământ de datoriile și serviciile lor iobăgești. Principele Sigismund Báthory a dispus, ce-i drept, la cererea Metropolitului Ioan de Prislop, în anul 1595, 4 Iunie, ore-care ușurări în starea clerului român, care înse în genere a rămas neschimbată. Abia în inima Principelui Gavriil Báthory, altfel om aspru și tonatic, s'a deșteptat o mai adâncă milă pentru suferințele și strimtorările poporațiunii române și o mai înaltă stimă pentru preoțimea ei, și ordinațiunea domnească de la 9 Iunie 1609 a ușurat relațiunile asupritore. În virtutea ei preoții români aveau dreptul de a se muta de la un loc la altul cu familia și cu tot avutul lor, cu știrea episcopului și fără de învoirea domnului de pământ; Principele i-a eliberat totodată și de sarcinile plebeice (*oneribus plebeis*), precum și de serviciile cetățenești (*serviciis civilibus*), la care după tradițiune erau obligați față cu domnul de pământ, făcând o excepțiune numai în ceea ce privește darurile întemeiate în tradițiunii, pe care aveau să le dea și de aici înainte domnului de pământ ¹⁾. Cătré urmașul lui,

¹⁾ *Litterae Privilegiales Principis Gabrielis Báthory ddo Albae Iuliae, 9 mensis Iunii 1609.*

Die Union der Walachen in Siebenbürgen unter Kaiser Leopold I. von Joseph Fiedler. (In den Sitzungsberichten der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Band XXVII. Seite 350.)

binevoitorul Gavriil Bethlen, s'a adresat preoțimea română din ținutul Făgărașului cu cererea, ca să le restituască imunitatea ce li se cuvinea din vechime și mai nainte și fusese în us în cea ce privește deciuiala atât față cu Domnul țerii, cât și față cu domnii de pământ. În virtutea ordinațiunii domnești emise de Gavriil Bethlen la 18 Septemvrie 1624 li s'a implinit apoi cererea și li s'a acordat cât pentru ținutul Făgărașului imunitatea de deciuială din ródele câmpului și din animalele domestice¹⁾. Cel mai apropiat urmaș al lui Bethlen, George Rákóczi I., cedând stăruințelor zeloase al Metropolitului Ghenadie II. (George Bradi), i-a acordat la 9 Aprilie 1638 clerului român multe drepturi și libertăți prețioase, de și nu de tot îndestulătoare. De óre-ce datoria de deciuială îi remăsese preoțimii greco-orientale în toate părțile Ardélului, afară de districtul Făgărașului, Archiepiscopul Sava Brancovicî a intervenit în urmă dimpreună cu fruntașii bisericii la Principele Achațiu Barcsai, ca să suprima îndatorirea acésta, care atât de puțin se potrivește cu chemarea preoțescă. Țiind sémă de acest motiv și apreciând în deosebi și serviciile diplomatice, pe care Metropolitul Brancovicî i le făcuse chiar atunci pe lângă Hatmanul Cazacilor, Barcsai a eliberat prin diploma de la 15 Martie 1659 pe preoțimea română pentru tot cuprinsul Ardélului de sarcina deciuialii către fisc, pe care până atunci erau obligați și siliți să o dea pentru cămara domestică din toate pro-

¹⁾ Litterae Privilegiales Principis Gabrielis Bethleni ddo in pago Bethlen, 18 September 1624. Sitzungsberichte der kaiserl. Akademie der Wissenschaften in Wien. Band XXVII. pag. 336.

ductele de câmp și din prăsila de vite, precum și din stupini în proporțiunea de una din zece, din nou, din cincî, din patru ¹⁾). În timpul domniei următoare Metro. politul Sava, care a păstorit de la 1659 până la 1889, adecă 21 ani, a știut să câștige întru cât-va bunăvoința lui Apaffy și să-l dispună, prin serviciile ce-î făcuse în mai multe rënduri, la ore-care blândeță față cu poporul român. De ore-ce el fusese dimpreună cu fratele său Gheorghe Brancovici în mai multe rënduri însărcinat cu negocierii diplomatice între Ardeł și țerile române, pe care le și dusesese la un bun sfîrșit, el a profitat de acestă ocasiune, ca să obțină mijlocirea ambilor Domni din Țerile dunărene în favorul coreligionarilor și connaționalilor săi greū asupriți de sub stăpânirea lui Apaffy. În urma unei asemenea influințe el și fratele său Gheorghe au primit în anul 1668 învoirea de a călători la Moscva, ca să adune bani pentru zidirea bisericii catedrale și a reședinței episcopescii. Simțind după întorcerea sa planurile de persecuțiune, pe care le croise reformații zelotici în timpul absenței sale și aflând despre călcarea mai multor prerogative bisericescii, el și clerul lui s'a adresat cu o cerere stăruitoare la Principele Apaffy pentru ocrotire și ajutor. Acesta a emis la 30 Decemvrie 1675 din Alba-Iulia o formală diplomă de ocrotire, în care le poruncește tuturor diregătoriilor și tuturor regnicolilor, ca să nu iee bisericile greceșii de sub posesiunea și dreptul de dispozițiune al episcopului grecesc și al preoților lui, ci mai virtos să respecte neatinse privilegiile acordate de principii acestei

¹⁾ Șincai, Cronica Românilor. Tom. III. pag. 82.

bisericii; în același timp interzice orîși-cui de a mai detrage episcopiei contribuțiunea de un florin, pe care aveau să o plătească preoții subordinați ei, fiind avisată numai la această contribuțiune.

Ocotirea cerută de la Apaffy și acordată de densusul a resunat numai ca un eco lămurit la strigătul de ajutor al creștinilor de rital grecesc, care se vedea amenințați în credința lor. Propaganda calvinistă, nu mai pre jos de cea catholică în ceea ce privește lipsa de considerațiunii, năsuia adecă cu toată hotărîrea și se folosia de toată puterea ei, ca să-l subordoneze pe episcopul Sava hierarchiei bisericesti reformate, să-î iee veniturile, să-l oprască de a mai sfinți preoți și să rumpă din diecesa lui câte-va protopopiate. Parte prin ocotirea principelui, parte prin intervenirea Domnilor din țările române s'a înlăturat întru cât-va furtuna, ba s'a obținut chiar și ore care ușurări în sorta strimtoratei preoțimii române.

Imbunătățirile materiale, pe care preoțimea avea în ceea ce privește pozițiunea ei economică să le mulțamească silințelor puse de Episcopul Sava, au urmat destul de răpede una după alta. În curînd după urcarea sa în scaun Principele Michail Apaffy, la cererea preoțimii române, s'a simțit îndemnat a confirma prin diploma scrisă la 1 Septembrie 1663 scutirea de dăciuală către fisc, pe care o acordase predecesorul său Barcsai, declarînd totodată, că din chiar a lui generosă pornire le acordă și scutirea dijmei de vin, care în diploma de scutire a lui Barcsai fusese trecute în tăcere, folosindu-se pentru acesta de strania expresiune, că *nobilitézá* viile (*Vineas Nobilitandas duximus, prout eas*

Nobilitamus praesentium per vigorem). De óre-ce inse tot atât de apăsătoare deciuială către domniî de pământ rămăsese în deplina ei vigóre, scutirea de deciuiala către fisc, orî-și-cât de binefăcătoare, nu putea să contribuie în măsura dorită la ridicarea stării materiale a unei preoțimî, care, cuprinsă de grijile unei stări de apăsare și luptându-se cu felurite nevoi și cu grija pentru hrana de toate ȃilele, era silită să pună mâna la munca plugărescă, pentru-ca să-și susție viața, și să ostenescă ȃi cu ȃi într'o lucrare ordinară, ceea ce, spre marea pagubă obștescă, trebuia s'o abată de la chemarea ei adevărată și mai înaltă, de la promovarea culturii religioase și morale a poporului, ba chiar și de la sêvșirea funcțiunilor de serviciu dumnezeesc. Acest motiv l'a îndemnat pe Principele Apaffy să deo o mai mare întindere scutirilor ce acordase, și prin diploma de la 20 Decemvrie 1673 el declară, că vrea să întindă scutirea deciuiei către fisc acordate preoțimii române în ceea ce privește averea lor proprie în róde de câmp, vite, vin și stupi și asupra pământurilor și proprietăȃilor, care fac parte din averea bisericii orî din dotațiunea parochială; căci el voia, precum o spune lămurit în diplomă, să pórte grijă de ușurarea traiului și de lesnirea lucrării sêrmaneî preoțimii române, pentru-ca și ea să pótă lucra cu ajutorul lui Dumnezeu mai cu folos pentru mângaierea poporului. Nobila intențiune a Principelui a găsit însă la cele trei națiunî privilegiate, ba chiar și la organele executive ale guvernului o primire atât de rece și atât de puțin sprijin, încât Maghiarii, Sașii și Secuîi, neȃiind sémă de diploma de scutire, au urmat ca în trecut, să stórcă de la preoțimea română fără

de nici o considerațiune deciuiele, au nesocotit privilegiile câștigate și n'au lăsat ca imunitățile ce i se acordaseră să ajungă la valoare practică. Asupra cererii făcute din cauza acesta de cei jigniți în drepturile lor Apaffy a emis la 12 August 1676 un aspru și serios ordin către diregătoriile celor trei națiuni și către Pastorii săsești; în acest ordin el îi însărcinează și-i admoniază să păzescă, să respecte și să apere privilegiile acordate preoțimii parohiale române în ceea ce privește deciuiala, și acesta cu atât mai virtos, cu cât chiar și staturile țerii, departe de a vătăma aceste privilegii, mai virtos le-au susținut și urmăză a le susține¹⁾. Dacă ordinul sever al lui Apaffy în ceea ce privește supraveghierea le era adresat atât Pastorilor evangelicilor, cât și clerului de rit grecesc și dacă acestuia i se porunca să fie ascultător față cu superintendentul Gaspar Tiszabecsi, cauza era împregiurarea, că încă de mult Protopopii greco-orientali din Ardeal erau supuși jurisdicțiunii superintendentului calvinesc, care, foarte fierește, era puțin preocupat de disciplina severă a preoțimii și de instruirea catichetică a tinerimii în propria ei religiune, ci stăruia, din contra, să câștige proseliți

¹⁾ Litterae Privilegiales Principis Acatii Baresay, ddo Bistricii, 15 mensis Martii 1659. Litterae Privilegiales Principis Michaelis Apaffi, ddo Albae-Juliae, 1 Septembris 1663. Litterae Privilegiales Principis Michaelis Apaffi, ddo Albae-Juliae, 20 Decembris, 1673. Litterae Mandatoriae Principis Apaffi ad Clerum graeci ritus, ddo Albae-Juliae, 14 Augusti 1674. Litterae Mandatoriae Principis Michaelis Apaffi, ddo Görgény Szt.-Imre, 12 August 1674, Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, philos. historische Klasse, Band XXVII. Seite 366—370. Sinkai, Chronica Românilor, Tom. II. pag. 118.

pentru biserica sa, o stăruință, care cu tot zelul a rămas din multe cauze zadarnică și tocmai de aceea a și încetat în cele din urmă.

Poporațiunea română ajunsese în urma helotismului social, politic și religios la mare pădăjire nu era, în genere, accesibilă pentru vederi de teologie teoretică, care, deosebindu-se prea mult de credințele ei religioase nu le oferea nici măcar avantajul adimenitor, că vor avea drept urmare practică vre-o îmbunătățire în greua stare de lucruri din biserică și, în genere, din viața lor. Cu toate acestea timpul Principilor reformați a lăsat în poporațiunea română multe urme învederate despre proselitismul făcut de reformați, pe alocurea cu oare-care succes. Incepând din timpul domniei lui Gavriil Bethlen, în timpul domniei celor doi Principi din familia Rákóczy și până la sfârșitul domniei lui Michail Apaffy (1690) mulți nobili români de categorie mai superioară ori mai inferioară, mulți preoți de toate gradele, ba chiar și Metropoliții români au intrat sub presiunea exercitată de sus în sinul bisericii reformate. Și anume în anul 1643 Metropolitul Simon (sau Simonovicz), iar în anul 1680 Metropolitul Iosif Budai a făcut mărturisire publică, că primește dogmele și învățăturile bisericii helvetice. Istoria multor comune ori familii odinioară române, iar așii maghiare dovedește apoi din destul, că schimbarea religiunii a avut încurând drept urmare schimbarea limbei și a întregii naționalități.

Autonomia firască a bisericii de rit grecesc a fost în timpul Principilor aleși atât de nesocotită, drepturile și dignitatea ei erau atât de nesfiit călcate în picioare, în cât o decadentă mai desevrșită abia era cu putință și nici chiar încercările de intervenire a Domnilor din

Resistența
mai multor
Metropoliți
români și per-
secuțiunile
pornite contra
lor.

Tara-Românescă, mai ales ale lui Șerban Cantacuzino, nu puteau să aibă mult succes.

De la începutul secolului XVII. protestanții își croiseră în zelul lor de convertire planul de a falsifica prin învățături reformate puse în gura preoțimii române legea cea veche, pentru-ca poporul român să fie tras astfel, ca într'o mreje, pe nesimțite în legea cea nouă. Spre scopul acesta s'au emis în mai multe rânduri la adresa Metropolitului și a clerului român instrucțiuni amănunțite, date în scris și pline de învățături protestantice, în adevăr un fel de normă catichetică protestantică-orientală, cu porunca expresă, ca instrucțiunea religioasă să i se dea poporului în înțelesul acestora. Asemenea instrucțiuni au primit Metropolitul Dositei în anul 1627 pe timpul domniei lui Gavriil Bethlen, Metropolitul Ghenație II. în anul 1628 și Metropolitul Stefan Simonovicz în anul 1643 în timpul lui Gheorghe Rákóczy I.

Deși această instrucțiune siluită a produs în cazuri singuratiche efectul dorit, ea n'a putut, în genere, să-î amăgască pe Români, nici să-î clatine în alipirea lor către legea părinților săi. Siluirea, mărginindu-se la formele externe, abia putea să aibă vre-o înruiere asupra firii intrinsece a religiunii și asupra manifestațiilor ei.

Nici chiar în ceea ce privește formele externe înse Metropoliții din Alba-Iulia n'au putut să cedeze totdeauna față cu stăruințele calvinești ale Principilor din Ardeal și așa ei s'au expus la disgrafia lor.

Cât pentru cultul extern înse guvernamentul de partid, pătuns de fanatismul religios și volnic în procedurile sale, cum era cel ardelenesc de atunci, găsea în

formele, în scăderile și în organele administrațiunii bisericești destule pretexte, ca să dea violențelor, pe care le plănuia, aparențele unei procederi legale și drepte.

Mai ales doi Metropoliți au fost, a căroră statornicie a resistat față cu toate încercările de adimenire și de intimidare și asupra căroră regenții ardeleni și-au descărcat mânia în totă tigna și cu un particular zel.

Primele măsuri de constringere au fost luate contra Metropolitului Ilie Jorești, care în anul 1638 venise, ca simplu călugăr, cu o măgulitoare epistolă de recomandățiune din partea Voivodului Matei din Muntenia în Ardeal și, din considerațiune către legăturile de prietenie ce existau între cele două curți, fusese ridicat de Principele Gheorghe Rákóczy I. în scaunul metropolitan din Alba-Iulia.

Metropolitul
Ilie Jorești.

Oricare neregularități de viețuire, de care se făcuse, așa se dicea, vinovat în timpul visitațiunilor canonice, precum și la alte ocașuni, au oferit numai pretextul binevenit, pentru-ca într'un mod, care salvază aparențele, să fie pedepsit cu asprime pentru supărătoarea virtute a stăruinței în credință. El se dovedise adecă ca zelos luptător pentru credința sa, se pusese cu bărbăție în protiva propagandei calviniste, exclusese de la orîși ce întrebuințare în biserică cărțile traduse în limba românească și concepute în spiritul reformațiunii și era surd atât față cu adimenirile, cât și față cu intimidările. Resturnarea lui era deci lucru definitiv hotărît la Curte, și nu era lucru greu a se găsi ceva pentru mascarea legală a acestei intențiuni.

Un sinod convocat la porunca lui Rákóczy a declarat în anul 1643 pe Metropolitul Ilie Jorești pe din destul

dovedit de greșelile, pentru care era acusat, a decretat atât depunerea, cât și desbrăcarea lui de darul preoției, l'a extradat autorităților civile, ca aceste să-î croiască pedepsa legală și a obținut pentru această hotărîre a sa formala sancțiune domnască. Atitudinea dușmănoasă a sinodului față cu acusatul cap bisericesc, care era în strînsă legătură cu tendința propagandistă a guvernului reformat, a fost în mare grad rezimată pe faptul, că în unele cercuri și protopopiate, anume în Alămor, Hațeg, în Comitatul Hunedorei și în valea Oltului mai mulți preoți trecuseră în taină la calvinism; nu se lăpădaseră, ce-î drept, de biserica lor, ei înse în virtutea unei ordinațiuni lămurite a Principelui Rákóczy nu îi erau subordonați Metropolitului de Alba-Iulia decât întru-cât superintendentul reformat Stefan Gelei credea de cuviință s'o încuviințeze acesta.

Instrucțiunile
date
Episcopului
Stefan
Simonovicz.

Prin asemenea apucături administrative sprijinite de un invederat terorism a știut Gheorghe Rákóczy I. să obțină de la sinodul român resturnarea unui cap bisericesc supărător; tot atât de ușor i-a fost dar a face, ca în locul lui același sinod să alégă un urmaș îngăduitor și de aceea binevedut în persóna preotului Stefan Simonovicz, o alegere, care se mai bucura, afară de acesta, și de aprobarea superintendentului Stefan Gelei, sub a căruia priveghiere se afla atunci biserica grecescă din Ardeł. În diploma de confirmare emisă de Principe la 10 Octomvrie 1643 nouă alesul Episcop saú Metropolit Stefan II. a primit totodată și niște instrucțiuni, despărțite în cinci-spre-zece dispozițiuni singuraticice, în ceea ce privește purtările lui ca cap bisericesc. Chiar și numai prin acceptarea acestor instrucțiuni el a primit față

cu Principele un obligament moral, care atât de puțin se potrivea cu confesiunea grecă și cu pozițiunea lui de Episcop, încât, fiindu-se strict de normele prescrise, pretinsul Episcop diecesan grec s'ar fi dat pe față ca superintendent helvetic altfel numit. Oul grec ar fi cuprins în cazul acesta un pui protestant cu pene grecești.

Norma prescrisă îi impunea Episcopului, înainte de toate, o îndatorire, care, tocmai pornind din intențiunea de a exclude limbile usitate în alte biserici surori, d. e. cea slavă și cea grecă, părea menită a contribui în mare grad la întemeerea și la întărirea bisericii naționale române și la prefacerea limbii țerii în limbă bisericească.

Toate funcțiunile religioase, atât în biserică, cât și afară de biserică, rugăciunile de tot felul, predicile și catichisațiunea, atât Episcopul, cât și preoțimea ce-î era subordonată aveau să le facă numai în limba românească. Ori-și cât de priincioasă și de binevoitoare părea această dispozițiune în genere, ea nu era lipsită de calculul fin, că o asemenea despărțire în ceea-ce privește limba va înfrunturi asupra slăbirii legăturilor dintre biserică română și celelalte biserici surori și va trebui să îngreueze intrarea în Ardeal a tuturor preoților străini, care nu cunosc limba română.

Intr'un alt punct i se prescria Episcopului (Metropolitului), ca nu numai să primască pentru persoana sa catichismul calvinesc ce i se trimitea în același timp ca singurul corect și să învețe după el, ci să porte totodată de grijă, ca el să fie primit, publicat și răspândit în diecesa lui. I se mai prescria apoi, ca atât el

însuși, cât și clerul lui să dea cuminecătura în formă
 indoită și numai persoanelor virstnice, pricepătoare și cu
 bune purtări. Crucile și icónele din biserică n'are să
 le cinstescă ca pe niște lucruri sfinte, ci să le pre-
 țuiască ca pe niște podóbe ale zidirii bisericești și ca
 pe niște monumente despre suferințele mântuitorului, fă-
 cînd ca și credincioșii de sub păstoria lui tot ast-fel să
 le prețuiască. O altă îndatorire a Episcopului era, ca
 el să nu se incumete a grăi de rău, a supăra orî a
 prigoni pe Români, care, fie ei din starea preoțescă,
 fie din cea laică, vor fi trecînd la confesiunea reformată,
 ci să-î întimpine, din contra, cu aceeași iubire ca pe
 coreligionarii săi remași credincioși. S'a luat mai de-
 parte dispozițiunea, că în toți anii are să se întrunescă
 un sinod eparchial, în care întreaga preoțime română
 să fie reprezentată, și că în incidentele dogmatice im-
 portante părerea superintendentului reformat de atunci
 are să fie considerată drept criteriū pentru decisiunea
 corectă. Atât la alegerea, cât și la destituirea, drept pe-
 deapsă, a protopopilor, nu i se va cuveni vot numai
 Episcopului și Consistorului său, precum și preoțimii din
 protopopiatul respectiv, ci totodată și superintendentului
 general reformat, și acesta are să fie anume invitat a
 lua parte la rezolvarea cestiunii personale. Conflictele
 dintre preoți avea, în sfîrșit, să fie rezolvate cu oca-
 siunea visitațiunilor canonice în prima instanță de Epis-
 cop (Archiepiscop) însuși cu concursul protopopilor com-
 petenți, ear în cazul unui apel făcut de părți ele au
 să fie înaintate la forul diecesan, unde Episcopul cu
 consistorul său și cu mai mulți protopopi au să facă
 o nouă cercetare, sentința avea, înse s'o supună mai

nainte aprecierii și aprobării superintendentului general reformat ¹⁾.

Episcopul orî, (cum el însu-și se numia), Metropolitul Stefan II., care pare a fi fost preocupat mai mult de rămânerea sa în scaun decât de libertatea conștiinței și de păstrarea dignității sale, s'a supus la ceea-ce era inevitabil și astfel a executat cu un zel cel puțin aparent prescrierile de conduită în toată serioșitatea făcute și tocmai de aceea trecute în întregimea lor în actul de instalațiune, fără înse ca să fi părăsit formal legea și biserica lui, a luat deci o atitudine de mijlocitor și a știut astfel să se asigureze contra disgrăției și a fanaticei maniî de persecuțiune a lui Gheorghe Rákóczy I. De ôre-ce între aceste Catichismul calvinesc tradus la porunca acestui Principe în românește și tipărit cu cheltuiala lui nu numai în Ardél, ci totodată și în principatele române de la Dunăre a străbătut și s'a răspândit și astfel a pregătit pentru religiunea grecescă scandal și pericol de existență, efectul (acestei purtări a Episcopului) asupra preoțimii române nu a fost mic. Archiepiscopul Stefan, legat de instrucțiunile ce primise și intimidat de sôrtă predecesorului său, n'a cutezat să-și ridice glasul contra acestei cărți stricăciôse. Metropolitul Moldovii Varlaam, urmând invitațiunii ce-î făcuse marele boer Udriște Năsturel, cumnatul Voivodului Munteniei Mateiû, a luat cauza cu energie în mână și a pus cestiunea în discuțiunea unei adunări de Episcopi, convocată din ambele principate, care,

¹⁾ Samuil Klein de Szád, Istoria bisericescă. — Șincai, Chronica Românilor. Iași, 1853, Tom. III. pag. 38.

stăruind pe lângă dispozițiunile și hotăririle sinodului ținut la Iași în anul 1642, a respins Catichismul calvinesc ca fiind eretic, l'a afurisit și a hotărît să-l combată cu atât mai virtos, cu cât tocmai atunci propaganda reformată aruncase din Ardeal mreșile ei asupra Românilor din toate țerile cu același zel, cu care Patriarhul Chiril Lukaris arunca pe ale lui asupra Grecilor. Metropolitul Moldovii Varlaam a publicat prin o anume pastorală oprirea formală, precum și o amănunțită combatere a Catichismului calvinesc declarat de eretic și introdus prin contrabandă și a lăsat să se publice în anul 1645 în tipografia sa de la Iași, spre știința tuturor, atât această pastorală, cât și combaterea concepută în forma unui anticatichism¹⁾. Astfel i-a fost rezervat vrednicului Metropolit din Moldova să impedece în mare parte și să oprască în întinderea lui răul ce colegul său din Ardeal l'a făcut bisericii sale fie prin o incuviințare explicită, fie, cel puțin, prin o intenționată ignorare.

În tocmai ca în cazul mai sus amintit, Metropolitul Stefan a dat și într'un alt caz tot atât de important dovadă de puțină prudență, prevedere și purtare de grijă pentru binele bisericii sale. Deși trebuia fără îndoială să aibă cunoștință despre turburările bisericesti și despre machinațiunile unioniste ce în diecesa Muncaciului se petreceau cu violență din ce în ce mai invederată, el nu s'a sfîit a da mână de ajutor pentru ridicarea la demnitatea de Episcop a celui mai primejdios dintre anteluptătorii uniunii și a da astfel sôrta bisericii grecesti de acolo în mâinile unui transfug viclen și plin de rău-

¹⁾ Șincai. Chronica Românilor. Iași. 1853, Tom. III. pag. 45.

tate. Când adevăratul călugărul basilit Petru Parteniu, designat pentru scaunul episcopesc, a făcut cerere spre a fi consecrat la Alba-Iulia după ritul grecesc și spre scopul acesta s'a rădămat nu numai pe dispozițiunea testamentară a repositului Episcop Vasile Tarassowicz, ci tot odată și pe recomandațiunea făcută de Episcopul catolic din Vác, Matei Tarnóczy, precum și pe cea a Primatului Ungariei, Georg Lipai, Metropolitul nu a găsit nimic suspect în întreaga această afacere, a sfințit în anul 1651 de Episcop pe Partenie, cu concursul Episcopilor Grigorie din Moldova și Sava de la Bistra, și a dat la mână noului Arhiepiscop o formală diplomă pentru adevărarea consecrațiunii. În această diplomă Stefan se numea „Archiepiscop al Albeii-Iuliei, al Vadului, al Maramureșului și al întregului Ardeal de rit grecesc”; dar în același an (1651) s'a făcut după stăruința și cu cheltuiala lui Rákóczy tipărirea în limba românească a Psaltirei, iar mai târziu (1657) a Noului Testament, și Archiepiscopul Stefan n'a îndrăznit, în dedicațiunea recunoscatore adresată Principelui și tipărită drept prefață a cărții, să se numească pe sine în titlu diecesan al întregului Ardeal de rit grecesc, de ôre-ce, precum s'a amintit mai precis mai sus, ținutul Făgărașului era scos de sub autoritatea lui încă în anul 1643 și declarat ca fiindu-i accesibil numai după buna chibzuința a superintendentului general¹⁾.

Aceași politică bisericească a urmat-o față cu creștinii de rit grecesc și Gheorghe II. Rákóczy, care la anul 1652, în timpul păstoririi Metropolitului Daniil din Ar-

¹⁾ Șincai, Chronica Românilor, Iași 1853, Tom. III. pag. 53.

dél, a dat, după stăruința reformatului Gheorghe Csulai, pentru Români din Maramureș, la mâna protopopului Simeon Pêtrașcu, care atunci nu se alăturase încă la uniunea catolică, o instrucțiune de conduită identică cu cea dată de tatăl-său Gheorghe I. Rákóczy Metropolitului Ștefan II. în anul 1643.

Archiepiscopul
Sava
Brancovici.

Un mult mai strident exemplu de violentare a dreptății e osândirea Episcopului de Alba-Iulia Sava Brancovici, supărător atât pentru bogăția lui, cât și din cauza tăriei lui în credință. Acest om nevinovat a fost în anul 1677, după instigațiunile zeloticului Superintendent Mihail Tophaeus, acusat de viețuire imorală de către doi nobili rivnitori la banii lui, Ludovic Székely și Ștefan Nalaczy. Într'un Sinod eparchial compus de 98 membri parte din statul preoțesc, parte din cel miran, între care mai ales Protopopul Ioan Zoba a ieșit în primul plan, ținut la 2 Iulie 1680 la Alba-Iulia și condus de Protonotarul Petru Alvinczi de Borberek ca președinte, sinod, la care superintendentul Tophaeus s'a infățișat ca acuator, acusatul a fost supus judecării criminale, declarat de vinovat, osândit la o lungă întemnițare și la pierderea întregii sale averi¹⁾.

Tîrît în mod dehonestător și nemilos din culcușul lui de bolnav în temniță, purtat după principele Apaffy la Radnoth, unde acesta petrecea, ispitit a se lepăda de legea lui, dar găsit tare în credință, el ar fi cădut fără îndoială în temniță jertfă a suferințelor sale, dacă influența coreligionarilor lui din străinătate nu l'ar fi scos

¹⁾ Mihail Cserei, Siebenbürgische Chronic (Cserei Mihály, az Erdélyi Historiában, ad annum 1699).

la timp din strimtorare. Fratele său Gheorghe Brancovici, arestat de odată cu el, dar pus puțin în urmă în libertate, se refugiase adecă din Ardél în Muntenia, unde a găsit primire prietenescă și a isbutit să inspire Principelui Șerban Cantacuzino un viū interes pentru scăparea Episcopului Sava. Număroșii dușmanii interni ai lui Apaffy, care lucrau pentru restunarea lui, au profitat în vederea acestui scop și de acest cas scandalos, pe care l'au prezentat la Pórtă drept o dovadă concludentă despre continuarea relei administrațiunii. Temându-se, ca na cum-va Șerban Cantacuzino să se unescă cu adversarii lui din Ardél, și îngrijat de stéua acum răsăritóre a lui Tököly, care rívnea la Ardél, Apaffy a cedat stăruințelor mijlocitorului muntén, s'a arétat îndatoritor față cu Șerban, a eliberat pe Archiepiscopul Sava din temaiță și a dat ear în mânilor lui administrațiunea bisericii lui. Frânt însé și istovit de virstă, de bólă și de suferințe, Sava a încetat nu mult după aceea, în anul 1680, din viață ¹⁾.

Ca în cazul acesta a venit și în multe altele din mânilor principilor de la Dunăre ajutor mijlocitor și alinare pentru coanaționalii și coreligionarii din Ardél.

După căderea lui Sava a primit, în anul 1680, Iosif (Budai), ales drept succesor al lui, sfințirea în Episcop din mânilor Metropolitului Valachiei, Teodosiu, la București, și acesta a cređut de cuviință să nu mai între cu ocasiunea aceasta în cercetarea osândirii Metropolitului Sava I, ci să considere, în mod tacit, fapta implinită

¹⁾ Raicz, Geschichte der Bulgaren, Serben und der übrigen Süd-slaven. (Sêrbește).

ca rezolvată. În reversul dat cu ocaziunea acésta Archiepiscopul Iosif constată raportul de sufragan supus, în care se află față cu Metropolitul Valachiei Teodosiū, raport, în care au stat și urmașii lui față cu Metropoliții după timpuri ai Vlachiei, care le era supraordonat ca eparh patriarhal, până-ce trecerea la uniune n'a desfăcut acésta legătură.

Șirul Archiepiscopilor greco-orientali.

Archiepiscopii greco-orientali ce urmeză au rămas de aici înainte, în timpul epocii de tranzițiune, în care se afla țara, feriți de ori-și-ce combatere și altfel de siluire privitoare la confesiune, ear acésta cu atât mai virtos, cu cât în adença preface a impregiurărilor și în schimbarea inevitabilă a regimului propaganda catolică prea în curënd a început să iee locul celei protestante.

Precum au fost, de o parte, Archipăstorii români, care în ciuda confesiunii lor, cel puțin în taină, au ținut cu reformațiunea, n'au lipsit, de altă parte, nici Episcopi, care cochetau cu catolicismul și care, în urma unei dibace prestigitațiunii politice-bisericești, au și cădut necondiționat și orbiș în brațele lui însetate de pradă. Propaganda reformată a năsuț, potrivit cu spiritul propriei sale biserici, să câștige proseliți mai mult prin convingere religioasă pe basa studiului făcut prin sine însu-și în biblie și a interpretării raționale a adevărilor religioase și de aceea promovat cu un zel particular instrucțiunea, cultivarea și literatura bisericăscă a Românilor; propaganda catolică înse, nepreocupându-se de loc de conștiința religioasă și de convertirea intimă a mulțimii apucate în mreji, se îndrepta asupra preoților și asupra căpeteniilor acestora, îi câștiga pe aceștia

prin întrebuințarea unor mijloce materiale suficiente și considera armata ca învinsă după-ce generalii și oficerii capitulau, fără ca să mai țină sémă de restul oștirii, ca și când aceștia ar fi un accesoriu lipsit de voință al preoțimii și ar fi nevoiți să urmeze necondiționat și neîntrebați ori-și unde. După constituționalismul protestant a venit la rând absolutismul catolic pe terenul bisericesc. Ceea-ce acela nu a putut cuceri în aprópe un secol, acesta a siluit într'un deceniu, un succes, la care a contribuit, se 'nțelege, în mare parte și asemănarea religiunii catolice cu cea grecóscă (cu excepțiunea celor patru dogme ce le deosebesc).

Șirul Episcopilor (ori Archiepiscopilor, cum se mai numesc), pe care Români, după constatările făcute până acum cu siguranță, i-au avut la Alba-Iulia, cuprinde următorii purtători de Mită:

1. Varlaam I. în anul 1537
2. Paul Tordási , 1569
3. Ghenadie I. , 1580
4. Ioan de Prislop , 1595—1599
5. Teoctist , 1605—1609
6. Dosofteiú , 1627
7. Ghenadie II. (Gheorghe Bradi) , 1628—1640
8. Ilie Jorești , 1641—1643
9. Stefan (Simon ori Simonovici) , 1643—1651
10. Daniil , 1651—1656
11. Sava I. (Brancovici) , 1656—1680 (?)
12. Iosif (Budai) , 1680—1682
13. Ioasaf , 1682
14. Sava II. (Vestemianul) , 1686
15. Varlaam II. , 1687—1690

16. Teofil (Toma Serémi) . . . în anul 1692—1697

17. Atanasie . . . „ „ 1698.

Cu executarea uniunii s'a încheiat șirul neîntrerupt al Episcopilor greco-orientali din Ardeł și s'a continuat abia în anul 1751, nu înse în Alba-Iulia, ci în Sibiu, o schimbare, despre care se va vorbi mai jos pe larg.

B. Stăruințele unioniste în Ardeł sub Casa împăratăscă.

Motivele de uniune ale Curții și greutățile conștientării.

Maș mare serioșitate, prudență maș experimentată, executare maș energică și succes maș grabnic decât sub principiș protestanșii aleșii a dovedit propaganda în Ardeł de când cu intrarea la 1688 în stăpânirea regenșilor catoliciș din Casa împăratăscă.

Îndată-ce Ardełul a căduș sub stăpânirea austriacă, privirile Curșii din Viena au fost îndreptate asupra stării precare a bisericii catolice de acolo, pe care principiș protestanșii nu numai o asupraseră, dar o duseseră aproape de stingerea ei. Cuprins de o viuă dorință pentru ridicarea acestei bisericiș, Împăratul a luat, înainte de tôte, hotărîrea de a fortifica și spori populașiunea catolică din țară prin achisiștiune de proselișii ast-fel ca să poată ține cumpăna, în ceea-ce privește numărul credincioșilor, cu celelalte trei religiiș recipiate.

Avăntul și pretenșiiunile partidului catolic.

Staturile catolice și domniș de pământ catoliciș, de și pușinii la număr, dar condușii de trei bărbașii întreprinșdătoriș, Tesaurarul țerii comitele Ștefan Apor și magnașii Mihail Mikes și Ștefan Haller, și-au ridicat îndrășneșii și cu resfășțare capetele și năzuiaș cu zel neobosit nu numai

spre înlăturarea mărginirilor puse până acum cultului catolic, ci totodată și spre a asigura încetul cu încetul catolicismului supremația. Ei n'au putut, ce-î drept, câtă vreme influentul și chibzuitul Cancelar Comitele Kinsky conducea afacerile, să străbată la Curte cu proiectele lor; îndată înse ce, după încetarea acestuia din viață, zeloticul cardinal Kollonicz a câștigat o înfruntare hotărâtă asupra afacerilor statului, favorisarea catolicismului din Ardeal a luat un avânt hotărât și neîndoios și pretensiunile partidului catolic de acolo s'au bucurat în Viena de binevoitoare primire și încuviințare. Iesuiților li s'a lăsat de aici înainte câmp deschis pentru uneltirile lor ascunse și pentru planurile lor mărturisite, pentru a cărora executare, dacă nu mergea de bună voie, se făcea recurs la armată.

Deși generalul Rabutin, care era însărcinat să păzescă liniștea și ordinea internă cu orî-ce preț, s'a arătat rezervat față cu orî-ce conflicte religioase și nu era dispus a pune puterea sa armată în serviciul propagandei catolice, ordine împărătești severe și repetate l'au împins în curînd contra voinței lui în altă direcțiune. Cu toate aceste, om nepreocupat, el era aproape să aresteze și să tragă în judecată pe Tesaurarul Comitele Stefan Apor, care abusase, de capul lui, prea mult de puterea armată în conflictele religioase.

Acésta era pentru interesele stăpînirii austriace încă nesigure asupra Ardealului cu atât mai păgubitor și mai de regretat, cu cât cei-lalți mari dignitari ai țerii nu conduceau nici ei afacerile publice în bună înțelegere și în pacnică conlucrare. Astfel Guvernatorul Ardealului, Comitele Gheorghe Bánffy, trăia cu Cancelarul, Comitele

Impărecherile
purtătorilor de
putere
și nesiguranța
Ardealului.

Nicolae Bethlen, în harță publică și în continuă rivalitate, ceea-ce dedea activității lor adese-orî un mers atât de păgubitor, în cât era nevoie de intervenirea Impăratului și a supremului Cancelar boem Comitele Kinsky, ca să restabilească ear pacea și prietenia între dênșii ¹⁾. Monarchul își dedea fără îndoială tótă silința, ca prin promovarea conlucrării în bună înțelegere și în armonie a supremelor organe de guvernament din țară să apropie de Viena și să asigureze în mod statornic o provincie, a căreia alipire către Dinastia Habsburgică nu fusese încă încercată și a căreia viitor abia în proxima pace avea să fie rezolvat în mod definitiv.

De aceea Impăratul a vestit pe marii dignitarii din Ardel despre victoria strălucită, pe care Dumneșeul oștirilor i-aŭ dat-o asupra Turcilor la Zenta cu un succes, încât aŭ perit peste 24,000 dușmani, Sultanul a fugit cu mare grabă lăsând în urma lui lagărul, ear Imperialii aŭ avut o pierdere de abia vre-o 500 ómenî. De óre-ce sórta definitivă a Ardelului acum se putea ușor prevedé, Impăratul Leopold I. a chemat la Curte pe Guvernatorul Bánffy, pe Cancelarul Bethlen și pe Tesaurarul Apor, pentru ca să discute împreună măsurile neapérate ce aveaŭ să fie luate pentru asigurarea țerii până la pacea, care acum nu mai putea să fie depărtată, precum și pentru prosperarea ei ²⁾. Cancelarul Bethlen se simția grațios respłtit prin numirea fiului său Mihail

¹⁾ Litterae Imperatoris Leopoldi I, ad Gubernatores Transylvaniae Comitem Banffy, dđto Viennae, 26 Novembris, 1696.

²⁾ Litterae Imperatoris Leopoldi I. ad Gubernatorem Transylvaniae Comites Bánffy, Bethlen et Apor, dđto Viennae, 8 Octobris, 1697.

în dignitatea de Comite suprem al Maramurășului și căpitan suprem al Hustului, numire făcută în totă forma și într'un mod măgulitor pentru meritele părintelui ¹⁾. Abia bătălia de la Zenta a asigurat posesiunea Ardealului, care după înfrângerea suferită de Veterani era atât de rău primejduită, încât Impăratul, ne mai având credință în norocul armelor, în mai multe rânduri a făcut prin guvernul țării apel la neînfricată mărinimie, la simțimentul de conservare și la credința jurată a populațiunii din Ardel. Apelul a avut un bun succes și a adus guvernului țării o declarațiune de mulțumire din partea Impăratului ²⁾.

Intr'un timp atât de turburat și în fața unui viitor atât de nesigur certurile pentru titluri și ranguri trebuiau în tot cazul să fie puse în rândul greutăților neașteptate ale momentului și ale unor anomalii, care irită spiritele și care tocmai acum erau pentru Curtea din Viena mai supărătoare decât orîși și când. Menați de setea de titluri și ranguri spre o îngâmfare deșertă, Magnații de veche viță, Comiți și Baroni, pretindeau numai pentru sine titulatura Nagyságod (Măria Ta), ear nouă numiții Comiți și Baroni pretindeau și ei cu aceeași stăruință acest titlu și se declarau pe sine, în genere, în ceea-ce privește rangul și titulatura de o potrivă cu nobilii de viță veche. De ôre-ce atingerea socială și politică a cercurilor aristocratice suferea mult în urma

Certurile
pentru titluri
și
ranguri.

¹⁾ Decretum assecuratorium Caesaris ad Cancellarium Transylvanicum Comitem Nicolaum de Bethlen. dđto Viennae, 24 Februarii 1696.

²⁾ Rescriptum Imperatoris Leopoldi I. ad Gubernium Transylvaniae, dđto Viennae, 12 Octobris 1695.

certurilor pentru titluri și ranguri, care sgândăriau mândria nobilitară, cestiunea a fost înaintată spre rezolvare la Viena și Impăratul a luat hotărîrea de a pune și pentru Ardél în aplicare procedura obișnuită în țările ereditare germane. Orî-și-cărui Baron sau Comite, fără deosebire în ceea-ce privește vechimea numirii, i se cuvine de atunci din partea celor de acela-și rang și în genere titulatura simplă „Domnule Baron orî Domnule Comite“. Titulatură mai mare li se cuvine numai celorlora dintre membrii înaltei nobilimi, care au fost distinși în special printr'un blason strălucit orî ocupă o înaltă dignitate publică. Rangul în cea ce privește precădere se scărițeză după vîrstă și după gradul nobleței, precum și după gradul funcțiunii ce fie-care ocupă în stat.

Intr'un mod tot atît de rațional și de potrivit cu vederile aceluî timp a rezolvat Impăratul și conflictul pentru ranguri ivit între suprenii dignitari, căpeteniî de diregătorii, comandantî de trupe fie între dênșii, fie față cu magnații și cei-lalți membrii ai înaltei nobilimi din țără.

Numai astfel s'a putut pune deocamdată capăt micilor jalușii și frecării personale, care meritaû să fie băgate în sémă, fiind-că de la lucruri de puțină importanță amenințau să treacă și asupra intereselor publice, și spiritele iritate ale nobilimiî, care în acéstă provincie era hotărîtore, încetul cu încetul s'au potolit ¹⁾.

Asemenea aventuri și porniri de orgoliu plin de jalușie exagerată n'au lipsit la nobilimea din Ardél nici mai târziu,

¹⁾ Duo decreta Imperatoris Leopoldi I. ad Gubernium Transylvaniae ddto Laxemburg 20 May 1696.

deși serioșitatea și crisa furtunösă a timpului de atunci cereau cu totul altă ce-va. În timpul stăpânirii austriace adecă mai mulți dintre membrii nobilimii inferioare au fost ridicați la rangul de Baron ori la cel de Comite fie pentru meritele lor în genere, fie din considerațiune pentru înalta pozițiune ce ocupau în viața publică. Erau apoi ear alte familii din vechia nobilime, care, nefiind distinse prin titlu de Baron ori Comite, rămăneau în rânduiala oficială a rangurilor în dosul mai sus amintitilor nou creați purtători de titluri și se simțiau jignii prin o asemenea preterare. Aceste erau mai ales cunoscutele familii nobilitare Bánffy, Balintik, Barcsay, Bethlen, Haller, Josika, Kémény, Kendefy, Kornis, Macskási, Nalazzi, Petki, Rhédei, Serédi, Teleki, Toldalagi, Toroczkai, Vitéz, Vass. Aceștia s'au plâns decî la Impăratul de îngâmfarea și precăderea pretențioasă a noiei nobilimii, și au cerut emiterea unei ordonațiuni, în virtutea căreia denșii aveau să fie considerați ca Baroni ori Comiți de drept și să nu fie pe viitor puși în adunările publice în urma Baronilor ori Comiților nou creați. În Viena nu se trecea cu vederea marea greutate de a reduce deodată importanța recompensiunii abia acordate propriilor aderenți în favorul unor ómeni cu înclinări îndoișe ori póte chiar ostile.¹⁾ Avendu-le aceste în vedere, privirea guvernului s'a îndreptat asupra poporului român covrșitor la număr, care fără de excepțiune se ținea de biserică grecescă și care, precum mai sus s'a arătat în deamănunt, tîngea în adencă înjosire, fiind de o parte

¹⁾ Memoriale antiquarum familiarum transylvanicum ad Caesarem Majestatem. (Probabil din anul 1697).

lăsat, în privința socială, în bunul plac neînfrânat al domnilor de pământ plini de egoism, care-l apăsa cu robotă și dijmă, și supus de altă parte, în privința bi-sericescă, supravegherii unui superintendent calvinesc, care, deși fără succes îndestulător, își dădea silința mai mult să convertescă tinerimea română la protestantism decât să poarte grijă de creșterea ei religioasă și morală.

Nu erau însă mici greutatea ce aveau să fie învinse spre a sevrși fapta odată hotărîtă. Impăratul Leopold primise Ardealul din mâinile staturilor, ai căror plenipotențiarî prin actul de supunere subscris sârbătorește la Sibiu în ziua de 9 Maiu 1688 schimbaseră supremația turcescă cu cea austriacă, dar își mai păstrasera Principele indigen. Când, după mărtea Principelui Mihail Apaffy (1690), Tökoly a năvălit în țară și în urma victoriei hotărîtore de la Zërnești, unde ambii generali, Heiszler și Doria, au fost făcuți prizonieri, ear alți doi, Mihail Teleki și Magni, au rămas morți, el a luat stăpânirea, staturile transilvane rămase credincioase au intrat cu Curtea din Viena în negoțierî pentru respingerea supremației osmane și pentru confirmarea tătărului Apaffy ca Principe pământén. Ajutorul de trupe a fost, ce-î drept, încuviințat, Tökoly și óstea tătărăscă au fost respinși de Marchionul de Brandenburg și de Veterani și țara a fost deplin recucerită, dar contra confirmării încă minorului Apaffy Impăratul s'a opus cu hotărîre. Comitele Nicolae Bethlen, imputernicitul trimis de staturî la Viena, a intrat acolo la invoială asupra unei diplome de asigurare potrivite cu împregiurările și cu interesele ambelor părți în ceea-ce privește organizațiunea țării și drepturile staturilor, diplomă, al căreia proiect nu fără de însămne

greutății a ajuns să fie primit în Dieta de la Făgăraș și care a avut drept urmare condiționată depunerea jurământului de fidelitate. În rândurile staturilor se aflau însă atunci membri atât de numeroși, de puternici și de influenți ai celor trei biserici acatolice recipiate și cererile privitoare la politica parte generală, parte bisericască, pe care ei le adresaseră la Viena, erau atât de stăruitoare și atât de recomandabile din punctul de vedere al intereselor bine înțelese ale Impăratului, încât împlinirea lor sta în strinsă legătură cu consolidarea stăpânirii austriace în acea țară, și Impăratul n'a putut decât ca prin diploma solemnă de la 4 Decembrie 1891, publicată ca lege fundamentală a țării, să confirme în mod definitiv toate privilegiile tradiționale ale Marelui Principat și să le asigureze atât acestora, cât și în deosebi drepturilor și libertăților de până acum ale confesiunilor acatolice conștiințioasă respectare, stăruitoare executare și puternică ocrotire. Egalitatea de drepturi a celor trei confesiuni acatolice cu cea catolică, care a fost proclamată în acea diplomă, făcea peste puțină atât ridicarea acesteia în pozițiunea de religie dominantă, cât și orî-ce altă preferință privilegiată a ei. Apoi, fiind poporațiunea română lipsită cu desăvîrșire de cultură și de instrucțiune, înțurirea didactică asupra convingerii religioase, adică o convertire conștientă a ei, era deocamdată lucru peste puțină și numai încetul cu încetul și cu anevoia realizabil. Se impunea, în sfîrșit, și gândul, că numai oferirea unor avantaje materiale, și anume numai o însemnată îmbunătățire în starea economică a clerului român pôte să fie preț destul de adimenitor spre a da deodată și conștiința religioasă în vîndare. Și acest drum era

ingreunat prin contrarele interese particulare ale nobilimii stăpânitoare de pământ și ale privilegiatului cler al ricipiatelor confesiunii acatolice, care renuntau cu atât mai puțin la drepturile lor de deciuială, cu cât aici vorba era de întărirea unei biserici ce tindea la predominare și era foarte ajutată de Curte, deci de turburarea echilibrului interconfesional de până acum. Tocmai de aceea, fiind făcut cu mai puțină circumspecțiune și încă în timpul războiului turco-austriac, intenționatul câștig de suflete ar fi putut să potențeze agitațiunea în țara de curând redobândită până la o ruptură pe față contra Casei Domnitoare, tocmai lucrul, spre care tindeau atunci uneltirile lui Tököly.

Conlucrarea
plină de succes
a Cardinalului
Kollonicz și a
Iesuiților.

În luptă cu aceste greutatea a intrat un bărbat, care prin pozițiunea, vaza și buna lui pregătire era destoinic a da pept cu ele și era purtat și de încrederea particulară a Impăratului. Cardinalul Leopold de Kollonicz, Archiepiscopul de Strigoniu și Primatul Ungariei, care încă în anul 1692 dusesse prin câștigarea a mai mult de 200 preoți greco-orientali la îndeplinire uniunea dieceșei din Munkács, a pornit pe același drum și a întreprins aceleași mijlăce și în Ardeal. El a dispus să fie răspândită cu profusiune în Ardeal, cum fusese mai înainte în Ungaria superioară, cartea scrisă din însărcinarea lui de Iesuitul Szent-Ivány și tipărită la Tirnavia sub titlul „De ortu, progressu et diminutione Schismatis graeci etc.” în care se scote la ivelă cu intențiune aprópe totala concordanță a confesiunii greco-orientale cu cea romană până la cele mai mici deosebiri. Mai multe miș de Caticisme concepute în spirit catolic, tipărite acum cu cheltuiala Cardinalului în limba româ-

nescă, mai ales pentru tinerime, aveau menirea de a deschide la densa drum pentru doctrina catolică. Copiii români au găsit primire, educațiune, întreținere și sprijinire în școlii catolice. Un la Cluj din nou înființat și bine instalat seminar preoțesc purta prin creșterea de preoți români grijă, ca doctrina catolică să fie statornic răspândită în poporul ce urma să fie convertit, întocmai precum seminarele de la Tirnavia și Zagrabia o făceau aceasta pentru cele-lalte populațiuni ce aveau să fie convertite.

Opera de convertire era promovată mai ales de Iesuiții ce primiseră pentru ea însărcinare de la Cardinalul. Primi Iesuiți, care cam pe la anul 1693 și-au ales ca anteluptătorii stegarii ai propagandei religioase și totodată bisericestii drept teren de activitate Ardélul, erau trei la număr și se numiau Landel, Vizkeleti și Gavriil Hevenesi. Un german și doi maghiari luau deci partea la acea-și lucrare. Guvernatorul Gheorghe Bánffy, deși însuși reformat de confesiunea helvetică, simpatiza prin ascuns cu Iesuiții și promova în taină lucrarea lor din complasanta față cu Curtea, ceea-ce însă cu drept cuvânt i-a atras din partea acatolicilor bănuiala de a fi sluga catolicilor. Un alt influent și tainic protector au dobândit Iesuiții în Comitele Michail Teleki, care însă în curând a reposat. Din desvoltarea mai departe a lucrurilor se învederează, că între dâșii, prin zelul și prin succesele lor, se distingeau P. Hevenesi și P. Stefan Baranyai, parochul orășănesc din Alba-Iulia; primul își dădea silința de a înlătura greutățile ivite la Curtea împărătescă, ear al doilea pe cele puse de preoțimea română, și amândurora le-a succes să obție înțelegerea ambelor părți în

ceea-ce privește efectele exterioare ale trecerii religioase. P. Baranyai a prezentat Curții încă în anul 1698 asupra privilegiilor și libertăților cerute de preoțimea română înclinată a primi uniunea un proiect de diplomă împărătească, care a și fost primit cu ore-care modificări propuse de Cardinalul Kollonicz și apoi la 16 Fevruarie 1699 a și fost, cu conținutul ce se va precisa mai jos, în mod formal emisă de Impăratul, cu contrasignarea Cardinalului Kollonicz, ca diplomă deplin valabilă în favorul uniunii și a primit putere obligătoare.

Aparentă egalitate de drepturi în adevărată siluire de conștiințe.

Dându-și imperialii silința de a păstra față cu celelalte confesiuni de o potrivă jaluse aparențele unei procederi achitabile și ale respectării libertății de conștiință, s'a acordat prin decret împărătesc orîși-cărui preot român libertatea de a alege confesiunea, în partea căreia vrea să se dee, conform căreia avea apoi să-și însușescă imediat și drepturile și imunitățile cuvenite preoților confesiunii alese de densusul. O comisiune de patru membri, exmiși de fie-care din religiunile recipiate de o potrivă, a primit însărcinarea de a constata în mod documentar alegerea făcută de fie-care dintre preoții greco-orientali și de a-l încorpora formal confesiunii alese. Apucături iesuitice însă, care erau îndreptate pe sub mână în direcțiune contrară și pentru care dedea și Curtea mână de ajutor, au zădărnicit în curând rezultatele recepțiunii făcute de comisiune. Trimbițata libertate de conștiință era numai o manoperă spre a amăgi pe celelalte trei confesiuni recipiate și spre a câștiga cu atât mai sigur pe preoțimea română atrasă prin promisiuni. Căci Episcopul Teofil, împintinat de iesuiți, proceda cu mult zel contra aceloră dintre preoții de sub ascultarea lui,

care în virtutea libertății de alegere se pronunțaseră pentru primirea confesiunii reformate, îi prigonă cu asprime nemilăoasă și primise spre acest scop ajutor militar îndestulător, ceea-ce în comitatul Hunedorei s'a petrecut în mod cu deosebire ostentativ. Reformații, în frunte cu Guvernatorul Comitele Nicolae Bethlen, au ridicat fără îndoială la Viena și la Sibiu plângerii energice și stăruitoare contra acestei călcări nelegiuite a libertății religioase de curând proclamate, însă fără de succes. Din contra Impăratul a însărcinat printr'un autograf secret pe generalul Rabutin într'un ton pe cât de confidențial, pe atât de categoric, ca nici să considere, nici să aducă de loc la îndeplinire mai sus amintitul decret împărătesc pentru acordarea libertății de alegere, de orice acela nu e decât o concesiune făcută sub presiune morală celor-lalte religiuni recipiate; în ciuda acestui decret dar Rabutin avea să stăruie din toate puterile lui, ca preoții români să nu treacă la altă religie decât la cea catolică ¹⁾.

Astfel s'a întâmplat, că generalul comandant Rabutin, strimtorat între decretul public și scrisoarea secretă, în pozițiunea lui echivocă a preferit pe acesta față cu acela și, ce-i drept fără de voie și contra convingerii sale, dar din orba supunere a propagat cu zel catolicismul, fără ca să țină câtu-și de puțin seamă de protestările legitime.

Pe cât de încet și de greu prinsese dar mai înainte protestantismul, pe atât de iute și de dăinuitor prindea

¹⁾ Cronica maghiară a Ardealului de Mihail Cserei de la anii 1661—1811. (Cserei afirmă, că a văzut și citit autograful împărătesc la Comitele Stefan Apor, care îl primise în secret de la Rabutin).

acum catolicismul rădăcinii între Români, ceea-ce de altminteri în urma opintirilor energice și spriginite și de sus ale acestuia nici că putea să fie altfel. După multe încercări și pe temeiul convingerii odată dobândite, că pentru scopul propus nu mult importă câștigarea laicilor români foarte neștiutori și inculți, a succes a predispuie pe preoțimea greco-orientală pentru trecerea la uniune puindu-și în perspectivă, că se va bucura pe viitor de aceleași scutiri ca clerul catolic în ceea-ce privește sarcinile de deciuială și de biruri.

Negoțieri înce-
pătoare și apro-
piată învoială
cu clerul ro-
mân.

Teofil, Episcopul orî, în adevăr, Metropolitul de atunci al greco-orientalilor din Ardeal, care primise în anul 1692 la București din mâinile Metropolitului Munteniei darul Episcopiei, se afla personal din doue considerațiuni în pozițiune foarte grea. Odrasă din nobila familie Szerémi din satul Teiuș în Ardeal, fiu al preotului și parochului greco-oriental de acolo Simeon Szerémi, el primise dintru început numele de botez Toma, pe care după observața grecă il schimbă la punerea jurământului de călugăr basilit cu numele sfintului Teofil, pe care însuși și-l alesese. În urma viciilor sale scandalose în viața privată și în conducerea bisericii el căduse în disgrația Domnului Munteniei Brâncovanu, încât acesta il vestise prin secretarul său privat Ladislau Dindar, că va face tot ceea-ce-și stă prin putință spre a-l scote din scaun, dacă nu se va îndrepta. De altă parte se agăța de aceste vicii căți-va Magnați reformați egoiști, amenințau cu darea pe față a aceloră în ochii țerii și a guvernului și puneau, ca singur mijloc de scăpare pentru densus, drept condițiune plata unei sume de bani, un mijloc, de care încă în anul 1643 se folosise Metropolitul Orest,

ear în anul 1680 Metropolitul Sava Brancovicî pentru propria sa salvare. Slab de spirit și de caracter, ispitit de adimeniri și de amenințări, strimtorat afară de acesta între Scylla grăcă-ortodoxă, care putea să-l ducă la cădere, și tot atât de primejdiosul Charybdis protestant, care tindea să-l apuce prin întunec, Teofil a scăpat numai prin acea, că a hotărît să se arunce cu trup, cu suflet în brațele partidului catolic, în partea căruia stetea și Curtea împărătească, și i-a mărturisit hotărîrea sa personală de a trece la uniune în schimbul unor anumite concesiuni. De această dispozițiune s'au agățat Iesuiții, care se pricepeau de minune, ca parte prin persvasiuni îndemănaticе, parte prin splendide promisiuni de ridicare 'n rang și salar din partea Curții să o prefacă în faptă pozitivă. În urma acestora, Episcopul Teofil a convocat preoțimea sa la Alba-Iulia într'un sinod, care în luna Fevruarie 1697 a hotărît unirea cu biserica catolică, apoi la 21 Martie a aceluia-și an atât Episcopul el însu-și, cât și doi-spre-dece Archidiaconi au sêmnat declarațiunea în scris a trecerii la uniune.

Statele catolice au intervenit numai decât în mod stăruitor pentru propunerea de uniune, au susținut-o printr'un anume memoriu adresat Împăratului și au pretins aprobarea guvernului pentru uniune. Când apoi sub președința Cancelarului Comitele Kinsky s'a ținut în cestiunea acesta o conferență de stat, dignitarii supremi reformați ca Guvernatorul Gheorghe Bánffy și fostul Cancelar Comitele Nicolae Bethlen au refusat a lua parte la ea, de óre-ce ei de o parte ca persóne singuratice și simpli membri ai bisericii reformate nu se simțeau îndreptățiți a sta de vorbă și a da răspuns

în numele ei, ear de altă parte ca dignitari ai statului forte ușor erau amenințați să intre în conflict cu conștiința lor religioasă. Conferența s'a pronunțat deci și fără de consultarea lor pentru primirea proiectului de uniune, pe care l'a recomandat Impăratului spre aprobare. Mai înainte de generala primire și publicare a declarațiunii de trecere precauta preoțime română a expus în o anumită petițiune cererile ei mai precis formulate, care culminează în trei puncte principale: 1. Acordarea pentru biserica greco-catolică a tuturor drepturilor și privilegiilor, care se cuvin atât romano-catolicilor, cât și celor-lalte trei confesiuni în țară. 2. Înființarea unei case parohiale în fie-care parohie. 3. Punerea în dependență a preoților numai față cu dreptul de dispozițiune a Episcopului, ear nu și față cu al laicilor.

Resoluțiunea dată de Impăratul la adresa guberniului ardelén la 14 Aprilie 1698 era numai o reproducere a rescriptului emis la 23 August 1692 la adresa preoțimii din diecesa Muncaciului și dispunea, ca ori-și-care preot român de confesiunea grecescă, care va fi făcut mărturisirea de credință catolică, va fi recunoscut pe Papa și-și va fi rezervat numai ritul grecesc, póte să intre în posesiunea și în usul deplin al acelora-și drepturi, privilegii, exemțiunii și libertății, a cărora prosiune și al cărora us li se cuvine în mod neîndoios preoților romano-catolici în virtutea legilor canonice și a dispozițiunilor luate de regi ai Ungariei. Resoluțiunea mai dispune apoi, că dacă va trece la vre-o altă religiune recipiată, va fi părtaș de drepturile aceleia. Și un alt rescript împărătesc a prescis la 4 Aprilie 1698 cancelariei transilvane în ceea-ce privește obligamentul de

dajdiî următorea normă: „Preoții grecești saū români, dacă trec în partea catolicilor, se vor bucura de drepturile acestora; dacă se unesc cu vre-o altă religiune recipiată, li se cuvin privilegiile acestora; ear dacă rămân în starea lor de acum, sunt supuși, ca până acum, la plata birurilor (dabunt taxam)“. În acéstă condiționată concesiuone era o indirectă siluire pentru schimbarea religiunii, respective pentru primirea uniunii, căcă fără de implinirea acesteî condițiuni prealabile lucrurile rămâneau pentru preoțimea greco-orientală tot în nesuferita stare de asuprire de până acum.

Rescriptul împărătesc de la 14 Aprilie 1698, care precisa drepturile cuvenite preoțimii greco-orientale trecute la vre-o altă confesiune, nu numai că nu a găsit în Ardel cuvenita respectare, ci a fost, din contra, ocolit în mod sistematic și zădărnicit în fel de fel de chipuri. Români, care voiaū să se unescă cu religiunea catolică, nu numai erau abătunți de la acéstă hotărîre alor prin fel de fel de uneltiri, apucături piezise, pretexte și atentate, ba chiar prin amenințări, ci uniî s'au încumetat a sili cu puterea până chiar și pe Români, care impliniseră de fapt actul de uniune cu biserica catolică, să se retragă și să primescă altă confesiune acatolică. Împăratul Leopold I. a renoit decî la 26 August 1699 cu cea mai deplină asprime rescriptul său mai sus amintit și a însărcinat pe guvernul ardelon sub aspră pedepsă, ca de o parte el însu-și să-l respecte, ear de alta să facă fără cruțare pe alții să-l respecte, de aceea să și publice fără de amânare resoluțiunea împărătescă în țară, în virtutea căreia Românilor li se cuvine pe viitor libertatea de a intra după bunul lor plac în sinul vre-

unea din cele patru religiuni recipiate¹⁾. Și generalului Rabutin i s'a trimis un identic rescript împărătesc, care stăruia pentru oprirea procedurii reprobate cu atât mai virtos, „cu cât acesta e spre marea pagubă și scădere a religiunii catolice și astfel spre sporul celoralalte.“ Cu aceeași serioșitate i s'a prescris ca strictă datorie să impedeze cu ori-ce chip, ca Românii să nu fie cumva abătuți de la hotărîrea lor odată mărturisită de a trece la religiunea catolică, ci, din contra, să fie lăsați în deplină și neștirbită libertate în ceea-ce privește ducerea la îndeplinire a acestei hotărîri alor. Rabutin avea decî să apere pe Românii doritori de uniune contra tuturor atacurilor și uneltirilor contrare și să numescă pe persoanele, care fie mijlocit, fie pe față lucrăză contra intențiunilor împărătești, pentru-ca să li se dicteze din partea Curții cuvenita pedépsă²⁾. Cu tótă indiferența sa confesională Rabutin trebuia decî să împreune în persóna sa oficiul public de general cu cel secret de mare inchisitor.

Vestitorul acestei concesiuni politice bisericești făcute de tron și cel mai de căpetenie chezășuitor al realisării ei era Cardinalul Kollonicz, care în virtutea întreitiei sale puteri oficiale, ca primat al Ungariei, ca legat papal născut și ca Archiepiscop de Strigoniu a emis la 2 Iunie 1698 un manifest solemn către preoțimea română de ritul grecesc din Ungaria și Ardél. După-ce trimbițéză concesiunea împărătescă mai sus amintită ca faptă im-

¹⁾ Resolutio Caesarea ad Gubernium Transylvaniae, dd° Viennae¹ 26 Augusti, 1699.

²⁾ Rescriptul împărătesc către generalul Rabutin, dd° Viena, 26 August 1699.

plinită, el ofere deosebita sa protecțiune și intervenirea sa în favorul orî-și-cărui Român, care se întorče la unirea cu biserica catolică, dacă numai trecerea acesta se face cu primirea disciplinei catolice în deobște și anume recunoscând concepțiunea catolică în ceea ce privește cele patru dogme controversate, care se raportă la primatul papei, la admiterea pânei nedospite, la existența unui purgatoriu pentru suflete și, în sfîrșit, la purcederea Duhului Sfînt de la Tatăl și de la Fiul. O asemenea convertire nu numai în cer ar fi primită, așa dice el, cu har și binecuvîntare, ci totodată și aici pe pămînt ar avé drept urmare speciala grație și deplina ocrotire a Impăratului, care în deplinătatea puterii sale va face ca preoții greco-catolici, biserica lor și averile lor bisericesti să se bucure întocmai de acelea-și drepturi, libertăți și exemțiuni, a căroră posesiune și al căroră us s'a acordat bisericii catolice, membrilor și averilor ei. În casurile, când drepturile bisericii greco-catolice ar fi jignite, vor avé să dicteze pe viitor acelea-și foruri bisericesti și civile, cași-cînd ar fi vorba de jignirea drepturilor bisericii catolice. Ear dacă instanțele inferioare nu-și vor fi făcînd datoria, biserica unită prin simplă petițiune va găsi în Impăratul și în Cardinalul ajutător și rîsbunător totdeauna gata la vreme de nevoie¹⁾.

Acestei chemări stăruitoare, a căreia efect a mai fost afară de acesta potențat și prin unelte ascunse, i-a dat fără de nici o șovăire ascultare autoritățile supe-

¹⁾ Manifestum Leopoldi Cardinalis a Kollonicz, dd° in Curia Commendae Maylbergensi beneficiata Viennae Austriae, 2 mensis Iuny, 1698.

riore și aproape totalitatea clerului român, stând în frunte Atanasiu Anghel, succesorul Episcopului Teofil, care încetase într'aceste (în Iulie 1697) din viață.

Starea bisericii și a națiunii române era atunci în lăuntru rău sguduită, în afară în mod îngrijitor compromisă și șubredă, în întregul ei plină de frământări, sfîșiata și amenințată nu mai puțin de nimicire de sine ca de desbinări impuse din afară. Ceea-ce Teofil începuse ca om fără de conștiință a dus urmașul său fără de cruțare la capăt, și noul Herostrat, care a prefăcut cu intențiune templul unității române în cenușă, se numia Atanasiu Anghel.

Acest om, fiul unui preot român, îndată ce a fost ales Episcop, a călătorit la București, unde la 22 Ianuarie 1698 a primit, întocmai ca predecesorul său, darul Episcopiei din mâinile Metropolitului Valachiei. El a depus acolo în noua sa calitate jurământul bisericesc prescris și după consecrațiunea sa a mai primit de la Dositei, Patriarchul Ierusalimului, care pe timpul acela se afla la București, tocmai în vederea turburărilor religioase din Ardeal, și o îndrumare duhovnicescă concepută în formă de instrucțiuni scrise, care îi puneau în vedere obligamentele lui canonice și gravele datorii împreunate cu dignitatea lui și astfel aveau să-l facă prin aceste îndrumări complete inaccesibil pentru eventuale ispitiri de a trece la uniunea impusă cu stăruință. Aceste instrucțiuni amănunțite prescriau între altele, ca nou consecratul Episcop să facă instrucțiunile religioase, predicile și discursurile comemorative în limba slavonă, când se adresează la Serbi ori la Ruteni, însă în cea română, dacă auditorii sunt Români (Art. 2). Serviciul dumne-

deesc, în genere, cântările, precum și citirea bibliei și a cărților rituale în funcțiunile serviciului dumnezeesc în viitor era permis să se facă numai în limba slavonă ori în cea grecească, nici într'un cas însă nu în cea românească ori în vre-o alta (Art. 5 și 6). De ôre-ce altfel dogmele credinței resăritene nu de mult aũ fost în România, și anume în orașul Buzău în anul 1692, formulate în mod catichetic și publicate prin tipar în limba românească, Episcopul avea să le iee fără de șovăire pe aceste de cinosură, însă numai cu reserva, că, fiind dată sărăcia limbii românești, în ori-și-ce cas de îndoială asupra interpretării corecte să se ție totdeauna necondiționat de textul grecesc al dogmei, ca de singurul normativ și hotărîtor (Art. 21). În casurile de îndoiei dogmatice, în sfîrșit, Episcopul avea să cêră sfat și lămuriri mai întăiũ de la sinodul eparhial, apoi de la Metropolitul Valachiei, care e totodată și Eparh al Ardélului, și, în cele din urmă, dacã nici acum îndoiala n'ar fi înlăturată, de la Patriarchul ecumenic (Art. 20)¹⁾. Precum reiese învederat, tendența acestor instrucțiuni era dăinuitoarea întemeere a supremației patriarhatului grecesc și a limbii grecești asupra Ardélului, decî ținerea în continuă supunere a bisericii naționale române din țara acêsta.

Inarmat cu asemenea instrucțiunii, bisericeste pe deplin recunoscut și inatacabil, bogat înzestrat, afară de aceste, de Domnul Munteniei, Constantin Brancovanu, cu odăjdiĩ, odóre și cărți bisericești, Atanasiu a urcat fără de în-

¹⁾ Acta et fragmenta historico-ecclesiastica, collecta a Tim. Cipariu. Balasfalvae 1855, pag. 240—250.

târziere scaunul episcopesc în patria sa și n'a întârziat a duce mai departe opera uniunii și a o scote pe deplin la capăt. Nu și-a lăsat pentru acesta decât timp de câte-va luni; graba și voioasa bunăvoință, cu care s'a pus pe lucru, ne face să presupunem la densus o nestrămutată hotărîre de a se uni, care exista încă la consecrațiunea lui, ear nu numai o slăbiciune, care numai încetul cu încetul și în silă se vede nevoită a ceda forței impregiurărilor. Negoțierile s'aŭ petrecut fără de greutate, pedecile aŭ fost înlăturate, cererile ambelor părți aŭ fost satisfăcute, apoi s'aŭ așezat pentru opera principală cele din urmă trepte, care aveau să fie urcate. Atanasiu a ținut deci la 7 Iulie 1698 în Alba-Iulia un sinod Eparchial, în care dorințele și cererile preoțimii în ceea-ce privește primirea uniunii aŭ fost supuse unei noue discuțiuni, și cele din urmă scrupule ale preoțimii aŭ fost înlăturate prin lămuriri date din Viena. Apoi s'a întrunit în reședința catedrală Alba-Iulia un hotărîtor sinod general solemn, care avea să rostască cel din urmă cuvânt și la care aŭ fost invitați toți preoții din Ardeal sub pedepsă de 60 florini. O puternică presiune morală, în dosul căreia ieșea foarte de aproape și siluirea fizică la ivelă, apăsa greu asupra terorizatei adunări preoțești. Puterea materială pusă în perspectivă a fost de ajutor întru înduplecarea conștiinței religioase a nu puținilor preoți, care nu din convingere curată, ci numai cu inima îndoită și cu învederată repulsiune dureroasă s'aŭ putut hotărî să se lepede de legea părinților săi. Puterea lumescă prea stetea însă de astă dată în serviciul celei bisericesti, pentru-ca îndereticilor să le mai fi putut rămâne altă alegere decât supunerea orbă

orî martiriul greû. Nici unul dintre cei prezenți n'a îndrăznit deci a ieși pe față din obștia votatorilor.

Și totu-și chiar în procesiunea serbării sinodale mulți preoți măhnii se tânguiaă mulțimii privitoare grăind vorbele: „Acum secerea taie abia orzul, dar după orz, ea va tăia grâul.“ În suspinuri înăbușite se mai istovia întreaga împotrivire a gingașei conștiințe religioase. La 7 Octombrie 1698 apoi Episcopul, Archidiaconi și întregul cler present al Ardealului au sevrșit la Alba-Iulia actul srbătoresc al trecerii la uniune și l'au adus printr'un anume manifest la conștiința publică și în acela-și timp și în deosebî la cunoștința staturilor transilvane, pe care mai ales le privia.

În acest manifest ei anunță, că primesc nu numai în deobște doctrinele romano-catolice în întregimea lor, ci în deosebî și cele patru dogme controversate fără de vre-o excepțiune, întocmai după înțelesul patentei împărătești asigurătoare și le susțin pe acele, că ei în virtutea uniunii făcute se consideră necondiționat membri ai bisericii-mame romano-catolice și vreaă ca astfel să fie considerați și de alții, că sunt hotărâți să-și însușescă, ca membri catolici, în deplinătatea lor toate drepturile, privilegiile și imunitățile, ce în virtutea dreptului bisericesc și a celui de stat se cuvin preoțimii romano-catolice și se useze de ele¹).

Spre marea mulțumire a Împăratului și a Cardinalului opera principală era scosă cu succes la capăt. Păstorii

¹) Manifestum Ecclesiae Valahicae graeci ritus per Transylvaniam partesque eidem annexas cum Ecclesia Romano-catholica unitae, dd° Albae-Iuliae, 7 Octobris 1698.

înșe, preocupați numai de propriul lor avantajii, intraseră numai pe socotela și risicul lor, fără de știrea și voia poporului în mai priincioasa nouă stână, plin de speranța, că turma lor blândă și neștiutore va merge după dênșii cu încredere tot atât de orbă ca cea din diecesa Munkács-ului și cea din Croația. Fuseseră fără indoială convocați la Alba-Iulia deputații mai multor comune românești, care în neștiința și zăpăcéla lor au consimțit prin aclamațiune în numele comunelor sale cu procedura neînțeleasă de dênșii. Caracterul general al actului de uniune se pôte pune cu toate aceste cu temeiul la indoială atât în ceea-ce privește starea preoțescă, cât și cea mirénă. Dându-ne adecă sémă, că din totalitatea de 55 protopopi și 1582 preoți, care steteau atunci sub ascultarea Metropolitanului greco-oriental din Ardel, numai archiepiscopul Atanasiu, Archidiaconii, protopopii și câțiva puținii dintre preoții inferiori au scris declarațiunea de uniune de la 7 Octomvrie 1698, că mulți preoți, fără ca să se oblige în scris, s'au supus, deși în silă, sorții inevitabile, că întreaga stare mirénă nu a luat parte decât prin aceea, că fie-care comună a trimis trei deputați, ca martori ai actului de trecere la uniune, la locul întrunirii sinodului, că altfel nici aceștia, nici alți membri ai publicului laic n'au scris actul privitor la schimbarea religiunii: se pôte cu drept afirma numai, că, ce-î drept, majoritatea stării preoțești, dar numai o neînsemnată minoritate din lumea mirénă a aprobat și sevrișit trecerea prin primirea fie pe față, fie în tăcere a uniunii. Restul covârșitor al poporului român, nici înainte de acest act, nici după sevrișirea lui n'a fost de loc dumiřită asupra celor — atunci numai — patru deosebiri dogmatice

dintre cele două biserici și tot atât de puțin aflate în ce consistă schimbarea confesională și care e importanța ei, nu avea dar nici o cunoștință despre schimbarea de lege făcută anume în vederea lui; numai o ficțiune născocită pentru mascarea procedurii și din adins trimbițată era deci afirmarea, că acest popor românesc a trecut pe timpul acela în întregul lui la uniune, și anume prin aclamațiunea deputaților lui. Cu toate uneltirile propagandei nu putea să aibă ființă adevărată și să se prezente'n public ca act de conștiință în totă regula servit o asemenea pretinsă schimbare de religie făcută prin reprezentanți impuși, care fără de știrea și invoirea celor reprezentați și fără de a cunoște dogmele schimbate aveau să fie considerați convertiți prin generală aprobare nemărginită, astfel nu putea să fie primită decât numai de minoritatea slabă și intimidată a Românilor.

Manifestul de uniune al preoțimii române din Ardeal a găsit acceptare deplină, potrivit compensațiune și asigurare dăinuitoră în diploma împăratăscă de la 16 Februarie 1699, care a stabilit pentru uniți o normă de procedură generală, deopotrivă valabilă și pentru toți adepții uniunii ce locuiesc în cele-lalte țări ale Coronei și care din considerațiune pentru indoita natură a obiectului a fost subscrisă atât de Impăratul ei însuși, cât și de Cardinalul Kollonicz. Viu mulțumit de convertirea Românilor, Grecilor și Rutenilor, mănjiți până acum de pata schismei (schismatis labe laborantes), Impăratul acceptă și confirmă, ca mai înainte în Ungaria, în Croația și în Slavonia, acum în Ardeal, și declară ca fiind deplin valabilă și efectivă unirea lor cu biserica romană, făcută

Primirea,
confirmarea și
regularea
uniunii.

folosite de densusi aũ dar, intocmai ca preoții confesiunii, cu care se unesc Români, să dea atât deciuiala, cât și birurile obicnuite și să pörte cele-lalte sarcini.

f) Pentru fapte lovite de vre-o pedepsă preotul român unit e expus aceluia-și for judecătoresc, care judecă și pe preoții religiunii, cu care se unesc Români; ear dacă preoții români stăruie în vechea lor credință, se aplică în ceea-ce-ı privește procedura penală de până acum fără de nici o schimbare.

g) Episcopului și clerului unit le este oprit orı-și-ce abus și joc ușuratec cu excomunicațiunea și în acela-și timp li se prescrie, că în materie de afurisanie aũ să procedă ca religiunea, cu care Români vor să se unescă.

După prealabila înțelegere cu protopopii săi Episcopul Atanasiu s'a simțit îndemnat a face asupra acestui re-script gubernial o reprezentațiune la Curte, în care și-a făcut obiecțiunile contra întregii procederi a guberniului. El a declarat, că va recunoște ca legalı numai pe Comisariı, care nu vor fi numiți numai de guberniul țerii, ci fie de Impăratul, fie de Archiepiscopul de Strigoniu; în acela-și timp însă el a dat noue asigurări, că Români aũ luat hotărirea neschimbată de a nu se uni cu altă biserică decât cu cea romano-catolică. Acastă declarațiune a fost primită în Viena cu mulțumire și a avut, potrivit cu cererea Episcopului, drept urmare imediată schimbarea Comisiunilor de constatare și a dispozițiunilor guberniale obiecționate. Pentru molcomirea Românilor convertiți Impăratul Leopold I. a emis la 22 Decembrie 1701 un decret, prin care confirmă, în genere, drepturile și libertățile acordate încă la 14 Aprilie 1698 și 26 August 1699 și le publică, pentru ca toți să le ție 'n sémă.

El le acordă Românilor de legea grecăscă libertatea pe cât de nemărginită, pe atât de indiscutabilă de a alege între cele patru religii recipiate din țară, însă și dreptul de a stăruî în legea lor de până acum. În primul caz urma ca ei să se bucure de drepturile și de imunitățile religioase, cu care se vor fi unit, iar în al doilea li se reserva numai privilegiile și libertățile ce li se cuvin Românilor din vechime și până acum. Despre conținutul mai departe a acestui decret de mare importanță vom face 'n urmă la loc potrivit împărțirii mai amănunțite.

Pecăt de zelos stăruia însă Impăratul pentru executarea concesiunilor făcute uniților, pe atât de îndărătnică era dieta Transilvaniei în combaterea lor. Impregiurarea acésta, precum și numărul prin noul spor foarte crescut al catolicilor în țară a îndemnat pe membrii catolici ai statelor să adreseze Monarchului plângerea, că din vina dietei nu ajunge la deplină valoare nici chiar egala îndreptățire asigurată prin legile fundamentale ale țării celor patru confesiuni recipiate, deci și bisericii catolice.

Pretensiunile
catolicilor și
concesiunile ce
li se fac.

Tocmai spre a ajunge la egala îndreptățire cu celelalte confesiuni ei ridică deosebite pretensiuni parte confesionale, parte politice-administrative, pe care le subștern la 5 Maiu 1699 prin Comitele Mihail Mikes, asesor la tabla regăscă și Comitele scaunelor secuiești, Impăratului spre aprobare printr'o petițiune amănunțită. Novele lor pretensiuni de natură confesională erau privitoare la următoarele:

1. Intórcerea Episcopului catolic în Ardél, atât în virtutea libertății religioase, cât și a egalității de drepturi cu celelalte confesiuni, care au Episcop orî căpetenie bisericăscă în țară, cât și pe basa unei mai vechi de-

cisiunii împărătești; în acela-și timp bunul fiscal Alvinez urma să fie asigurat pentru dotațiunea Episcopului.

2. Incuviințare pentru înființarea de așezăminte de instrucțiune mai înalte sau așa numite Academii, cum sunt cele ce există în țară pentru cele-lalte confesiuni.

3. Luarea bisericii catedrale din Cluj de la unitari și punerea ei la dispozițiunea catolicilor.

3. Incuviințare pentru reconstruirea și folosirea bisericilor și zidurilor mănăstirești ruinate și goale.

5. Luarea dispozițiunii, ca orfanii părinților catolici să fie încredințați spre creștere numai rudelor catolice, ca tutori, căci altfel copiii catolicilor, ca d. ex. nu de mult ai lui Gyeröfi, ajung în mâinile Arianilor și se lepădă de legea părintescă.

6. Intemeerea unui seminar din venitul de o mie de galbeni ungurești hărăzit încă de Principele Stefan Bathory, care e încasat acum de Cămară, ear de aici înainte urmează să fie întrebuințat potrivit cu destinațiunea ce i s'a dat dintru început.

7. Catolicii să fie obligați a da deciuială numai preoților de confesiunea lor, ear nu și clerului acatolic, căci acatolicii proced și ei pe baza acestui principiu.

8. Luarea dispozițiunii, ca dintre cei trei archivari regnicolari, de la Cluj, Alba-Iulia și Sibiu, cel puțin unul să fie de confesiunea catolică.

9. Spre a neutraliza tiparul de cărți, care poate să jignescă nu numai credința religioasă, ci totodată și lealitatea de credință a supușilor, e de nevoie să se iee dispozițiunea, ca să nu potă fi tipărit nici un manuscript, care nu a fost citit mai înainte de un catolic și subscris de el ca admisibil pentru tipărire.

Ear pe terenul politic administrativ staturile catolice pretindeau:

1. Ca pentru numirea în diregătoriile mai înalte, cum sunt d. ex. cea de consilier intim ori de protonotar, să fie propuse totdeauna trei persoane qualificate, dintre care cel puțin una să fie de legea catolică; căci e, în genere, nedreptă distribuțiunea de acum a funcțiunilor, după care dintre patru-spre-zece Comiți supremi numai cinci sunt catolici, și nouă calviniști, între șase consilieri la tabla regescă patru sunt calvini și numai doi catolici, ear între protonotari nu e nici unul catolic.

2. Importanta pozițiune de secretar și referent la cancelaria aulică transilvană, care pe timpul acela era ocupată de Benedikt Henter, care era, ce-î drept, catolic și onest, dar om neajutorat, să fie luată de la acesta și încredințată talentatului catolic Ión Fiáth.

3. În breslele de prin orașe și târguri să fie ridicată și catolicii în diregătorii.

4. De ôre-ce, în sfârșit, fie-care din cele trei națiuni recunoscute din Ardél are propriul său sigil, ear religiunea catolică, care nu predomină exclusiv în nici una din aceste națiuni, nu se bucură de nici o considerațiune particulară, staturile catolice stăruie, ca cel puțin păstrarea unuia din sigilele naționale să fie încredințată unui catolic ¹⁾.

Catolicii din Ardél deci întocmai precum de o parte stăruiaă nu numai ca copiii lor să fie crescuți în propria lor confesiune și ca biserica lor să fie egal îndreptățită,

¹⁾ Memoriale status Regni Transylvaniae catholici, dd° 5 Mai 1699, Caesari porrectum.

ci totodată și ca prin introducerea censurii încredințate numai catolicilor singurii ei să privegheze asupra spiritelor, de altă parte ei își dedeau pe terenul politic administrativ siliuța de a se folosi de egala îndreptățire ca de o scară spre a obține încetul cu încetul prin ajutorul efectiv al Curții supremația față cu cele-lalte confesiuni.

Silintele lor zelose au început să aibă în direcțiunea acésta efect, mai ales după-ce ei au înprospătat cererea lor prin o nouă petițiune adresată Impăratului și au întemeiat-o mai cu din adins în deosebi în ceea-ce privește numirea catolicilor în diregătorii. Isvorul acestui rău, așa diceau dēnsii, zace în acea, că e prea larg dreptul guberniului țării în ceea-ce privește numirea în funcțiuni. La compunerea acestui for administrativ cele patru confesiuni recipiate sunt, ce-i drept, reprezentate de o potrivă, cu câte trei membri; de óre-ce însă cele trei confesiuni acatolice, orîși-cât s'ar deosebi altfel în ceea-ce privește părerile și interesele lor, sunt de acord asupra scopului și mijlócelor și unite în tendența lor comună, când vorba e să asuprască pe catolici și să-i excludă de la funcțiunile publice, și de óre-ce în asemenea cestiuni hotărește majoritatea de noue față cu minoritatea de trei, partidul catolic trebuie neapărat să rămăie invins la împărțirea funcțiunilor. E astfel lucru firesc, că guberniul n'a putut să primască între candidații de curind propuși pentru posturile de Comiți supremi și Căpitani districtuali decât un catolic la noue posturi. Catolicii zac deci sub apăsarea unei porniri de asuprire adēnc jignitoare și grele în consecvențele ei, cum n'a fost nicî în timpul principilor aleși acatolici, care tot n'ar fi mers atât de departe. Lăsând

însă guberniului în mod statornic dreptul de a face numirile în funcțiunii, devine neînlăturată primejdia, că Ardelenii vor fi mai supuși față cu acest for administrativ compus mai ales din catolici decât față cu însuși Impăratul și miniștrii săi; și de aceea în cestiunii de mare strimtorare nu vor mai cere intervenirea Curții, ceea-ce ar fi fără îndoială spre scăderea datoritei credințe de supus. Ba, dacă, în contra mai bunelor așteptări, acatolicii ar porni pe căile infidelității, ei ar fi în pozițiune să întindă peste întreaga țară un păingenis de diregători cuprinși de acela-și spirit ca dênșii ¹⁾).

Contra unui asemenea rău există numai singurul preservativ, ca Impăratul să facă el însuși numirea directă pentru toate diregătoriile și pozițiunile, pentru care fie în virtutea legilor de până acum ale țării, fie în virtutea Diplomei împărătești de la 4 Decembre 1691 și-a rezervat exclusiv sie dreptul de numire. De ôre-ce în categoria acésta au să fie puse fără îndoială tocmai dignitățile înalte și cele mai înalte ale țării, cum sunt cea de guvernor, de cancelar, de general suprem, cele de consilierii gubernialii, de protonotarii, de consilierii ai tablei regești, de Comiși supremi și de Căpitani administrativi, cea de tesaurar și altele, bine chibzuita numire în funcțiunii e un mijloc pe cât de sigur, pe atât de pacinic și de nesupărător spre a favorisa biserica catolică în Ardél.

Cu intențiunea acésta au prezentat staturile catolice Impăratului totodată și opiniunea lor asupra propunerilor

¹⁾ Humillimum Memoriale status Catholici Transilvanici. Imperatori praesentatum, dd° 29 Mai, 1699.

de numire făcute de guberniū, precum și o listă de candidați corectată de ele. Comitele Nicolae Bethlen, om cu mare merite pentru casa împăratăscă, dar de confesiunea calvinistă, pe care îl propusese pentru postul de căpitan al scaunului de Udvarhely, nu putea să aștepte iertare în ochii lor, ear acesta nu numai din cauza confesiunii, ci totodată și din cauza ținutei sale politice în timpul din urmă, când fusese destituit din înalta sa pozițiune pentru punerea la cale a unei resvrătiri. El a fost propus ca protonotar pe catolicul Francisc Henter, pe deasemenea catolicul Comite Mihail Mikes ca general al Sécuilor și al treilea custode al sigilului regnicolar, ear ca căpitan pentru districtul Făgărașului pe Simion Boer; acest din urmă candidat era cunoscut ca soldat brav din lupta de la Zenta, unde a luat ca trofeu sigilul de aur al Sultanului și l'a dus Prințului Eugen, și atât astfel în virtutea destoiniciilor sale reboinice, cât și ca catolic era cu deosebire apt pentru administrarea unui district, care, după părerea staturilor, având o trecătoare spre România, numai unui catolic putea să fie încredințat. O excepțiune confesională, care era necesită de prudență, s'a făcut prin recomandarea unitarului Ioan Sárossy ca Comite suprem al Comitatului Tërnavelor. Pentru postul de jude regesc la Sibiiu a fost propus Sasul Ión Zebandus, un om foarte plin de viclesug, ca făcut pentru uneltirile de tot felul, fiul predicatorului de la Curtea lui Tököly și elev al unui institut teologic reformat, fost aspirant la postul de predicator al lui Tököly. De orice el, ca jude regesc, trebuia să primescă totodată și postul de consilier gubernial, numirea lui producea orice nedumirire, dar numai cu anevoie se putea evita. Având

Însă în vedere siguranța țării, ei consideraă pentru postul de general suprem al Ardélului ca rațională și neriscată numai numirea unui catolic.

Făcute unui monarch mai presus de toate catolic, aceste cereri favorabile bisericii catolice nu puteau să rămâie lung timp fără de rezultat și o mare parte din ele a fost împlinită în puține luni, ear altă parte mai târziu, încetul cu încetul.

Drept cea mai urgentă chestiune, în care era nevoie de cel mai grabnic ajutor, era considerată în Viena chestiunea creșterii catolice, care a și fost dar rezolvată mai înainte de toate celelalte. Într'un deosebit rescript adresat generalului Rabutin și guvernului Împăratul a declarat, că e cu desevirșire în potriva vederilor, intențiunilor și voinței sale, ca orfanii catolici să fie încredințați spre creștere și purtare de grijă unor tutori acatolici. El a poruncit deci, ca nu numai copiii rămași de catolicii Gyeröfy și Gyulaffy fără de întârziere să fie neapărat luați de la tutorii acatolici ce li s'au dat și dați în purtarea de grijă a unor catolici și ca aceea-și procedere să fie observată în asemenea casuri și față cu alți orfanii catolici, ci totodată, ca în viitor nici odată un acatolic nu să pôta fi însărcinat cu tutoratul ori cu curatela copiilor catolici¹⁾. Ușor se pôte concludere, ce importanță plină de grele consequențe avea o asemenea dispozițiune chiar și pentru părinți într'o căsătorie mixtă.

În ceea-ce privește celelalte cereri Împăratul a emis

¹⁾ Decret împărătesc către Generalul Rabutin dd° Viena, 18 August, 1699. — Mandatum Imperatoris ad Gubernium Transylvaniae, dd° Viennae, August, 1699.

la 5 Septembrie 1699 importanta diplomă cunoscută sub numele Puncta Leopoldina, în care el a dispus: că catolicii a patra parte din dijma ce sunt datorii a da să n'o mai deie predicatorilor acatolici, ci preoțimii catolice, rămânând în voia acatolicilor să-și deie dijma propriilor săi preoți; că dintre trei candidați propuși pentru posturile designate în diploma din anul 1691 unul trebuie să fie totdeauna catolic; că în orașe și târguri atât pentru dignitatea de consilierii comunali, cât și pentru dirigătorii comunale și pentru conducerea breslelor catolice să fie admiși în același număr; că oriși-ce obiceiuri, lege ori statut, care e în contradicție cu egala îndreptățire a bisericii catolice, fie introduse de obștia acatolicilor ori numai de singuratece orașe ori târguri, au să fie considerate ca abrogate și desființate, având să se bucure catolicii în viitor de usul acelorași drepturi și privilegii ca acatolicii, — că, în sfârșit, unul dintre cele trei sigile ale țării are să fie încredințat în păstrarea catolicilor, cărora are să le fie permis a lua parte și la custodiul arhivei țării¹⁾. Dorința privitoare la întemeierea unei episcopii catolice, în sfârșit, a fost în deosebi considerată și promovată din partea Împăratului. Pentru dotațiunea ei a fost designat domeniul fiscal Vinț, care a fost pe din destul populat și anume astfel, că a fost colonizat cu un însemnat număr de Bulgari catolici, aduși parte chiar din Bulgaria, parte din România, și li s'a dat acestora anumite privilegii.

Punerea sub imediata purtare a camerei aulice și a tesau-

¹⁾ Decretum Imperatoris Leopoldi I. dd° Ebersdorff, 5 Septembris, 1699.

rariatului transilvan, asignarea de țarină și locuri pentru case, de livezi și păduri, — scutirea de inquantitare, de cărașie pentru armată și de orîși-ce alte sarcini militare, — permisiunea pentru liberă circulațiune în toate ținuturile Coronei austriace, — dreptul de a alege pentru sine înșiși judecători, jurați și arbitri; admiterea membrilor străini în comuna bulgărească numai cu învoirea autorităților bulgărești, — reducerea impozitelor anuale la numai câte zece florini renani de familie și începerea obligamentului de a plăti impozite după trei ani, — în sfârșit, liberul exercițiu al religiei catolice cu dreptul de a zidi biserică și de a înființa parohie sub deplină dependență de Episcopul catolic diocesan ordinar: aceste erau cele mai de căpetenie concesiuni făcute Bulgarilor aduși spre a spori populațiunea catolică ¹⁾. Trecând domeniul Vinț la episcopia catolică, aceștia nu fără temei se temeau, ca nu cum-va drepturile lor privilegiate să între în conflict cu drepturile și cu interesele noului domn de pământ; ei au adus dar nedumiririle lor la cunoștința Curții din Viena, accentuând totodată, că în cazul contrar Bulgarii din România nu vor mai veni, ear cei deja colonizați se vor abține de la orîși-ce întreprindere. Drept urmare a fost emis un decret împărătesc, prin care guvernul Transilvaniei e însărcinat, ca nu numai el însuși să respecte privilegiile acordate națiunii bulgare și să le susțină, ci totodată să nu suferă, ca orîși-cine altul să le vatăme orî nesocotescă ²⁾.

¹⁾ Diploma privilegiorum colonis Bulgaricis collatorum, dd° Luxemburgi, 15 May, 1700.

²⁾ Petizione dei Bulgari catholici congregati in Wintz al Commissariu I. le Conte di secanmandatum imperatoris ad Gubernium Transylvaniae, dd° Viennae 23 August, 1702.

Opozițiunea
staturilor aca-
tolice și a gu-
vernului pro-
vincial.

Tendența hotărîtă a Impăratului de a lărgi după pu-
tintă drepturile catolicilor și de a le acorda și uniților
parte egală din aceste drepturi lărgite, a întâmpinat din
partea staturilor transilvane o opozițiune îndărătnică și
tăcută, deși îmbrăcată în haina legalității. Ele au votat
(la 8 Septembrie 1699) în dietă o lege, în virtutea
căreia preoții neuniți, dacă trec la una din religiunile
recipiate, decît în cazul de față la cea catolică, au să
se bucure numai de privilegiile acesteia, nu însă și de
alte drepturi, decît urmază să fie, ca pînă acum, obligați
a plăti deciuială pentru pămînturi, care sunt proprietate
privată a domnilor de pămînt, ear nu ale bisericii. După
aceea-și lege preoții greco-orientali (neuniți), care stăruie
cu credință în legea lor de pînă acum, nu pot să cêră
altă tratare decît cea conformă cu legile de pînă acum.

Afară de acésta legea dispune, spre a introduce o prive-
ghiere sigură, numirea de anume comisarii de uniune, care
să fie însărcinați a lua la față locului, mergând din sat
în sat și din comună în comună, informațiunii despre
numărul și despre starea preoților și a credincioșilor lor,
de a examina în deamănunt bisericile și averile lor par-
ticulare, precum și averile preoților și de a raporta gu-
vernului provincial despre aceste. Când apoi staturile
acatolice, cu ocaziunea publicării în dietă a așa numitelor
cinci puncte leopoldine atât de favorabile pentru catolici,
au fost cuprinse de o iritațiune atât de viuă, încât erau
ispitite să resvrătescă țara, Impăratul a dat, după stă-
ruințele Cardinalului Kollonicz, generalului Rabutin ordinul,
ca să aducă cu orî-ce preț, fie chiar și cu puterea
armelor, la îndeplinire concesiunile făcute catolicilor.

În acela-și timp guvernul țării, compus în marea lui

majoritate de acatolici, s'a pus și el, deși în o formă mai blândă, în opozițiune față cu concesiunile făcute de Monarch, și a grăbit să facă representațiunii urgente și stăruitoare în cestiunea religioasă, întocmai ca'n multe alte afaceri grele ale țării¹⁾.

Direcțiunea de fapt odată luată, — dice guberniul, — are și în Ardeal, ca mai înainte în Ungaria, scopul, ca în timp scurt nimeni, care nu e catolic, să nu pôta ajunge la o direcțiune mai însemnată. Propunerile pentru numirile în funcțiuni sunt înaintate Impăratului prin mijlocirea și sub sigilul statelor catolice, și afară de acesta se mai intenționează și deplina înlăturare a procedurii stabilite prin diploma constituțională și prin decisiunile ulterioare ale Principelui în ceea-ce privește recomandățiunea și numirea direcțiilor țării. I s'a octroat apoi o schimbare de religiune poporului român, care nu e pătruns de vre-o religiune, ci numai de superstițiuni și e în toate privințele foarte incult și gata pentru orîși-ce faptă rea, ear preoțimea lui convertită a fost descărcată de multe sarcini publice. Inovațiunea religioasă atât de generală însă, departe de a-i fi religiunii catolice spre vre-un folos, nu însemnează decât răsturnarea legilor transilvane, decât trecerea sarcinilor pe umerii celorlalți contribuabili și, în sfârșit, o întăritare a principilor vecini, care țin la secta grecă. Privind lucrurile în lumină mai deplină, nu s'au făcut din Români catolici veritabili, orî adevărați uniți, nici amici și aderenți ai catolicismului, ci numai omeni liberi în ceea-ce privește

¹⁾ Literae Gubernii Transilvanici ad Imperatorem, dd° Albae-Juliae, 14 Julii, 1699.

persóna și avutul lor, care chiar și numai de aceea au fost cuprinși de un particular avent de luptă contra domnilor lor de pământ. Dacă pe lângă toate aceste se mai ține sémă și de încercările făcute spre a desființa cancelaria aolică transilvană și spre a o înlocui cu cea ungară, trebuie să se aibă în vedere, că asemenea inovațiuni și încercări nu pot să fie de folos nici pentru tron, nici pentru o țară, în care zelul religios în toate timpurile a fost moderat și potolit parte prin politica înaltă a statului, parte prin uniunea legată cu jurământ a națiunilor și religiunilor; numai mulțumită unei asemenea moderațiuni țara acésta, care e încunjurată de atât de mulți dușmani, plină de deosebite religiuni, limbi și rase, și a fost guvernată de principii de confesiuni foarte deosebite, a putut să-și păstreze ființa și neatâr-narea în ciuda timpurilor furtunóse, prin care a trecut.

Guvernul provincial a aréat apoi, cât de greu îi este să împedecé emigrațiunea în masse a poporului amárit de asemenea inovațiuni și încercări de răsturnare. Moldova, Muntenia, Bulgaria, ba chiar și unele părți din Ungaria superióră, anume Comitatele Bihor și Zarand, au știut să aște și să exploateze în favorul lor pofta de emigrare a populațiunii amenințate în credința ei, puindu-le celor emigrați în perspectivă libertatea pe persóna și avutul lor și oferindu-le primire binevoitoare. Mai erau în favorul lor și sarcinile grele, care, cu toate că războiul era spre sfârșit, tot mai apăsaú asupra țerii istovite atât de dușmani, cât și de amici, ale căreia legitime speranțe de ușurare, în ciuda promisiunilor împératești, nu se realizaseră încă. Îi s'a promis țerii, că cu încheerea păcii i se va ierta tributul de 50,000 taleri și cele-

lalte sarcinî avute faţă cu Pórta şi i s'a anunţat epoca de aur a libertăţii. În loc de acesta se urmăzeá rechisiţiunile, care se urcă peste un milion de florinî. Incortelările şi întreţinerea armatei, care au avut loc mai ales în timpul verii, au consumat tocmai provisiunile, pe care ţeraniî şi orăşeniî şi le adunaseră pentru iernarea lor proprie. Ordinaţiunea împăratéscă, ca ceea-ce va trece în rechisiţiuni peste 400,000 florinî, să se restituiască din casa statului, n'a fost de loc executată. Pe lângă aceste, siguranţa publică a ţării e mai ameninţată decât orîşi-când de haiduciî, răsleţiî şi aventurierii ce acum spre sfirşitul reshoiului se risipesc în tóte părţile. Zădarnic s'a încercat guvernul provincial să pună opiniunea publică pe-o cale mai bună, promiţând o grabnică îndreptare şi folosindu-se şi de alte motive consolative; poporul, desperat din cauza suferinţelor lui şi bănuitor, nu mai avea încredere în guvern, şi-a ajutat însu-şî, cum a putut, şi a emigrat în cele din urmă, dacă alta nu-î mai rămănea. Puterea guvernului abia a fost suficientă, ca să înăbuşe vre-o răscolă, dar cu tótă încordarea şi asprimea executării ea n'a reuşit a stórce din provincia istovită şi sleită sarcinile de mai înainte.

Trupele şi populaţiunea se uriau de altminteri reciproc în acela-şî grad şi cu acela-şî drept, trupele fiind executorii unor biruri neomenóse, ear populaţiunea hrănind rău şi adăpostind în silă corpul militar.

Răsvrătirea trupelor şi răscolă poporului erau de o potrivă probabile. În faţa acestor dispoziţiuni, stări şi fapte, guvernul sfătuia pe Impăratul să se abţie de la orîşi-ce inovaţiune generală pe terenul politic orî bise-

ricesc și stăruia să se respecte cu rigore diploma constituțională de la anul 1691.

Orî-și-cât de seriose și de ponderose, aceste considerațiuni n'aŭ putut să determine o abatere de la drumul favorabil uniunii ori să producă o pauză în acțiunea unionistă. Ceî din Viena aŭ profitat numai cu mai multă precauțiune de slăbiciunile adversarilor și și-aŭ dat, nu fără succes, silința de a slăbi rezistența acatolicilor satisfăcând cererile unei părți din ei. De ore-ce națiunea săsescă ceruse la Curte mai multe concesiuni, care aveau o deosebită importanță pentru pozițiunea și pentru interesele ei, i s'a făcut voia în mai multe puncte și, drept compensațiune, a fost determinată a fi mai îngăduitoare în cestiunea uniunii. Li s'a permis deci să ție un agent saŭ om de afaceri la Curtea împăratăscă, li s'a incuviințat un moratoriu de doi ani și o camătă de numai deuce procente față cu creditorii lor și candidatul lor Ión Zebranius a fost numit jude regesc la Sibiu, s'a luat însă în acela-și timp și dispozițiunea, ca preoții români ce vor fi trecând la uniunea catolică să fie scutiți de orî-și-ce dajdie către poporul săsesc, ear cei neuniți să fie obligați și'n viitor, ca'n trecut, a contribui proporțional la birul anual stabilit în suma de 3000 fl. Primind Sașii acele concesiuni, nu le mai rămănea, se'nțelege, decât să recunoscă și imunitatea acordată prin acela-și decret în favorul uniunii ¹⁾

¹⁾ Decretum Imperatoris ad Cancellariam Aulico-Transylvanicam, dd° Viennae, 12 Aprilis 1698. — Kaiserliches Decret an den Hofkriegsrath, dd° 24 Jaener 1700. — Decretum ad Cancellariam Aulico-Transylv. dd° Viennae, 18 Martii, 1696.

Reformații au făcut însă încercarea aceluia-și joc, prin care propaganda catolică nu odată a știut să-și ajungă scopul: ambele părți au aruncat cu aceea-și îngrijire undița asupra clerului român și anume asupra episcopului său după vremuri. Astfel, când, după mărtea lui Teofil, scaunul episcopesc urma să fie implinit, a candidat la el, după îndemnul mai marilor reformați, un preot român distins prin cunoștințe și cultură cu numele de Ioan Circă, care trecuse la calvinism și-și găsisse în Guvernatorul Banffy un rașem puternic. El cu tôte aceste n'a putut răsbi față cu Atanasie, protejatul partidului catolic, a tras asupra sa felurite prigoniri din partea unioniștilor și'n anul 1702 a fost pus în lanțuri și aruncat în temniță. El a scăpat, ce-î drept, din temniță, și cu ajutorul Guvernatorului și al mai marilor reformați a obținut pozițiunea de paroch într'o comună română reformată din comitatul Huniedórei; dar neîncetatele su-părări, prigoniri și năpăstuirii ale anteluptătorilor unioniști l'au scos și de acolo. De astă-dată dar vână-tórea de suflete a reformaților n'a fost, fie în întindere, fie în intensitate orî în rezultate, nici pe departe deopotrivă cu a unioniștilor.

Parte pentru resolvarea neînțelegerilor ivite între sta-turile transilvane și poporațiunea română mirénă, parte pentru fortificarea și răspândirea în țară a uniunii a iese tot mai mult în primul plan necesitatea regulării relațiunilor noiei comunități religioare. Cardinalul Kol-lonicz s'a folosit în acest sens de marea sa influență la Impératul, și Episcopul Atanasie a plecat în anul 1700 cu scopul acesta la Viena. În urma acestora Leopold I, a emis la 19 Martie 1701 un statut conceput în 15

Statut impé-rătesc pentru uniți.

articoli, care ține sēma de tōte considerațiunile mai sus arătate și reguléază prin dispozițiuni concrete relațiunile hierarchice, cele economice, cele disciplinare și cele școlare ale uniților¹⁾).

Acest document are imprimat în fruntea lui spiritul evlavios și strict catolic, din care el a fost urdit. Împăratul mărturisește deslușit, că ceea-ce l'a îndemnat să emită acest decret e adēnc intima recunoștință pentru binecuvēntarea dumnezeiască, care'n rēsboiul cu Turcii s'a manifestat în victorii strălucite și'n cuceriri grandioase și pe care o atribue rugăciunilor și mijlocirii preoțimii evlaviōse, care a știut să potolēscă mânia dumnezeiască. Chiar el însu-și s'a convins din propria sa experiență despre adevērul, că prin promovarea cultului dumnezeesc împărățiile se consolidéază, se dezvoltă, seceră glorie și măreție; voiește dar și'n cazul acesta să procedă pe aceea-și cale plăcută lui Dumnezeu față cu Națiunea întōrsă cu căință la lege.

Deci Monarchul confirmă din nou drepturile, privilegiile și imunitățile acordate bisericii unite, preoților și avuturilor ei prin diploma de la 16 Fevruarie 1699. El descarcă apoi și scutește bisericile și fețele bisericesti de tōte dările personale, de dijmă, de vamă și de taxe întocmai precum sunt scutite alte persoane nobile.

De ore-ce vorba era să fie câștigat publicul laic român pentru uniune, prin o altă dispozițiune se hotărește, ca laicii, în genere, socotind între aceștia și persoanele din starea de jos, îndată ce vor fi trecut după tōte prescrierile

¹⁾ Diploma Imperatoris Leopoldi I. pro Valachica Natione graeci ritus uniti, dā° Viennae, 19 Martii, 1701.

la uniune, să fie considerați ca catolici, ca ómení cu drepturí depline, ear nu numai ca fii tolerați ai țerii, și ca atari să fie admiși a se bucura de legile țerii și a participa la favorile obștești. Niménuia să nu îi fie permis a jigni imunitatea acordată bisericii lor, a trata pe preoții uniți ca pe niște íobagi, a-í prigoni ori a stórce darurí de la dênșii. Catechismele de până acum, nepotrivate cu uniunea, aú să fie luate de la posesorii lor și înlocuite cu altele noue și bine corectate.

Ca cea mai caracteristică dispozițiune ni se presentă înființarea unui auditoriat general pentru conducerea afacerilor (causarum generalis auditor), reprezentat de un teolog capabil, priceput și versat în afaceri, pe care Impératul ori Archiepiscopul de Strigoniú îl dá bisericii unite ca consilier și povățuitor canonic cu scopul, ca să privegheze cu seriozitate asupra supunerii către canóne și porunci bisericești și să împedecé ori-și-ce abatere de la ele atât din partea sinodului, la ale căruia desbateri el totdeauna avea să asiste, cât și din partea Episcopului ori a preoțimii lui. Afară de acésta Episcopul dimpreună cu clerul lui urma să fie subordonat imediat Archiepiscopului de Strigoniú și era obligat a adresa, prin teologul delegat, numai acestuia plângerile sale eventuale contra preoțimii sale.

Spre a adimeni poporul era nevoie de servicií preoțești ieftine. Pentru botez dar, pentru liturghie și pentru maslu n'avea decí să se plătescă nimic, ear pentru celelalte funcțiuni preoțești urma să se plătescă mici taxe de patrafir ce se vor fi stabilit de sinod.

Pentru participarea la drepturí și la privilegií nu era îndestulátóre numai declarațiunea de trecere la uniune ea

singură, ci se mai cerea neapărat și mărturisirea credinței făcută în fața Episcopului și a teologului. Tot astfel nu e destul, ca cine-va să se pună sub doctrina unei biserici recipiate în Ardeal, pentru-ca să se bucure numai decât de drepturile acesteia, ci trebuie să creadă și să mărturisască ceea-ce acesta crede și mărturisește. De aceea nu poate nici un membru al bisericii grecești să se alipescă de vre-una din cele trei religii recipiate câtă vreme nu se va fi lepădat de legea lui; căci, precum dice diploma, e cu totul altă ce-va să te unești cu o religie ori să primești numai ocrotirea ei.

Dreptul de numire pentru dignitatea de Episcop se cuvine Împăratului, căruia aș să i-se propună trei candidați capabili; ear purtarea de grijă pentru executarea mai departe (a împlinirii scaunului) o are Cancelaria aulică transilvană tot ca și la cele-lalte dignități bisericesti mai înalte.

Purtarea de grijă pentru stricta observare a tuturor acestor dispozițiuni o aș Episcopul și teologul, cărora autoritățile civile și cele militare le dau, la nevoie, spre scopul acesta ocrotire și ajutor, conform instrucțiunilor ce li s'aș trimis în vederea acestui scop tot atunci.

Publicarea în totă țara a acestei diplome urma, în sfârșit, să se facă pe calea ordinară, și ori-și-cine trebuia să-și dea deplin credință, fie ea prezentată în original, în copie autentică ori în tipar.

Acesta e conținutul esențial a documentului foarte important pentru viitorul uniunii, un document, care cu puține excepțiuni are vigoare până'n ziua de astăzi, care însă introduce un atât de sever sistem de epitropisire asupra bisericii unite din Ardeal și prin instituirea unui

teolog ineztrat cu mari drepturi a redus atât de mult puterea episcopală, încât biserica națională română trecută la uniune a trebuit să se degradeze la rangul unei simple filiale diecesane catolice. Aservirea jignește și așiborul ei, și pozițiunea ei hibridă, în care se face încercarea de a amalgamisa Orientul cu Occidentul, nu servește nici spre a ridica vaza ei, nici spre a atrage un mai considerabil contingent de noi credincioși.

După-ce s'a dat astfel uniunii în ceea-ce privește bazele și modul de executare, precum și terenul drepturilor și al datoriilor o rezolvare definitivă mulțumitoare pentru ambele părți, a mai rămas acum să se consolideze și să se asigureze opera prin introducerea unei hierarchii unite regulate. Alegerea Curții a cădută, firește, asupra ambițiosului conducător al trecerii Românilor la noua lege, Episcopul Atanasie, care numai sub această condițiune, aprobată în secret, se învoise a sevirși opera de trecere. El a fost adecă, după speciala recomandațiune a Guvernatorului Comite Bánffy și a influentului Magnat Stefan Nalaczy, invitat la începutul anului 1701 să vie la Curte, la Viena, unde în biserica catolică Sf. Ana a fost sfințit Episcop după ritul roman și apoi, presupuind că trecerea la uniune în adevăr se va îndeplini, i s'a dat în mod sărbătoresc și documentar numirea de păstor suprem al nou înființatei diecese unite din Ardél. O cruce de aur atârnată de un frumos lanț, un medalion cu portretul Împăratului, precum și titlul onorific de consilier împărătesc erau dovețile despre înalta bunăvoință a lui Leopold I. pentru Episcopul Apostat. Când apoi, în cursul anului 1701, el s'a întors încărcat de onoruri și de distincțiuni a casă, autoritățile, amicii uniunii și mul-

Numirea lui Atanasie ca Episcop unit. Firea, pozițiunea și viitorul bisericii unite.

țimea curiosă i-a făcut o primire sârbătorescă la porțile Albei-Iulieș, unde de aici înainte avea să poarte cărja ca Episcop travestit. Pentru întreținerea sa i s'a asignat de Camera regală suma de 4000 fl. pe an. Tóte onorurile și dignitățile nu l'a scâpat însă de subordonarea către Iesuitul Szúnyog conducătorul lui, care, ca *causarum generalis auditor*, a devenit sfetnicul tainic, priveghetorul și mentorul impus al Episcopului atîrnător de dînsul. Cu drept cuvînt a putut un autorizat istoriograf bisericesc unit, Samuil Klein, să susțină, referindu-se la preamarea mărginire a puterii episcopale; că Episcopul unit a fost în adevăr redus a fi numai vicar al teologului.

Atanasie și sincerii lui colaboratori și colegi unioniști și-a ajuns scopul principal. Ear acesta nu era altul decît asigurarea propriilor sale persoane în oficiu și dignitate cu mai mare venit, precum și, în genere, o mai bună situațiune materială pentru clerul român trecut la uniune. Pretențiunile și condițiunile, asupra cărora ambii Episcopi, Teofil și Atanasie, dimpreună cu preoțimea lor aderentă în tot timpul negocierilor urmate de la 1697 până la 1701 au stărunit în mod categoric și inevitabil, cu hotărîre și îndărîtnicie, sunt relative la ridicarea clerului unit la acela-și nivel cu cel romano-catolic în ceea-ce privește tóte drepturile și avantajele, la ridicarea bunei sale stări economice și sociale, precum și la neatîrnarea sa de înrlurirea laicilor. Dorința de îmbunătățiri materiale, ear nu temeinica convingere religioasă, câștigul lumesc, ear nu transformarea sufletescă, considerațiuni egoiste, ear nu abnegațiunea morală au dictat actul de uniune și au avut drept urmare înființarea unei biserici, care, avînd în vedere numai interese materiale, ar trebui

să se surpe îndată ce n'ar mai corespunde cu aceste, ca fiind lipsită de orî-ce raţiune internă. Singură mâna puternică a unui regim patronisator şi însămnatele mijloce de subvenţiune materială, a căroră creare ea o făcea cu putinţă, a mai putut să prelungească existenţa creaţiunii de predilecţiune a unui Impărat evlavios, existenţă, care în lipsa acestui artificial sprijin de din afară era ameninţată de a se stinge şi în mai multe rënduri deja a trebuit să fie ferită prin forţă de desorganizare internă. Înlocmai precum clerul în primul rënd, cu numai puţină participare a laicilor, aprópe el singur a pus la cale uniunea, tot astfel el e singurul ei rădēm, şi totuşi el n'a ştiut să creeze în spiritul poporului rădēcină pentru uniune. Cu cât însă mai mult va înflori şi se va desvolta biserica greco-orientală în Ardél, cu atât mai mari pericole vor trebui se resulte din acésta pentru comunitatea religiósă unită, care va fi atunci nevoită să se alipéscă necondiţionat fie de biserica romano-catolică, fie de cea greco-orientală; căci formaţiunile de transiţiune îşi perd cu atât mai mult terenul şi fiinţa, cu cât formaţiunile principale de sine stătătoare se întind alătura cu ele în liberă desvoltare şi dau la o parte formaţiunile hibride. Probabilitatea e cu atât mai virtos pentru un asemenea rezultat, cu cât chiar în sinul bisericii unite procesul de frēmēntare şi de descompunere nu e încă ajuns la sfîrşitul lui, ci ţine, din contra, sufletele credincioşilor cuprinse de o împărechiere, care nelinişteşte conştiinţa religiósă şi lăncedeşte simţul moral. Înlanţuită dogmaticéste de Roma, biserica unită nu póte să opună faţă cu presiunea iresistibilă a scaunului papal destulă resistenţă nici în ceea-ce priveşte administraţiunea

și jurisdicțiunea și de aceea suspină cu durere înăbușită, dar învederată după libera dezvoltare și după neajunguta autonomie, de care în Monarhia austriacă se bucură așî muma biserică grecăscă, care e înzestrată cu mijloce materiale neasemănat mai neînsemnate. Deși apoi cultul extern al Uniților reamintește originea orientală și formeză punctul de plecare pentru o simpatică apropiere față cu neuniții, în urma noielor dogme primite de la catolică crește în acela-și timp și zidul despărțitor dintre ambele feluri de religione orientală, încât biserica unită perde încetul cu încetul înrudirea ei cu cea rămasă orientală și prin progresiva ei romanisare va trebui să părădă din ce în ce mai mult numirea ei de biserică grecăscă. Mărginindu-se, potrivit cu spiritul timpului, absolutismul politic și reducându-se puterea monarhică, biserica nu mai pôte conta cu siguranță, ca și pe viitor să fie împărțită cu preferință de ajutorul de stat, fiind promovată și ocrotită de guvern în paguba credincioșilor de altă lege. Generala îndreptățire egală a comunităților religione nu exclude apoi puțința sucombării elementelor mai slabe puse în liberă concurență cu cele mai trainice, și nu mai încapă nici o îndoială, că'n această concurență acela, care privește fie numai spre Roma, fie numai spre Constantinopol, își fixeză mai bine scopul decât acela, care se uită în acela-și timp la Roma și la Constantinopol. Chiar și singură chiorrea, care e urmarea unei asemenea opintiri optice, îl aruncă pe privitor sub bănuiala, că el nu vede în aievea lucrul, la care privește. Formațiunile hibride aș totdeauna doi dușmani și doi amici, fiind-că parte se deosebesc de două forme principale ale aceleia-și grupe, parte se asé-

mână cu ele. Biserica unită, pusă la mijloc între acești doi amici și inimici, e în pericol de a lua amicul drept inamic, inimicul drept amic și de a-și pune astfel în joc existența individuală. O asemenea primejdie a și existat în adevăr: dovadă sunt pe de o parte repețitele încercări ale teologului delegat pe lângă Episcop, luat mai ales din ordinul Iesuiților, de a înlătura încetul cu încetul din biserică cultul oriental și de a introduce pe cel romano-catolic, ear pe de alta silințele Episcopului și ale clerului unit de a face, ca să nu se mai delege de loc teologul și astfel să scape de epitropisirea lui. Intențiunea de a contopi uniunea în catolicism a produs o lungă luptă, care s'a rezolvat deocamdată în favorul uniunii, însă la timp priincios ear va trebui să se reîncepă, de ôre-ce cultul grecesc, care formeză o importantă verigă în lanțul ce lăgă biserică unită de cea orientală și la care masa poporului renunță cu mult mai anevoie decât la dogme orî la catechismul corect, e privit la Roma cu ochi rîi și tolerat, ca un rîu necesar, numai deocamdată și până la un timp mai priincios. Subminată în taină de catolici pentru cultul ei, dușmănită de neuniți pentru dogmele ei, adoptată apoi de cei d'ântei ca coreligionară și considerată de cei din urmă, cu privire la cultul, pe care tot îl mai păstrează, ca încă nu perdată fără de nici o nădejde, biserică unită a atîrnat și atîrnă mereu nedumirită între două mari comunități religioase opuse, ca un fel de pendulă atrasă și respinsă de ambele în același timp. Care e punctul de atracțiune, asupra căruia pendula uniunii va ajunge în cele din urmă la repaos și va hotări în mod definitiv sôrta bisericii unite, care e împinsă spre încorporarea

În una din cele două comunități bisericești, acesta atărnă parte de la viitoarea constelațiune politică a Monarhiei austriace, parte de la rezultatul luptei, pe care'n urma inevitabilului conflict ce se pregătește, catolicismul roman va trebui într'un timp nu prea depărtat s'o pörte cu grecismul oriental.

Resistența,
protestarea și
suferințele
preoților și lai-
cilor români.

Trecerea la uniune a majorității covârșitoare din preoțime era decî un fapt împlinit și recunoscut din punctul de vedere al dreptului bisericesc, era însă încă nesăvîrșită trecerea publicului laic. O fracțiune numai din clerul român, apoi preoțimea greco-orientală a comunei urbane Brașov, locuită în parte de greci zeloși în materie de religiune și publicul laic român, în genere, respingea schimbarea de religiune impusă cu nu mai puțină violență decît violenție și au trimis din mijlocul lor la Alba-Iulia o anumită delegațiune, care a declarat fără de încungiur, că ei, credincioși trecutului lor, sunt hotărîți să se alipescă și'n viitor cu neclintită credință către legea străbunilor săi și că tocmai de aceea resping și desconsideră oriși-ce autoritate și supraordinare a unui Episcop trecut la religiunea catolică. Luând hotărîrea de a protesta în totă forma, ei și-au ales drept conducător de afaceri și procurator pe un om capabil, zelos și energic, nobilul Gavriil Nagyszegy, care trecuse încă mai înainte de la legea romano-catolică la cea grecă și ocupase funcțiunea de secretar al Episcopului Teofil, ear în urmă primise cu hotărîre neclintită în lupta pentru lege sarcina de stegar al creștinilor ce ținea fără șovăire la legea grecă. Legile țării permiteau în tot cazul prezentarea și constatarea oficială a unui protest formal cu efect valabil, fie la guberniu, fie la protonotar, fie, în

sfișit, la capitolul competent. Când însă Nagyszegy, care primise parte de la preoțimea din Brașov, parte de la publicul laic român însărcinarea de a ridica protest contra siluirii la uniune și contra competenței Episcopului unit Atanasie, s'a adresat mai întâi la guvernul în chestiunea acésta, guvernul a refusat a da obligata constatare oficială despre protestare, pretestând că nu are pentru o atât de importantă afacere cuvenita autorisațiune. Mai binevoitor a fost supremul protonotar (magister protonotarius) Ioan Sárossy, care la 27 Iunie 1701 a subscris după toate formele legale actul de protestare, l'a prevădut cu pecetea împărătească și l'a dat la mâna protestatorilor.

Intre aceștia se află opt preoți și șase laici parte din Brașov, parte din districtul Făgărașului și din țara Bârsei. Dintre aceștia laicii erau tot ómenii cu vață și fie prin pozițiunea lor de curatorii ai bisericilor din Brașov, fie prin înriurirea lor socială ca neguțătorii de frunte, persoane distinse și cu greutate. Conținutul protestului se întemeia pe lămurita asigurare sərbătorească a Împăratului, că nu va silui pe nici unul dintre supușii săi români din Ardeal în materie de religiune, ci va lăsa pe orîși-cine în deplinul us al libertății religioase. În virtutea acestei libertăți protestatorii se ridică contra uniunii făcute de Episcopul Atanasie, considerate ca în deobște primită, și în deosebi și de ei, care o resping categoric și cu tótă hotărîrea, declarând totodată, că rămân neclăntiți pe lângă legea părinților săi și nu vor să aibă nimic de comun nici cu Episcopul Atanasie, nici cu vre-un alt preot unit. Ei au respins deci pe cei doi curatorii bisericești recomandați de unioniști pentru biserica grecăscă din Brașov. Protestând astfel sərbătorește

contra procederilor ilegale mai sus arătate, ei își rezervă dreptul de a procede pe baza legilor țerii mai departe întru apărarea libertății lor de conștiință¹⁾.

Efectul legal al acestui pas consista în pornirea unei cercetări judecătorești în totă forma asupra afacerii de uniune, și tocmai acesta era ceea-ce Curtea din Viena voia să evite cu orî-ce preț, fiind-că nu-i părea, și acesta cu tot dreptul, lucru consult să fie date, la timp nepotrivit, publicității niște procederi, care nu suportă publicitatea. Indată ce Curtea a primit prin zeloticul Stefan Comite de Apor știre despre protest, cei mai de căpetenie dintre promovatorii cercetării judecătorești, și anume Sárossy și Nagyszegy, au cădut în disgrație și în curënd după aceea s'au vedut expuși la fel de fel de prigoniri. După părerea Curții din Viena nu mai exista în Ardél nici o biserică grecescă și astfel nu mai puteau să existe nici semne exterioare ale ei. Când decî argintarul Andrei Komáromy, un reformat, a făcut la cererea preoțimii ce stăruia în credință o pecete pentru biserica grecescă, disgrația și prigonirea s'a întins și asupra lui²⁾.

În fața agitațiunii religioase din ce în ce mai vii și a împotrivirii ce se ivise în țară, Atanasie, care-și dedea acum titlul de Archiepiscop și Metropolit al Albei-Iuliei și al întregului Ardél, a cređut de cuviință să pună la cale o manifestațiune pentru molcomirea spiritelor. El a

¹⁾ Protestatio Valachorum, a Protonotario Ioanne Sárossy extradita, dd° Albae-Iuliae 27 Iunii, 1701. (Tipărită în „Cipariu, Acta și fragmenta historico-ecclesiastica“. Blasiu, 1855, pag. 368 și 269).

²⁾ Mihail Cserey, Siebenbürgische Chronic vom Jahre 1661—1711. Comitete Nicolae Bethlen, Denkwürdigkeiten Siebenbürgens.

Intrunit deci pe ziua de 16 Iulie 1701 pe protopopii trecuți la uniune ai eparchiei sale în sinod eparchial la Alba-Iulia, s'a consultat cu dânsii asupra celui mai potrivit mod de a rezolva greutățile ivite și a emis apoi, la 18 Iulie 1701, un avertisment sârbătoresc la adresa preoților și a laicilor din comitatul Huniedórei, care jucau un rol de căpetenie între cei ce se plângeau de a fi fost siluiți să primescă uniunea. Aceștia sunt avertisați de Episcop să nu îndrănescă a cărti și a grăi de rău religiunea catolică, de care se ține și Impăratul, nici cele patru puncte de uniune, care au fost stabilite prin comun acord, că de altminteri sunt atât în drept, cât și datorii să-și urmeze viața religioasă și'n viitor ca până acum, pe temeiul dreptului bisericesc și al usului greco-oriental, fără de nici o mărginire, că, în sfârșit, ei sunt obligați, precum fost-au mai înainte față cu Episcopii grecești de Alba-Iulia, în viitor față cu el (Atanasiu), ca Episcop unit legitim, să arate supunerea și umilința canonică prescrisă. Spre a da mai mare vigoare acestui act de avertisment și de asigurare al Episcopului Atanasie, care a fost emis în formă documentară, alături de Episcopul și-au pus subscrierile și trei Iesuiți cu vadă, anume parochul P. Ladislau Bárány, superiorul din Alba-Iulia Francisc Belusi și priorul din Cluj Andrei Horváth. Chiar în sine faptul, că noul Episcop unit era, când s'a prezentat prima dată în public, sprijinit de trei mărturi, ba, în adevăr, de întreită epitropisire a Iesuiților, nu era câtu-și de puțin potrivit spre a produce în populațiunea diecesană pastorită de dânsul și zăpăcită de spaimă convingerea, că păstorul ei se bucură

de libertate și de independență¹⁾. Și în adevăr actul a rămas fără de efectul intenționat și opozițiunea s'a urmat atât din partea preoțimii, cât și din partea laicilor cu aceeași energie.

Resistența cea mai aspră a găsit-o uniunea și supremul ei reprezentant, Episcopul Atanasie, la eruditul și ambițiosul preot român Ion Țirca, care s'a pus în fruntea adversarilor uniunii și a căruia îndărătnică stăruire în credință a fost potențată și prin rivalitatea lui în ceea ce privește scaunul episcopesc devenit vacant. Atanasie a făcut ca acest adversar să fie pus în lanțuri și închis în o mănăstire, din care el a fugit cu ajutorul protestanților; în curând apoi el s'a asigurat contra prigonirilor primind pozițiunea de pastor calvinist. Exemplul dat de acest bărbat inimos a îmbărbătat în mod învederat pe Români, care, cu totă pozițiunea lor modestă, erau destul de conștiințioși spre a nu lăsa să fie despuiați pe față de legea părinților săi.

Siluirea unionistă și rezistența poporațiunii. Neguțătorii greci.

De ôre-ce partea cu desăvârșire mare a poporului respingea cu îndărătnicie și în mod neîndoios schimbarea de religie, care-i fusese impusă cu forța și i se atribuia cu vicieșug ca fiind făcută de bună voie, trebuia să se ivască în Viena ôre-care îndoială, dacă a fost orî nu bine ales metoda de proselitism de până acum. Raporturile oficiale din Ardeal cuprindeau deja semne neîndoioase despre o adîncă frământare și agitațiune în poporul român, care amenința a se da pe față în fapte. Și în adevăr creștinii greco-orientali de acolo au ridicat în

¹⁾ Documente despre starea politică și ieratică a Românilor din Transilvania. Viena 1850, pag. 177 și 178.

massă contra uniunii ce li se impunea un protest atât de serbătoresc și pus la cale cu violență atât de fanatică, încât Guvernatorul militar, generalul Comite Rabutin, a fost nevoit a exprima temerea de o apropiată răscolă și necesitatea de a lua măsuri de precauțiune pentru prevenirea ei¹⁾.

Impăratul cu toate aceste chiar de bună voie a sporit elementele fremântării interae prin atragerea unui factor energetic, pe care l'a luat, se înțelege, numai pentru promovarea comerțului, care însă peste puțin s'a dat pe față ca dușman hotărît al uniunii. Ce-l drept, câștigul material putea să compenseze deocamdată la Curtea din Viena perspectiva inevitabilei pierderi profesionale împreunate cu el. Pe cât de zeloși în credință și gata de jertvă, pe atât de iritabili și de energici, ba pe lângă acesta și bogați și umblați prin lume, negoțătorii greci ce se aședaseră după încheerea păcii de la Carlovăț în Ardeal și în provinciile învecinate nu erau câtu-și de puțin oameni dispuși a se mulțumi cu rolul de privitori pasivi în fața invadatei violenței a religiunii lor, violente, de care trebuiau să fie atinși și ei în cele din urmă. De orice în consiliul Coronei au primat considerațiunile financiare și cele de politică comercială, compania comercială grecă a fost primită în mod formal prin diploma împărătească de la 12 Septembrie 1701, care precizează totodată și lămurește și condițiunile și privilegiile, cu care s'a acordat primirea. Compania

¹⁾ Consiliul de război către cancelaria aulică austriacă, dd° Viena, 8 Decembrie 1701. — Rabutin către consiliul de război, dd° Sibiu, 12 și 13 Decembrie 1701.

comercială e supusă imediat ocrotirii și dreptului de dispozițiune al Impăratului și de aceea atîrnă numai de Camera aulică și de tesaurariatul țării. Ea și membrii ei pot să umble nesupărați și să facă comerț atît în mare, cît și în mic prin toate țările ereditare austriace, se bucură de deplină scutire în ceea-ce privește sarcina de înquartirare și de transporturi oficiale (bellic), dar n'au dreptul de a exporta din țările ereditare aur, argint și salpetru decît, pôte, în virtutea unei licențe speciale, acordate pentru fie-care cas în deosebire. Compania mai are dreptul de a alege și instituî din mijlocul ei un judecător propriu și mai mulți asistenți jurați, care în procesele comerciale dau sentențe definitive și inapelabile, ear în alte cauze civile judecă numai ca primă instanță. Tesaurariatul și Camera aulică sunt în toate casurile apelabile a doua și a treia instanță. Pe nobil neguțătorul grec n'are nevoie să-l tragă în judecată, ca de obicei, la guvernium, care e forul privilegiat al lui, ci pôte să-l ducă la tesaurariat, care are să resolve conflictul în mod sumar. Drept recunoștință pentru aceste privilegii și libertăți compania comercială grecă e obligată a plăti pentru sine și pentru toți membrii ei anual suma totală de una mie florini renani în casa statului și de a asigura în totă regula această sumă prin o repartițiune proporțională asupra singuraticilor negoțători; alte dăjdii în bani să nu mai fie puse în sarcina companiei. De altminteri Impăratul recomandă autorităților cu multă stăruință să promoveze, să susție și să ocrotască compania comercială grecă¹⁾.

¹⁾ Diploma Imperatoris pro societate quaestorum graecorum, dd° Viennae, 12 Septembris, 1701.

Cu tot spiritul comercial ațîțat prin asemenea avantaje interesul religios și zelul în credință atât de puțin s'aun slăbit în negoțătorii greci, încât combaterea pe cât de energică, pe atât de stăruitoare, care s'a pornit din Brașov, reședința lor principală, contra siluirii unioniste nu numai a avut succes strălucit, ci a îmbărbătat totodată prin strălucitul ei exemplu și pe poporațiunea română în rezistența ei. În curînd evlaviosul Impărat a regretat, că a sporit și a fortificat cu mîna sa proprie materialul inflamabil în țară și a făcut prin acesta nu puțină scădere uniunii.

Nu puțină scădere i-a făcut operei de uniune și Patriarchul zelos în credință al Ierusalimului, Dosofteiū, care de mai mult timp petrecea în Muntenia și în anul 1701 a trecut în persoană la Brașov, unde a vîndut cărți de iertăciune și a adunat milostenie și în același timp a ațîțat cu zel focul contra uniunii. Fapta lui a fost, că Românii din țara Bărsei și din ținutul Hațegului, care erau deja incurcați în lațul unionist, s'aun întors ear la legea părinților săi.

Episcopul Atanasie a reușit, ce-î drept, să tragă ear în partea sa pe apostaziile din acest ținut; însă poporul năvălea cu toate aceste în mase spre Dosofteiū, care combătea în public, cu succes și în mod irecusabil pe Atanasie, ca pe unul, care prin lepădarea sa de lege a perdut darul archieriei și tocmai de aceea nu are dreptul de a cere recunoștere și supunere de la creștinii de legea grecăscă. Atanasie, cuprins din cauza acesta de adîncă amărăciune, l'a invitat pe Patriarch în scris să se potolăscă, dar în zadar: s'a plîns decî atât la Impăratul, cât și la Patriarchul din Constantinopol. Acesta

a dat răspunsul, că Dosofteiū pôte să-și exercite funcțiunea de Patriarch numai în Palestina, nici într'un cas însă și la Dunăre ori peste Dunăre; ear din Viena s'a dat ordin, ca prelatul agitator să fie, ca străiu, dat peste graniță. Primind știrea acésta, Dosofteiū a cređut consult să părăsescă de bună voie câmpul de luptă și s'a întors în Muntenia ¹⁾

Pacea internă a provinciei părea cu atât mai amenințată, cu cât lucrurile în urma influențelor și instigațiunilor de din afară se porniseră în o direcțiune primejdiosă. Și altfel vecinătatea fățarnicului și viclénului Domn din Muntenia, despre care nici odată nu se putea ști, dacă și când e prieten ori dușman, impunea totdeauna și mai ales în impregiurări grele o deosebită precauțiune și multă priveghiere. Brâncovénu întreținea, ce-î drept, ca totdeauna, și în timpul din urmă relațiunii amicale cu Austria, vestise pe comandantul Ardélului, generalul Comite Rabutin, despre cele din urmă evenimente din Turcia și-î expusese acestuia într'o scrisóre confidențială greutățile, în urma cărora tot mai e nevoit să tolereze pe malconțenții maghiari ce petreceau în țara lui.

Uneltirile lui Dindar. Instigațiunile Maghiarilor și ale lui Brâncovénu.

Însă aprópe în acela-și timp secretarul lui privat Ladislau Teodor Dindar, care încă de mai mulți ani petrecea în Ardél, a atras asupra sa atențiunea și a devenit pentru guvernul împărătesc foarte supărător prin atitudinea lui filo-maghiară și ostentativ național-religiósă.

Acest om dibaciū încă din anul 1690 se aședase cu voia stăpânului său și a Impératului la Brașov, în apro-

¹⁾ Șincai, Chronica Românilor. Iași 1853—1854. Tom. III. p. 197.

prierea graniței române, și anume cu scopul de a conduce și întreține în mod inofensiv corespondența privitoare la război și pace, astfel în tot cazul importantă, între Viena și București. După încheierea păcii el a cerut, înainte de toate, o patentă împărătească de ocrotire pentru sine și pentru bunurile sale din Ardeal, și'n urma acestei cereri, drept recompensă pentru importantele lui servicii, nu numai i s'a dat patentă de ocrotire pentru persoana sa, ci i s'a mai acordat și o pensiuine de 700 florini pe an. El a pretins în urmă și titlul de consilier împărătesc, care însă nu i s'a acordat. Fiind apoi golă visteria împărătească, rămânea în suferință și acordata pensiuine anuală, pentru a căreia plătire punctuală el a făcut o nouă cerere. În curând cercurile guvernamentale au început să fie indispușe față cu el, când, nu fără temei, a cădută asupra lui bănuiala de a fi luat parte la primejdioșele încercări ce se făcuseră spre a seduce trupele de ocupațiune împărătești. S'a admis deci ideea inevitabilității expulsării lui; spre a obține pe acesta în mod indirect, i s'a refuzat, după propunerea lui Rabutin, postul de vameș la Turnul Roșu, pe care-l ceruse și în același timp nu i s'a plătit nici pensiuinea anuală de 700 fl. Se spera, că lipsa de mijloce și deplina desconsiderare vor alunga în cele din urmă din țară pe un om, care în urma meritelor sale de mai înainte nu putea să fie tratat cu bruschetă ¹⁾. Această considerațiune a fost însă

¹⁾ Petițiunile din Mai și Iulie 1690 ale lui Dindar. — Referatul din Mai 1699 al Consiliului de război. — Petițiunea din Iunie 1700 a lui Dindar. — Consiliul de război către Rabutin, dd° 10 Iunie 1701. — Consiliul de război către Camera alică dd° 1 Februarie 1702.

înlăturată cu desăvîrşire după-ce s'a dat pe faţă alte
 uneltiri ale lui, care nu puteau să fie făcute de cât cu
 permisiunea principelui Brâncovénu, stăpânul lui. O le-
 gitimă indignaţiune a trebuit fără îndoială să cuprindă
 pe Domnul Munteniei în faţa măsurilor de presiune luate
 contra coreligionarilor săi din Ardél şi mai ales în faţa
 vicleniei, cu care Atanasie s'a purtat faţă cu densusul.
 Episcopul adevărat chiar din adins n'a vestit pe Metropolitul
 din Bucureşti, care până atunci fusese superiorul său
 bisericesc, şi nici pe Principele Brâncovénu despre tre-
 cerea la uniune a sa şi a majorităţii clerului său şi
 astfel n'a denunţat şi desfăcut legăturile de dependenţă
 canonică şi hierarchică ale Românilor din Ardél cu bi-
 serica greco-orientală în genere şi cu cea din Muntenia
 în deosebî. De ôre-ce apoi el a asigurat, precum s'a vădut,
 în mod sərbătoreasc pe preoţimea sa şi pe poporaţiune,
 că, cu singura excepţiune a celor patru dogme, totul
 rămâne ca mai înainte, decî se păstrează ritul şi legea,
 precum şi aşedămintele şi tradiţiunile greceşti, era în
 adevăr cu putinţă, ca la Bucureşti să se formeze dintru
 început idei neclare şi greşite asupra adevăratei lui ten-
 denţe, asupra poziţiunii şi asupra căderii lui. Fie că n'a
 venit la cunoştinţa Curţii Domneşti din Muntenia şi a
 Metropolitului manifestul scris de Atanasie şi de ma-
 joritatea clerului său la 7 Octomvrie 1698 asupra pri-
 mirii uniunii, fie că nu s'a dat acestui act cuvenita
 importanţă, Principele Constantin Brâncovénu, cu bună
 credinţă ori din eróre, şi-a manifestat prin faptă dărnicia
 evlaviosă faţă cu o biserică, pe care o socotia ca fiind
 a sa, care însă încetase de mai mult decăt un an şi
 jumătate a fi a sa. Un hrisov de danie domnesc de la

15 Iulie 1700 hărăzește scaunului Metropolitan grecesc din Alba-Iulia și lui Atanasie ca Metropolit al Ardélului moșia Merișeni din Muntenia, Județul Argeșului, cu drept de depliuă proprietate și folosință¹⁾. Din considerațiune către Curtea împăratăescă mâhnirea Principelui față cu Episcopul Atanasie s'a dat pe față în forme mai blânde; el a lăsat dania din cauza impregiurărilor fundamental schimbate neexecutată și a pus în mod discret pe zelosul său secretar Dindar la cale să facă tot ceea ce-î stă prin putințe pentru mântuirea prigonitei confesiunii orientale.

El mai era afară de acesta tare bănuț, că ține cu Tököly și cu partidul lui contra Casei imperiale. S'a mai dat apoi pe față, că el lucrăză contra uniunii și că în vederea acestui scop stă în legături secrete cu reformați maghiari influenți, pentru-ca să agiteze și să resvrătăscă țara. Perspectiva unei asemenea resvrătiri pregătite de nemulțumiți cu încercări combinate îl neliniștea pe Împăratul cu atât mai virtos, cu cât de o parte factorii religioși și politici-naționali, care altfel aveau interese divergente, se uniseră acum contra lui, ear de altă parte svircolirile încă neincetate ale aderenței lui Tököly și mai ales scăparea din închisóre sigură a întreprindătorului tînăr Rákóczy nu putea decât să încuragieze tendențele nemulțumiților.

În atât de grea situațiune a primit Generalul Rabutin cheia uneltirilor secrete ale partidului opoziționist printr'o

¹⁾ Nicolae Popea, Vechea Metropolie ortodoxă română a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei. Sibiu, 1870, pag. 26 și 27. Timotei Căpăruș. Acta et fragmenta historico-ecclesiastica gentis romanicae. Blasendorf, 1855 pag. 13-14.

denunțare directă a Paronului Haller, Președintele staturilor transilvane și un zelos catolic. Protestul energetic, pe care-l făcuse în timpul din urmă poporul român cuprins de amărăciune contra siluirii la unione, nu numai că era făcut și susținut cu amenințări cu știrea și aprobarea a trei sus puși nobili maghiari de lege reformată, și anume Cancelarul Comite Nicolae Bethlen, Stefan Nalaczy și Samuil Keresztesy, ci protestul a fost pus la cale, compus și înregistrat chiar tocmai de acești trei bărbați și mai ales de primul dintre dâșii, ca cel mai stăruitor, încât ei cu tot dreptul puteau să fie socotiți drept adevărații urđitori și conducători morali, ca ațitători, promovători și ocrotitori ai rezistenței atât prin scris, cât și prin fapte a Românilor, ear aceștia erau executatorii planului stabilit în comun, ca luptători sub conducere maghiară aleasă de bună voie. Privind lucrurile mai de aproape, combinarea opozițiunii politice-naționale a Maghiarilor cu rezistența confesională a Românilor se da din ce în ce mai mult pe față. Alătura cu conducătorii secreți mai sus numiți, în deplină înțelegere cu dâșii și în aceeași direcțiune lucrau, ca adversari ai catolicismului și ai uniunii, nobilul român Gavriil Nagyszegy, protonotarul Ioan Sárossy, un unitar, și chiar cu mai multă abnegațiune secretarul privat al lui Brâncovénu, zelosul ortodocs Dindar, dimpreună cu socrul său, bogatul neguțător greco-oriental Ioan Pater, care amândoi se bucurau de particulară vađă și înririire la coreligionarii din Arđel. Astfel s'a întemplat, că furtuna cuprindea tot mai mult și mai cu putere sufletele. Proteste, plângerii și jăluirii numeroase și pline de serioșitate și de amărăciune s'aũ adresat Impăratului din tóte ținuturile Arđelului

și mai ales din puntele centrale române ale districtelor Făgăraș, Brașov și Sibiiu cerând cu stăruință ajutor hotărît contra nedreptei siluirii de conștiințe, care, durere, era patronisată de sus. Episcopul greco-oriental al Maramurșului, Dosofteiū, a intervenit și el prin o adresă trimisă prin doi preoți din diecesa sa Cancelarului Nicolae Bethlen în favorul prigonitilor săi coreligionari și a primit drept răspuns invitațiunea de a primi, ca episcop, conducerea duhovnicescă a prigonitilor săi coreligionari din Ardel.

Invitat să se prezente la guvern spre a se înțelege de la rost la rost, Episcopul Dosofteiū s'a înfățișat în persoană atât la Cancelarul Nicolae Bethlen în Alba-Iulia, cât și la generalul Rabutin în Sibiiu; el a resistat însă față cu toate ispitirile și adimenirile puse la cale spre a-l instrăina de legea părinților săi și a-l câștiga pentru uniune. Din contra, întorcându-se în curând în diecesa sa din Maramurș și fiind pus din nou la ispită, el s'a grăbit a da o declarațiune energică și hotărîtă, în care refuză în mod categoric, cu aprobarea sinodului său diecesan, uniunea cu biserica catolică și justifică în mod indiscutabil acest refuz prin expunerea argumentelor logice, historice și canonice, care militau în favorul lui.

Împăratul nu inclina să facă numai decât concesii, ci ținea, cel puțin deocamdată, să încerce înlăturarea primejdiei din ce în ce mai mari prin măsuri luate cu precauțiune și energie suficientă.

Autentificarea protestului, prin care a fost respinsă uniunea și darea lui în mâinile preoțimii greco-orientale ce combătea uniunea era 'n ochii Cardinalului Kollonicz o crimă, care, chiar și numai spre a împăimânta pe alții,

Politica confesională siluitoare a guvernului.

nu i-se putea ȳerta protonotarului și comisarului dietal Ioan Sárossy, unui bărbat cu mare trecere și Român atât după originea, cât și după vederile lui. Cu tótă intervenirea în sens contrar a generalului Rabutin Impăratul a ordonat arestarea neamănată a supărătorului protonotar Sárossy, care s'a și făcut numai decât și în acela-și timp s'a auunțat dieta printr'o adresă, în care acusatul e învinovățit de nota infidelității. Acusațiunea era gravă și neîndoișă, căci ea avea drept urmare pierderea capului și a averii, mai ales atirnând hotărirea judecătorească de la un partid îndirjit.

Nobilul Gavriil Nagyszegy a fost de asemenea arestat la Sibiiu; secretarul particular al lui Brâncovănu, Dindar, a fost expulsat; siguranța publică a țării a fost garantată atât în afară prin întărirea pazei de la granițe, cât în lăuntru prin lărgirea fortificațiunilor de la Dobra și prin sporirea garnisonei de trupe germane și de miliție sêrbescă. În acela-și timp atitudinea Domnilor din țările române și a Patriarchului sêrbesc Arsenie, care nu putea să fie indiferent în cestiunea uniunii, a fost urmărită cu deosebită atențiune. În vederea aceluia-și scop miliția bulgară și cea sêrbescă, cu totul 600 omeni, a luat pozițiune de a lungul hotarelor despre Muntenia, începând de la Murăș înainte până la punctul final al acelor hotare. În curând însă cercurile din Viena și-au schimbat gândul și s'aუ preocupat de rêsboiul pentru succesiunea la tronul Spaniei, care se urma cu tótă furia pe cele două câmpuri în Italia și la Rin.

Indispozițiune.
Pericole și con-
jurațiune în
Ardél.

Âncă mai potolitor a înrîurit situațiunea nesigură a Ardélului, care părea deopotrivă sguduită și amenințată de factori interni și externi. Chiar sarcinile poporațiunii

contribuabile erau, în genere, în țara acosta apăsătoare și insuportabile nu numai în urma calamităților grelelor timpuri de război, ci totodată și 'n urma sistemului de asuprire, pe care partidul nobililor și al magnaților pământeni ce avea stăpânirea pământului îl aplica cu totă asprimea, și chiar și acest neajuns era folosit ca armă contra casei domnitoare. Mai marii și fruntașii adevărați, în virtutea unui obicei devenit la dărușii regula constantă, își dedeau silința de a face poporul să credă, că toate sarcinile și dărușile sunt dictate din Viena, că nu numai contribuțiunile împărătești în adevăratul înțeles, ci totodată și cele-lalte biruri, ba chiar cele ce erau impuse prin asuprire egoistă numai în favorul particular al staturilor, solgăbiraelor și al judelei regal, toate împreună și fiecare îndeosebi erau puse în sarcina contribuabililor după voința și porunca Împăratului și că astfel tot răul numai de la Curte vine. Astfel totă ura și întrăga repulsiune a populațiunii ajunse la suferință a fost îndreptată și îngrămădită, peste capetele adevăraților asupritori pământeni, asupra stăpânirii nemțești, spre a o face masselor poporului foarte urgisită. În zadar se plânga Rabutin de acosta; el în tot cazul putea mai mult să regrete decât să îndrepteze răul ¹⁾. Cu drept cuvânt putea dar să-și raporteze Curții, că se teme mai mult de dușmanul intern

¹⁾ Rabutin scrie din Sibiū la 18 Octomvrie 1872. Le pauvre peuple est non seulement oppr s  par les contributions imperiales, mais encore beaucoup plus par les avarices des leurs chefs qui lui persuadent que tout ce qu'il donne, est pour l'Empereur: or, toute la haine en retombe sur la domination allemande: maxime, par laquelle les grands de ce pay-cy cherchent   rendre cette nation odieuse   la province.

decât de cel extern. Staturile și domniile de pământ își dedeau apoi silința de a îngreuna, ba chiar de a împedeca încasarea birurilor la țară, fiind-că voiaș să-și facă astfel urgisiții pe soldații ce executau birurile ori să-și descurageze. La fie-care pas imperialii dedeau de trădare și de curse, încât Rabutin nu putea nici odată să ceară din Viena destule trupe și destul banii spre a ține în frâu populațiunea îndărătnică și spre a priveghia asupra celor în două fețe. Temerea de apropierea unei armate de insurgenți era atât de mare, încât guvernul țării n'a cutezat să ție dieta la Alba-Iulia, ci a cerut voie de la Impăratul, ca s'o convóce la Sibiiu, unde s'a construit în pripă o citadelă.

Ori-și-cât de critică ar fi fost starea de lucruri în Ardél, de o potrivă îndărătnică era și stăruirea celor de sus asupra ereditarei monomaniile de a face proseliții. Comisarul împărătesc Baronul Thavonat, care fusese trimis în țară, ca să reguleze afacerile camerale, a primit însărcinarea de a ocroti, ajutora și sprijini pe Româniile uniții cu biserica catolică. Bulgariile catolice imigrații de curând în Ardél, mai multe sute de familii, au primit drepturi și libertăți, sărbătorește confirmate, care nu li se cuveniaș de loc și Românilor neuniții; ei puteau să se așeze și pe la Caranșebeș pe teritoriile ce li se puseseră la dispozițiune lângă câte-va comune. Iesuiții, conducătorii și cei mai de căpetenie urđitorii ai mișcării unioniste, se bucurau de grația și de încrederea Impăratului. La cererea Păr. Francisc Volgelmaier, rectorul ordinului Iesuiților, Impăratul Leopold I. a renouit și confirmat privilegiile acestui ordin atât de influent. Astfel puterea publică s'a degradat la rolul de simplă servitoare

a bisericii catolice. Aşa le-a acordat Iesuiţilor asistenţă militară la Raab, ca să alunge pe predicatorii luterani şi pe cei calvinişti, care se aşesaseră pe moşile din Comitatele Raab şi Vesprim ale ordinului Iesuiţilor¹⁾.

Era cu toate aceste timpul suprem; ca guvernul să incheie pacea în afară şi să facă concesiuni confesionale în lăuntru. Acesta se arăta prea învederat din indispoziţiunea generală şi din frământările populaţiunii din Ardel, din covârşirea şi buna înţelegere a duşmanilor politici, naţionali şi confesionali, precum şi din complotul bine calculat şi urdit în totă taina, prin care ei erau p'aci-p'aci să surpe stăpânirea austriacă în acea ţară. Congresul din Carlovetz işi ţinea încă şedinţele, când guvernatorul militar Rabutin a reuşit să dea printr'un student cu numele Sutoris de urma unei conjuraţiunii urdite de cei mai zeloşi aderenţi ai lui Tökoly, care făcuseră planul, ba chiar şi încercarea de a exploata în scopul lor particular indispoziţiunea trupelor risipite prin ţară şi necăjite din cauza soldelor de mult neprimite, precum şi nemulţumirea cetăţenilor greu însărcinaţi cu înquartirarea militară. Complotul consista mai ales în aceea, ca generalul comandant Rabutin să fie înlăturat din cale şi apoi Tökoly să fie introdus fără de întârziere în ţară; cât pentru ómenii de răd şi pentru populaţiunea ţărănească, aceştia aveau, aşa sperau con-

¹⁾ Instrucţiuni date lui Thavonat, dd° Ianuarie 1700. — Raportul lui Rabutin, dd° Sibiiu, 21 Aprilie 1700. — Diploma împărătească pentru Bulgari, dd° 15 Maiu 1700. — Camera aulică secretă către consiliul de răsboiu, dd° Decembrie 1700. — Camera aulică ungară către consiliul de răsboiu, dd° Martie 1700.

jurații, să meargă de nevoie cu noul curent. Urzitorul de căpetenie și conducătorul era Martin Deák, un partisan îndrăgnic al lui Tököly, care din cauza acesta fusese pedepsit cu temnița de mai mulți ani. Intre conjurați era și Alvinczi, un bărbat cu mare trecere și favorit al Comitelui Nicolae Bethlen, de asemenea totdeauna rebel și amic al rebelilor; apoi era și Baronul Emeric Iosika, un resvrătitor neîmpăcat de acea-și speță și totodată un dușman și prigonitor al nemților în deosebi. Studentul Sutoris, care prin legăturile lui cu Iosika descoperise înfrățirea secretă, nefiind deocamdată în Ardeal sigur de viața lui, a fost trimis de Rabutin în curând după aceea la Viena, unde a primit de la guvern o recompensă de 100 taleri imperiali și a dat despre relațiunile și despre activitatea fie-cărui conjurat în deosebi lămuririle cuvenite, apoi s'a întors ear în țară, unde generalul Rabutin a purtat cu totă precauțiunea grijă de adăpostirea și de siguranța lui. Astfel s'a întâmplat, că complotul dat înainte de timp pe față n'a putut să reușescă decât în parte și cu puține rezultate. Garnisóna din Cluj conspira, ce-î drept, cu resvrătitorii și era gata să predea orașul în mâinile lor; ea însă, din norocire, a fost surprinsă la timp asupra uneltirilor ei și pedepsită cu asprime în conducătorii ei. Și cu Sibiul s'a în-cercat aderenții lui Rákoczy și Francesii să intre în legături secrete, și fiind-că în curând după aceea rescóla a început să se întindă în Ungaria, stăpânirea austriacă asupra Ardealului era în învederată și apropiată primejdie. Curtea din Viena a făcut totul spre a înlătura furtuna. După stăruințele lui Rabutin s'a trimis cu totă graba în Ardeal o însemnată sumă de bani (40,000 fl.) și tot-

odată și proviant din Ungaria pentru satisfacerea trupelor. În același timp s'a luat hotărîrea de a ridica patru citadele în țară. Contra conjurațiilor s'a pornit cercetare criminală pentru crima de leșă majestate, și în deosebire Emeric Iosika, care nega, a fost dus la Gherla și confrontat cu mai mulți nobili.

Iosika s'a bucurat cu toate aceste de o tratare blândă, a obținut încă în Decembrie 1699 punerea pe picior liber și i s'a dat voie să meargă la Viena pentru revizuirea procesului său¹⁾.

Chiar și națiunea altfel cea mai liniștită a țării a fost împinsă spre turburare. Magnații ardeleni asupra adevărată fără de sfială pe națiunea săsescă, încărcău asupra ei dări și biruri insuportabile și-și dedeau fel și chip silința de a o duce la ruină materială. Sașii, avertizați la sine înșiși, au mers, căutând scăpare din nevoi, mai departe decât permiteau interesele imperiale, din care cauză generalul Rabutin s'a plâns de deșă la Curte. Sibiienii au sporit garda porților; Rabutin însă n'a încuviințat-o aceasta, ci a dat un ordin contrar sporind în același timp garnisona imperială din oraș. În deosebire contra judeului regal Zebrenius și-a ridicat Rabutin glasul și a cerut la Viena măsuri grabnice și energice²⁾.

Încă mai rău s'a stricat acest general cu staturile transilvane, care au adresat contra lui Curții plângeri

¹⁾ Rabutin către consiliul de război, dd° Sibiiu, 7 și 8 Ianuarie, — Sigișoara, 14 Februarie, — Sibiiu, 15 Aprilie și 20 Maiu 1699. — Rezoluțiunile împărătești dd° Ianuarie, 16 Martie și 2 Maiu, 1699. — Consiliul de război către Rabutin, dd° 7 Iulie și 23 Decembrie, 1699.

²⁾ Rabutin către consiliul de război, dd° Sibiiu, Octombrie, 1702.

atât de violente încât el era definitiv hotărît să se retragă din postul de comandant, dacă acestor plângeri li se va da ascultare. Cu toate aceste a trimis la Viena dovezi contrare atât de zdrobitoare, încât Curtea i-a dat cele mai depline asigurări și l'a invitat să stăruie în postul lui. El a zădărnicit cu mână puternică tendințele antidinastice ale partidului nobilitar maghiar, cum se învederează și din următorul cas.

La Neustadt au fost arestați, ca fiind bănuți de agitațiuni, frații Ladislau și Michail Vay, precum și doi servitori ai lui Szirmay, însă în curând au fost puși, în lipsă de dovezi, în libertate (Martie 1702). După întorcerea lor a casă frații Vay ear au fost arestați la Cașovia și a-nume fiind-că le lipsia pașaportul, însă n'au stat mult în arest. Când, în sfârșit, neastâmpăratul Michail Vay a venit în Ardél spre a-și urmări aici scopurile, Rabutin l'a arestat după un ordin cerut de la Impăratul și l'a trimis sub escortă la Eperjes, o măsură, din cauza căreia staturile au făcut fără îndoială mare șgomot, care însă a fost aprobată la Viena¹⁾.

Greutăți cu țerele vecine.

Nici cu străinătatea învecinată, unde totul era în ferve și'n frământare, pacea încheiată nu părea sigură și dăinuitoare. Turcii făceau la hotarele Ardélului pregătiri de război prea de tot pe față, începuseră atât în țările române, cât și aiurea mari cumpărări de cai, pususeră la cale recrutări și concentrări la Caranșebeș, făceau mișcări de trupe suspecte și nu se sfiu a-și da pe față intențiunea de a recâștiga Morea, în vreme-ce

¹⁾ Rabutin către consiliul de război, dd° 11, 15 și 16 Ianuarie, 1702. — Consiliul de război către Rabutin, dd° 4 Fevrnarie, 1702. Consiliul de război către Rabutin, dd° Maiu, 1702.

Tătarii făceau pregătiri pentru o expedițiune, care după toate aparențele numai asupra țărilor imperiale putea să fie îndreptată.

Greutatea situațiunii creștea și prin amenințătorea complicațiune cu Domnul Moldovii Duca, care cerea cu stăruință extradarea boierilor refugiați în Ardél, între care se afla și Ilie Cantacuzino, cel mai mare dușman al lui, un lucru, pe care, cu totă intervenirea lui Brâncovénu, Curtea din Viena nu voia să-l încuviințeze. Pozițiunea echivocă și intențiunile Domnului din Muntenia încă de mult nu mai erau apoi un secret și se dedeau din ce în ce mai lămurit pe față. Astfel, între altele, fiind provocat să extradeze pe desertorii austriaci fugiți în țara lui, Brâncovénu a dat numai un răspuns evasiv¹⁾.

Principele se simțea impotent în fața presiunii exercitate de opiniunea publică a țării lui și n'a cutezat să ordone boierilor extradarea și altfel neplăcută a desertorilor austriaci adăpostiți pe moșiile lor. Cele două principate erau cuprinse de o adâncă amărăciune contra Curții împărătești, amărăciune, care era motivată prin apăsarea nemilósă a legii greco-orientale în Ardél și se potența prin aceea, că și câțiva dintre supușii principatelor, care petreceau în Ardél, precum și Românii de legea grecescă cu mare trecere și în largi cercuri cunoscuți, d. ex. Protonotarul Sárossy, au fost loviți și căduseră în temniță în urma prigonirii confesionale și a politiceii cu tendențe de violentare. Poporațiunea ambelor țări se provoca cu tot dreptul la pacea încheiată, care interzice prigonirile religioase ce foarte ușor ar

¹⁾ Rapórtele lui Rabutin, dd° Ianuarie și Fevrnarie, 1702.

puté să turbare liniştea ţerilor vecine prin împărechierî, represalii şi violentări contra păcii.

Incetul cu incetul uniunea trecuse, ca o bolă ce se întinde mistuind, şi în Muntenia, unde Episcopul de Rîmnic, Ilariu, o favorisa în taină. El a fost decî învinovăţit, că, pe lângă alte abateri de la datoriile stării şi ale oficiului său, favorisază pe catolici încuviinţându-le în diecesa sa locuri spre a-şi zidi bisericii şi permiţându-le să se folosescă de cimitirele greco-orientale spre a înmormînta pe ai lor. Urmînd lucrurile înainte, s'a ţinut la Bucureşti în Martie 1705 sub preşedinţa Patriarchului de Ierusalim Dosoftei un sinod provincial, la care au luat parte Metropolitul Ungro-Vlachiei Teodosiu şi Episcopii Teodosiu din Tîrnova, Clement din Adrianopol, Auxentie din Sofia, Maxim din Ierapoli şi Antim din Pogoniana, şi acest sinod a considerat ca fiind pe din destul întemeiată învinovăţirea şi de aceea a osîndit pe Episcopul Ilarie la caterisire şi la scôterea din dignitatea de Episcop, puind stavile puternice catolicismului, care înainta parte pe faţă, parte în mască unionistă ¹⁾. Reacţiunea produsă de turburările religioase din Ardeal în ţerile române era decî un lucru, care nu se mai putea pune la îndoială şi astfel impunea precauţiune şi măsuri de apărare.

Polonia învecinată era apoi cuprinsă de frămîntări puternice şi partidele se hărţuiau cu îndârjire între ele. Invasiunile de prădare şi răpiri de vite în masă erau din partea Poloniei la ordinea zilei în Maramureş. Acestă împregîurare a nevoit pe imperiali să sporască şi

¹⁾ Cipariu. Acta et fragmenta historico-ecclesiastica. Balászfalvae, 1855, p. 228.

ei trupele la granițele Ungariei superioare, precum și armata de ocupațiune în Ardél, care, avisată numai la sine, nu se putea aștepta, în strimtorare, la nici un ajutor din Ungaria.

Ardélul, subminat în temeliiile lui, încărcat cu prisos de materii inflamabile de tot felul, era accesibil pentru orîși-ce fitil fie intern, fie extern și doritor de resvră-tire. Vechii aderenți ai lui Tököly lucrau acum în favorul lui Rákóczy, ceea-ce se întempla în deosebi și cu mult zel în comitatul Hunedórei, care în toate timpurile s'a dat pe față ca cel mai primejdios din punctul de vedere național. Cel mai cu trecere dintre nobilii, Ștefan Csáky, stetea în înțelegere secretă cu Rákóczy și cu Comitele Nicolae Bercsény, precum și cu rău compromisul său frate Andrei Csáky, care servia în corpul de Curuți adunați în Muntenia și primise, ca călăuză pentru viitoare operațiune contra Ardélului, o pozițiune la Cladova, aproape de graniță. Ștefan Csáky voia să-î adimenescă pe Curuții nerăbdători a face cât mai curînd o asemenea năvălire în Ardél și acesta cu atât mai virtos, cu cât țara era apărată numai de un corp de armată mic și după toate semnele incapabil de rezistență. Legăturile trădătore ale celor doi frați, care se folosiau spre scopul acesta de un neguțător din Caranșebeș, Nicolae Turculeș, ca organ mijlocitor, au fost însă descoperite de totdeauna trézul general Rabutin, mijlocitorul Turculeș, precum și vinovatul principal, Andrei(?) Csáky, au fost arestați și siliți prin torturi regulate a face mărturisiri. Ear năvălirea atât de mult dorită nu s'a făcut, fiind-că Tă-tariii, la a cărora alianță Curuții conta, precum și mulți dintre aceștia, au făcut o năvălire în Polonia și fiind-că

aă intrat în Ardel noue trupe împărătești pentru apărarea țării amenințate. Liniștea era cu toate aceste numai momentană și precară ¹⁾).

Primejdiile erau însă atât de multe și de mari, încât mijlocele de război, pe care imperialii puteau să le desfășure în primul moment, cu anevoia vor fi fost suficiente. Căci în fața iritațiunii și amărăciunii religioase a populațiunii române, în fața șovăirii și setei de răsturnare a Maghiarilor și Sécuilor, în fața insuficienței slab ocupatelor pozițiuni întărite, în fața nemulțumirii trupelor, cărora solda li se plătea neregulat și rău, stăpânirea austriacă era în această provincie fără îndoială greu amenințată. Și, deși la vedere domnia în țară pace deplină, era nevoie de o putere armată tot atât de însemnată ca 'n timp de război numai spre a ține țara în frâu și anume spre a face populațiunea pe de o parte neprimitoare față cu agitațiunile secrete ale neobositului Tököly, ear pe de altă parte inaccesibilă pentru inspirațiunile și pentru isbucnirile violente ale fanatismului religios. Abstracțiune făcând de la dificultățile interne, trebuia să deștepte îngrijiri și impregiurarea externă, că Seraschierul de Timișóra, un om pe cât de capabil, pe atât de iscoditor, care după încheierea păcii de la Carlovăț fusese la Viena în calitate de mare ambasador otoman și avuse ocasiunea de a cunoște într-o cât-va

¹⁾ Raporturile lui Rabutin, dd° Sibiiu 8 și 18 Octomvrie, 1702. Raportul auditorului Romeisen către Rabutin, dd° Făgăraș, 6 Octomvrie, 1702. — Procesele verbale luate cu cei doi vinovați Nicolae Turculeț și Ștefan Csáky, dd° Făgăraș, 6 Octomvrie, 1702. Consiliul de război către Rabutin, dd° 18 Maiu, 1703.

stările de lucruri din Austria, cocheta acum cu staturile din Ardél și stetea în relațiuni intime cu Principii din țările române, decî părea însuflețit de dispozițiunii, în genere, nu tocmai bune față cu Casa imperială. Erau, ce-î drept, pe pământul Ardélului 15,000 soldați germani bine înarmați, între care zece regimente de infanterie și șase regimente de cavalerie; însă aceste trupe erau foarte risipite și dislocate, parte ca garnisone prin deosebitele orașe și prin localitățile mai importante, parte ca pază de apărare de a lungul hotarelor de peste treizeci mile spre Muntenia, Moldova și Polonia. Pentru serviciu de câmp activ în cazul unui atac făcut de din afară abia rămăneau trei regimente ușor concentrabile, o împregiurare, care trebuia să-î inspire generalului Rabutin cu atât mai virtos vii îngrijiri, cu cât Ardélul nu avea nici fortărețe mai însemnate, nici magazii de munițiuni bine apărate, era în virtutea naturei hotarelor lui în multe puncte deschise ușor accesibil pentru dușman și astfel erau de temut cele mai rele consecvențe, dacă năvălirea de din afară se combina cu o răscolă în lăuntru. Numai cu o însemnată putere armată putea Rabutin spera să se susție dăinuitor în provincie, și Curtea din Viena a împărțisit părerea generalului ei și pentru-că armata turcescă, 25,000 ómenî, luase pozițiune la Chilia; primind știrea acésta, Impératul a ordonat să se iee măsuri de precauțiune în Ardél și în Ungaria spre a nu fi surprins de Turci.

În fața situațiunii primejdioase s'aú luat din partea Impératului tóte măsurile posibile pentru asigurarea țerii. S'a zidit o citadelă la Sibiiú, s'a lărgit castelul fortificat de la Brașov, s'aú executat la Dobra și la alte

locuri potrivite șanțuri și alte fortificațiuni, s'a făcut recrutarea și s'aŭ rechișiționat caŭ, s'aŭ sporit trupele germane vrednice de încredere, s'a așezat în partea despre răsărit a Ungariei un corp de observațiune, ca rezervă, mieđuina începând de la Murăș până la granița Munteniei a fost ocupată de miliție națională bulgărească și sârbescă: într'un cuvânt, s'aŭ făcut toate pregătirile pentru furtuna ce se apropia.¹⁾

Pe lângă cele-lalte greutăți ale situațiunii se mai adăugaŭ, în sfârșit, și marea strimtorare de bani și imposibilitatea de a satisface pe din destul cu mijlocele disponibile trebuințele sporite în ceea-ce privește înarmarea trupelor și fortificarea suficientă a propriei pozițiunii. Din suma de 800,000 florinŭ impusă Ardeului ca contribuțiune pentru acoperirea cheltuielilor de războiŭ, o parte însemnată, 117,725 florinŭ în bani sunători, era incasabilă; ba chiar și după-ce s'a permis, că până la ore-care sumă dările să pôtă fi incasate și în produse naturale, suma de 100,000 fl. a rămas incasabilă. Aceasta se explică nu numai din firésca indispozițiune de a plăti dările, care a mai fost sporită și prin motive politice, ci totodată și din ieftinătatea excesivă a produselor agricole și a puterilor de muncă. Astfel în anul 1703 un boŭ costa în Arde 10 fl., un cubul de grâu 2 fl., un cubul de ovăș 24 cr., un car de fân 2 fl., un funt de carne 1¹/₂ cr., o ȝi de lucru 12 cr. În fața acestei incasabilități guberniul din Arde a făcut

¹⁾ Consiliul de războiŭ către Rabutin, dd° 20 Aprilie, 1702.

Împăratului cererea stăruitoare să ierte deplin contribuțiunile incasabile¹⁾.

După-ce mersul stării de lucruri era în Ardeal și împregiurul lui și altfel turburat și primejdios, primejdia a mai crescut și 'n urma neîncetatei și fanatici agitațiuni ce creștea din zi în zi ca urmare a stăruitoare siluirii unioniste. Coreligionarii greco-orientali stăruiau cu îndărătnicie asupra protestului lor sârbătoresc contra uniunii ce li se impunea și erau în stăruința lor atât de hotărâți și de necruțători, încât perspectiva unei apropiate răscolă era din zi în zi mai învederată. Cabinetul din Viena, șovăind nehotărît între asprime și blândețe, între sisteme de terorizare și încercări de împăcuiere, a luat măsuri, care dedeau pe față dorința de a scăpa din greaua situațiune prin ambele sisteme. Astfel, precum s'a mai amintit, nobilul Gavriil Nagyszeghy, protonotarul Ioan Sárossy și, mai târziu, șapte dintre preoții români mai de frunte au fost trași, fără învoială, în cercetare, aruncați în închisore și ținuți acolo timp de doi ani deplin — în vederea unei sorți încă nehotărîte. Nagyszeghy și Sárossy, nobili fiind, nu puteau să fie judecați de forul militar și trebuiau să fie predați în judecata dietei, judecătoriei lor naturale. Așa s'a și întâmplat și Coróna și-a rezervat numai dreptul de grațiere. Rabutin a dat în cestiunea acésta Curții sfatul, ca primejdiosul filo-român Sárossy să fie dus la Viena și astfel scos de sub înrîturirea compatrioților săi, care după totă probabilitatea erau înclinați a zădărnici orîși-ce cercetare

Încetarea
succesivă a
asprimii guver-
nului în ces-
tiuni confesio-
nale.

¹⁾ Relatio status quanti militaris Transylvanici pro anno computato a prima Novembris 1702 usque ad 5-tum Octombris 1703.

mai severă și astfel a face peste puțină descoperirea uneltirilor confesionale. Sárossy, care, dându-și cuvântul de onoare, a stat în timpul cercetării pe picior liber, a primit deci încuviințarea de a se duce la Viena spre a se justifica. El s'a și dus în curând, s'a curățit de nota infidelității prin jurământ de nevinovăție făcut în fața Camerei aulice transilvane, a obținut audiență și primire grațioasă la Împăratul și s'a întors în patria sa, unde avea să-și aștepte sentința definitivă. Terminându-se cercetarea, Monarchul, condus de o corectă apreciere a lucrurilor, a usat de dreptul de grațiere, a grațiat și pus în libertate pe nobilul Nagyszeghy împreună cu cei șapte preoți români, a redat și protonotarului Ión Sárossy libertatea, oficiul și dignitatea și l'a câștigat pe acesta prin generositatea sa astfel, încât el s'a declarat obligat la adâncă recunoștință și legat prin credință neclăntită, o promisiune, care, murind el în curând după aceea (Mai 1703), a fost, firește, îngropată cu el ¹⁾.

Având în vedere situațiunea grea, Curtea din Viena nu voia să lase scânteia ce ardea pe 'nfundate 'n Ardél a prinde flacără deplină, ci a preferat să desarmeze rezistența fanatică a Românilor prin blândeță îngăduitore. Propagandiștii ultra-catolici stăruiau la Curte, ca să nu mai fie tolerat în viitor nici un neunit în Ardél, de ôre-ce întręga poporațiune română s'a declarat unită

¹⁾ Rescriptele consiliului de război către Camera aulică austriacă, dd° Decembrie, către Rabutin, dd° 12 și 13 Decembrie 1701. — Consiliul de război către Camera aulică transilvană dd° 18 Noembrie, către Rabutin, dd° 21 Noembrie 1702. — Raportul lui Rabutin, dd° Sibiiu, 12 Februarie 1702.

prin adesiunea reprezentanților ei și astfel siluirea celor îndărătnici de a primi uniunea e de fapt executată; guvernul a hotărît cu toate acestea să se abată de la o politică atât de rigidă și să caute a obține pe calea toleranței și a spiritului împăciuitoare ceea-ce prin siluire nu numai cu anevoie se putea obține, ci putea totodată să devie urgisit și primejdios a încerca. Un decret al Impăratului Leopold I., emis trei ani după trecerea la uniune a preoțimii și anume la 12 Decemvrie 1701, a acordat, prin urmare Românilor ce stăruiau în bisericilor veche și respingea uniunea, deplina libertate de cult în spiritul toleranței și a dispus, ca ei să fie șterși din listele de uniune, în care nu voiau să fie trecuți¹⁾.

El se provacă la dispozițiunile luate de dânsul în anii 1698 și 1699, prin care li s'a permis Românilor de confesiunea grecăscă, ca orî să se unescă cu vre-una dintre religiunile recipiate în Ardél și să se bucure de drepturi egale cu ale ei, orî să stăruie în legea lor cea veche.

El se prefăce a fi mâhnit, că nu s'a ținut sémă de acele dispozițiuni, și respinge cu indignațiune afirmațiunea făcută de rău voitori turburători ai păcii, că el ar fi având intențiunea de a sili pe Români să se unescă cu biserica catolică; el stăruie, din contra, asupra voinței exprimate de dânsul, ca orî-și-cine să pótă și să aibă voie de a trăi în virtutea diplomei regale în legea lui. Interdice dar orî-și-ce siluire făcută Românilor în materie de religiune și le acordă Românilor deplină libertate de

¹⁾ Rapórtele lui Rabutin și rescriptele consiliului de răsboiú către dânsul, dd° Decemvrie 1701.

a stării în legea lor strămoşescă, ne putând ei, se înţelege, să pretindă alte drepturi afară de cele ce li s'au convenit pân'acum ¹⁾).

Nici odată prozelitismul compromis n'a vorbit în o limbă atât de făţarnică ca de astă-dată, şi nici o dată o promisiune împăratăscă nu s'a clătinat pe un temeiş şubred în mai mare primejdie de a se resturna. Diploma de asigurare de la 4 Decemvrie 1691 a Impăratului Leopold I., care era privită ca un fel de magna charta, recunoscuse în mod sərbătoreşc şi confirmase cu deplină vigóre, după cererea şi în favorul staturilor transilvane, întréga legislaţiune a ţerii dimpreună cu aprobatele şi compilatele, fără de excepţiune, prin urmare şi tóte dispoziţiunile legale privitoare la poziţiunea confesională a greco-orientalilor. Astfel nu numai dieta, ci chiar şi guvernul provincial nu se simţia, fireşte, de loc obligat a da ascultare şi a se supune unei dispoziţiunii împărateştii unilaterale, care era în contradicere cu legile confirmate prin o diplomă sərbătoreşcă. Subscrierii împărateştii, care era pusă pe două documente contradictorii, îi lipsia, fără îndoială pentru cea mai în urmă semnată, tărîmul sigur; pe acest timp atot puternicul cardinal şi ministru Kollonicz s'a simţit decî cu atât mai puţin îndemnat a contrasigna rescriptul de la 12 Decemvrie 1701, cu cât în el interesele catolice nu erau considerate tocmai în felul lui de a vedé. Suprimarea siluirii la uniune şi punerea pe picior egal cu alte confesiuni nu puteau să fie după gustul unui propagator fanatic al catolicismului,

¹⁾ Decretum Imperatoris Leopoldi I. ad Consiliarios Transylvaniae, dd° 12 Decembris, 1701.

și tot atât de puțin satisfăcuți erau Iesuiții, când au trebuit să vadă, cum în urma acestui rescript destul de mulți Români, între care preoți și nobili, pe care îi creșuseră câștigați pentru Roma, s'au desfăcut și s'au unit cu Luteranii ori cu Calvinistii.

Așa numita concesiune făcută Românilor n'avea cu toate acestea, dacă facem abstracțiune de suprimarea siluirii la uniune, nimic avantajos și adimenitor în ea și nu schimba întru nimic greaua pozițiune a Românilor. Numai cu prețul legii lor, deci al unei esențiale părți din naționalitatea lor puteau Români să se scape din această grea pozițiune și numai trecând la vre-una din cele patru religii recipiate puteau să aibă parte din drepturile acesteia. Dacă stăruiam în legea lor cea veche, rămâneau totodată și'n vechea lor miserie. Li se puneă în perspectivă singurul drum deschis punând alături cu fie-care din religiunile recipiate avantaje materiale, însă cele mai mari alături cu catolicismul.

Trecere religioasă și aservire continuată, asta era singura alegere posibilă. Trecerea însă cuprindea în ea, în parte, desnaționalizarea, în vreme ce aservirea lăsa naționalitatea neatinsă: în acesta consista greutatea alegerii. Că'n ciuda tuturor apucăturilor jesuitice și'n ciuda presiunii guvernamentale poporul român s'a susținut cu abnegațiune eroică și nu s'a lepădat de sine, ci în marea sa majoritate s'a alipit cu credință neclintită de legea lui veche, acesta are s'o mulțumescă bunului său geniū și tăriei în credință, care prin multele valori și furtuni ale unei întregi mii de ani l'a trecut cu multă opintire, dar nevătămat în mai bunul present.

Palinodia acesta avea însă să le vie la îndemână mai

mult opoșanților bisericești decât celor politici, mai mult Românilor stăruitori în credință decât Maghiarilor doritori de răsturnări. Publicând deci patenta împăărătească privitoare la suprimarea siluirii la uniune, Guvernatorul civil Comitele Báuffy a invitat pe magnații ardeleni în numele Împăratului să predea în mâinile generalului Rabutin pe consoții lor bănuți de a fi conspirat cu Nagyszeghy și trași pentru acésta în judecată, ca să se pornescă în totă forma instrucțiunea penală. Rabutin, mai sever decât Curtea, a mai stat pe gânduri în cestiunea executării amnistiei pentru Români. A fost dar din nou însărcinat, ca să pună fără întârziere în libertate pe preoții greco-orientali, care participaseră la protestațiunea lui Nagyszeghy în cestiunea uniunii și fuseseră arestați pentru acésta. Astfel au știut cei din Viena să facă din nevoie o virtute și să incuviințeze toleranța obligată—nu din iubire de dreptate, ci în conștiința lipsei de destulă putere¹⁾.

Prin trecerea la uniunea a unei atât de însemnate părți din populațiune, s'a sgduit de altminteri pe din destul echilibrul de până acum între cele patru religii recipiate și s'a pregătit terenul pentru neapărata preponderanță a catolicismului. Staturile Transilvaniei, pe care acéastă schimbare a raporturilor le jignia, s'au îndărătnicit în cestiunea punerii în practică a egalei îndreptățiri, de care catolicii aveau să se bucure în virtutea punctelor Leopoldine (Decretul de la 5 Septemvrie 1699) și îndărătnicia lor era atât de fățișă și de ne-

¹⁾ Rabutin către consiliul de război, dd° Ianuarie, 1702. — Consiliul de război către Rabutin, dd° 9 Iulie, 1703.

sfiță, încât ele nu s'au supus nici după-ce într'un decret împărătesc din anul 1701 au fost invitate cu tot din adinsul s'o facă. Mâhnit și indignat din cauza acésta, Împăratul a prezentat într'un rescript de la 13 Fevruarie 1702, acéstă îndărătnicie drept o fățișă nesocotire a dignității lui de Domn al țării, drept o nesupunere față cu poruncile lui și a declarat, că va preferi, ce-î drept, decamdată blândeța față cu asprimea legii, dar le-a dat staturilor din nou și'n termîni aspri ordinul, ca să pună fără de întârziere și în tótă întinderea lor în executare decisiunile împărătești privitoare la egala îndreptățire ¹⁾. Când vorba era de interesele și de binele bisericii catolice, deci și de a celei unite, serioșitatea lui Leopold era adevărată serioșitate.

Asprimea lui nemărginită a fost cu tóte aceste imblândită întru cât-va prin înrîurirea potolitoare și ponderoasă a Engliterei, care la 7 Septemvrie 1701 încheiase cu Împăratul și cu Olanda o întreită alianță contra Franței în cestiunea succesiunii la tronul Spaniei. Lordul William Paget, ambasadorul englezesc de la Pórtă, care în anul 1702, întorcându-se în patria sa, a trecut prin Ardél, unde i s'a făcut o primire strălucită, a intervenit la Viena cu mult zel în interesul Protestanților și al Reformaților și a obținut multe concesiuni tacite de la Împăratul, la care se bucura, ca mijlocitorul de odinórá al păcii de la Carlovéț, de multă grație și de mare vađă ²⁾.

¹⁾ Mandatum Imperatoris ad Status et ordines Transylvaniae, dd^o Viennae, 13 Fevruarii, 1702.

²⁾ Michail Cserei, Siebenbürgische Chronik.

Un nou teren de activitate a câștigat propaganda catolică prin încercările în parte reușite de a face, ca Armenii orientali, neguțătorii și ómenii cu stare, care se aședaseră în Ardél, să trecă de la biserica gregoriană la cea catolică. Episcopul armenesc Oxendi Urcirescu era câștigat spre acest scop cu anumite condițiuni, și trecerea succesivă a neofiților armenestii nu atât de numeroșii pe cât de înstăriții sporea greutatea și vađa partidului iesuitic în țară.

Militanta vênătóre de proseliții a unioniștilor a perdut atât în intensitate, cât și în întindere și se urma numai pe 'nfundate ca arderea jaraticului sub cenușe după-ce în anul 1703 rescóla Rákóczy-ană a ajuns să amenințe în mod serios stépânirea austriacă în Ungaria și în Ardél și să abată privirea puterii de stat de la terenul religios spre cel politic. Iesuiții, amenințații și ei însiși de protestanții în existența lor și preocupații de conservarea lor proprie, erau puțin dispuși de a se da la vênătóre de suflete și nici nu găsiaű resunet la catolicii moderații. Ei nu puțin aű suferit de la Curuții¹⁾ puțin binevoitori față cu dênșii, în rëndul căroro se luptaű multii Români cu vađa, cum erau d. ex. căpitaniű Vasilie Negru, Dragul, Balica, Bucur Cămpianu precum și mai sus numitul nobil român Gavriil Nagyszeghy, care scăpase din închisóre și care în anul 1707 a dat, ca colonel, în fruntea unei numérose cete de Curuții pept cu

1) *Curuții* se numiaű resculații ce luptaű contra Casei de Austria, care erau mai ales acatolici, anume protestanții. *Lobonții* se numiaű, din contra, luptătorii pentru Casa Imperială, care erau mai ales catolici.

generalul împărătesc Baronul de Tige, a suferit însă la satul Deschau o înfrângere definitivă și, fiind prins dimpreună cu Ștefan Gyulay, o altă căpetenie a Curuților, a trebuit să meargă la Sibiiu spre a fi închis acolo ¹⁾.

Dar nu numai turburările lui Rákóczy, care s'au continuat timp de mai mulți ani, până la 1711, ci mai mult încă înțelepciunea și iubirea de dreptate a liberalului Împărat Iosif I. au stăvilit în mod hotărît propaganda unionistă și au ocrotit conștiința religioasă a poporului român contra orîși-cărei năpăstuirii și siluirii — până la mórtea acestui Împărat (1711), care, inaccesibil pentru orîși-ce influență iesuitică și clericală, era în totă serioșitatea preocupat de menținerea liniștei și a ordinei. Cuprinși de curentul propagandei ce se urma în mod tradițional, fruntașii Românimii din Țara Oltului, 411 la număr, s'au lăsat să fie câștigați pentru uniune, ceea ce în Iulie 1711 ei au confirmat cu pecete și subscriere ²⁾.

Însă încă în timpul interregnului provisoriu, care s'a stabilit pe câte-va luni sub conducerea Eleonorei, văduvei lui Leopold I. și chiar mai mult sub Împăratul Carol VI., regentul venit din Spania, care întocmai ca tătăl său Leopold I., avea o deosebită slăbiciune atât pentru stăpânirea bisericăscă și pentru călugărime, cât și pentru nobileme și pentru drepturile feudale, Iesuiții ear s'au ridicat deasupra, au reluat încetul cu încetul, după o paușă de dece ani, frul stăruințelor lor întru consolidarea și răspândirea catolicismului în Ardel și au dus sub ocrotirea puterii publice uneltirile lor atât de departe,

¹⁾ Michail Csercy, Siebenbürgische Chronik.

²⁾ Șincai, Chronica Românilor, Iași 1855. Tom. III, pag. 231.

că Româniî mînauî la desnădăjduire de siluitorî bisericeşti întocmai ca de cei lumestî, aû căutat nu odată apărare în răscolă înarmată.

Astfel în anul 1720, a izbucnit după mórtea generalului comandant Steinville o răscolă între Româniî din Comitatul Hunedórei, care s'aû adunat la Dobra şi aû luat cu asalt citadela de la Deva, din care însă în curenđ aû fost alungaţi cu mari vörsări de sânge de către trupele împërateşti venite în urmă. O răscolă încercată la 1727 de Româniî din ţinutul Abrudului de asemenea a fost înăbuşită numai prin o sângerósă intervenire a armatei.

Cu tóte aceste Curtea, care nu îndrăznia să pună frîu uneltirilor iesuitice, a procedat între mărginile acestuî cadru cu lăudabilă cruţare, bunăvoinţă şi lealitate faţă cu Româniî uniţi, care în atât de multe privinţe aveau nevoie de ajutor, şi la tóte ocasiunile îi punea, în ceea-ce priveşte drepturile şi onorurile, ca pe nişte egali alătura cu catolicii. Când deci s'a făcut sfinţirea sêrbătoréscă a oraşului Alba-Iulia transformat în cetate şi cetăţii îi s'a dat de preoţimea catolică noul nume Karlsburg, Impëratul Carol VI. a dispus, ca preoţimea greco-catolică, peste o sută de preoţi, să iee şi ea parte la acéstă ceremonie, încât sfinţirea catolică şi cea unită s'aû făcut împreună.

Un plan de uniune pentru întregul Ardél.

Politica tradiţională a Curţii din Viena nu putea cu tóte aceste să fie zădărnicită în mieđul ei prin toleranţa siluită. S'a croit pentru catolisarea în viitor a poporului român din Ardél un metod dibaciú, care în punctele lui principale culmina în aceea, ca Româniî ce vor fi trecând la uniune să se bucure de unele însêmnate avantagii materiale, de care neuniţii sunt lipsiţi, că scaunul epis-

copesc greco-oriental din Ardél a fost lăsat din adins timp de jumătate de secol neocupat și că s'a înființat o episcopie unită, care nu existase în Ardél nici odată mai înainte, dimpreună cu o mănăstire de Basiliți, care ținea loc de capitol, înzestrându-se atât mănăstirea, cât și episcopia cu venituri indestulătoare. Se crease deci o tărie și un punct central pentru uniune în acea țară și în acela-și timp se deschisese drumul pentru unificarea cu succes a restului deocamdată îndărătnic din poporațiunea română.

Sedită de mâna lui Leopold I., irigată de Iosif I., îmbogățită de Carol VI., îngrijită cu mult zel de Maria Terezia, uniunea a trebuit astfel să prindă cu timpul rădăcini sigure în Ardél; nu a putut cu toate acestea să înlăture cu desăvârșire legea greco-orientală mai adânc înrădăcinată. Din contra, poporațiunea de legea acésta, care nu putea să aibă în țară propriul ei episcop, a reușit să restabilească legăturile hierarchice obținând de la Impăratul Carol VI. permisiunea de a se subordona episcopilor neuniți ce se află afară de țară. Drumul spre Metropolitul sêrbesc și spre sufraganiul lui era deci deschis, deși mulți dintre unioniștii zeloși stăruiau la Curte în sens contrar, susținând că privilegiile acordate de Leopold I. naționali ilirice privesc numai pe cei numiți în diplomă și se mărginesc numai la țêrile câștigate prin tractatul de la Carlovêț; și de oare-ce între aceste nu e numit și Ardélul, Metropolitul sêrbesc și clerului de sub ascultarea lui nu i se cuvine nici o jurisdicțiune în Ardél. Asemenea obiecțiuni nu puteau însă să se susție cu succes dăinuitor în fața meritelor mari și a destoiniciei militare a poporului sêrbesc și în fața numărului

și importanței Românilor ardeleni ce nu trecuseră la uniune.

Tânjirea u-
niunii.

După încetarea din viață a Episcopului Atanasie clerul unit a propus în anul 1714 pentru ocuparea scaunului vacant doi candidați: pe secretarul reposatului Episcop, care, deși era german de origine, cunoștea din destul obiceiurile Românilor și limba românească, și pe preotul romano-catolic Ioan Pataki, care era de origine român din Comitatul Solnocului, urmaș al unei familii nobilitare române și crescut după stăruințele Iesuiților în școlile de la Cluj și'n cele de la Roma. Alegerea era mărginită numai la acești doi bărbați, de orice-cel în întreaga diecesă nu se mai găsea alți preoți cu știință de carte și necăsătoriți. Impăratul Carol VI. a numit în anul 1716 pe Ioan Pataki Episcop unit, l'a ridicat în acela-și timp la rangul de Baron, i-a acordat titlul de consilier împărătesc și a obținut de la Papa pentru el încuviințarea de a se întorce din biserica romană catolică la ritul unit, de care se ținea părinții lui, ceea-ce el a și făcut apoi. Darul arhieriei l'a primit nou numitul după aceea în Croația. Ori-și-cât de stranie s'ar părea această stăruință asupra legitimității unui rit deosebit în acea-și biserică, vorba era pe de o parte să se pună cu ostentațiune în evidență una din deosebirile esențiale dintre ritul romano-catolic și cel greco-catolic, o deosebire, care trebuia să măgulască pe uniți în amorul lor propriu, ear de altă parte să se pună un fel de barieră între cele două feluri de cult, pentru-ca nu cum-va Români trecuți la catolicism să fie ispitiți a se întorce ear la ritul grecesc spre a fi în cele externe mai apropiați de neuniți. Unitul avea să se simtă independent

și să se pîrdă cu tóte aceste aruncându-se în biserica catolică: politica prudentă a scaunului papal a știut să împreune ceea-ce nu se póte unì. Uniții aũ admis la 7 Octomvrie 1698 fărã îndoială numai cele patru puncte de divergență dogmatică și în virtutea învoielii făcute n'aũ luat nici un obligament formal de a primi mai mult fie în cestiune de credință, fie în materie de cult. Importantele dogme adoptate de atunci încóce de cãtré biserica catolică despre concepțiunea imaculată a Măicii Domnului și despre infalibilitatea Papei nici dintru început, cu ocasiunea trecerii, nici mai târziu n'aũ fost formal admise și pe față introduse de biserica unită din Ardel. Unii dintre Episcopii mai supuși aũ cedat, ce-î drept, de dragul buneî păci în acéstă privință; pe cât de puțin însé pãrerile individuale ale unui Episcop sunt hotãritóre și obligãtóre pentru biserica lui, pe atát de puțin Archiepiscopul Șuluț și urmașul lui, precum și Episcopii din Lugoj și din Oradea-Mare, Ioan Olteanu și Pap Szilágyi aũ putut, așa deadreptul, să impună orî să prescrie în mod obligator propriile lor pãrerî favorabile asupra nouelor dogme bisericii unite, pe care nici n'aũ consultat-o 'n mod conciliar. Chiar și biserica catolică ea însă-și, care în cazul de față nu se póte presenta decát ca parte contractantă și astfel nu póte preținde decát cele patru puncte dogmatice, numai în urma unei exagerări a puterii episcopale a putut să dee importanță hotãritóre votului aprobativ al Episcopilor ardeleni, importanță, pe care n'o aũ acum și n'o aveaũ nici în anul 1698, când, cu ocasiunea trecerii la uniune, Episcopii aũ fost, din contra, obligați să convóce clerul și poporul în mod formal și să-î consulte conciliar. Ear

ceea-ce se cuvenia față cu cele patru puncte dogmatice, trebuie în mod consequent să se cuvină și față cu cele două dogme nouă, căci altfel credincioșii se pot simți pe deplin îndreptății de a respinge înviorile dogmatice parte introduse ca prin contrabandă, fără de voia lor, parte impuse cu volnicie. Mult dorita și zadarnic căutata independență a bisericii naționale române unite trebuia neapărat să se sfărâme isbindu-se de o parte de presupunțiunea cultivată din Roma în Episcopii uniți față cu coreligionarii lor păstoriți de dênșii, ear de alta de supunerea órbă și lipsită de dignitate a acestor arhieriei către voința Curții din Roma.

Intocmai precum Papa a știut să stăpânescă prin Episcopii națiunea cu putere bisericescă absolută, nu s'a sfiit nici Episcopii să lase'n schimbul avantajelor personale și 'n al distincțiunilor națiunea la discrețiunea stăpânirii papale. Atotputernicia nemărginită a autocratului bisericesc, care, spre a salva aparențele consultării poporului, s'a ascuns în dosul Episcopilor, și-a ajuns, ce-î drept, scopul cu acea-și ușurătate ca regentul lumesc, care cere sfatul singuraticilor guvernatori ai țérilor sale în cestiuni, asupra cărora și-a arătat în mod neîndoios părerile irevocabile. Intr'un cas însă ca cela-lalt poporul neconsultat are mână liberă și póte cu tot dreptul să revindice la timp priincios ceea-ce i s'a luat pe nedrept.

După-ce va fi străbătut odată convingerea, că infalibilitatea capului bisericii romane amenință de o potrivă nu numai existența statelor și a guvernelor lumesti, ci tot atât de mult și individualitatea bisericilor naționale, că ea trebuie în mod firesc să imprime puterii bisericesti caracterul unui dușman a tótă formațiunea individuală

și al unei puteri centrale în miezul ei vulcanice, a toate mistuitoare și nesățioase, care tinde și'n cel mai rău caz și putea să tragă statul și biserica în adâncul ei crater, atunci va fi sunat și ora cuvenită pentru revindicarea personală a dignității omenești a fie-cărui credincios în deosebi și a drepturilor naționale în genere, prin a cărora sacrificare presupțiunea hierarhică a găsit îndemn și ocaziune de a se potența până la simțimentul de a fi de o potrivă cu Dumnezeu.

Intr'un secol de cultură intelectuală din ce în ce mai intensivă și mai răspândită decât orî-și-când nu-i șade fără îndoială bine omenirii ce năsuie spre nobilitare și înălțare morală se aducă mintea, cu care a înzestrat-o preainaltul creator al lumii, drept jertfă unui singur om, care-și atribuie numai sie caracterul dumnezeiesc, și să primescă numai din mâna lui ceea-ce providența a scris în inima orî-și-cărui om. Trecerea concentrată a totă judecata despre drept și datorია la un suprem arbitru pământesc învolvedă negarea minții dăruite de Dumnezeu și pune la intrarea cerului un portar, care-și arogă drepturile Impăratului ceresc și exige, drept prinos datorit pentru servitor, prea mult din fumul de tămâia, care, la urma urmelor, numai stăpânului i se cuvine.

„Știința să fie subordonată necondiționat credinței“; — „credința să fie numai de Papa prescrisă și regulamentată“; — „nici o fericire viitoare nu e cu putință fără de morală stabilită la Roma“: aceste tese presupun, că întreaga omenire doritoare de mântuire a abdicat în favorul unui singur om, și a căzut în o idololatrie lipsită de dignitate, care reamintește pe Baal și Heliogabal și se presentă cu atât mai rușinosă, cu cât mai mari sunt pro-

gresele făcute de la acel timp în ceea-ce privește răspândirea luminilor. Locotenența pământenă a Dumneșeirii, care trage în cercul stăpânirii ei totă gândirea și totă fapta omenirii și e scutită de orî-și-ce recurs la ziditorul pentru pământeni neapropiat al lumii, are aierul unei mascate pretențiuni de universală stăpânire asupra sufletului și trupului omenirii și trece până chiar și peste competența creatorului, care a declarat liber sufletul omenesc, în vreme-ce locuitorul lui își dă în numele cerului silința de a-l supune unei epitropii necondiționate și lipsite de orî-și-ce considerațiune. Recunoșterea acestei puteri centrale a avut și în Ardel durerile ei de facere.

Greutăți
întimpinate la
consolidarea
uniunii.

Cu totă favorisarea Curții și cu totă promovarea zeloticului partid catolic, uniunea a avut nevoie de timp îndelungat spre a se consolida și a avut să se lupte cu însemnate greutăți, care porniau nu numai de la Români stăruitori în credință, ci chiar mai mult încă de la nobilimea ce stăpâna pământul și de la cele-lalte confesiuni acatolice.

Cea mai de căpetenie pedecă a consolidării bisericii unite consista în firea ei și în alipirea ei către un aliat, care a devenit nu numai ocrotitorul și păzitorul, ci totodată și stăpânitorul și siluitorul ei în totă puterea cuvântului. Cădută necondiționat sub absolutismul romano-catolic, stăpânită de atotputernica teocrație papală, condusă exclusiv numai după tendențe aprobate la Roma, care excludeau orî-și-ce pornire de viață individuală, împinsă și de guvern numai în această direcțiune, chiar dintru început biserica unită nu a putut nici să des-volte vre-o activitate independentă pe terenul național,

nică să obție vre-un rezultat mai însemnat în dezvoltarea morală a vieții naționale prin biserică și școală. Lipsită atât în jos, cât și în sus de înrîurire, strîmtoată între ostentativa alipire către Roma și purtarea de grijă pentru binele material al clerului său, cu ochii țintiți, ca un copil a două mame ce se cîrtă, în același timp spre biserica latină și spre cea grecască, biserica română unită trebuia și tot mai trebuie încă să fie condamnată a răscumpăra cu prețul unei vecinice slăbiciuni și tîngiri încorporarea ei în biserica catolică. Acesta e cu atât mai adevărat, cu cât în toate timpurile caracteristica de căpetenie și semnul de recunoștere a naționalității române a fost ortodoxia grecască, și de aceea în dezvoltarea mai departe a vieții naționale uniunea ce urmărește alte tendințe religioase va trebui neapărat să-și piardă cu desăvîrșire rostul, pe care numai în sens ortodox poate să-l aibă o biserică română.

Și în adevăr resturnarea bisericii grecești de pe bazele ei naturale nu numai a reslățit și slăbit elementul național în biserică, în școală și pe întregul teren politic, dar a făcut totodată ca biserica unită să se piardă până la deplina anihilare a individualității ei în catolicismul roman. Dată orbis la discrețiunea scaunului din Roma și supusă dispozițiunilor bisericii latine, biserica unită a vădit crescând deodată cu numărul dogmelor divergente și depărtarea ei de la legea grecască și înălțându-se și zidul despărțitor dintre ea și biserica greco-orientală, încât trecerea lui nu mai e cu putință. Conflictul dintre Roma și Constantinopol a devenit în ea tot atât de neînălăturat ca cel dintre biserica catolică și cea reformată.

Inființarea și
dotarea Epis-
copiei din
Ardél.

Cea dântéiū dintre greutățile și pedecile ce întâmpină consolidarea și desvoltarea uniunii era lipsa de suficiente venituri materiale pentru acoperirea cheltuelilor Episcopului și a Episcopiei. In urma trecerii la uniune Episcopul mai nainte greco-oriental al Ardélului, care acum se ținea de altă biserică, a perdut dreptul la partea, pe care in urma liberalității câtor-va Domni din Muntenia o avuse din veniturile Episcopiei de Argeș. De când cu trecerea la uniune a lui Atanasie veniturile Episcopului se mărginiaū la suma adunată din taxa de câte un florin, pe care tot preotul unit trebuia s'o plătescă Episcopului sēū. De ôre-ce dar deocamdată se instituisē numai un Episcop unit, dar nu se inființase o Episcopie unită inzestrată in tótă regula, era de neapărată trebuință, ca printr'un suficient ajutor de stat să se creeze hierarchiei unite o pozițiune demnă și să se asigureze activitatea ei. Preoțimea prea numerosă și arbitrar distribuită se afla apoi și ea prin parochii in strimtorare materială atât de mare, încât parochii colindau prin țară ca să-și pótă agonisi pânea de tôte zilele. In urma cererii Episcopului Pataki împăratul Carol VI. a luat dar hotărîrea de a inființa o Episcopie unită cu reședința la Făgăraș. Existase fără indoială la Alba-Iulia o Episcopie sau Archiepiscopie românescă; acēsta se ținea însă de biserică greco-orientală și tocmai de acea prin trecerea Episcopului și a unei părți din preoțime și din popor la uniune nu putea să pērdă caracterul ei oriental. Scaunul episcopesc greco-oriental al Ardélului, care stetuse peste jumătate de secol neocupat, deși perduse mare număr de credincioși și mulți din preoții sēi, in idee și după înțelesul adevărat al canónelor tot mai stetea neatins și

neștirbit. Pătruns de această convingere, Pataki a stăruit nu numai, ca scaunul să fie mutat, ceea-ce cerea și pentru alte cuvinte, ci totodată și mai ales, ca Episcopia unită să fie neapărat recunoscută și confirmată de Papa, și el a obținut, de și după îndelungate pertractări, aprobarea binevoitoare a ambelor sale cereri.

Anca prin rescriptul său de la 1715, pe care l'a renoit la 29 Decembrie 1717, Impăratul Carol VI. dăruise Episcopiei unite pentru acoperirea cheltuelilor ei de întreținere domeniul regal Gherla și moșia Beșinbacul, cu un venit de 3000 fl. pe an; această danie împărătească a fost însă întâmpinată de autoritățile executive cu o incetină atît de invederată, încât Episcopul Ioan Pataki s'a plâns de ea în o stăruitore cerere adresată la 1718 Impăratului. Afără de acesta Episcopul romano-catolic Gheorghe Mártony, care în virtutea titlului confirmat prin dreptul istoric al dieceșei sale voia să-și mute reședința la Alba-Iulia, făcuse, nu fără succes, încercarea de a muta Episcopia unită din acest pînă acum nediscutat oraș de reședință în vre-o altă localitate.

Și în adevăr mai înteiu cancelaria aulică și apoi, în anul 1717, Impăratul Carol VI. el însu-și aș ordonat mutarea scaunului episcopesc unit la Făgăraș, pentru-ca astfel să fie înlăturată ori-și-ce colisiune cu Episcopia romano-catolică, și s'a făcut în cestiunea acesta o intervenire împărătească la Roma. Această mutare a fost, cu totă opozițiunea făcută de uniți la început, lesnită în curend prin acea, că Fiscul a declarat, că e gata de a pune Episcopiei unite pentru instalațiunea și aședarea sa la dispozițiune domeniul Făgăraș îndată ce el va fi trecut la

Coronă după încetarea din viață a văduvei lui Mihail Apaffy, care avea pentru viața ei usufructul lui.

Abia însă în anul 1747 s'a putut face definitivă instalațiune a Episcopiei unite prin mutarea ei la Blaj. Această despărțire locală a scăpat pe Episcopul unit de tendențele de epitropisire ale prea apropiatului și supărăciosului său coleg romano-catolic, și a scutit pe acesta de neînțelegerile ca un protejat, care se sfia a-și mărturisi nevoia de protecțiune.

Era și alte cuvinte mai multe ori mai puțin importante pentru mutarea de la Alba-Iulia a scaunului episcopesc unit. Înainte de toate biserica catedrală greco-orientală zidită în anii 1600 de Domnul și Locțiitorul împărătesc Mihail Vitezul se afla în lăuntrul terenului destinat pentru zidurile fortăreței și astfel urma să fie dărâmată până'n temelii. Apoi bunurile de dotațiune din apropiere, care fuseseră la început asignate pentru întreținerea Episcopiei, erau neîndestulătoare și trebuiau astfel să fie schimbate cu alte complexe domeniiale mai mari și mai rentabile, care se găseau cu prisos printre domeniile din țara Făgărașului. Argumentul hotărîtor și cel mai de căpetenie a fost părerea neschimbată a Episcopului Pataki, în virtutea căreia nici un Episcopat nu poate pe fața pământului să fie considerat ca avînd existență canonică întemeiată și ca fiind biserică înființat, dacă n'a obținut mai înainte recunoșterea ori confirmarea papală. În înființarea Episcopiei de Făgăraș avea să fie cuprinsă după părerea lui Pataki sentința de mîrte a fostului scaun Metropolitan greco-oriental din Alba-Iulia, căruia îi lipsia formula recunoșterea papală. Papa Clement XI., căruia nu i-a fost dat să-și publice deciziunea în

totă forma, și, urmașul lui, Inocenție XIII., acesta prin bula de la 18 Mai 1721, a confirmat înființarea Episcopiei unite la Făgăraș și neatîrnarea ei de cea catolică de la Alba-Iulia, a aprobat dania de 3800 florini și 15 cr. făcută de Impăratul pentru întemeiere și s'a învoit, ca statul să dăruiască 4000 florini, pe care-i oferise ca preț de cumpărare pentru o cuviincioasă casă de reședință episcopescă. Le plăcea cu toate aceste uniților, mai ales preoțimii, să prezente noua Episcopie numai ca o continuare a fostului scaun Metropolitan greco-oriental din Alba-Iulia și să propage acest fel de a vedea în popor. Nu numai în biserică la slujba dumnezeiască, ci totodată și în tipografia de la Blaj și în toate tipări-turile Episcopul de Făgăraș se numea decî Archiepiscop, Episcopia și reședința episcopescă se numea scaun Metropolitan. Ba chiar un însemnat istoriograf român, Șincai, stă la îndoială, dacă Episcopul din Ardeal greco-oriental ori cel greco-unit are să fie socotit ca legitimul și neîndoiosul urmaș al primului Episcop grecesc al acestei țări, al lui Teofil, Metropolitanul țării Goșilor, care e subscris în actele conciliului ținut la Nicea în anul 325¹⁾. Și cu toate aceste chiar și din această controversă rezultă, că dacă Episcopia greco-orientală de la Alba-Iulia are să fie considerată ca existînd canoniceste pînă la anul 1700, pînă la introducerea uniunii, ea trebuie să fie considerată ca existînd și de atunci încôce neîntrerupt, de ôre-ca nu s'a făcut în ea nici o înnoire esențială. Atît Pataki, cît și Papa a socotit cu tot dreptul ca nelogică și necanonică procederea de a deduce două dignități biseri-

1) Șincai, *Chronica Românilor*, Iași, 1853, Tom. III, pag. 265.

cești opuse din acea-și rădăcină; despărțirea ideală și locală a ambelor Episcopii era de altminteri lucru corect și pentru cuvântul, că, deși era recunoscută necesitatea de a înființa o nouă Episcopie pentru uniți, nu era încă dovedită și necesitatea de a desființa vechea Episcopie a Românilor ce rămăseseră în mare masse neuniți. Cum ar fi și putut altfel Papa să declare o veche Episcopie greco-orientală de desființată ori de prefăcută în una unită? Viitorul a arătat și a dovedit invederat, că fiecare din ambele părți stăruia asupra dreptului său neîndoios și adecă uniții asupra înființării unei noue Episcopii, ear neuniții asupra conservării vechei Episcopii. Indată-ce Episcopia greco-orientală s'a reînființat după trecerea unui jumătate de secol cu reședința mutată la Sibiiu, era lucru dovedit, ca trunchiul ei era al grecismului și că latinismul, dacă ține să aibă trunchiul, trebuie să și-l sedesească de aici înainte. Numai vanitatea, presumpțiunea și setea de titluri puteau să găsească urmele Metropoliei unite de Făgăraș în certificatul de naștere al Metropoliei greco-orientale de Alba-Iulia.

Cât pentru cererea ce mai făcuse Pataki în ceea-ce privește îmbunătățirea stării materiale a clerului său, ea a fost implinită numai în parte și nu din destul prin o mai potrivită distribuire a preoțimii. S'a stabilit adecă printr'un rescript împărătesc, ca în fie-care parochie să se instituiască pentru o sută de familii un preot, pentru a doua sută al doilea și după aceea-și normă încă unul. Pria împedecarea sporirii excesive nu s'a îmbunătățit însă sorta materială a preoților în mod însemnat.

Opozițiunea
dială.

Nu atât de ușoră a fost rezolvarea unei alte afaceri cu mult mai importante și din punctul de vedere ma-

terial inevitabile, care trebuia cu drept cuvânt să fie socotită de preoțimea și de populațiunea unită drept pîtră din unghiū a pozițiunii lor. Diploma de la 19 Martie 1701 a Impăratului Leopold I. asupra drepturilor și libertăților populațiunii române unite și ale preoțimii ei era un act unilateral, obligator numai pentru guvern, nu însă totodată și pentru țară în genere; pentru-ca să aibă deplină putere legală și vîgore indiscutabilă, ea trebuia să fie prezentată în tîtă forma dietei, pentru-ca acēsta să o confirme. Atât Carol VI., cāt și Maria Terezia au recunoscut, fără îndoială, și-au confirmat acēstă diplomă; cu tîte aceste însă în anii 1732, 1734, 1737 și 1745, cînd Episcopul și clerul uniților s'au plîns, că nu li se respectă drepturile și privilegiile și au cerut, ca postulat neapărat, intervenirea Corōnei în afacerea acēsta, amēndoi Monarchiī, care erau gata să dea ascultare unei cereri atît de drepte, au întimpinat străgănirī la guvernul țării, opozițiune și obiecțiuni la dietă. Proiectul de adesiune prezentat de Carol VI. în anul 1737 dietei în favorul uniților a cădut în urmă obiecțiunilor formale și materiale făcute contra lui; proiectul de rezoluțiune prezentat de Maria Terezia în anul 1745 a cădut și el în urma falsei interpretări făcute de dietă măsurii luate de Impărătesa, care a făcut guvernului mustrări pentru grabnica bunăvoință, cu care s'a învoit a da normativului privitor la veniturile preoților uniți o nouă interpretare conformă cu vederile dietei și cu intențiunile ei. Impărătesa a stăruiat însă cu hotărire asupra ordinilor ei și asupra diplomei Leopoldine și a poruncit cu asprime executarea neștirbită a lor în ciuda opozițiunii făcute de staturī. Inșe în tot timpul acesteī epoce și pînă la anul 1848

îndărătnicia claselor privilegiate a fost în forțe multe casuri mai activă și mai cu succes de cât poruncile împărătești de mai multe ori renoite. Când vorba era să-și apere prin strinsă conlucrare propriile lor interese materiale, membrii celor patru confesiuni recipiate, ne-exceptând pe cei catolici, formau o falangă neînvingătoare contra orî-și-cărei înorii pe tererul politic-bisericesc, fie ea orî-și-cât de justificată și de dréptă.

Frecări cu
Iesuiții cen-
tralisatori.

Dar chiar și'n lăuntru bisericii greco-unite s'a produs un germen de desbinare internă și de neîncetată fréméntare, care a împedecat mult consolidarea stărilor ei. Teologul catolic, care'n virtutea dispozițiunilor luate de Leopold I. îi era impus Episcopului unit ca consilier inevitabil, censor și mentor, s'a dat prea în curénd pe față ca o epitropisire atât de nemilósă și o atât de umilitóre aservire a bisericii unite, în cât viața ei independent activă trebuia să lánceđescă și Episcopul unit numai cu ochi străini putea să vadă, numai după voința străină putea să lucreze. Posițiunea de asemenea consilier saú auditor general (causarum auditor generalis) era ocupată numai de Iesuiții, care știaú să înăbușe cu mână de polițist dibaciú chiar în începuturile ei orî-și-ce legitimă pornire națională, orî-și-ce particularitate românească în ale bisericii orî în ale vieții politice, fie ea orî cât de inofensivă. Cu deosebire Iesuiții P. Mihail Salbek și P. Emeric Palkowicz s'au distins în posițiunea acesta ca aspri și îndemánatici susțiatori de disciplină. Chiar dintru început Episcopul unit după vremuri s'a pus în potriua unui jug atât de strimt și de umilitor, ce-í drept, mai întéiu numai prin obiecțiuni umilite, însă în urmă respingând cu hotărîre și opunându-se pe față, în cât

incetul cu incetul frecările dintre el și consilierul impus
 au dus la un conflict, care nu se mai putea împăca. A
 fost nevoie să se facă în totă serioșitatea provocare la
 bula de aprobare a Papei și să intervii în virtutea
 acestei bule Curtea cu totă greutatea ei spre a deter-
 mina pe Episcopul unit să recunoască neapărata lui datorie
 de a primi și pe viitor consilierul iesuit și de a ține
 seamă de el.

Iesuiții au reușit să se facă timp mai îndelungat
 stăpâni pe biserica unită din Ardeal. Astfel în anul 1727,
 după mórtea Episcopului Ioan Pataki, administrațiunea
 exclusivă a Episcopiei de Făgăraș a trecut în mâinile
 rectorului din Cluj al Iesuiților, care a dat însă tendinței
 sale de a catolicisa frâu atât de liber, încât uniții, te-
 mându-se cu tot dreptul, că ritul grecesc incetul cu
 incetul li se va interzice în cele din urmă, s'au instrăinat
 de uniune și anume în țara Sécuilor ear s'au întors
 la legea părinților săi. În asemenea părăginire și sub
 asemenea asuprire ultra-catolică se afla diecesa unită,
 când un archiepiscop talentat și energic a luat-o din
 mână pe cât de violentă, pe atât de viclenă, care nășuia
 spre formula contopire a uniunii în catolicism.

Acest bărbat a fost Ioan său (după schimbarea în
 călugărie a numelui) Inocențiu Klein, odraslă a familiei
 românești Micu din satul Sad în scaunul Sibiului și
 Klein după traducerea în limba germană a numelui său
 de familie. Tânăr cu frumoșe daruri firești, el a tras
 asupra sa luarea aminte atât a națiunii sale, cât și a
 Iesuiților, s'a bucurat de o binevoitoare sprijinire și de
 promovare din partea acestora pentru pregătirea sa șco-
 lară și cu totă tinerețea sa se bucura și de încrederea

Activitatea
 confesională și
 anti-iesuitică
 a Episcopului
 Klein

atât de deplină a clerului unit, în cât acesta încă mai nainte de a-și fi terminat studiile teologice, pe care le făcea în seminarul de la Tirnavia, la propus ca cel mai vrednic urmaș al lui Pataki și a cerut cu unanimitate și a obținut de la Impăratul numirea lui în scaunul Episcopesc al Făgărașului. Numit în anul 1729 de Carol VI. Episcop, el s'a dus fără de întârziere la Muncaciū, unde a făcut jurământul de călugăr Basilit și a stat un an ca novice, apoi în anul 1730 a primit din mânie Episcopului unit Ghenadie Bizanzy mai întâi darul preoției, apoi pe al arhieriei. Confirmat apoi de Papa Clement XII. și instalat pe la sfârșitul aceluia-și an în totă forma în conducerea dieceșei, el a început în curând să vindece rana dată de Iesuiți uniunii.

El a călătorit din sat în sat, din comună în comună, predicând pretutindenți, îmbărbătând, stăruiind și îndemnând pe cei înștrăinați să se întorcă (la uniune), arătând ca numai în uniune e mântuirea, susținând cu căldură interesele uniunii, risipind temerea privitoare la suprimarea ritului grecesc, adimenind pe cei șovăitori prin făgăduințe și speranțe. Astfel a reușit fie să recâștige pentru uniune, fie să confirme în scurt timp aproape șase sute de preoți parte șovăitori, parte înștrăinați, care se întorseseră ori erau pe cale de a se întorce ear în biserica greco-orientală. Impăratul a răsplătit aceste silințe meritorie și încoronate de succese dând Episcopului titlul de consilier împărătesc și rangul de Baron.

Rădemându-se pe grația Monarchului și împintinat de un viu spirit de întreprindere, Episcopul Klein a găsit chipul de a cere în mod bine chibzuit și îndemănat ec și de a obține de la Curte mijlόμεle materiale necesare

pentru înființarea unui seminar clerical regulat și pentru înzestrarea unei mănăstiri.

După sfatul unui influent Român și om de guvern, Directorul financiar (fiscal) Petru Dobra, el a rugat adecă pe Impăratul să încuviințeze schimbul domeniului Gherla și a celor-lalte moșii asignite dintru început pentru întreținerea Episcopiei, care aduceau un venit de 3000 fl., cu mai bine situatul și mai rentabilul domeniū Blaj, dimpreună cu alte doue-spre-șce sate, al cărora venit total se urca la 6000 fl. Din aceștia Episcopul avea să iee pentru întreținerea sa, ca pân'acum, 3000 fl., ear cei-lalți 3000 fl. urmau să fie întrebuințați pentru întreținerea mănăstirii și a seminarului clerical. Schimbul propus și modul de întrebuințare a dotațiunii a obținut prin diploma împărătescă de la 21 August definitiva aprobare din partea statului, însă cu o dispozițiune adăugată de Impăratul, care nu-î convenia nici Episcopului Klein, nici clerului și poporului diecesan. Din suma pașală de 3000 fl. ce urma să fie rezervată din veniturile bunurilor de dotațiune pentru Episcop, Episcopul după vremuri avea să scôtă la o parte 300 fl. drept lăfă anuală pentru întreținerea cuviinciosă a teologului numit fie de Impăratul, fie de Primatul Ungariei ca asistent al Episcopului cu titlul *causarum generalis auditor*, având Episcopul să-î mai pună acestuia la dispozițiune și-o locuință cuviinciosă în reședința episcopescă și să-î dee până la alte dispozițiuni gratuit și cele necesare pentru întreținerea lui.

Ancă 'n timpul pertractărilor și mai nainte de a fi fost semnată diploma împărătescă clerul unit s'a oferit în o adunare ținută la 26 Ianuarie 1738 în Blaj și s'a

obligat în totă forma prin o adresă făcută Curții, ca pentru zidirea mănăstirii și a seminarului să contribuie din mijlocele sale 25,000 florini, care aveau să fie încasate succesiv în timp de cinci ani. De acest obligament erau însă legate cinci condițiuni privitoare parte la asigurarea ritului grecesc, parte la consolidarea uniunii; astfel clerul unit stăruia, ca călugării să se ție de ordinul sfintului Vasile după ritul grecesc și ca ei, în număr de trei ori patru, să facă parte, ca consilierii, din capitolul episcopesc, având să facă în această calitate pentru preoțime și pentru poporațiunea unită proiectele de acte oficiale și literare. La 25 Maiu 1739 apoi, când hotărârile împărătești în multe privințe favorabile propunerilor făcute de uniți și diplomele emise de Impăratul au fost prezentate de Episcopul Klein clerului unit convocat în mod conciliar în ședință sărbătorască, la care au luat parte, ca reprezentanți ai clerului, toți protopopii și vicarii, precum și cei doi-spre-zece asistenți ai dieceșei, și la care a asistat, ca teolog, și Iesuitul Nicolae Jánosi, adunarea, luându-le la cunoștință oficială, a primit deocamdată cu respectuoasă recunoștință darurile împărătești. După-ce apoi Episcopul și Iesuitul Jánosi s'au depărtat din ședință, clerul a dat expresiune liberă și clar formulată dorințelor și cererilor ei, pe care le-a susținut și în ședința plenară ținută sub președința Episcopului și în prezența lui Jánosi. Instituirea permanentă a teologului, accentuată încă odată de Impăratul, a fost, ce-î drept, primită cu resignațiune, dar spre a preîntîmpina primejdiile ce resultaū din ea pentru individualitatea bisericii române unite, s'a făcut un proiect de instrucțiuni detaiate pentru mărghinirea cu precauțiune a teologului

delegat ca *causarum auditor generalis*, instrucțiunii, prin care se punea frâu prea zeloselor lui tendențe de unificare catolică.

Aceste instrucțiuni cuprinse în trei-spre-dece puncte obligă pe teolog să sprijină cu toată energia la locurile competente plângerile protopopilor și ale preoților contra digresiunilor și contra volnicilor domnilor de pământ și ale autorităților comitatense și să stăruie conform cu iubirea de dreptate și cu glăsuirea diplomelor împărătești pentru curmarea abuzurilor, de care clerul se plângea, — să ceară, mai înainte de a judeca pe preoții acușați de vre-o faptă supusă pedepsei, asupra acestora raport de la protopopul ori de la vicarul competent și să ocrotască cu toată puterea pe preoții uniți și pe toate fețele bisericii unite în imunitățile și în scutirile de sarcini ce li-au fost asigurate prin diploma de privilegiu a lui Leopold I. Drept hotar de căpetenie al competenței sale teologul avea să considere numai mărturisirea celor patru dogme de divergență, pe care clerul unit se obligase a le susține și a le urma cu statornicie; peste aceste patru dogme teologul nici într'un cas și sub nici un pretext nu putea dar să trecă. Spre a asigura mai deplin o asemenea procedere corectă era obligat a depune jurământul de conștiințioasă împlinire a datorțiilor, care după vechile tradițiuni se cerea de la cei admiși a lua parte la sinodul eparchial.

S'a pus mai departe condițiunea, ca dispozițiunile canonice ale bisericii grecești să rămâie, întru-cât ele se concordă cu dogmele și cu ființa uniunii, în deplină vigore și să formeze baza orîși-cărei acțiuni în materie de jurisdicțiune bisericească. Teologul atât în genere, cât

și în orîși-ce cas special ave să întîmpine pe Episcopul și pe clerul unit cu cuvenita stimă și cu bună cuviință. El mai e apoi ținut să nu facă greutăți candidaților vrednici, care cer hirotonia pentru parochii ce au trebuință de preot, pentru-ca nu cum-va (prin asemenea greutăți) uniții să fie împinși a se întorce ear în stîlul bisericii greco-orientale. El avea afară de acesta să-și dea silința de a obține pentru preoții uniți o lăfă anuală și a stărui, ca fiii preoților născuți în stare de iobăgie, cel puțin pe timpul cât stau sub autoritatea părintescă, să se bucure și ei de imunitatea părinților. Nu avea teologul cu deosebire în nici un cas dreptul, ba era chiar oprit să facă orîși-cuî raporturi secrete și nefavorabile despre afacerile clerului și în defavorul acestuia, nici să stea cu mai marii țării în corespondența epistolară jignitoare pentru preoțime; ear dacă ar fi avînd vre-o nedumirire orî vre-o obiecțiune întemeiată, trebuia, ceea-ce era cu mult mai bine, să se pună în înțelegere și să se invoiască cu Episcopul și cu clerul. Clerul și-a exprimat, în sfîrșit, în mod accentuat părerea, că instituirea teologului e o măsură, a căreia legalitate e încă nedovedită și foarte îndoiósă, de ore-ce în copia ce i s'a comunicat ei despre diploma privitoare la drepturile și privilegiile bisericii unite a lui Leopold I. nu se face nici o amintire despre instituirea unui teolog, ear originalul celei de a doua diplome împărătești privitoare la această cauză, în care se pretinde a fi o asemenea clausulă, ei nu i-a fost prezentat; se cuvine deci, ca teologul să-și dea tótă silința de a găsi un document atât de important și atât de hotărîtor pentru numirea

și confirmarea lui și de a presenta apoi acest document pentru înlăturarea orî-și-cărei¹⁾ îndoielî.

Preoțimea a stăruit cu tot din adinsul, ca teologul să primescă necondiționat aceste reguli de conduită și a rugat pe Episcopul să mijlocască cu atât mai virtuos acceptarea, cu cât altfel teologul va trebui să fie lipsit și în viitor de încrederea preoțimii. În acela-și timp preoțimea stăruia pe lângă Impăratul, ca lăfa de 300 fl. ce i s'a acordat teologului să nu fi luată din cei 3000 fl. rezervați pentru Episcop, ci din vre-un alt izvor, căci altfel această lăfă va fi o cauză de neîncetate frecări și neînțelegeri între teolog și Episcopul după vremuri.

Clerul întrunit a renoit și confirmat îndatorirea primită încă anul trecut de a contribui, în condițiunile atunci precisate, din propriile lui mijloce, 25,000 florini pentru zidirea mănăstirii și a seminarului.

Sinodul a intervenit, în sfârșit, ca preoțimea unită să fie scosă de sub orî-și-ce putere și autoritate a laicilor și ca să intre în casa mănăstirii toate sumele de despăgubire cuvenite preoților asupra și jigniți pe nedrept în interesele lor.

Simțindu-se din considerațiunii de prudență și de bună cuviință îndemnat a evita deocamdată orî-și-ce atitudine fățișă, Episcopul Klein în tot timpul discuțiunii, precum și la hotărîrea privitoare la pozițiunea teologului a stat în rezervă încurajând și consimțind numai pe tăcute. El simția la tot pasul chiar mai mult decît clerul lui greutatea de plumb ce apăsa de o potrivă asupra lui,

¹⁾ Copia procesului verbal al ședinței și a instrucțiunilor, în Șincai, *Chronica Românilor*, Iași 1853. Tom. III. pag. 289.

cât și asupra clerului în urma instituirii teologului iesuit, care în adevăr era o supraordonare. Ceea-ce făcea in-suportabilă greutatea acesta era tendența de mult în-vederată și dovedită a teologului luat totdeauna numai din ordinul Iesuiților de a mărgini încetul cu încetul ritul grecesc, de a-l modifica și de a-l înlocui în cele din urmă pe dintreg cu cel catolic. Lupta pe cât de ascunsă, pe atât de neapărată între grecism și catolicism în ceea-ce privește formele exterioare ale vieții bisericești era mai aprinsă decât orî-și-când, intrase în o fașă decisivă și trebuia să ajungă la sffrșitul ei fie prin asigurarea grecismului, decî prin declararea neîndoișei independente a bisericii unite, fie prin instituirea definitivă a teologului iesuit, adecă prin seriôsa provocare a uniților de a se lepăda de uniune. În timpul acestei lupte teologul trecea'n ochii uniților drept un viiŭ memento pentru apropiata peire a uniunii, drept prevestitor al nimicirii bisericii naționale a Românilor uniți și astfel îi găsia pe toți fără deosebire ca adversari strîns uniți în fața sa. Cu hotărîre și cu statornicie, precum cu succes variabil se urma lupta din ambele părți, și mult încă a trebuit să trecă până-ce a sunat ora hotărîrii. Acesta a urmat de la sine fără ca una din ambele părți să fi ieșit învingătoare: teologul iesuit a fost adecă în-lăturat, când ordinul Iesuiților a încetat a mai exista în urma bulei de disolvare semnate de Papa Clement XIV. la 21 Iulie 1773. Acestă disolvare a anteluptătorilor ultra-catolicî, precum și legile de toleranță ale lui Iosif II. combinate cu întréga direcțiune a timpului au salvat uniunea și au făcut ca șovăitorea poporațiune română să mai stărnie în ea.

Norocul Românilor a fost, că deodată cu redeşeptarea ordinului Iesuiților nu s'a redeşeptat și teologul iesuit ca *causarum generalis auditor* în vechiul spirit, căci în fața îndărătniciei și a îndemănăției lui ar fi rămas din nou, ca'n trecut, zadarnice silințele conducătorilor români, dintre care unii erau bogat inzestrați. Dovadă despre acesta e talentatul Episcop Klein, care puțin în urmă a trecut cu bărbăție de la lupta tăcută la cea fățișă și, sprijinit de clerul și de poporul său, a aruncat cu hotărîre mînușa teologului iesuit, însă în urma acestor lupte și-a pierdut scaunul și patria și a trebuit să-și sfîrșescă viața pe pămînt străin.

Auditorul general P. Iánosi, un iesuit orgolios și însetat de stăpînire, a făcut în timpul funcționării sale tot ceea-ce i-a stat prin putințe, ca să-moie pe stornicul Episcop Klein și să-l facă, în paguba ritului grecesc, accesibil pentru planurile de unificare ale ultracatolicilor. Curagiosul Episcop a isbutit însă să înlătore în anul 1741 pe sfetnicul supărător și să-l înlocuiască cu alt iesuit, P. Iosif Balog. După acest prim succes, ce-l drept curat personal, ear nu principal, Episcopul Klein s'a pus cu tötă căldura și cu inima întregă să introducă în biserică și în diecesa sa ritul grecesc fără de nici o scădere, ceea-ce nu putea să fie pe placul conventului Iesuiților, nici pe al Curții împărătești, ci le lua, din contra, ori-și-ce nădejde de isbîndă celor preocupați de tendențe de unificare. Cuprins cu atât mai virtos de conștiința valorii sale, el s'a arătat de aici înainte față cu iesuiticul auditor general cu mult mai nesupus și mai independent decît în trecut, a refuzat Iesuiților direcțiunea instrucțiunii, pe care o cereau, și

Conflictul fățiș și punerea în stare de acusat a Episcopului Klein.

În genere nu avea față cu dânsii sfiala, la care se așteptau din partea lui. Drept urmare s'aun adunat sub conducerea auditorului general P. Balog adversarii Episcopului și anume cei-lalți iesuiți, mai mulți dintre fruntașii provinciei și ómenii veniți de aiurea, apoi vicarul episcopesc Petru Aron, cu tóte că era nepot al lui Klein, și aun format o conjurațiune, al căreia scop era răsturnarea Episcopului. Ei îl acuză deci la Impărătesa de fel de fel de abuzuri și neregularități și anume, că el în sinodul diecesan a pus alternativa între schimbarea religiunii și cererea mijlocirii; că el ar dispune să se citească în biserică din cărțile neuniților; că el pune'n parochii preoți hirotoniți de Episcopi neuniți și dă la o parte pe cei din țară; că el nu a întimpinat cu destulă energie pe călugărul Visarion din Bosnia, un agitator și predicator antiunionist, când acesta a făcut prin țară călătoria sa de propagandă; că el împedcă progresul uniunii; că el a îndrăznit, în sfârșit, a cere de la Impăratul în numele și din însărcinarea poporului și al clerului privilegiul, la care populațiunea ardelenă mulțumită cu starea, în care se află, în adevăr nici că se gândește.

Ceea-ce le dedea acestor acușățiuni rađem și le asigura succesul dorit era nu numai supărătóra oposițiune a Episcopului Klein contra contopirii în latinism, ci în acela-și grad și procedarea lui bărbătescă și hotărîtă în cestiunea privilegiilor naționale ale Românilor, procedare, prin care a iritat și a ridicat contra sa atât Curtea, cât și clerul catolic, atât pe nobilii, care stăpâniău pământul, cât și pe cele trei națiuni ale țării și pe fiii celor trei religiuni recipiate acatolice. În cursul sesiunii dietale ce se urma tocmai în acest timp activitatea lui n'a

rămas numai confesională și bisericească, ci a luat și o direcțiune națională și politică, prin care și-a făcut pretutindenea adversarii noși și i-a încurajat pe Iesuiți să lupte pe față.

Mână'n mână cu prigonirea cea aspră a Românilor stăruiții în credință mergea ocrotirea și sprijinirea cu tot dinadinsul a celor uniți, aprópe 500,000 suflete. Printr'un decret împărătesc din anul 1733 i s'a acordat Episcopului unit după vremuri scaun și vot, rang și titlu în rëndul staturilor și'n al baronilor țerii, deci confesiunea a primit onoruri în persóna șefului ei. Lipsa de independență și neimplinirea altor cereri a fost astfel acoperită cu o spoială de distincțiuni exterióre, și se spera, ca astfel uniții vor fi molcomiți și pe viitor în ceea-ce privește promisiunile mai importante, a cărora împlinire o așteptau de decenii în zadar. Cu toate pedecile și amănările ce atât adversarii, cât și binevoitorii puneau în calea desrobirii Românilor uniți, anteluptătorul energic, prudent și curajos al acestora, Episcopul Făgărașului Ión Baron de Klein, a știut face, ca limba cumpenei să se plece în favorul lor.

Cererile Episcopului Klein pentru uniți.

În gréua lui pozițiune de conducător politic-bisericesc al Românilor uniți el era, prin îndoita natură a chemării sale, nevoit a lupta în cestiuni confesionale, ce-î drept, numai contra acatolicilor, însă în cestiuni privitoare la interesele populațiunii față cu domni de pământ atât contra catolicilor, cât și contra acatolicilor și să ridice în cîuda amândurora la deplina îndreptățire pe poporul asupra deopotrivă de uniți și de alții; ast-fel el a desfășurat un zel atât de călduros și o energie atât de neînfrântă, încât numeroasele greutăți, nu puteau să impedece isbânda cauzei reprezentate de densusul.

Când a venit, cu ocasiunea urcării în scaun a Mariei Tereziei, la ordinea zilei confirmarea de privilegiu ce trebuia să se facă, ca de obicei, Episcopul Klein a stăruit în numele coreligionarilor săi asupra drepturilor bisericii și ale națiunii unite în totă întinderea lor. El a cerut recunoșterea și confirmarea în totă forma a următoarelor drepturi și aședăminte, care dintru început li se cuvenia uniților, dară parte erau contestate, parte erau nesocotite: să fie pus clerului unit în rând cu cel romano-catolic în ceea-ce privește privilegiile și imunitățile, decî să fie descărcat de orîși-ce sarcină, cum sunt dijmele, vămile, taxele etc.; să se pună la dispozițiune fie-cărui preot un loc pentru casa parochială, potrivit cu mărimea comunei; să se asigneze mijlocele de existență pentru clerul unit în formă de dijmă, pătrimi orî de porțiune canonică; să se încuviințeze a se zidi biserică în fie-care parochie unită, precum și în comune amestecate, în care majoritatea e trecută la uniune; să se doteze teologul catolic delegat dintr'un fond deosebit de cel destinat pentru întreținerea Episcopului; să nu se mai permită, ca domniî de pământ să trateze pe feciorii de preot ca iobagi și robi ai pământului, decî ca articolul de lege 69 din 1723 emis pentru Ungaria că aibă valoare și în Ardél. La aceste cereri bisericesti se mai adăugaî apoi și altele de natură politică și administrativă.

Intre aceste era cererea, ca în virtutea articolului 3 din diploma de la 19 Martie 1701 a Impăratului Leopold I. Româniî uniți să fie socotiți după pozițiunea domiciliului lor la cele-lalte națiunii legal recipiate în

ceea-ce privește funcțiunile și avantajele politice și bise-
ricești, ori ca diploma împărătească mai sus amintită să
fie, cel puțin, confirmată din nou în totă întinderea ei;
ca Episcopului de Făgăraș după vremuri să i se acorde
scaun și vot, ca consilier, în guvernul țării și ca în
acela-și timp nobilii români uniți, al cărora număr după
afirmarea Episcopului se urca la 700, să pótă aspira la
dignitățile mai înalte ale țării și anume la căpitanatul
ținuturilor Făgăraș și Chioara, la postul de Comite su-
prem în Comitatul Hunedórei, la trei locuri de consilier
ai tablei regești și să fie admiși și la alte funcțiuni,
precum și în breslele industriale. O altă cerere era, ca
trei preoți și trei laici de rit unit recomandați de Epis-
cop precum și de teologul catolic delegat să intre ca membrii
cu drepturi depline în adunarea staturilor; ca oprirea
copiilor români de la școlă să fie interzisă sub pedepsă
de 100 fl.; ca toate legile ori dispozițiunile introduse de
staturii în detrimentul uniunii să iasă din vigóre, ear
privilegiile și scutirile acordate uniților de Impărății,
regii ori principii de mai nainte să fie din nou aprobate
și confirmate în totă forma. Domnii de pământ au, afară
de aceste, să fie opriți prin reducerea ȱilelor de robótă
a însărcina peste măsură pe iobagii lor uniți, ceea-ce,
durere, prea adese-ori se întâmplă; ear în fundul regiu,
unde sunt numai coloni liberi, uniții să fie scutiți deplin
de robótă. Episcopul cerea, în sfirșit, ca Blajul, destinat
în mod definitiv ca loc de reședință episcopescă și de
catedrală, să fie declarat oraș, scutit de beilic și de în-
quartirare și inzestrat cu dreptul de a trimite doi de-
putați în dietă, fiind obligat a plăti, afară de taxa către

Episcop, numai încă câte un florin de aur pe an în cassa statului pentru fie-care bucată de pământ vândută¹⁾.

Combaterea uni-
niților și apă-
rarea lor. Ce-
rerea reinnoită
a lui Klein.

Aceste cereri ale Uniților, deși pe cât de drepte în esența lor, pe atât de neîndoios legitime, n'au putut să găsească la Acatolici și la statură, în genere, nici la guvernul țării și la cancelaria aulică transilvană bună primire, pentru-ca să fie recomandate Tronului. De aceea Episcopul Klein a petrecut timp de cincă pătulare de an la Viena și a combătut cu tot zelul uneltirile, prin care adversarii lui își dedeau silința să amâne re-solvarea cestiunii și s'o zădărnicescă în viitor.

Călătorind Maria Terezia pe timpul acesta la Praga spre a se încorona, ea a instituit o comisiune aulică, care, dimpreună cu contele Gyulaffy, cancelarul aulic al Transilvaniei, avea să ție în cercetare toate punctele cererilor făcute de uniții și să-și facă despre acesta raport după întorcerea ei. De aceea i-a spus Episcopului Klein să aștepte rezultatul la Viena. Trecuse un an întreg fără ca să se fi luat vre-o hotărâre, când clerul român unit și o parte din poporul din Ardeal, cuprins de îngrijiri nerăbdătoare, i-a venit Episcopului într'ajutor prin o nouă cerere adresată Regentei. Ei încredințază în petițiunea lor pe Împărăteasa despre supunerea lor și despre fidelitatea plină de jertvă, pe care tot-d'auna și fața cu ori-și-ce dușman sunt gata s'o dovedescă față cu tronul. Confirmarea din nou și realizarea drepturilor, privilegiilor și libertăților lor cu toate aceste întâmpină mari

¹⁾ Synopsis petitorum Cleri et Nationis Valachico-Graeci-Ritus unitae dd° 1744. — Opinio Cancellariae Regiae-Aulicae Transylvaniae dd° 1743. — Replica Episcopi Fogarasiensis super data opinione Cancellariae Aulico-Transylvaniae, dd° 1743.

greutăți și anume nu atât pentru că cererile lor ar fi pôte nelegitime, ci din cauza rezistenței îndărătnice a adversarilor uniunii și ai națiunii. Ast-fel poporul, care dintre toate pörtă cele mai grele sarcini în Ardél, se află mereu în durerösa nesiguranță în ceea ce privește viitorul söu și tot nu pôte să se dumiröscă, dacä va primi ori nu din mânilor Impäratesei milä și dragoste, ori e osändit a plänge cu lacrimi de sânge peirea deplinä a sa și a urmașilor söi și va trebui sä-și ingröpe în pämentul rece inima frântä de amäriciune și de desnä-däjduire. Și dupä töte aparențele acösta îi așteptä, dacä Episcopul Klein se va întörce de la curte mai înainte de a-și fi implinit misiunea. El se mängäie cu toate aceste cu speranța neschimbatä, că Dumneöeu cel a-tot-puternic, care a dus tot-dea-una la märire și la biruință pe principii evlavioși și iubitori de dreptate, va räspläti și pe Regenta austriacä cu gloria resboinicä și cu märirea buneii stäri pentru-cä poporul român asuprit și räu despuiat i-a făcut dreptatea, care nu li se pôte refusa în asemenea impregiurări nici chiar Ovreilor și pägänilor. De öre-ce, în sfrșit dușmanii Romänilor äü făcut afirmațiunea pe cât de categoricä, pe atât de neintemeiatä, că uniții nu iaü catolicismul în serios, aceștia declarä cu toții și fie-care pentru sine, că sunt gata sä jure din nou uniunea îndatä ce plängerile și cererile lor vor fi fost rezolvate în mod satisfäcötor, deși abia decurënd äü făcut acest jurämënt; iar aceia, care ar fi refusänd acest jurämënt, sä fie excluși de la töte drepturile, avantagele și ușurările ce li se acordä uniților din partea Principelui. În genunchi și plini de durere, în numele pa-timilor lui Christos și cu suspinuri îndreptate spre cer

rógă Uniții pe Impărătesa să asculte plângerile lor și se implinescă cererile lor, „pentru-că (folosind vorbele lor), în viitor să nu mai domnescă asupra noastră eresia, ci adevărata biserică romano-catolică, și atât noi, cât și urmașii noștrii, până la sfârșitul lumii să putem dice ca vecinică laudă: Maria Terezia, Regina apostolică, a făcut ca să avem parte de-o potrivă cu alți fii credincioși ai țării atât de fericirea vremelnică cât și de cea sufletescă ¹⁾).

Indărătnicia adversarilor cu toate aceste nu s'a muiat, ci zelul lor, din contra, a crescut din zi în zi. Episcopul adus la nerăbdare și la indignațiune i s'a plâns de această cu amărăciune Impărătesei și i-a descris cu colorii vii nedreptatea făcută uniților, ceea ce mulți puneau cu îndărătnicie la îndoială. O națiune prin fidelitate și număr pe cât de respectabilă, pe atât de însemnată, a căreia parte unită numără jumătate milion de suflete, e osândită și împinsă din vina celor-l'alte națiuni mai puțin numeroase la o sortă cu mult mai rea și mai umilitoare de cât a celei mai desprețuite populațiuni de pe totă fața pământului, a Ovreilor din țările ereditare. O scurtă paralelă o dovedește acesta. Pe când adevărații laici ovrei n'aș să dea vre-un bir preoților de altă religiune, laicii uniți aș asemenea sarcini; fiind vorba de neînțelegeri între dânsii, Ovreilor li se dă, iar uniților nu li se dă voie să'si alegă judecător din mijlocul lor; deși tolerați întocmai ca Ovreii, Româniș nu aș totuși dreptul, pe

¹⁾ Blutfließendes kniefälliges Bitten des mit der wahren römisch-katholischen Kirchen vereinigten siebenbürgisch-wallachischen Cleri und Nationis um allergnädigste Ansehung des unvermeldeten blutigen Bitten; an die Allergnädigste Königin und Frau Frau dd° 1744.

care-l aŭ Ovreii, de a se muta după placul lor de la un loc la altul; dreptul de a dispune cu limbă de mörte de avutul său îl are ce-î drept, Ovreul, nu însă și Românu; Ovreul se bucură de ocrotire chiar și numai pentru foloșele ce aduce națiunea lui, în vreme ce Românu din ură națională e exclus de la orî-ce ocrotire și apărare, ba chiar și cel ce ia în apărare pe Români e expus la acelea-și prigoniri nemilôse ca și când s'ar fi născut Român; diplomele de privilegii și de scutiri ale Ovreilor sunt la cererea lor fără de întârziere înaintate la tron spre a fi confirmate din nou și puse în aplicare, pe când diplomele de privilegii ale Românilor parte la diregătoriile țerii, parte la cancelaria aulică rămân neexpediate orî se suprimă, pentru-ca nu cum-va să ajungă la cuvenita și drépta realizare. Aŭ mers cu îndrăsnéla lor atât de departe, în cât în diploma de uniune leopoldină, care a fost confirmată din nou de Impărătesă, aŭ făcut amintire numai despre actualul Episcop trecând în tăcere pe urmașii lui, și aŭ prefăcut ast-fel drepturile acordate în personale și trecătore. Acéstă apucătură dă invederat pe față intențiunea de a supune pe urmașii Episcopului Klein jurisdicțiunii romano-catolice, pentru-ca în viitor să nu mai aibă nimeni căderea și curagiu de a interveni pentru drepturile clerului și ale poporului român unit, — o intențiune, care se află în contradicere invederată cu decisiunea luată anume de scaunul apostolic. Prin trecerea în mâni Episcopului catolic s'ar rezolva fără îndoială ușor cestiunea timp îndelungat discutată a dijmei și a pătrarelor, căci ceea ce alt-fel nu se pôte uni s'ar afla ast-fel în o singură mână. Cu tôte aceste din atât de evlaviosul zel pentru uniune al catolicilor din Ardél

se dă invederat pe față o invederată sete de câștig. Ei doresc din motive egoiste, ca Românii uniți să nu plătescă dijma orî pătrarul preoților săi, ci, ca până acum, preoților acatolici, deși uniții au declarat, că sunt gata de a da din nouele venituri în fie-care an a cincea parte pentru înființarea unui seminar la Cluj și pentru întreținerea seminariștilor uniți, și a mai da și cincî sute florinî pentru subsistența teologului catolic. Intențiunea e dar de a ține din ură națională, pe preoții români uniți în sărăcie și în lipsă de mijloce, pentru-ca Românii uniți, cărora li s'au acordat în țară tóte drepturile și avantajele, de care se bucură catolicii, să nu se pótă presenta în viața publică cu succes drept factor de-opotrivă cu cele-l'alte naționalități conlocuitoare. Contra tuturor cererilor creștinismului, ale catolicismului, ale dreptății și ale fricei de Dumnezeu vor să lase pe preoțimea și pe poporul Românilor a peri sub biciure până la sânge nemernicește în o robie egiptiană.

Rógă decî pe împărătésa să scape pe clerul și pe poporul Românilor de jugul despotic și săsupună cestiunea rěu tratată de camera aulică supra-examinării unei comisiuni orî a unui ministru vrednic de încredere, ca să facă asupra ei un raport conștiincios; în cas contrar el dimpreună cu întregul său popor vor face protest sərbătoresc în fața lui Dumnezeu cel viu¹⁾. Incuviințând cererea, Impărătésa a însărcinat ómenî de încredere ai ei să examineze cestiunea. Aceștia, tot ca și camera

¹⁾ Humillima Supplicatio Ioannis Klein, Episcopi Fogarasiensis, proprio, Cleri et Nationis Valachico-graeci Ritus unitorum nomine, dd° Vienna, 25 Noembris 1743.

aulică transilvană înainte de densii, au crezut că trebuie să fie cu multă precauțiune în ceea ce privește formularea legii pentru confirmarea privilegiilor și imunităților acordate de Impărații de mai înainte Românilor, pentru ca nu cum-va confirmarea de privilegiu să nu pară a fi făcută în favorul șizmaticilor (ne simul etiam schismaticis suffragari videatur) adevă a Românilor greco-orientali, cărora nu aveau să li se cuvie.

Precum iese lămurit la ivelă, rezistența statelor, atât a celor acatolice, cât și a celui catolic contra cererilor făcute de uniți pornea mai ales din gândul de a păstra dijma și cele-l'alte drepturi ale domnilor de pământ, care în viitor aveau parte să li se cuvină preoților uniți, parte să se suprima de tot. De altă parte biserica catolică vedea în rolul ei de întindere numai o pedecă neînsemnată în slăbul și încultul cler unit, și uniții erau în primejdie de a fi înghițiți, dacă archiepiscopul lor nu ar fi protestat energic, cu bula papală în mână, și nu ar fi afirmat la timp independența de existență bisericăscă a națiunii sale.

Conflictele uniților cu catolicii și primejdiile din partea acestora.

Putând biserica unită grecăscă să fie considerată numai ca o formă de manifestare exterioară a bisericii romano-catolice, s'orta ei nu putea să fie de loc despărțită de a acesteia, și ridicarea uneia din ele avea drept urmare pe a celei-l'alte. A încă numai decât după urcarea ei în scaun Impărătesă s'a grăbit a confirma, prin re-scriptul de la 21 Octomvrie 1840, în genere toate drepturile, privilegiile, libertățile și scutirile acordate Ardélului de predecesorii ei. La 5 Iunie 1744 comisarul Impărătesc comitele Czernin a prezentat Staturilor proiectu de lege aprobat de Impărătesă încă la 20 Iulie 1742.

Proiectul de lege al Impărătesei I.

Acesta consta din șapte articole, din care cinci erau privitoare la drepturile dinastiei domnitoare, eară doue (Art. VI și VII.) regulamentau și asigurau existența de drept a țerii, a națiunilor și a religiunilor recipiate. De ôre-ce încă de mult orîși-cine era nevoit să recunoscă, că dreptul recunoscut de dietă nu se potrvia cu drepturile singulare acordate de Principe, Curtea din Viena a luat hotărîrea de a schimba legea despre drepturile națiunilor și religiunilor recipiate și a cerut consimțimentul staturilor pentru recunoșterea stărilor de fapt, de mult existente, care era impusă în mod inevitabil de împrejurări. Schimbarea propusă era privitoare la întinderea drepturilor bisericii catolice, la egala îndreptățire a celei unite, la suprimarea tuturor dispozițiunilor legale și a tuturor ordinațiunilor jignitoare pentru aceste doue biserici, la admiterea necondiționată a Iesuiților și, în sfîrșit, la abrogarea tuturor opririlor legale și pedepselor dictate în trecut contra acestora și contra ocrotitorilor lor.

Biserica greco-unită, — se dicea în proiectul împărătesc, — e o parte a bisericii romano-catolice, acele dintre dispozițiunile cuprinse în legile de mai nainte, care mărginesc uniunea și o jignesc, stând în contradicere cu acesta, nu mai pot dar să fie menținute, ci din considerațiune către dignitatea Corónei și către privilegiile bisericii catolice au să fie abrogate și declarate ca ne mai avënd nici un efect legal. Afară de acesta Împărătesa propunea abrogarea tuturilor legilor și a tuturor ordinațiunilor, care jigniau libertatea și interesele bisericii catolice de ambele culturi și erau în genere, în contradicere cu libertatea religioară, miroseau a prigo-

nire de lesuiți și declaraă de infidelii și compromiși pe ocrotitorii și adăpostitorii Iesuiților ¹⁾).

Primele cinci puncte ale proiectului prezentat de guvern, care erau privitoare la pozițiunea Dinastiei, au fost în curând primite fără de greutate; cele din urmă două articole, care prin dispozițiunile privitoare la religiunii și la naționalității coprindeau adevărata materie explosivă, au trecut și ele prin primele studii de desbatere legislativă, au fost publicate și improtocolate și au fost astfel formal primite. Abia după mai mult decât patru-spredece zile staturile au început să stea la indoială și să se cuprindă de îngrijiri, care le îndemnaă să formuleze cu mai multă precauțiune articolul de lege. Când au cerut de la comisarul împărătesc Comitele Czernin încuviințare pentru modificarea posterioară a acelor articole de lege, ele au primit răspunsul, că pentru un asemenea cas instrucțiunile sale sunt insuficiente. Ei au procedat însă și fără de încuviințare specială și anume în felul lor contra proiectului suspect, al căruia caracter primejdios ei abia după a mai matură chibzuire, așa dicând în ora a doua-spredecea l'au recunoscut.

¹⁾ Textul proiectului de lege privitor la acesta e:

Articulus septimus:

Quem in finem leges et articulos libertati huic contrarios et Religioni catholicae utriusque Ritūs exitiosos, ant Societatis Iesu è Transylvania prescriptionen sapientes, vel eorum fautores et receptatores notae infidelitatis obnoxios reddentes, et quidquid alias praemissae libertati catholicae contrarium est, tollimus, abolemus et abogramus, atque ut eadem religio, tam latini quam graeci ritūs catholica plena et omnimoda libertate praesentibus suis hierarchys et Iurisdictionibus Ecclesiasticis utatur, fruatur et gaudeat, statnimus, decernimus et declaramus.

Opozițiunea
staturilor și
proiectul lor
de modificare.

O libertate religioasă atât de întinsă, de elastică și de susceptibilă pentru interpretări meșteșugite le părea staturile acatolice, dacă ea se acorda bisericii catolice și alt-fel destul de zelos favorisate la Curte, un lucru atât de primejdios pentru propriile lor confesiuni, încât s'aun hotărât a se pune în apărare contra ei. Interesele bisericilor lor trebuiaun, dacă veniaun în colisiune cu ale bisericii catolice, să fie după textul legii, neapărat sacrificate, și acesta chiar cu consimțimentul lor, pe care-l dedeaun de mai înainte. Libertatea neșermuită a bisericii catolice, însoțită fiind și de activitatea neînfrănată a ordinului Iesuiților, aun inspirat acatolicilor îngrijiri, pe care chiar nici autoritatea împăratăescă a tinerei și cu toate aceste înțelepte Domnitore n'a putut să le potolăscă. Proiectul guvernului a fost deci primit de dietă numai condiționat și a fost corectat prin câte-va modificări dictate de precauțiune. Și anume dieta era dispusă a acorda și a asigura pentru viitor atât ordinului Iesuiților, cât și Episcopului de Făgăraș bunurile, daniile și domeniile ce li s'aun asigurat, numai însă dacă se vor mulțumi cu întinderile de acum ale posesiunii. Libertatea și drepturile bisericii catolice și ale celei unite aun fost apoi limitate prin adaosul, că aun să fie suprimate numai dispozițiunile legale, care jignesc biserica catolică ori cea unită, a cărora suprimare însă nu implică totodată și o jignire pentru drepturile celor-l'alte religii recipiate; tot ast-fel aun să fie suprimate și legile, care stăun în contradicere cu vre-o imunitate legal recunoscută bisericii romano-catolice ori celei greco-catolice.

Chiar și aceste concesiuni le erau impuse staturilor

numai de strimtorările situațiunii. Căci în dietă, unde
 ura confesională ale unora se împreuna cu antipatia na-
 țională a altora în rezistență îndărătnică, proiectul fa-
 vorabil pentru Românii al Curții nu a lipsit a produce
 o adincă dispozițiune. Membrii catolici emulau cu mem-
 brii acatolici taturilor în plângerea, că prea sunt
 îndrăsnețe pretențiunile Românilor; cu deosebită îndărăjire
 protestaū contra propunerii să se recunoște pe Românii
 drept o națiune ori de a-i socoti puțin, că făcând
 parte din națiunile legal recipiate, au locniată im-
 preună. Deși pământeu din timpuri vechi, poporul ro-
 mân (plebs) nici după destoiniciă, nici după firea tru-
 pască, nici după pornirile lui sufletești, nici din alte
 considerațiuni importante nu era (așa se dicea) nici în-
 tr'un chip capabil și vrednic de a fi înzestrat cu privi-
 legii naționale. Schimbăcios și cutreerând fără de rost
 cele două țări vecine, Moldova și Muntenia, el renega
 acolo uniunea, pe care o primise mai mult după nume
 decât de fapt: căci el își are ast-fel, după religiune,
 rădăcinile în Orient și ast-fel atirună de patriarhul de
 la Constantinopol ca cap bisericesc, dar se preocupă de
 altminteri mai puțin de religiunea lui decât de prejudi-
 țile sale, care ar trebui să-l pună în contradicere cu
 puterile externe. De aceea regii și principii indigeni nici
 n'au înzestrat nici odată pe poporul român cu privilegiu,
 ci l'au declarat ca fiind numai tolerat. Perderea de ómenii
 produsă în națiunile recipiate de înfrângerii, de năvălirile
 dușmanilor și de pustiirile făcute de aceștia și ast-fel și
 golurile rezultate din aceste pe moșii și pe domenii au
 fost, ce-i drept, umplute în urmă prin colonisării cu Ro-
 mânii aduși din Moldova și din România, însă numai cu con-

dițiunea, că se vor supune ca iobajii legații de pământ stăpânirii domnilor de pământ, vor primi toate restricțiunile legale și își vor păstra locuințele numai câtă vreme vor fi tolerații de domni de pământ. Adunarea nobililor a adresat deci Impărătesei cererea, ca înțelegerea națiunii române în formă de lege să se facă numai întru cât prin acesta nici una din cele trei națiuni n'ar fi prin nimic jignită în libertățile ei, și ca poporul român de la țară să nu fie scutit cu domni de pământ. Dacă acesta nu fie egal în drept cu domni de pământ. Dacă acesta se va întâmpla, se vor prăbuși privilegiile câștigate de staturii prin mari merite pentru tron și dinastie, ba chiar și aceia dintre nobilii români, care în virtutea proprietăților sale sunt socotiți ca făcând parte din alte națiuni, vor suferi deopotrivă cu cei-l'alți în urma egalei lor îndreptățiri cu poporul de la țară¹⁾.

Replica Episcopului Klein.

În fața acestei cereri făcute de staturii Episcopul Klein a pus cu tot dreptul în evidență contradicerea dintre faptele mărturisite și concluziunea logică trasă din ele. Dacă adevărat nobilitarii români uniți în virtutea proprietății de pământ, pe care o câștigaseră, erau socotiți în ceea ce privește privilegiile și scutirile că făcând parte din cele-l'alte națiuni, este, așa dicea el, o învederată contradicere logică, ca principiul aplicat pentru un cas și pentru o stare să nu se aplice și pentru cele l'alte cazuri și stări. De ce adevărat regula, care se aplică în favorul nobilitarului român, să nu se aplice și în favorul burghezului, țeranului liber ori al iobagului ro-

¹⁾ Supplicatio statuum Transylvaniae ad Imperatorem contra Valachos. dd° 1744.

mân? Care e, în genere, justificarea principiului de a trata pe nobilitari alt-fel de cât pe nenobili? În acesta e puse cheia problemei, dise Episcopul. Combaterea privilegiilor nobilitare, fie ele chiar și ale vre-unui Român, acesta nu vor staturile s'o facă — chiar și numai pentru-că și-ar sgudui prin ea propriile privilegii. Emanciparea ori cel puțin dessărcinarea parțială a nenobililor jignește însă adenc interesele particulare ale nobilimii înzestrate cu bunuri, care nu vrea să renunțe de bună voie la dijmă, la clacă și la alte servicii și dăjdi. Era o anomalie, care pătrundea viața întrégă, că Români uniti trebuiau să țiee cu avutul și cu ródele munciilor lor parte la întreținerea preoților protestanți și a celor reformați, în vreme ce proprii lor preoți se luptau cu mizeria, ori că ei cu tóte vredeniciile lor nu puteau să ajungă la nici o pozițiune publică în provincie, la nici un drept cetățenesc și la nici o promovare ca membrii ai breslelor într'un oraș, față de careși făceau datoria ca contribuabili; binele obștesc nu iartă jertvirea de bună voie a unor drepturi private atât de folositoare fără de nici o compensațiune. Căutând o cale mijlocie între aceste două curente opuse, staturile au făcut propunerea, ca în lege (Art. VI și VII. ale proiectului împărătesc) să se vorbescă despre inarticularea Românilor numai în termenii generali, iar nu cu tótă precisiunea. Din dosul acestei propunerii iese la ivelă gândul ascuns de a lăsa lucrurile în starea lor de mai înainte, de a nega inarticularea ca fiind în adevăr făcută și de a zădărnici într'un chip ori într'altul silințele Românilor — cu tóte privilegiile ce îi se vor fi acordând în urmă. O dovadă nelndoiósă despre asemenea gânduri ascunse au dat ei față cu un nou

rescript al Impărătesei. În Octombrie 1743 Maria The-
rezia a confirmat diploma de uniune leopoldină de la 19
Martie 1701, care prin sine și prin felul cum a fost exe-
cutată, era atât de inofensivă și de nevinovată; a trecut
cu toate aceste mai mult de cât un an fără ca statele
să o fi luat la cunoștință, s'o fi publicat și s'o fi pus
cum-va în executare. Episcopul Klein și-a învocat deci ce-
rerea stăruitoare, ca Domnițoarea să pună în cele din urmă
respectul legii mai presus de poftele private, să curme
toate prigonirile și asupririle și să execute cu toată ener-
gie în deosebire inarticularea expresă a Românilor uniți
fie ei clericilor laici, și încorporarea lor în națiunea re-
cipiată, cu care locuiesc împreună¹⁾.

Indărătnicia
Staturilor și
protestul
Episcopului
Klein.

Deocamdată staturile adunate în dietă la Sibiu și-au
dat silința să neutralizeze proiectul de lege al guvernu-
lui prin suprimări și adause făcute în Art. VI și VII. și
au făcut în deosebire adaosul atât de plin de înțeles, ca
ordinul Iesuiților și Episcopatul de Făgăraș să se mulța-
mescă cu hotarele lor (suis limitibus contenti vivant).
Episcopul Klein considera asemenea încercări de modifi-
care drept niște jigniri ale imunității bisericești, drept
fapte, care stau în contradicere cu dispozițiunile cano-
nice ale sinódelor ecumenice, drept o călcare a usului sta-
bilit de fapt, păzit fără de întrerupere și respectat în
cursul vécurilor chiar și de principiul acatolic în favorul
Episcopiei grecești din țară, drept o învederată mărgi-
nire a drepturilor, privilegiilor și scutirilor acordate de
Principi și de Impărați cu deplină valoare Episcopatului,

¹⁾ Petițiunea Episcopului Ioan Klein către Impărătesa pentru
încorporarea Românilor uniți în națiunile recipiate, dd° 1744.

În sfârșit, drept o împotrivire față cu intențiunile învederate și serioase a Impărătesei atunci domnitoare. Ea a protestat deci cu hotărâre atât contra acestor hotărâri aduse de state, cât și contra altor deliberări ale lor, întrucât ele mărginiau drepturile și libertățile Episcopatului și ale clerului greco-unit și a adus acest protest al său la cunoștința staturilor, citind actul de protestare în fața dietei¹⁾. În fața imputării ce li se făcea în protest, că zădărnicesc intențiunile învederate și serioase ale Impărătesei, statele au fost cuprinse, din lealitate patriotică, de o mânie atât de vie, încât au cerut cu sgomot pătimăș, ca Episcopul să fie tras la răspundere pentru învinovățirea și protestarea îndrăsnită, pe care o făcuse contra unei întregi țări, și l-au amenințat cu măsuri extraordinare, ba chiar și cu siluirea pentru cazul, că nu va revoca. Intocmai precum toți steteau în fața lui, el stetea singur în fața tuturor și ura tuturor se concentra asupra lui. Gândindu-se la urmările rele și cedând dorinței de pace, Episcopul Klein a făcut, ce-i drept, revocarea publică, dară Clerul unit și laicii, decum să fi fost mulțumiți cu acesta, au declarat revocarea ca fiind siluită și nevalabilă și au renoit protestul după toate formele legale.

Cei-l'alți catolici din Ardeal au făcut și ei cauză comună cu uniții și au adresat prin agentul lor Hardt Impărătesei o cerere colectivă pentru respingerea formulării propuse de staturile în textul legii. Ei arătau în deosebi, că în urma acestei formulări Religiunea cato-

Cererea colectivă a catolicilor și a uniților.

¹⁾ Protestatio Episcopi Fogarasiensis Ioannis Klein contra Diaconales articulos, dd° Cibinij, 4 Iunij 1744.

lică și, prin urmare, și cea unită perde avantajul important, care după legislațiunea de până acum a aprobatelor nu putea să i se conteste, dacă se aplica în mod consequent principiul stabilit în ea, ca în comunele mixte, în care locuitorii erau de deosebite confesiuni, zidirea bisericii și veniturile bisericesti să se cuvină aceleia dintre confesiuni, care cuvîrsește în număr. Afară de acesta Iesușii ar perde pe lângă drepturile și pozițiunea lor sigură și terenul sigur pentru activitatea lor atât de folositore pentru binele bisericesc și pentru creșterea tinerimii; ear uniții ar fi degradați din pozițiunea de sclavi tolerați la cea de sclavi puși în lanțuri. Ba prin asemenea legi s'ar lega chiar și Impărătesei mâinile și ea ar perde puțința de a le veni și în viitor, ca până acum, catolicilor de rit roman ori grecesc prin ordinațiunii binevoitore într'ajutor. Proiectul de lege al staturilor e, în genere, împotriva voinței lui Dumnezeu, căruia nu pôte să-i placă, ca prin însărcinare peste puterile lor și prin sărăcire să li se țiee Românilor mijlocele de a-și trimite copiii la școală și de a-i pregăti pentru propovăduirea învățăturilor lui Dumnezeu; el e împotriva dreptului natural, care nu admite, ca cine-va să fie obligat a purta alătura cu cei-l'alți sarcinile publice, dar să nu fie părtaș și la drepturile și la avantajele publice deopotrivă cu cele-l'alte națiuni; el e împotriva iubirii de aprôpelui, când nu acordă unuia ceea ce dorește și pretinde pentru cei-l'alți; e împotriva intereselor coronei, căci prin această slăbire îl face pe supusul român incapabil de a mai purta sarcinile publice; e, în sfîrșit, împotriva binelui obștesc, dacă el face pe un popor părtaș la legile țării numai acolo, unde el îl însărcinează,

iar nu și acolo, unde ele îi sunt favorabile. Cu toate aceste supușii români nu au pretins nici odată, cum îi denunță staturile egale îndreptățire cu domniilor lor de pământ, ci au stăruit numai, ca să fie socotiți în ceea-ce privește drepturile și datoriile în aceia-și categorii cu cei-l'alți iobagi ai Maghiarilor ori ai Sașilor. Deși deocamdată nu se poate încă da un răspuns sigur la întrebarea, dacă națiunea română ori cea maghiară e mai veche în Ardeal și care din amândouă a avut mai înainte drepturile și privilegiile ei, e mai presus de toată îndoiala, că toate trei națiunile și-au primit privilegiile numai ca fiind romano-catolice și că unele din ele au urmat a se bucura de drepturile lor și după ce s'au lepădat de catolicism. Alt-fel stau lucrurile cu Români. Aceștia au fost dintru început excluși, ca șizmatici, de la toate drepturile, au câștigat înse acum, după ce au trecut în majoritatea lor la legea catolică, capacitatea de a se împărteși de aceleași drepturi, ba sunt chiar cu mult mai vrednici de ele decât Ariani (unitari), Calvinistii ori Lutheranii, căci ei nu umblă după ocrotire și ajutor pe la puteri străine, cum ar fi Patriarchul din Constantinopol, în vreme ce aceia prea de tot des bat la porța Engliterei, la a Olandei ori la a Prusiei cerând ocrotire. Poporul român și-a dovedit și altfel totdeauna fidelitatea, supunerea și alipirea față de Casa de Austria și s'a arătat vrednic de un tractament mai echitabil decât acela, de care a avut parte la statul, care peste un an de zile au amânat recunoșterea și publicarea diplomei de uniune. Cu ocaziunea prezentării actelor dietei pentru definitivă confirmare Impărătesă găsește cel mai potrivit indemn pentru apărarea drepturilor și a pozițiunii bisericii ca-

tolice de ambe rituri; catolicii și uniții din Ardeal o roguă deci cu totă stăruința, ca să susțină cele două articole de lege (VI și VII din proiectul împărătesc) în formularea lor primitivă, să respingă modificările făcute de staturi și să înlăture din cel din urmă articol vorbele „praesentibus suis hierarchis et Iurisdictionibus ecclesiasticis“, care dă loc la îndoielii¹⁾.

În urma înțelegerii luate între guvern și dietă reso-
luțiunea Împărătesei, în virtutea căreia Româniile uniții nu mai aveau să fie socotiți în viitor numai ca supuși tolerați, ci ca fii adevărați ai țării, a obținut în anul 1743 deplina sancționare și recunoșterea puterii legale. Cu toate aceste puțin în urmă a obținut aprobarea împărătească și deplină vigore o dispozițiune legală propusă în anul 1744 de dietă ca art. VI., care era mult mai puțin priinciosă pentru interesele române și cele unite. S'a stabilit adevărat, ca Româniile înzestrați cu privilegiul nobilitare să fie socotiți ca făcând parte din una din cele trei națiuni recipiate, care formează elementele constitutive ale țării, și anume din cea, pe teritoriul căreia sunt cu domiciliul în virtutea averii lor imobile, deci ca ei să nu potă forma o a patra națiune; pentru ca înse sistemul ce era în Ardeal în vigore să fie susținut, drepturile cuvenite celor trei națiuni nu aveau să li se acorde și nenobililor și nici acești locuitori (nenobili) ai țării, nici alți coloniști n'au să fie socotiți ca membrii aîna-

¹⁾ Allerunterthänigst wehemüthiges Bitten deren in Siebenbürgen gesammlichen latini et graeci Ritus unitorum Römisch-Catholischen an die allergnädigste Königin und Frau Frau, dd° Iulii 1744. Durch Agenten Hardt.

țiunilor recipiate și ca părți integrante din ele. Intr'un cuvânt, nobilimea română putea să fie socotită ca parte din o nobilime națională străină, totalitatea poporului român înse nu era băgată în seamă nici după numărul, nici după importanța ei.

În acest singur rezultat au culminat revindicările naționale căutate de Episcopul Klein cu încordare atât de neobosită, revindicări, care, dacă s'ar fi realizat, ar fi trebuit să fie în folosul întregului popor român din țară, deși după desbinarea confesională a Românilor cele două părți ale poporului nu aveau să fie tratate la fel.

Cărbunii aprinși, care încetul cu încetul s'au adunat în creștetul supărătorului Episcop Klein, au stîrnit în cele din urmă flacărele mistuitoare. În urma unei acușățiunii energice făcute de auditorul general și Iesuitul P. Balog și de soții săi Klein a primit ordin să se prezente la Viena spre a se justifica. În urma acestui ordin el a plecat la sfîrșitul lunii Iulie 1744 luând cu dînsul și pe nepotul și vicarul său general Petru Aron. Cerînd să i se acorde o audiență la Impărătesă, audiența i-a fost refuzată spuindu-i-se, că trebuie să-și dovedească mai înainte nevinovăția și să se adreseze spre scopul acesta la camera aulică transilvană, singura autoritate competentă în această afacere. Adversarii lui perfidii au știut să-l facă prin mijlocirea unui preot, care se bucura de încrederea lui, a crede, că s'a și luat hotărîrea de a-l ține închis sub cea mai aspră pază într'un stabiliment de corecțiune preoțesc de la Graz. Inspăimîntat de această veste și urmînd sfatul preotului, pe care și-l socotea binevoitor, el și-a adunat în pripă lucrurile, a pretextat un pelerinaj la Maria Zell și, lăsînd pe vicarul său Petru Aron

Căderea în
disgrație, re-
tragerea și
exiliul lui
Klein.

la Viena, s'a strecurat pe furiș drept la Roma, unde a cerut în persoană ocrotirea Papei. Tocmai acesta era înse rezultatul pe care voiaș adversarii lui să-l obție; căci, diceaș ei, dacă nu s'ar fi simțit vinovat, el nu ar fi do- sit prin ascuns. Papa a și intervenit în favorul Episco- pului prigonit, și acesta a trimis din Roma Impărătesei un voluminos și bine întemeiat act de justificare în ceea ce privește învinovățirile ce i se făcuseră. Acest pas a rămas înse atât de infructuos și apărarea lui a fost la curte atât de puțin luată în smă, încât drept răs- puns s'a emis la adresa camerei aulice imperiale un ordin hotărît, ca întréga avere a lui Klein și veniturile lui să fie sechestrate. Prin acésta Episcopul a ajuns în grea strimtorare de bani și în luptă cu nevoile dîlnice, încât s'a văduț în cele din urmă silit a se ajuta zălogindu-și efectele, ba până chiar și crucea de aur de pe pept. A cerut, ce-î drept, de la Papa ajutor bănesc, dar n'a pri- mit de la el decât vorbe de consolațiune drept răspuns: Impărătesa nu putea, așa i se dicea, să-l scotă din scau- nul episcopesc, fiind-că el nu avea nici o vină canonică; era cu tóte aceste mai consult să renunțe de buuă voie la diecesă, fiind-că în cazul acesta ar putea să obție prin intervenirea Papei asigurarea unei pensiuni viagere. Scau- nul palap se feria cu prudență de ori-și-ce conflict cu curtea din Viena în acéstă deosebire de vederi într'un cas de importanță secundară, în care interesele ambelor guverne coincideaș și în care mai avea să fie susținută în întregimea ei și vađa și acțiunea rodnică a ordinului Iesuiților.

Din acéstă incurcătură și din nesiguranța și slăbirea, pe care ea a produs'o în administrațiunea diecesei, par-

tidul neuniților a tras însemnate foloșe atât pentru întărirea sa, cât și pentru sguuirea partidului adversar și era sprijinit în năsuințele lui și de simpatiile populațiunii unite, care ținea la ritul grecesc tot atât de mult ca partea greco-orientală a poporulă și opunea o rezistență tot atât de hotărîtă în privința acésta tendențelor de asimilare ale catolicilor și în cele externe. Curagiosul Episcop Klein, care s'a luptat cu atâta statornicie pentru individualitatea bisericii grecești de confesiunea latină și pentru susținerea cultului greco-oriental, trecea cu drept cuvânt în gândul poporulă sêu ca un luptător pentru ntréga biserică grecéscă, fără deosebire de confesiune. Ast-fel ușor a străbătut în popor gândul, că Episcopul Klein a părăsit țara numai fiind-că s'a convins, că uniunea nu e priincioasă și nu se pôte susține, se căiește amar de a o fi susținut și de a fi câștigat atâte suflete pentru ea și nu mai are curagiul de a rămâne și mai departe pe tărîmul unei asemenea calamități. Trecerile uniților la biserica greco-orientală s'au sporit dar într'una și cu repediciune atât de precipitată, în cât curtea din Viena a fost cuprinsă de viură neliniște și a luat dispozițiuni pentru constatarea cauzelor acestei evoluțiuni. Raporturile intrate din toate părțile țerii consideraū drept cauză adevărată a acestui curent regresiv absența Episcopului Klein și stăruiaū cu tot dinadinsul, că numai întorcerea neîntârziată a lui pôte să pună capăt trecerilor din ce în ce mai numeroșe de la biserica unită. Cu atât mai îndârjiți erau acum adversarii Episcopului în stăruințele lor contra reintôrcerii lui de mulți cerute și puneau pentru cazul acesta în perspectivă o mai viură mișcare antiunionistă

de aceea Impărătesa, preocupată ca totdeauna de binele uniunii, a ascultat sfaturile Iesuiților, a refuzat întorcerea în țară, pe care Episcopul o cerea cu stăruință. Pe cât de istovit, pe atât de amărît de îndelunga-î răbdare și de nevoile grele, Klein a rostit decî în anul 1746 contra Iesuitului și auditorului general P. Balog anatema în totă forma și a trimis actul de anatema vicarului său Petru Aron cu însărcinarea, ca să-l publice în întreaga diecesă și să-l gonască în acela-și timp pe auditorul general din reședința episcopescă. De ore-ce apoi vicarul Aron, temându-se cu drept cuvânt de influența covârșitoare a Iesuiților, n'a îndrăsnit să execute o măsură atât de drastică, energicul Episcop a rostit și contra acestuia pentru nesupunere vedită anatema cea mare, l'a destituit și a numit în locul lui vicar episcopesc pe protopopul Nicolae Balomir. Acastă anatema a avut efectul practic, că poporul și preoțimea uniților, precum și cei mai apropiați diregători consistoriali au curmat orî-și-ce legături cu anatemisatul Petru Aron. Dar și partidul adversar și-a urmat de aici înainte lucrarea cu mai mare hotărîre. Plângându-se fostul vicar Petru Aron la curte, guvernul reginicular transilvan a primit poruncă aspră, în virtutea căreia avea să fie puși la închisore toți cei ce se ridicaseră în protiva vicarului episcopesc nevalabil destituit, era interdisă orî-și-ce corespondență cu Episcopul Klein, iar protopopi Nicolae Balomir și Dragoș urmau să fie certați cu asprime.

În interesul unei păci și pentru potolirea spiritelor agitate s'a luat înse măsura, că P. Balog, auditorul general atât de mult angajat în cearta ce se urma, a fost mutat de la Blaj și înlocuit cu Iesuitul Paloviez ca

succesor. Desi prin acésta elementele îndărătnice au ajuns sub autoritatea Vicarului Aron, care era susţinut anume pentru vederile lui unioniste, spiritele nu erau nici pe departe molcomite, şi nici în cler, nici în popor nu străbătuse spiritul buneî înţelegeri, dorul de pacinică vieţuire împreună. Episcopul unit din Muncaciú Olszawski a intervenit în urma unei însărcinări împărăteşti, ca împăcuiitor, s'a dus în Ardél şi a convocat sinodul la Blaj; silinţele lui au fost înse zădărnice de încăpăţinarea ambelor partide bisericesti ce steteau cu fanatică îndărătnicie faţă în faţă.

După ce în o călătorie în ţară a cercetat la faţa locului adevărata stare a uniunii şi cele mai potrivite mijloce de propagandă, el a făcut curţiî despre acésta raport amănunţit şi propunerî. De aici înainte frênele au fost luate mai de scurt şi s'a procedat mai mult cu asprime de cât cu blândeţe. Româniî neuniţi au obţinut cu toate aceste concesiunea, că afacerile lor, care până acum erau chivernisite de consistoriul unit, au fost luate de la acésta autoritate bisericescă fără îndoială preocupată şi date în chivernisirea unei corporaţiunii mai nepreocupate.

Zadarnic a aşteptat Episcopul Klein timp de aproape şapte ani rezolvarea pacinică a conflictului, al căruia rezultat cu anevoe se putea prevedé şi spera. Făcând în cele din urmă, ca om înţelept, ceea ce era inevitabil, a renunţat în anul 1751 la scaunul episcopesc şi la diecesă, în a căreia conducere a desfăşurat timp de aproape opt-spre-dece ani o activitate bogată în fapte şi plină de urmări. Patriot şi naţionalist până la extrema limită impusă de raţiune, om de catacter şi hotărit în măsura dreptă a consequenţei depline, el a cădat ca jertvă de

spăşire pentru împăcarea duşmanilor credinţei sale şi a pizmuitorilor poporului său. Cu el s'a încheiat în sinul bisericii unite lupta îndârjită, dar nu lupta în sine: cu el s'a înăbuşit erupţiunea vulcanică, dar nu şi însuşi vulcanul ale căruia sguduirii şi bubuituri, ale căruia isbirii şi clocote s'a'u ivit în mod periodic şi mai târziu, a căruia neîncetată frământare a dat mereu şi dă şi acum pe faţă neslăbita pornire a unei nepotolite puteri de viaţă ce se opinteşte mereu spre desfăşurare. Renunţând la dicesa sa, Klein a ertat totodată şi pe fostul său vicar Petru Aron, care în anul 1753 a obţinut şi de la Papa Benedict XIV. ridicarea anatemei rostite asupra lui. Trăind de aici înainte mereu la Roma, greu încercatul fost Episcop Inocentiu Klein şi-a încheiat viaţa tot acolo ca bătrân de 76 ani (1768, 22 Septembrie).

Păstorirea
Episcopului
Aron.

Retragerea de bună voie a acestui bărbat a deschis vicarului său Petru Aron drumul spre scaunul episcopesc, la care atâta timp rîvnise şi care atâta timp îi fusese inaccesibil, fiind-că timp de mai mulţi ani nici nu a fost înapoiat fără de ştirbire celui ce avea să-l ocupe, nici nu a putut, în lipsă de vină vădită, să fie luat cu puterea de la acesta şi ast-fel nu rămânea de cât să fie chivernisit de-o camdată prin suplinitor. Intr'un sinod electoral ținut la 3 Noembrie 1751 în prezenţa comisarilor împărăteşti Mariafi şi Dobra clerul unit a propus pentru ocuparea scaunului trei candidaţi şi anume: pe călugării Petru Aron, Grigorie Maior şi Sivestru Caliani. Numirea împărătească a căzut în anul 1752 asupra celui dintâiu, care-şi dovedise destoinicia în timp de mai mulţi ani ca vicar episcopesc. A candidat, ce-î drept, pentru vacantul scaun episcopesc ori cel puţin pentru postul de

vicar și Iesuitul P. Salbek, auditorul general, dar nu a putut să răsbéscă cu candidatura sa, ci a umplut cu atât mai vîrtos de amărăciune inimile îngrijate de soarta uniunii și a ritului grecesc. Indată dar după numirea sa Episcopul Aron s'a dus la Viena și a făcut tot ceea ce i-a stat prin putințe, ca să nu se mai delege, ca în trecut, un auditor general catolic la Episcopia Făgărașului. Deși nu a reușit, și în împregiurările de atunci nici că putea cine-va să reușescă în cestiunea acésta, tot a obținut cel puțin atât, că în viitor numai camera imperială urma să pórte cheltuelile pentru întreținerea auditorului general, care mai nainte cădea în sarcina Episcopului.

După instalațiunea sa a convocat clerul la o adunare, în ședința căreia a numit pe Gerontie Cotorea vicar general, iar pe călugăriul Grigorie Maior, Silvestru Caliani și Atanasie Rednic asesori consistoriali, și a confirmat și pentru viitor în scaunele lor pe cei douăspre-dece asesori consistoriali de până atunci. Drept recunoștință pentru concesiunea mai sus amintită, precum și pentru alte ușurări materiale, pe care el a putut să le obție pentru preoțimea sa de la Curte, Episcopul Aron și clerul său și-au manifestat supunerea omagială prin aceea, că în timpul războinului de șapte ani au adunat pe cheltuiala lor un escadron de husari, 130 ómeni bine echipați și înarmați, pe care l'au pus la dispozițiunea Impărătesei. Acésta lealitate primită de Curte cu aprobare i-a fost apoi Episcopului Aron personal la multe ocaziuni de mare ajutor. Ast-fel Episcopul Klein obținuse cățiva ani după abdicarea sa permisiunea de a se întórce în Ardél și de a-și petrece aici ca om privat restul vieții; iar Episco-

pul Aron, temându-se ca nu cum-va în fața popularității covârșitoare a lui Klein să-și perdă autoritatea ajungând un fel de stea de mărimea adoua, s'a folosit de totă influența lui la curte, ca să împedecă întorcerea predecesorului său, ce-î drept, sătul de viață și a și reușit, dar tocmai de aceea a pierdut o mare parte din vaza sa și din popularitatea nu tocmai mare, pe care o avea în țară. Turburările unioniste au crescut de aici înainte în proporțiunii geometrice și au determinat pe Impărătesă să iee energice măsuri militare și politice pentru restabilirea liniștei și a ordinii și pentru salvarea uniunii rău amenințate. În vederea aceluia-și scop și în urma intervenirii speciale a Episcopului Aron Papa Benedict a dispus prin o anume bulă, ca trecerile de la biserica greco-catolică la cea romano-catolică să nu fie nici încurajate, nici permise necondiționat și fără de greutate.

Episcopul Aron și-a dat și alt-fel și anume prin promovarea mănăstirilor și a școlilor silința de a asigura existența și progresul uniunii și a înzestrat, prin urmare mănăstirea din Cluj și cea din Blaj, precum și seminarul clerical de la Blaj cu însemnate isvóre de venituri, hărăzind pentru tot-deauna acestor așezăminte tipografia sa și moșia Cut din comitatul Albei inferioare, pe care o cumpăraseră dimpreună cu clerul pentru prețul de 30.000 florini de la comitele Gavriil Bethlen. Țiind apoi și el însu-și cu totă rigórea la deprinderile călugărești și la asprimile vieții monachală el cerea și de la călugării de sub ascultarea lui să se supue la ele. Drept dovadă despre deprinderile lui ascetice amintim bratul de fer, pe care în tot timpul păstoriei lui a purtat-o

pe sub haine pe trupul lui. El era de 55 ani, când și-a dat sufletul în conventul de la Baia al Iesuiților (25 Fevruarie 1764) după ce prin testament își dăruise averea săracilor și seminarului clerical¹⁾.

Abia fuseseră înlăturate greutățile isvorite din situa-
 țiunea internă și externă, abia se deschisese după multe
 și grele furtuni pentru Casa de Austria o perspectivă
 pentru timpuri mai liniștite, și a și luat nouă avânt vë-
 nătórea de proseliți pentru uniune și prigonirea greco-
 orientalilor, care sub domnia, ce-î drept, nu fanatică,
 dar bisericii sale supusei Impărătese Maria Theresia a
 fost sub înrîurirea Iesuiților pusă în lucrare cu atâta
 energie, încât era par'că vorba să se facă cât mai cu-
 rënd ceea ce s'a neglijat în timpul celor din urmă câțî-
 va ani. La acea-și tãrie se ridicase înse și puterea de
 rezistență a poporului român și guvernatorul Comitele
 Haller s'a vëdut în anul 1745 nevoit a-î face Curții
 raportul neînbucurător, că opera de uniune e mult oprită
 în înaintarea ei de covârșitorul curent opus, de care e
 cuprinsă populațiunea română. Cu atât mai energice aũ
 fost dar și măsurile, la care cabinetul din Viena s'a
 simțit nevoit a recurge spre a birui pe cei îndărătnici.

Reîntărirea
 zelului de
 uniune.

Rescriptul împărătesc de la 14 Octomvrie 1746 a
 enunțat cu tótã rigórea propagarea uniunii drept o da-
 torie imperiósã a tuturor autorităților administrative și
 a tuturor organelor publice, ba până la un grad óre-
 care a tuturor catolicilor sinceri. Pentru paza, ocrotirea
 și promovarea operei de uniune aũ fost instituiți anume

¹⁾ Acta et fragmenta historico-ecclesiastica, autore Timoteo Ci-
 pariu. Balasfalvae, 1855, pag. 104—112.

protectorii, care, luați din rëndurile magnaților catolici mai zeloși și mai cu vază ori dintre diregătorii uniții, au primit de la Impărătesa atât mandate suficiente, cât și instrucțiunii pe cât de amănunțite, pe atât de severe. În virtutea acestor instrucțiuni călugării, preoții, precum și aceia dintre mireni greco-orientali, care fie cu vorba, fie cu fapta primejdiesc uniunea, au să fie puși în rëndul făcătorilor de rele, urmăriți din oficiu și pedepsiți fără de îndurare cu temniță; ear dacă fie cel osîndit, fie poporul s'ar opune la executarea pedepsei, avea să se recurgă la intervenirea puterii armate sau la așa numitul brachium militare. Cu deosebire aspru urmau să fie pedepsiți Grecii ce făceau comerț în Ardeal, dacă vor fi făcând încercarea de a agita în excesul lor de zel confesional contra uniunii. Primirea darului preoției în țările vecine e pedepsită cu închisore grea, și pentru împedcarea intrării în țară a unor asemenea preoți se pune o pază severă de a lungul granițelor. Deasemenea nu îi este nici unei comune ȳertat să primescă vre-un paroh ori vre-un alt-fel de preot venit din țările vecine, iar în cazul contrar ea era supusă la o pedepsă de 40 florini și preotul primit de ea se arunca în temniță. O pedepsă mult mai aspră amenința pe preotul, care, primind darul preoției din mâna Episcopului unit, se întorcea iar la legea greco-orientală. Importul cărților bisericești din Muntenia era apoi oprit, și s'a luat în același timp dispozițiunii spre a înființa o tipografie românescă pentru uniți.

Precum iese la ivelă din conținutul acestor instrucțiuni și din spiritul întregii proceduri, intențiunea Impărătesei era nu numai să propage uniunea în Ardeal, ci

tot odată și să stirpescă în totă forma religiunea greco-orientală, căci nu se putea de loc crede pe timpul acela, că doue comunități religioase atât de incompatibile și atât de îndușmănite între ele, dat fiind fanatismul din ambele tabere, pot să existe alături în liniște și pace și fără ca să pună una în joc existența celeilalte. Cu spiritul și cu scopul intolerant al acestei instrucțiuni a consimțit și reprezentanța țării, căci, citind guvernul dispozițiunile luate de el în dietă spre a le aduce la cunoștință și spre a le pune în discuțiune, dieta a dat fără de opunere deplina ei aprobare rescriptului împăratesc, care prin acesta a câștigat putere de lege.

Ast-fel sistemul pentru prigonirea bisericii greco-orientale, confirmat după toate formele legale și învelit în mantia legalității, a fost lăsat la asprimea nemilăoasă a autorităților executive — cu întreaga lui greutate de lege indiscutabilă.

Primii doi protectori ai uniunii și ast-fel prigonitorii oficial recunoscuți ai neuniților, Comitele suprem al Clujului David Mariafy de Maksa și consilierul tablei regale Petru Dobra, cel dânteiu Ungur, iar al doilea Român din naștere, au desfășurat în turburările religioase din Ardeal o activitate potrivită cu rolul lor, care numai prin forță a putut să fie susținută. Drept cel mai apropiat purtător al puterii publice îi sprijinea comandantul general și presidential gubernial Baronul Bukow, pe care împărăteasa îl trimisese în Ardeal cu plenipotență largă în fruntea unui regiment german, ca să ducă uniunea la biruință și să împartă după buna lui chibzuință între Români și cei neuniți bisericile și parochiile, asupra cărora se urma certa.

Inăsprirea opo-
zițiunii Româ-
nilor și a Me-
tropolitului
sârbesc.

În vreme-ce Iesuiții agitari și protectorii cuprinși de furie urmau a face prin forță și viclesug proseliți, ura, amărăciunea și fanatismul orb al ambelor părți au dus biserica greco-orientală a poporul român la marginea peirii. Biserica acesta cu toate aceste n'a perit, fiind-că statornica alipire către credință a Românilor strimto-rați a găsit în sprijinul moral și material al Metropoli-tului și al clerului sârbesc, al principatelor de la Dunăre și al Rusiei convenita tărie spre a stărui neînduplecat, îmbărbătare și razem. Cu cât mai înverșunată era pri-gonirea, cu atât mai mare era zelul în apărare și în ajutorare.

Convingerea, că după ce va fi reușit siluirea Românilor greco-orientali din Ardél, rëndul va veni cu atât mai vârtos la Sârbii tari în credință, dar bisericeste isolați, și că scăparea ambelor națiuni combătute pentru aceeași confesiune nu putea fi de cât solidaritatea activă și ener-gică în afară, a străbătut din di în di mai mult la hierarchia sârbescă, care a și făcut fel de fel de in-cercări spre a desființa uniunea ori spre a impedita, cel puțin, lățirea ei, încercări, care în tot cazul au sporit puterea de rezistență a Românilor neuniți și au fost pentru uniune păgubitoare. Ast-fel în anul 1744 Metro-politul sârbesc Ioanovicî Șacabent a dat eremitului Vi-sarion, care era născut în Bosnia și trecea drept om sfint, însărcinarea de a face o călătorie de inspecțiune pe la mănăstirile sârbești din Banat, din Ardél și din Muntenia, îndrumându-l pe sub mână să submineze uni-unea. Fiind acest emisar de inspecțiune primit în că-lătoria sa prin Ardél și mai ales la Căpălnaș, la Dobra, la Deva și la Orăștia cu multă distincțiune, el a pro-

fitat de ocașiunea priincioasă și de dispozițiunile evlavioase ale poporațiunii ce venise să-l salute spre a-î indemnua pe credincioși cu vorbe stăruitoare să nu primescă uniunea. Vorbele lui au avut efect, au mișcat multe inimi și au întors la legea părintescă pe mulți dintre Români lepădați de legea orîșovăitorii. Partidul unionist, supărat de acesta, l'a prezentat, ce-î drept, drept un turburător al păcii și a obținut sub pretextul acesta în curând alungarea lui din țară; dar mulți dintre grănicerii Români au rămas cuprinși de adâncă repulsiune față cu uniunea și s'au întors în cele din urmă iară-și la biserica greco-orientală.

Acea-și sôrtă și acela-și rezultat le-a avut în anul 1759 călugărul român Șofronie, care era așezat în Muntenia, dar se născuse în Ardél și care prin predicile și prin silințele lui a reușit a îndupleca pe o însemnată parte din grănicerii și din oierii români să trecă de la biserica unită la cea greco-orientală, în care trăiseră părinții lor. Biserica acesta își făcuse câștigul sigur și-l utilisase, când susțitorii uniunii, prindând numai târziu de veste, au obținut alungarea din țară a supărătorului Șofronie.

Cu acela-și zel și cu acela-și succes a lucrat puțin în urmă (1760) preotul Ioan Molnár, care, născut în Ardél, primise darul preoției în Muntenia și în deosebi în comitatul Murășului superior și în al Turdeii, înduplecase pe aderenții uniunii să trecă în masă înapoi. În urma stăruințelor preoțimii unite guvernul a dispus arestarea și trimiterea lui la Blaj, unde el a fost despoiat de dignitatea lui bisericescă și drept dovadă despre acesta i s'a tuns părul scurt și de aceea i se și dicea în bătaie de joc Ioan Tunsu. Urmându-și cu toate acestea din

noù lucrarea anti-unionistă, el a fost pus din noù la închisóre, pe care a petrecut'o parte în citadela de la Maroș Vásárhely, parte la Viena, și-a redobândit, ce-î drept, libertatea, dar nu avea voie nici să părăsescă Banatul Temișorii, nici să intre în Ardel și a stat până la sfirșitul vieții lui sub priveghere și internare polițienescă, care a împedecat activitatea lui proselitică. E lucru de sine înțeles și dovedit prin semne neîndoioșe, că atât Ioan Molnar, cât și Șofronie au lucrat numai cu aprobarea tăcută și din îndemnul Metropolitului din Carlovăț ¹⁾.

Metropolitul din Carlovăț Pavel Nenadovici, un bărbat de caracter și pătuns de înfocat zel religios, luând în anul 1749 conducerea bisericii, s'a pus prin misionari secreți în legătură cu coreligionarii săi din Ardel, ale căroră stăruitoare cereri de ajutor nu putea să le trecă cu auzul, și prin vorbă și prin faptă i-a întetit în rezistența lor, i-a ținut treji și i-a sprijinit. Unul dintre cei mai însemnați misionari și agitatori ai lui, Sêrbul Șofronie, fiind dat pe față la Abrud, a fost arestat, pus la închisóre și pedepsit cu asprime. Având în deplin conștiința, că rolul de agitator secret nu e compatibil cu dignitatea de primat bisericesc, Metropolitul Pavel Nenadovici a prezentat la 21 Fevruarie 1755 Regentei și soțului ei Impêratului o petițiune, în care a cerut să se recunoscă jurisdicțiunea bisericescă ce i se cuvine asupra bisericii greco-orientale a poporului român din Ardel.

¹⁾ *Tim. Cipariu. Acta et fragmenta historico-ecclesiastica. Blasiu, 1855. p. 98 e. 108. — Nicolae Popea. Vechia Metropolie ortodoxă română a Transilvaniei. Sibiu, 1870, pag. 143.*

Știind prea bine ce mari greutăți va întâmpina la Viena cererea lui supărător, s'a răzemat pentru întemeierea ei nu numai pe diploma de privilegii a lui Leopold I., care fusese confirmată și de regenții ce urmaseră după el, și pe mandatul împăralesc de la 14 Martie 1753, ci a citat totodată și privilegiile ce au fost acordate Metropolitului din Alba-Iulia de principii transilvanii Gheorghe Rákóczy și Achașii Barcsay, a stăruit apoi asupra diplomei de danie acordate de același în anul 1656 Metropolitului Sava Brancovici și confirmate din nou în anul 1659, a dovedit, în sfârșit, că în Alba-Iulia a existat mai mult de cât o simplă Episcopie grecăscă, adică o Metropolie. Ori-cât de mult ar fi dorit, Curtea din Viena n'a cotezat să-î respingă cererea în fața acestor argumente concludente.

Intre aceste valurile mișcării confesionale se ridică tot mai năvalnice și frământările din ce în ce mai mari prevestiașă apropierea furtunii.

Protopopul și vicarul general episcopesc Nicolae Balomiri, lăpădându-se de uniune, s'a pus în fruntea coreligionarilor săi ortodocși rămași credincioși bisericii lor și a protestat cu tărie atât în numele său, cât și'n al aderenților săi contra siluirii religioase a populațiunii române ce ținea la legea ei, prezentând siluirea acésta drept o învedereată violență a conștiinței religioase. Chemat din cauza acésta la Viena, ca să se justifice, el a socotit drept lucru mai cu minte să caute adăpost și scăpare în străinătate și s'a refugiat la București. Aici și-a dat silința, ca parte prin împărtășiri conforme cu adevărul despre proselitismul catolic, parte prin exagerarea prigonirilor religioase, prin care coreligionarii greco-orienta-

talii din Ardeal erau siluiți, să deștepte simpatiile populațiunii din Moldova și din Muntenia, care era de aceeași lege și de același néem, și să obție ast-fel pentru Ardeleniî strîmtoații un sprijin efectiv ori cel puțin o intervenire. Pe Grigorie-Vodă-Ghica, care domnia pe acel timp în Muntenia, el s'a încercat a-l adimeni în favorul prigoniiilor prin promisiunea, că e gata, dacă i se vor da în scris câte-va asigurări, a determina pe o însemnată parte din locuitorii români ai Ardelului, până la 16 000 suflete, să emigreze în Muntenia. Impărtășirile făcute de el, stăruințele și cererile lui au produs adencă compătîmire și o mirare destul de mare în țara acésta, unde prigonirile religioase păreau sub domnia alt-fel blândă a Mariei Terezia, lucru cu atât mai puțin de înțeleș, cu cât biserica catolică în ambele principate de la Dunăre și în deosebi în Muntenia sub domnia lui Grigorie Ghica se bucura de o particulară toleranță și de o însemnată considerațiune. Meritele pentru biserica catolică ale acestui principe au fost cu tôte aceste atât de puțin recunoscute la Viena, încât el întimpina mari greutăți cu intervenirile lui, chiar și când aceste erau de importanță secundară, fiind de exemplu, privitoare la bisericii singuraticé. De felul acesta a fost cazul, când Brașovenii au cerut intervenirea Principelui, ca să li se deé voie de a mai adăuga la biserica, pe care o aveau, un mic paraclis, pentru care un creștin evlavios a lăsat prin testament un legat însemnat.

Preoțimea catolică din Muntenia chiar și în propriul ei interes a stăruit cu zel pentru împlinirea acesteé cereri, căci vorba era, ca prin mici concesii făcute greco-orientalilor din Ardeal să se întreție bunele dispozițiuni

ale Principelui Ghica față cu catolicii. Fiind ast-fel cel puțin în parte menagiat și ferindu-se, ca om prudent, de orîși-ce conflict cu Austria, Ghica se hotîria cu anevie la procederea rezolută și decisivă, la care Balomiri voia să-l determine. Acest bărbat energic și-a urmat deci lucrarea și mai departe în țările străine ortodoxe și a trecut mai întîi în Moldova, apoi în Rusia ¹⁾.

Prigoinea fanatică și tot atât de fanatică rezistență a și împins în curînd pe populațiunea română să pornescă emigrarea în principatele de la Dunăre.

Neorînduiala ajunsese atât de mare în țară, destrămarea produsă de partide străbătuse atât de adînc, anarhia și depopularea erau atât de învederate, plîngerile și recriminările ambelor părți, din ce în ce mai numeroase, erau atât de stăruitoare, în cât Impărătesa se simția nevoită a combate răul prin măsuri eficace. Ca să câștige înse privire clară asupra stării de lucruri, ea a instituit o specială comisiune de anchetă, care era însărcinată să cerceteze starea mișcării confesionale din Ardeal, să raporteze despre constatările ei și să facă propuneri pentru curmarea abuzurilor și a neajunsurilor ce va fi constat.

Aprópe în același timp s'a pus în calea năvalnicului proselitism făcut de curte și de partidul iesuitic intervenirea mult cumpenitoare a unei puteri aliate cu mare vază. Greu prigoiniții Români din Ardeal, mînați de desnădăjduire, s'aú adresat, cerînd cu stăruință ajutor și scăpare, și la curțile străine ortodoxe. Ast-fel s'a întem-

Intervenirea
Rusiei.

¹⁾ Scrisórea lui P. Iosef Michaud către Internunțitul ces. reg. Baronul Penklern, d. București, 21 Octomvrie 1748.

plat, că Protopopul Nicolae Balomiri s'a dus ca delegat al națiunii sale la Petersburg și, prezentând Impărătesei Elisabeta un memorand amănunțit și bine întemeiat, a rugat-o pe această cu umilință să dea ajutorul ei generos poporului român din Ardél, care e expus la prigoniri grele și la crunte nedreptățiri pentru-că ține cu credință la legea lui și respinge uniunea. El a făcut tot odată și o amănunțită dare de sémă despre metoda de convertire întemeiat atât pe forță, cât și pe vicleșug, prin care se propaga uniunea, a prezentat diplomele de privilegii, prin care Principii electivi ai Ardélului și Impăratul Leopold I., le acordă greco-orientalilor atât toleranță, cât și libertatea cultului și a dat, în genere, dovezi suficiente despre legitimitatea, temeinicia și veracitatea cererii făcute de el.

Impărătesa Elisabeta, pe deplin convinsă despre monstruoasa nedreptate ce li s'o făcea coreligionarilor săi și plină în acela-și timp de speranța, că va pute să intervie cu succes în favorul lor pe lângă Impărătesa austriacă, cu care avea strinse legături de alianță politică, chiar și în virtutea politicei tradiționale a Rusiei trebuia să sprijină și să ocrotască pe greu strimtorații ei coreligionari. Ea a declarat, că e gata să îee rolul de ocrotitoare a Românilor prigoniți, care se legitimaseră ca martiri ai credinței și în anul 1750 a și dat fără întârziere ambasadorului său din Viena cuvenitele instrucțiuni. Acestuia i-a căzut greaua sarcină de a obține cu orî-ce chip, fie direct, fie indirect, asigurarea, că poporul român va fi lăsat a'și păstra nesupărat legea părinților săi. Dacă n'ar fi reușind în curênd, el avea să-î facă guvernului austriac prin o notă formală împărtășire despre

intervenirea rusescă și să releve anume, că Țarina are încredere neclăntită în Impărătesa Maria Terezia și, rezemându-se pe iubirea de dreptate a ei, speră că nu se va mai permite prigonirea nedreptă, la care e expus poporul român pentru legea lui.

Intervenirea puternicei Impărătese rusești, care ca aliată era indispensabilă, a produs la Curtea din Viena și în deosebii asupra partidului zelotic și asupra celui iesuitic un efect pe cât de neașteptat, pe atât de descu-ragiator, iar acesta cu atât mai virtos, cu cât frământările din Ardél în urma instigațiunilor mai sus numi-tului protopop Balomiri crescuseră în mod îngrijitor. Acesta nu se mai întorsese din călătoria sa la curtea rusescă acasă, ci în Muntenia, unde a fost primit și în-stalat ca Egumen în mănăstirea Argeș, de unde pe căi ascunse îi îmbărbăta pe coreligionarii săi din Ardél să stărue în rezistența lor și-î întărea în statornicia lor prin nădejde în ocrotirea rusescă ce li se promisese.

Conferența de stat ținută la Viena în cestiunea acesta a recomandat Impărătesei următorul expedient drept cel mai potrivit pentru a atinge scopul ocolind în acela-și timp și greutățile.

Trebuia, înainte de toate, să se întrebuințeze o potrivită sumă de bani spre a corumpe pe agenții secreți ai lui Balomiri, pentru-ca ei să înduplece pe povățuitorul lor a se întorce în Ardél, unde s'ar pune apoi ușor mâna pe el.

Urmându-se apoi din totă puterea lucrarea pentru răs-pândirea uniunii, trebuia să fie menagiate în același timp și susceptibilitățile Impărătesei rusești îariturind asu-pra buneii ei credințe prin acte deveditoare ticluite anume în vederea acestui scop. Urma deci să fie emis un res-

script împărațesc, la care guvernul din Ardél răspunde înșirând forțe numeroase digresunî, pe care le presentă ca fiind făptuite tóte de Româniî neunițiî.

Aceste acte anume ticluite urmaî apoi să fie presentate ambasadorului rusesc dimpreună cu alte rescripte împărațestî formulate din adins ca fiind emise în favorul Românilor, dar menite pe sub mână a nu fi executate nici odată.

Trebuiaî, în sfîrșit, să se iee cele mai extreme precauțiunî, că fie Balomiri, fie tovarășii săi să nu bănuiască nimic despre actele secrete ast-fel puse la cale; protectorii uniunii trebuiaî, din contra, să-și dee tótă silința de a pune mâna pe Balomiri orî cel puțin pe corespondența lui.

Machiavelismul Curții din Viena și-a sleit de astă-dată tóte mijlócele.

Impărațesa de altminterî conștiințiosă și inaccesibilă pentru mijlóce meschine, prinsă de astă-dată în mreșile înrîuririlor iesuitice și amenințată a-și perde vara fie în țară, fie în străinătate, nu avea altă alegere decât orî să primescă propunerea acésta, orî să revóce uniunea. Ea a aprobat propunerea conferenței de Stat cu adaosul, ca tóte actele explicative mai sus amintite să-î fie comunicate și ambasadorului împărațesc din Petersburg Pretlach, pentru ca să se folosescă de ele spre a justifica față cu guvernul rusesc modul de procedere al Austriacilor.

Intregul rezultat al intervențiunii ruseștî a culminat cu tóte aceste în aceea, că prigonirea bisericii greco-orientale din Ardél și a urmat și mai departe mersul tot atât de neîmpedecat și de pe întreg ca mai nainte, până

ce nu s'aŭ potolit încetul cu încetul și abia după urcarea în scaun aluî Iosif II. aŭ ajuns la o definitivă încheere.

În timpul acestor negocierî și complicațiunii, uniunea cu tôte opintirile energice ale luî Klein și în cînda îm-bărbătărilor venite de sus, avea o existență susținută cu anevoință. Nedând ca cestiune de folóse materiale ceea ce la întemeerea ei îi pusese cleruluî și poporuluî în perspectivă, ea se osândise însa-și prin sine. Ea a perdut pretutindenî tărîmul, și poporul, care alt-fel numai după nume o cunoștea, se depărta cu sfială de ea și se întorcea iar la legea părintescă. Pe țermul drept al Mureșuluî și pe al Tărnavei micî și tot ast-fel în comitate și în fondul regiî zidirea artificiosă a uniunii s'a dărâmat repede sub blestemurile mulțimiî. Pretutindenea poporul a luat el însu-și inițiativa și, goind pe preoții uniți, a pus în locul lor preoți greco-orientali, care-și păstrasera credința și care nu numai că și-aŭ luat parochiile nesupărați de nimenî în primire, dar aŭ desfășurat tot odată și un zel fanatic și fără de frêu în predicile și în agitațiunile lor contra catolicismuluî. Unde lucrurile nu puteau să fie puse cu binele la cale, se recurgea la forță. Ast-fel în satul Aciu din comitatul Albei, Românii aŭ răsturnat gardurile preoților uniți și le-aŭ pus acestora un termin de opt zile amenințându-i că-i vor depărta cu puterea și le vor pustii avutul, dacă în timpul acesta nu se vor fi retras. N'aŭ lipsit nici bătăile și maltratările preoților uniți îndărătnicî. Cu căt trecea timpul, cu atât mai dese erau casurile de prădare și de prigonire. Nici un preot unit n'avea voie să intre în biserică, și totuși poporul, cu deosebire în țî-

Scăderea în
masse a uniu-
nii.

naturile, unde nu era preot neunit, nu mai mergea la biserică. În toate localitățile aceste încetase ori-și-ce funcțiune preoțescă ori bisericescă și, întocmai ca ori-și-ce alte acte importante din viață, îngropăciunile morților se făceau și ele fără de preot. S'a-ă făcut, ce-î drept, după porunca Impărătesei încercarea de a potoli poporațiunea prin mijloce blânde, dar aceste, fiind puse în aplicare mai ales de acatolici, a-ă stricat mai mult de cât ar fi putut să folosească. Ast-fel s'a pierdut cu desăvirșire speranța de a converti întréga poporațiune la uniune. Numai în scannul Sibiului a fost după multe osteneți și după punerea la închisóre a celor mai de frunte dintre conducători cu putința a-î ține pe preoții uniți nesupărați în parochiile lor. În fórté multe localități înse, unde după alungarea preoților uniți nu s'a-ă putut găsi parochi greco-orientali, s'a încuibat încetul cu încetul indiferentismul religionar, care a avut o înriurire disolvantă asupra stării morale a poporațiunii lăsate în părăginire ¹⁾.

Spre a-și salva causa compromisă, uniții a-ă făcut încercarea de a atinge pe Impărătesa atât în simțimentul ei religios, cât și în conștiința ei de drept. Intr'un memorandum amănunțit, pe care l'a-ă prezentat prin agentul Hardt, ei a-ă descris adénca decadentă și nevoile amarnice ale bisericii lor, care, deși un aședământ închinat lui Dumnezeu, în virtutea legilor țării și a vederilor juridice nu se bucură în Ardél nici măcar de atâta ocrotire

¹⁾ Literae Petri Dobra, causarum regalium Directoris in Transilvania, Agenti Hardt scriptae, dd° 10 Iulii 1745. Literae secretarii cleri valachici uniti ad Agentem Hardt scriptae, dd° 12 Iuli, 1745.

contra nedreptățirii, de câte are parte un simplu nobil. Atentate la persoana unui nobil ori la casa lui sunt considerate în mod categoric ca niște crime capitale, nu înse tot așa și dacă ele sunt îndreptate contra bisericilor unite ori contra preoților uniți, — o dispozițiune, care e cuprinsă în așa numitul Tripartit (Pars II. Art. 42, § 5). De aceea uniții și-au dat multă silință, ca să înduplece pe autoritățile judecătorești și pe cele administrative ale Ardélului a da legii o interpretare mai blândă și favorabilă bisericii greco-catolice și au și avut ôre-care succes; au dat înse peste o nouă dificultate, care resulta tocmai din succesul obținut de ei. Ocrotirea, pe care o cereau pentru sine, nu putea să fie mărginită numai la densii, ci trebuia să se întindă asupra întregii biserici grecești, atât asupra celei unite, cât și asupra celei ne-unite: acesta e, cel puțin, modul de a vedé al legislaturii provinciale. Întărirea ortodoxiei grecești și slăbirea uniunii sunt doué lucruri identice. Neuniții din Ardél s'au dus dar cu grămada în Muntenia învecinată, au primit acolo darul preoției și au asmuțat apoi după întôrcerea lor în țară poporul asupra parochilor uniți, i-au făcut să-î alunge pe aceștia și au ocupat apoi ei înșiși parochiile vacante și au întors ast-fel pe connaționaliilor lor șovăitori în materie de religiune ear în stinul bisericii ortodoxe grecești. Gândul și năsuința uniților era decî să obție un rescript împérateesc adresat dirigătoriilor din țară, ca mărginirile și opririle ce apasă asupra greco-orientalilor și n'au fost încă desființate să fie executate în mod efectiv și anume, ca preoții uniți, care au fost alungați, să fie puși iar în parochiile lor. Autoritățile publice din Ardél au făcut cu tóte aceste contra unui asemenea ordin

obiecțiunii, care întemeiate pe legile țării, atingeau și pe Impărătesa.

Cel mai însemnat teatru al turburărilor religioase, cel mai frecventat câmp de luptă pentru alungarea și impunerea cu forța a Preoților a fost dintru început și mai ales în timpul celor din urmă ani fundul regiunii locuit de Sași și de Români, asupra căruia în virtutea legilor țării Impărătesa avea drepturile urbariale și reprezenta ea însăși în persoană autoritatea domnului de pământ. Obștia (universitas) națiunii săsești cu diregătorii ei administrative stetea imediat sub Impărătesa ca organ pentru executarea voinței ei în calitate de domn de pământ și era considerată numai ca un efluc al autorității Impărătesei. Magnații și ceilalți domni de pământ ai țării făceau deci cu tot dreptul obiecțiunea: „Dacă Impărătesa pe moșiile ei proprii, adică în fundul regiunii nu execută, fie prin dispozițiuni directe, fie prin mijlocirea organelor administrative domeniiale săsești propriile ei porunci, nu avem nici noi cuvinte de a apuca înainte, ci e mai cu cale să procedăm și noi ca Impărătesa.“

Prin asemenea apucături viclene umblau Magnații și domni de pământ săși ascundă nesupunerea pornită din egoism în dosul unui pretext în aparență din destul de justificat și să arunce în același timp asupra Impărătesei bănuiala, că ea dorește, ca uniții să fie mereu asupriți și le dă acatolicilor voie să combată catolicismul.

Ast-fel uniții au luat și ei hotărîrea de a ruga pe Impărătesă să amenințe pe națiunea săsescă cu pierderea deplină a privilegiilor ei, dacă nu va alunga pe preoții greco-orientali și nu va pune iar în parochiile lor pe preoții uniți, care au fost alungați, și să reînnoiască cu

totă asprimea poruncile, pe care le deduse în cestiunea acésta guvernului, precum și comitatelor, scaunelor și autorităților urbariale, mai adăugând la ele dispozițiunea, că conducătorii îndărătaiei ai neuniților vor fi prinși și trași după legile țării în judecată. Temerea, ca nu cum-va în urma executării acestei porunci aspre în Rusia, în Muntenia și în Moldova să se îee represalii față cu catolicii, era, după cum susțineau uniții, lipsită de temei, numai închipuită, nepotrivită cu realitatea lucrurilor și de o potrivă cu umbra deșertă, merita dar tot atât de puțin a fi ținută în seamă ca obiecțiunea, că în urma acestei procederi necruțătoare emigrările se vor spori și depopularea Ardealului va lua dimensiuni mari ¹⁾.

Impărătesa, deși numai cu repulsiune, a cedat acestor cereri stăruitoare și a luat dispozițiunile cerute în o formă mai temperată, nu a putut înse să ajute uniunea și să-i dea nouă avânt, nici să frângă orî cel puțin să slăbescă rezistența din ce în ce mai îndârjită a greco-orientalilor.

Ast-fel s'a întemplat, că în cîuda tuturor uneltirilor clerului catolic și ale Iesuiților și în cîuda tuturor apucăturilor viclene ale Curții, care toate avea în vedere convertirea la uniune a Românilor din țară, majoritatea acestora și anume o fracțiune de 128,000 familii (aproximativ 640,000 de suflete) a rămas în credință neclintită în legea greco-orientală și la conscripțiunea făcută

¹⁾ Remonstratio juridica über den nothleidenden Zustand der siebenbürgischen graeci ritus unitorum, durch Agenten Hardt-
dd° 1745.

în anul 1763 a cerut să fie înscrisă ca neunită. În zadar s'a întrebuințat toate mijlocele și s'a făcut toate opintirile pentru ridicarea bisericii catolice din Ardeal, în zadar s'a instituit la Sibiu spre scopul acesta o comisiune specială, din care făcea parte și Episcopul de rit latin; sărăcia și lipsa de îndemânătăcie a preoțimii catolice inferioare au făcut peste putință sporul catolicismului în parte și pentru-că pastorii reformați și cei protestanți, care aveau mai multă cultură și toto-dată și o mai bună situațiune materială, au știut să împedeze la timp trecerea la catolicism a poporanilor săi.

Preoții acatolici și servitorii bisericilor ori ai școlilor acatolice se mai bucurau apoi atât în timpul funcționării lor, cât și după ce erau concediați fără de vină de anumite prerogative și favoruri, de care preoții altor confesiuni nu aveau parte și care cădeau în sarcina celorlaltă contribuabilă ai ținutului. De aceea guvernul își dedea silința pe deoparte să desființeze aceste prerogative ale preoțimii acatolice, iar pe de alta de a împede pe tinerii acatolici de la visitarea academiilor și a universităților germane din străinătate, pretextând că sunt în țară destule așezăminte de învățământ ¹⁾.

În tot cazul mai ușor, dar nu direct, ci numai în forma uniunii a reușit planul de a câștiga pentru biserica catolică proseliți printre Români de legea grecăscă, căci aici poporul putea să fie mistificat prin identitatea cultului extrem la uniți și neuniți și ademenit să creadă, că și cultul intern e același, mai ales că mulțimea cea mare se mulțumește cu căja externă a lucrurilor și în

¹⁾ Kaunitz à Bukow, dd° Schönbrunn 13 Maiu 1763.

neștiința sa nu se simte îndemnată a le scruta și miezul și ast-fel și în cazul acesta a nu se preocupa de loc de dogmele, prin care biserica unită se deosebia de cea neunită.

Numele unit, după experiențele făcute, suna fără îndoială a ceva grozav în urechea orîși-cărui Român de legea grecescă și avea în el o notă de apostasie, dar de altă parte în timpuri liniștite era de obicei destul a converti pe preotul unui sat, pentru-ca întreaga obștie să-l urmeze la uniune și să-l lase parochia și veniturile ei. Dacă în timpuri mai liniștite și, în genere, mai târziu casurile de felul acesta s'au ivit mai cu anevoia și mai rar, cauza a fost numai premenirea și reîntărirea elementului ortodox grecesc, ci tot odată numărul prea mare și lipsa de cultură și de avere a preoților uniți ba promisiunile pripite și ast-fel neîmplinite, precum și lipsa duhului blîndeței la Episcopul unit ne dau și ele explicarea acestui lucru.

Întărirea ortodoxiei grecești a rezultat din frământările religioase ale timpului agitat din înrîuririle coreligionarilor din țările vecine și mai ales din presiunea pe cât de ascunsă, pe atât de energică a scaunului Metropolitan din Carlovăț și a luat, favorisată și de alte împrejurări, niște proporțiuni atât de amenințătoare, încât Curtea din Viena a renunțat în sfîrșit la încercările de a impune uniunea cu forța și a tolerat legea urgisită, care cu totă identitatea formelor exterioare nu voia să recunoască pe Papa, lăsându-l-o celor ce nu voiau să se lepede de ea.

Asupririle confesionale erau însoțite și de multe alte
 miserii de natură politică, economică orîși socială, care îi fă-
 ceau poporul greș prigonit cu desăvîrșire nesuferită viața.

Numerosele
 emigrări ale
 Rom. și cau-
 sele lor.

În curând s'a pornit o emigrațiune în masse a populațiunii române, și guvernul, cuprins de spaimă, a instituit o comisiune specială, ca să cerceteze cauzele depopulării. S'a constatat, că aceste sunt starea înjositoare a poporului în genere, în deosebiri grelele biruri ce-l apasă și mai ales robota ce storcea și mедуva din ôse.

Românii, deși cel mai numeros popor din țară, nu formau o națiune recunoscută de legi și nu putea nici alt-fel să se constituie în viața practică ca naționalitate. Sôrta lor era tristă și mai prejos de toate postulatele umanității. Ei nu erau admiși în funcțiunile de stat, nici în cele provinciale și nu puteau să intre în bresle, ca să-și câștige qualificațiune și să înainteze.

Uriți și desprețuiți de cele-l'alte naționalități din țară, excluși de la prerogativele și de la folósele publice, apăsați și asupriți în acela-și timp de guvern, admiși numai la ghimpii și nici odată și la flórea trandafirului, avisați numai la sine și veinvredniciți de nimeni de ajutor, Românii nu putea să aibă adevărată tragere de inimă pentru țara lor, care nu-î trata ca pe niște adevărați fii ai ei, ci trebuia din contră să aibă repusiune față cu cele-l'alte naționalități și față cu guvernul, care-î socotia drept numai pe jumătate ómeni. Și întocmai precum lipsa de drepturi și asuprirea se întindea cu acea-și asprime atât asupra întregului popor, cât și asupra stărilor, claselor și indiviđilor ce făceau parte din el, poporul român s'a unit și el în toate părțile într'un simțiment de ură și în o rezistență efectivă contra stărilor de lucruri.

Aceste-l apăsaú mai ales pe plugarul român în doué

deosebite forme, fie ca imposite exagerate, fie ca robotă insuportabilă.

N'are, în genere, să ne pună în mirare mărimea impositelor într'un stat, care în urma relei chivernisirii a regenților de mai nainte se afla în primii ani de domnie ai Mariei Tereziei în continuă strîmtorare de bani și fusese nevoit a face mari cheltueli în răsbóe. Dar rēul ce istovia poporul nu consista numai în mărimea impositelor, ci mai ales în împărțirea lor nedréptă, volnică și asupritóre, precum și în neraționala procedură urmată la încassarea lor.

Impositul anual se sporia de regulă atât de repede, încât abia după șase ani a ajuns să fie întreit; încă mai repede se sporia în ținuturile, din care emigrase o parte a populațiunii, fiind-că locuitorii rēmași erau obligați a plăti și sumele impuse fugarilor. Autoritățile inferióre consideraū nu numai execuțiunile militare, ci tot odată și arestările, precum și orî-și-ce alt soiū de siluire fie el orî-și-cât de aspru, drept un mijloc iertat și potrivit pentru încassarea impositelor.

Înțelepta Maria Terezia a făcut, ce-i drept mult pentru curmarea acestor rele, și organizațiunea financiară ordonată de ea în anul 1747 și pusă prin comitele Haugwiz în executare a adus multă ușurare; dar reformele ei, intrerupte prin mai multe răsbóe, numai încetul cu încetul și puțin câte puțin au putut să pătrundă pînă în Ardél și să înlătoreze neorînduelile de acolo.

Intr'un timp, când impositul pe Ovrei făcea în medie câte două florini de cap și câte dece florini de familie, o sumă, care după împregiurările de atunci nu pôte să fie considerată ca fiind mică, sērmanul și neocrotitul popor

român, care și prin număr trăgea asupra sa deosebita luarea aminte, trebuia să fie mai puțin cruțat de impozite mari și nedrepte decât cele-l'alte naționalități, care mai ușor erau în stare să se apere de sarcini prea grele.

Cu toate aceste mulți dintre ómenii de stat influenți să gândiaú mai mult să urce de cât să scadă sarcinile.

Episcopul catolic de Alba Iulia Băjtai, în istoria Ardélului bine-cunoscutul om de încredere al guvernului, amicul și protegiatul cancelarului Kaunitz, nu s'a sfiit a prezenta un proiect pentru sporirea impozitelor, care ar fi adus pe Români și alt-fel greu încercați fără îndoială la marginea ruinei economice, dacă bunul simț al lui Kaunitz și al Impărătesei nu l'ar fi zădărnicit. După acest proiect urma ca poporul român să fie în virtutea numărului său mult mai impus decât națiunile recepte împreună : pe când adecă aceste erau impuse cu 550,000 florini, Români ar fi avut să plătescă 670,000 florini.

Mai adênc inse pătrundea în viața economică a Românilor o altă rană, nesuferita organizațiune urbarială și robota insuportabilă.

Robota era, în genere, prea de multe feluri, prea volnic determinată, prea aspru executată și prea la timp nepotrivit cerută, pentru-ca să nu aducă neapărat deplina ruina morală și economică a iobagiului român.

Toate căile și toate mijlocele pentru procurarea mijlocelor de existență proprie și pentru agonisirea sumelor ce avea să plătescă drept impozite către stat, îi erau iobagiului inaccesibile în urma unei sarcini apăsătoare, care cuprindea în ea un întreg lanț de abusuri și împilări lipsite de măsură determinată.

Mulți dintre domni de pământ îl siliau să lucreze săptămâni de zile de-arândul începând robota Lunea și sfârșind-o Sâmbăta. Alți domni de pământ cereau, ce-î drept, numai câte trei zile de robotă pe săptămână, dar nu socoteau între aceste și zilele ploioase ori alt-fel nepotrivite pentru lucru, care ast-fel cădeau în sarcina iobagiului.

Tot atât de grea și de istovitoare pentru acesta era și obligațiunea de a face în serviciul domnului de pământ cu carul său, pe cheltuiala sa și fără de nici o răsplată drumuri lungi de câte 10—14 zile.

Iobagiul mai purta apoi sarcina unui bir de 10—22 florini pe care avea să-l plătească în fie-care an domnului de pământ după întinderea ogórelor, pe care le folosia.

Dijma o dedea din toate soiurile de bucate, ba'n unele ținuturi chiar și din legume.

În unele ținuturi sarcina robotei n'o purta numai iobagiul, și totodată și soția lui, care trebuia să tórcă și să țese la curte în vreme-ce soțul ei muncea în câmp.

În fundul regiii iobagiul nu avea, ce-î drept, să sufără de asemenea rele, fiind-că aici erau numai supuși liberi, dar se ivea și aici un alt-fel de asuprire, căci se puneau pe toți locuitorii, decî și pe supușii liberi, foarte adese-ori biruri extraordinare și taxe naționale.

În tot Ardélul era în vigoare legea aspră: „săténul nu are nimic afară de răsplata muncii sale (*rusticus prae-ter mercedem laboris nihil plus habet*); supusul nu putea decî să ție în stăpânire nici pământul stérp, pe care l'a făcut productiv din propriul lui îndemu, ci domnul de pământ avea dreptul de a lua de la densus cu o mică răsplată a muncii ogorul ameliorat.

O sórtă mai puțin grea avea, ce-î drept, supușii liberi (inquilini), care numai o ȃi pe săptămână erau datorii a face robotă, iar restul timpului puteau să-l petrecă după placul lor, ba, plătind taxa de plecare, un florin unguresc, puteau să plece nesupărați și să se așeze în vre-o altă localitate. De aceea mulți domni de pământ, menați de egoism, își dedeau silința de a declara pe supușii liberi drept iobagi, și prea adese-orî reușiau cu această mistificațiune, contra căreia diregătorii comitatensii dispuși a intra în voile lor, nu făceau nici o obiecțiune.

Cu aceste miserii precumpenitóre mai erau împreunate și altele de importanță secundară.

Fie-care sat era dator să cumpere de la domnul de pământ un butoiu de vin și să-l plătescă în bani gata, avea orî nu nevoie de el. Dreptul domnilor de pământ de a vinde vin și rachiu avea decî urmări stricăciose pentru supuși și anume îi silea pe aceștia indirect la necumpătare, căci erau obligați a da despăgubire pentru pierderea suferită de domnul de pământ prin scăderea băturilor stătute prea mult timp. Jurisdicțiunea comitatensă competentă nu numai că nu ținea sémă de plângerile iobagilor, ci ținea cu domni de pământ, ale căroră voturi erau hotărîtóre la alegerile comitatense și-și dedea și alt-fel silința să înăbușe asemenea plângerii și să le zădărnicescă. Ast-fel supușii păgubiți numai rar se întemplă sa-și ȃee îndrăsnéla de a păși pe față ca jeluitorii ¹⁾.

¹⁾ Raportul comisiunii de anchetă în cestiunea familiilor române pribegite din Ardel în Moldova, dd° Sibiiu, 14 Septemvrie 1746. Comisarî erau căpitanul de cavalerie Mayertheim și ofiterul Mizmann de la comisariatul general de răsboiu (Generalkriegscommissariat Amtsofficier).

Dreptul de jeluire era de altminteri chiar prin sine stărp, căci pe de-o parte clasa înaltei nobilimi, domniile de pământ, avea dreptul paloşului (jus gladii), adică jurisdicţiunea asupra supuşilor şi dreptul de a-î osândi pe aceştia la moarte, iar pe de alta domniile de pământ, care făceau parte din nobilimea inferioară nu puteau să fie obligaţi de cât a plăti o amendă de 40 florini pentru executarea fără de judecată a unui iobagiū. Afară de acesta iobagiul, care nu avea calitatea de persoană în sens juridic, nu putea să pornescă contra nimănui proces, şi numai domnul de pământ ca reprezentant legal, putea să porţe proces în locul lui. Şi e lucru înţeles, că reprezentantul nu are să porţe în numele iobagiului său proces contra sa însu-şi. Mâna guvernului şi a nobilimii apăsa, ca în deobşte, şi în amănunte greū asupra popoului de la ţară.

Suferind de această îndoită asupra şi ne mai putând spera nici un ajutor, populaţiunea română, atât cea unită cât şi cea neunită, şi-a căutat mântuirea în emigrare. Adunată în cete mari, înarmată şi organizată, ducându-şi cu sine vitele şi avutul transportabil, ea a pribegit peste munţi printre stâncile de peatră, prin codri sălbatici, parte pe drumuri încă neumblate, parte pe poteci necunoscute şi a trecut luptând cu multe greutate în Moldova învecinată, unde era trasă de făgăduinţe adimenitoare.

Dorul de pribegire, deşteptat o dată, s'a întins repede, a devenit epidemic şi nu putea să fie nici înăbuşit cu armele, nici potolit prin asigurări; el, din contra, s'a îniteţit şi a dus la învederata pustiire a ţării, când guvernul, luând hotărîrea de a organisa graniţa militară,

a făcut încercarea de a combina presiunea militară cu greutatea birurilor.

Răul a crescut afară de aceasta și prin emigrări siluite, care au fost impuse în fundul regiunii de învrăjbirile naționale.

Națiunea săsescă s'a simțit îndemnată nu numai să turbure în cultul lor religios pe numeroșii Români, care erau așezați pe teritoriul administrat de ea și să-i jignească în prerogativele lor, ci tot odată să-i și alunge pe aceștia cu puterea, să le dărâme casele și să distriebe ogórele lor între fiii ei proprii.

Nu mai încapă cu toate aceste nici o îndoială, că încă în virtutea diplomei emise de regele Ungariei Andrei II. în cestiunea posesiunii teritoriale și a folosirii apelor Românilor și puțin numeroșii Ruteni (?), ca vechi pământeni ai țării, stau pe fundul regiunii în fața Sașilor primiți și colonizați de regele Géza ca ómenii de o potrivă și cu aceleași drepturi ¹⁾.

Încă de mai mulți ani Românilor alungați, cât și cei amenințați cu alungarea făcuseră jeluirii stăruitoare contra acestui atentat de deposedare, care se și pusese în executare, iar Sașii se rădămau în justificarea lor pe decisiunea favorabilă pentru dănsii a unei comisii de anchetă emise de guvern în cestiunea aceasta, deși comisiunea aceasta trecuse peste însărcinările ei și ast-fel se

¹⁾ Regele Andrei dispune adecă în diploma emisă la 1224 în favorul Sașilor următoarele:

„Praeter supradicta sylvarum Blacorum Bissenorum (Ruteni) cum aquis usus communes exercendo, cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis eisdem contulimus, ut praefata gaudentes libertate nulli inde servire teneantur.

pronunțase afară de competența ei. Guvernul a și oprit apoi printr'un ordin formal procederea nedreptă a Sașilor, pe care i-a pus și Impărătesa la locul lor.

Depopularea țării parte prin pribegire, parte prin gonire a jignit în mod simțitor interesele domnilor de pământ și cu atât mai virtos pe ale Statului, care avea trebuință de bani și de soldați. Cu toate aceste mulți dintre bărbații care făceau parte din guvern, erau de părere, că un alt interes mai superior, al religiunii, merită mai multă considerațiune și că emigrarea celor nemulțumiți are să fie lăsată liberă în virtutea acestui interes; spiritul de rezistență încăpăținată urma să fie înăbușit chiar și cu prețul acestei pierderi de omenii.

Representantul cel mai de frunte al acestei păreri era influentul Episcop de Alba Iuliu Bajtay, un membru al guvernului transilvan, care stăruia, ca Curtea să nu ție seamă de amenințarea cu emigrare a Românilor de la Bistrița, „căci, — așa îi scrie el lui Kaunitz — dacă în adevăr ar fi emigrând, Impărătesa ar pute ușor să-i înlocuiască fie prin invalizi, care sunt și alt-fel o sarcină pentru dânsa, fie prin reducerea câtor-va regimente; ear dacă ar fi să nu emigreze, exemplul de asprime ce s'ar da ar ține pe toți Români în cuvenită supunere“.

Kaunitz i-a răspuns: „Impărătesa dorește să se evite tot ceea ce poate să fie luat drept pretext pentru emigrări, fiind-că ea în virtutea principialui ei neschimbat e condusă de gândul de a face tot ceea-ce poate pentru sporirea supușilor săi, care constituesc chiagul puterii ei proprii, cât și al bogăției și al pozițiunii politice a monarhiei. Impărătesa e deci de părere, că pierderile cauzate de emigrări nu pot de loc să fie reparate nici prin

înlocuire cu invalidi, nici prin reducerea regimentelor, căci toți aceștia sunt supuși reali, care se află și acum în țară, și noua lor întrebuintare nu ar fi un mijloc pentru înlăturarea scăderii efective a actualei populații și nici că poate să fie considerată drept o urmare firească a emigrărilor. În virtutea aceluiași principiu Impărătesa aprobă porunca, în virtutea căreia națiunea săsescă a fost oprită de a face încercarea pe cât de nedreptă, pe atât de inexecutabilă de a alunga pe Români din casele lor ¹⁾.

Deși avea deci aceiași preferință pentru uniune, puterea centrală știa mai bine de cât organele ei subordonate să susțină drepturile și interesele statului față cu biserica și să le valideze în cas de conflict.

Frământări
din ce în ce
mai vii și în-
năbușire cu
puterea ar-
mată.

Starea materială insuportabilă, care silise pe populațiunea română până chiar și să-și părăsească țara, era un revers al mult mai nesuferitei siluirii ce i se făcea în adâncul vieții sufletești numai de dragul uniunii și se punea cu toate mijloacele de violență ale guvernului în executare.

În urma legitimei rezistențe, pe care o opunea Români, s'au sporit turburările religioase; mai intervenind apoi și instigațiunile pornite fie de la amicii uniunii, fie de la protestanți, care toți căuta să pescuiască în turbure cu folosul confesiunii lor și cu paguba celor-l'alți, turburările au degenerat în mai multe rânduri în răscole formale, pentru a cărora înăbușire a trebuit să se recurgă în cele din urmă la intervenirea puterii armate.

¹⁾ Lettre de l'Evêque Baitay au Chancelier Kaunitz, dd° Hermannstadt, 18 juin 1763. Réponse du Chancelier Kaunitz a l'Evêque de Transilvanie, Monseigneur Baitay, dd° Schönbrunn, 28 juin 1763.

Guvernului îi era intervenirea bine venită, căci găsia prin această ocaziune favorabilă spre a rezolva după buna lui chibzuință de odată cu cestiunea materială și socială și pe cea bisericască.

Se îngămădiau tot mai mult la Curte plângerile și jeliurile făcute de ambele părți, atât de uniți cât și de neuniți, care se învinovățiau unii pe alții, iar Impărătesa, ca să scape de ele, a instituit în Ardél pentru limpedirea situațiunii o specială comisiune de anchetă, care și-a și început numai decât lucrările sub președința comandantului general Baronul Bukow. Acest general, având împreună în mâinile sale puterea executivă cu cea judecătorească, a avut nu odată ocaziunea de a desfășura energie, puid la cale expedițiunii militare contra Românilor, ba câte odată și contra Sécuilor. Mai mult încă a crescut puterea lui și mai des a făcut întrebuințare de ea după ce în timpul anilor 1761—1764 a ocupat pe lângă pozițiunea de comandant general și pe cea de guvernator și președinte al guvernului, un timp, în care predominia legea marțială, prin care ordinea externă era, ce-î drept, asigurată, dar suferia mult drépta chivernisire a afacerilor.

Lovitura ce se pregătia asupra Românilor credincioși din Ardél nu era îndreptată numai contra acestora, ci ca continuare contra întregii ortodoxii grecești din Austria, care urma să fie încetul cu încetul înbucătățită, apoi resturnată și în cele din definitiv desființată. Cei din Carlovăț au pătruns perfidul plan de operațiune al propagandei iesuitice și au luat hotărîrea de a se apropia de Ardél cu atât mai cu din așins, cu cât mai multă silință își dedeau cei din Viena să-î isoleze pe ortodocșii

Incercările de
intervenire
ale Sêrbilor.

greii din țara acesta desfăcându-și de ori-și-ce legătură cu coreligionarii lor fie din monarhie, fie din străinătate, pentru ca să-și potă cu atât mai ușor converti după ce vor fi rămas lipsiți de ori-și-ce ajutor. Cu deosebire mult s'a preocupat Metropolitul Nenadovicz de cestiunea acesta, dar cu părere de rău a trebuit să vadă, că guvernul respinge cererea lui de a i se recunoște în mod formal autoritatea arhieriască asupra Ardélului. Cererea acesta a fost reținută de biserica sêrbescă și în urmă de mai multe ori cu aceea-și stăruință, dar și de Curtea din Viena respinsă cu aceea-și îndărătnicie; ea a fost dar timp mai îndelungat unul din punctele de reclamațiune ale Sêrbilor. Importanța cauzei le făcea pe ambele părți încăpăținate, dar le întâria în acela-și timp pe fie-care din ele și în hotărîrea de a înainta spre scop pe căi lăturalnice și fără de invoirea celei-l'alte.

Intențiunea, ce-și drept, nemărturisită, dar prin multe din dispozițiunile luate de el dată învederat pe față a guvernului era de a-și lipsi încetul cu încetul de preoți pe Români greco-neuniți, care erau opriți de a se pune în contact cu Metropolitul sêrbesc, cu cel din Moldova ori cu cel din Muntenia, precum și de a-și aduce vre-un preot sfințit de aceștia ori de vre-un alt arhieru din străinătate, pentru ca, murindu-le încetul cu încetul toți preoții, să fie nevoiți a primi pe preoții uniți și uniunea ea însă-și. Ear acolo, unde lucrurile nu se puteau pune cu binele la cale, urma să intervie puterea militară concentrată.

Metropolitul din Carlovăț, nefiindu-și ertat să intervie pe față, s'a vădat nevoit a le da pe căi ascunse coreligionarilor săi strimtorăți ajutor și îmbărbătare. Misionarii sêrbești și epistolele de îmbărbătare ale Sêrbilor

cutrierau Ardélul, instigaă poporul la resistență necurmată contra uniunii, țineaă în el viuă nădejdea de isbândă, îl îmbărbătaă prin asigurări de ajutor din partea Sêrbilor și îl dedeaă sfatul să stărneie înainte de tôte asupra trebuinței arđetore de a avé un Episcop greco-oriental statornic așezat în țară. Alte revindicări vor avea să se urmărésacă abia după ce se va fi așezat acest punct central pentru greă strimtorata biserică greco-orientală, nici acesta inse nu va puté să rêușésacă de cât după ce vor fi concentrat dorințele întregului popor asupra acestui singur obiect.

Efectul acestor momiri instigătore, rezultatul apelului făcut la tăria în credință trebuia, în deobște, să rêsébésacă și să găsésacă un puternic resunet la o poporațiune, a căreia neclintită alipire către legea părinților nu avea nevoie decât de o ușoră adiere, pentru ca să-și lee avént, și care în urma uneltirilor perfide și a volniciei predominantorei politicii de uniune era prea înclinată a primi fără de șovăire mâna de ajutor ce i se întindea din Carlovéț. Mișcate până în adencul lor aă fost inimile mai ales în anul 1751, când Metropolitul sêrbesc le-a adresat celor strimtorați un călduros apel și, fără de a mai cere de la guvern invoirea, de care ar fi avut fără îndoială nevoie față cu o diecesă, asupra căreia i se refusase jurisdicțiunea, le-a trimis tuturor locuitorilor ortodocși a Ardélului o circulară bine-voitore și chibzuită și a rënduit, ca ea să fie dusă din oraș în oraș și din sat în sat, pentru-ca orî-și-care credincios să o cunósacă.

În scrisoreea acésta, care era emisă atât în numele Metropolitului, cât și în al celor-l'alți Episcopi și fruntași bisericești ai Sêrbilor, deși mai ales autoritatea Me-

Circulara
Episcopului
sêrbesc.

tropolitanului Iese în ea la ivelă, se dă pe față nu numai zelul religios, ci totodată și hotărîrea și bunul simț practic al autorilor.

„Cu adencă și umilită resignațiune, — așa se dice în scrisore, — vă adresăm voue fraților și fiilor, care trăiți în tot Ardelul, în toate comitatele și scaunele și mărturisii credința drept credincioasă a bisericii răsăritene, o rugăminte: A sosit timpul, ca să vă rostiți în ceea ce privește credința voastră, să spuneți adecă, dacă doriți ori nu să vă vie un Episcop de ritul grecesc neunit; căci dacă nu vă veți cere voi înși-vă un asemenea Episcop, nu are fără îndoială nimeni să vi să impună cu de-a-sila. Să știți adecă, că Impărătesa îi lasă orișicarei națiuni voie liberă de a stărui în legea părinților ei; Impărătesa ea însă-și ni-a răspuns, că ea nu siluște pe nimeni în credință, ci voi înși-vă, pornind din liberul vostru îndemn, primiți uniunea, pentru care nu se face nici o siluire. În acela-și sens se pronunță și toate raporturile trimise Impărătesei de preții uniți și de guvernator. Voi înși-vă, — dic ei, — cereți cu totă țara uniunea fără nici o siluire; nici că ați cerut vre-o dată, fie de la guvern, fie de la guvernator să vi să dea un Episcop neunit, ceea-ce nimeni nu vă refușă, nimeni nu vă oprește, ceea-ce înse nimeni dintre voi nu a cerut căci orișideunde s'a dat pe față o asemenea dorință, cererea a fost ascultată fără de întârziere și i s'a incuviințat poporului după dorința inimii lui și după alegerea lui Episcopii de legea lui. Ei bine, de câte ori am stărui pe lângă voi în scrisesele noastre să vă adunați reprezentanții din fie-care sat al țării, să mergeți în fața guvernatorului și să declarați, că nu veți primi de loc

Episcop unit ! Să știți dar, fraților, că e lucru lămurit, că dacă voi înși-vă nu vă veți duce să faceți față în față cu guvernul cererea acesta și să stăruiți toți într'un gând asupra ei, veți deveni cu totă siguranța și necondiționat nemți (adică catolici). Acum se dau de gol feluritele momeli mincinoase ale preoților uniți, care pe voi vă incredințază, că ei se țin de ritul grecesc, și în același timp le spun Catolicilor, că ei sunt catolici : ómenii aceștia mint pe ambele părți. Vă rog, creștinilor nu vă lepădați de legea vóstră părintescă, ci duceți-vă cu toții și într'un glas la guvernator, cereți pașaporte și declarații fără de frică și cu bărbăție, că voiți să vă duceți la Curtea împăratescă și că veți cere acolo să vi se dea un Episcop greco-oriental din Carlovăț. Nu vă temeți de nimic; pentru o asemenea cerere nu s'a croit nici pedepsă, nici ózândă la mórte : ora hotărrii a sunat înse, și Episcopul e gata de plecare. Să vie deci din fie-care scaun și din fie-care comitat câte un delegat aici, și să faceți tot odată o listă exactă despre numărul satelor, și în fie-care sat să numărați credincioșii, care resping uniunea și în sfârșit un registru nominal pentru locuitorii ce țin în fie-care sat cutăriela credință, subscriindu-se fie-care. Vă conjur deci, fraților, puneți-vă cu totă inima pe lucru, nu cruțați nici o osteneală, cutrierați din sat în sat, sfătuiți-vă între voi, alegeți óamenii chibzuiți și credincioși, care să fie trimiși aici. Vă mai conjur apoi, fraților, nu trimeteți pe acești bărbați cu mâna gólă, căci știți prea bine că fără de cheltueli nu ne putem apropia de cei puternici, nici putem străbate țeri străine. Adunați din fie-care sat câte un florin cel puțin, și acela, căruia îi veți incredința banii, să se

lege cu jurământ, că nu îi va întrebuița de cât numai și numai în această trebă obștească.

Ear cât pentru noi în deosebire, să știți, fraților, că noi ne vom da multă silință, vom bate la porța Curții împărătești și vom stăruia din toate puterile la toți cei puternici și la toți Episcopii. Noi nici că putem acum de cât să vă aducem la cunoștința împărțirile ce ni-au fost făcute de delegații împărătești și rezoluțiunea ce ni s'a dat din partea Tronului. Dar de ce am mai și lungi vorba până ce nu vom fi obținut altă hotărâre?! Îmbărbătați-vă deci, fraților și creștinilor, și duceți în deplinire ceea ce vă sfătuirăm a face; noi din partea noastră vă vom ajuta din toate puterile noastre. Amin, amin, amin! ¹⁾.

Acest apel a căzut pe pământ roditor și nu a rămas fără de efect. Toți Români, care nu fuseseră încă fie prin convertire, fie prin viclesug, fie prin amenințări determinați a primi uniunea, deci bărbații covârșitori prin număr și prin vază ai națiunii, au primit cu recunoștință acest sfat venit de la Carlovăț, l'au urmat întocmai, au trimis deputați la guvern și au cerut stăruitor și cu hotărâre să se institue un Episcop greco-oriental pentru Ardeal.

Metropolitul sârbesc a intervenit și el la Curte pentru împlinirea acestei cereri cu atât mai stăruitor, cu cât cererea făcută acum de Români înlătura obiecțiunea ce în atâte rânduri i se făcuse, că poporul ar fi ales din buna lui voie uniunea și chiar în virtutea pozițiunii sale

¹⁾ Epistola Karloviensium ad Valachos Transylvanos graeci non uniti Ritûs, dd° Karlovici, 8-a Decembris 1751.

avea căderea de a interveni în favorul coreligionarilor săi nedreptățiți.

Curtea din Viena înse era strimtorată între o concesiune în principiu admisibilă și între primejdia ce pentru poporațiunea unită putea să rezulte din acordarea acestei concesiuni și nu fără de temeiū se temea, că uniunea introdusă în pripă și numai superficial în viața poporului va căde jertvă în rivalitatea ei cu biserica greco-orientală, care ar fi avut ast-fel să primescă un punct de raqēm și de concentrare în Episcopul, pe care și-l cerea. Părerile și propunerile celor mai de căpetenie și mai autorisați dintre sfetnicii coronei erau înse atât de deosebite și atât de disparate, încât nu se putea face în virtutea lor o propunere comună și nimeni nu putea să dea garanție morală, că vre-una dintre ele e singura bună.

Trecând cu vederea cele-l'alte greutăți, necesitatea de a lua în cestiunea acésta o hotărîre cădea într'un timp greu pentru Casa domnitore, în periôda războiului de șapte ani. Și nimeni nu îndrăzaia să ție pentru propunerea sa cu tótă încrederea asupra-și întréga răspundere, că poporațiunea nu va porni spre turburări, nu va emigra orî nu se va răscula, dacă nu i se va implini cererea, nici că nu va fi sacrificată uniunea însghebată prin o lucrare de peste cincî-deci de ani, dacă implinindu-se cererea Românilor, religiunea greco-orientală va ajunge la predominire deplină.

Înțelegerea asupra unei propunerî comune era între sfetnicii coronei peste putință chiar și fără ca să se mai cêră vre-o garanție în ceea ce privește succesul, căci ei se depărtau unii de alții în trei direcțiuni. Unii țineaū să

Diferite propunerî de rezolvare.

se menție organizațiunea religioasă de până acum a ortodocșilor grecești din Ardeal, decî dispozițiunile luate de Impăratul Leopold I; alții, între care era și comitele Kautitz, stăruiau să se numescă pentru creștinii greco-orientali din Ardeal un cap bisericesc neatîrnător, care nu e subordonat față cu Metropolitul din Carlovăț și căruia nu i se dă dignitatea și pozițiunea de Metropolit, ci numai cea de Episcop exarch (Episcopus exemptus). La această propunere s'au alăturat Mareșalul suprem al Curții Comitele de Uhlfeld și președintele deputațiunii aulice ilirice Baronul Bartenstein, înse numai făcînd din ea prin modificări esențiale o a treia propunere și anume, ca hotărîrea de a se înființa noua Episcopie să se ție acum, dar să fie ținută în secret până la un timp priincios și Episcopul neunit de la Buda, Dionisie Novacovicî, să fie chemat la Curte, pentru ca prin ascuns să se începă cu el negoțierî cu scopul de a-l face inofensiv. Deși Episcopul acesta era om modest, moderat și îngăduitor, era consult să se ție și față cu dînsul cuvenitele măsuri pentru cazul, că fie din ambițiune, fie din vre-un alt îndemn s'ar încerca să înduplece a se întorče iar la legea părintescă pe Româniî trecuți efectiv ori numai la aparență la Uniune. Episcopul designat urma decî să fie trimis în Ardeal numai după ce se va fi restabilit pacea, adecă într'un timp, când câte-va regimente împărătești vor fi fost dislocate acolo: de o cam dată se puteau urma în tîntă țigă cu Dionisie negoțierile pentru punerea la cale a lucrurilor, molcomindu-se în acela-și timp și împăcîindu-se Româniî neuniți din acea provincie prin asigurări de ocrotire și de ajutorare date de guvernul țării în numele Impărătesei; Episcopul acesta avea, în sfîrșit

să păstreze pe lângă noua diecesă fără de nici o restricțiune și pe cea de Buda, căci numai din urmările ce se vor produce se va pute aprecia, dacă noua Episcopie are să fie dăinuitoare ori numai vremelnică.

Impărătesa șovăia între deosebitele păreri bine întemeiate și nu putea să se hotărască cu tótă inima pentru nici una din ele.

Opiniunea decisivă a cancelarului.

Țiind sémă de importanța cestiunii, care cerea o matură chibzuire, ea a recurs, după ce a ascultat părerile tuturor celor-l'altți miniștri și ale președinților diregătoriilor aulice, la cel mai de frunte dintre sfetnicii ei, care era tot-odată și cel mai chibzuit și cel mai inventios, cancelarul Comitele Kaunitz, căruia i-a trimis protocoalele conferențelor, în care-și exprimase încă mai nainte părerea, cerându-și să-și dea încă odată și în mod definitiv opiniunea. Opiniunea acésta e un act important care caracteriséză pe omul de stat bine cumpenit.

După ce declară, că menține și acum fără de nici un adaos și fără de nici o scădere votul său cuprins în protocolul conferenței de stat, pe care l'a dat după cea mai bună a lui pricepere și în tótă conștiința, el urméză.

„Ințeleg înse prea bine, că vă vine fórte greu Majeștății Vóstre să rezolvați în fața părerilor deosebite întrebarea: dacă e să li se acorde greco-neuniților din Ardél în condițiunile propuse de mine un Episcop exempt ori aú să fie lăsate lucrurile în starea lor de acum.

Eú m'am rostit pentru primul mod de rezolvare, fiind-că în tóte cestiunile privitoare la préinaltul serviciú imi daú silința de a evita măsurile paliative, care de obiceiú mai mult strică de cât folosesc, de a stírpi réul

din rădăcină și de a privi lucrurile cum ele sunt, ear nu cum ar trebui să fie.“

„Dac'am puté să ne măgulim cu speranța, că cei în-sărcinați a pune în executare înțeleptele și dreptele măsurî luate de Majestatea Vóstră contra grecilor neuniți s'ar purta cum se cuvine și și-ar face indeplin datoria, nu ar fi greú să găsim alte mijlóce priincióse atât pentru stat, cât și pentru religiunea dominantă. Dar după felurile experiențe, pe care le-am făcut, trebuie să consider speranța acésta ca ceva zadarnic; căci inclinarea spre mijlóce silnice și ura contra Ilirilor e prea adânc înră-dăcinată, pentru ca să putem spera vre-o schimbare în privința acésta.

În împregiurările de astă-dí ar fi înse mai mult de cât orî și când lucru prea de tot primejdios a da oca-siune pentru rebeliuni, pentru emigrări orî pentru alte urmări cu deosebire stricăcióse și a nu avé în acela-și timp și mijlóce indestulátore pentru împedecarea rēului.

Cele câte-va milióne de greci neuniți, care trăesc sub préinalta ocrotire a Majestății Vóstre, aú după părerea mea modestă să fie priviți ca o comóră și ca un ade-vérat giuvaer al înaltei case domnitóre, din care în viitor se vor puté trage folóse cu mult mai mari de cât până acum, dacá vor fi numai apărați cu energia cuvenită contra orî-și-cărei asuprirî, nedreptățirî și legitime reclamațiunî și conduși ast-fel, cum după regulele precauțiunii are să fie întîmpinată o națiune aspră și rēs-boinică.

Cât pentru Româniî din Ardél în deosebí, votul meú umilit pare a se isbi de obiecțiunea, că prin acésta uni-unea de până acum ar ajunge la decadență deplină. Pe

cât de puțin a-și îndrăsni a o pune acésta la indoială, dacă drept Episcop exempt ar fi ales un preot grecesc zelos și ostil și dacă nu s'ar ține séma și de alte mijloce impuse de precauțiune, pe atât sunt de sigur, că un Episcop exempt prudent, pe care și interesele lui îl indemna a se feri de orî-și-ce pas greșit, se va feri cu multă îngrijire de a jigni uniunea și de a da ocaziune pentru reclamațiunii și ast-fel pentru înlăturarea sa, ba va puté să fie înduplecat a lucra spre cel mai mare folos al religiunii și al statului, de a trece însu-și cu întréga obștie diecesană la uniune și de a asigura ast-fel uniunea în mod statornic, ușor și grabnic.

Casul acesta pare a fi avut în vedere și opiniunea anonimă, care mi-a fost prea grațios comunicată de Majestatea Vóstră și care propune ca Episcop pe un órecare Dionisie¹⁾.

În mod pe cât de liberal, pe atât de pătrundător a știut cancelarul să scótă lămurit la ivélă atât adevérata causă a rēului, cât și singurul chip de vindecare a lui. Căuta rēul adevérat în violentarea conștiințelor și în ura religiósă-națională, iar singurul léc admisibil, de care se mai puté face întrebuițare, era în gândul lui blânda și prevenitórea iubire de dreptate împreunată cu binevoitóre încercări de ademenire. Libertatea de organizare bisericescă, redată credincioșilor de legea grecescă putea să aibă în anumite împregiurări și caracterul unei invitațiunii de a trece de buna lor voie și organizați gata la uniune. Propunerea acestui om nu era în adevér decât

¹⁾ Raportul cancelarului Comitele Kaunitz-Rittberg către Împărătesa, dd° Viena, 9 Octomvrie, 1758.

împrospătarea metodelui încă din vechime aplicat în Austria de a cumpăra pe poporul acatolic prin hierarchia sa. Era deci nevoie de un Episcop nu numai în favorul Românilor, ci totodată și în paguba lor, spre a câștiga prin el și cu el poporațiunea lui diecesană pentru uniune. Acastă speranță a cancelarului s'ar fi și realizat, fără îndoială, sub stăpânirea orîși-cărui alt succesor al Mariei Teresiei afară de fiul ei. Când înse sub Iosif II. a răsărit sórele libertății de conștiință orî cel puțin al unei toleranțe din ce în ce mai largi, speranța unei astfel de sporiri a uniunii a trebuit să devie un fel de mit.

Părerile desfășurate de Kaunitz în protocolul conferenței asupra acestui obiect și precauțiunile, pe care le-a adaus la propunerea sa, merită să fie puse în evidență, fiind-că ele sunt adevăratul temelie al hotărîrilor luate de Maria Terezia.

Primejdia, dicea el, nu póte să zacă în greșita apreciere a persónei Episcopului ce s'ar trimite în Ardél, căci dacă Episcopul s'ar da mai târziu de gol ca instigator, care ațîță poporul contra uniunii, nu ar fi greu să i se pună mintea la loc orî să se recurgă la un expedient sumar prin o executare făcută în secret, ceea-ce s'a mai întemplat adese-orî în asemenea împregiurări. Primejdia zace, din contra, în poporul român el însuși, care e șovăitor, e fărmeecat chiar și numai când aude de legea lui, și, stăpânit de vađă Patriarchului, va fi cu atât mai puțin dispus a se lepăda de uniune după ce va fi căpătat un cap bisericesc; el va cere apoi aceleași drepturi, libertăți și prerogative, de care se bucura neuniții din Ungaria încă din anul 1723; noul cap bisericesc nu s'ar mai poté apoi depărta din țară fără ca să se producă

în popor o mișcare, care ar culmina în răscol și emigrări și astfel uniunea nici odată nu se poate realiza în deplin. Puterea armată ar fi fără îndoială cel mai sigur mijloc spre a înfrâna pe poporul resvrătit și spre a-l muia, dar în aceste timpuri de război nu se poate face decât o întrebuințare mărginită de ea; căci, deși ar fi destul să se trimită în Ardeal un regiment, cel mult două pentru ca să risipescă pe cei adunați la un loc și să astimpeze pe cei neliniștiți, e bine întemeiată temerea, că masele risipite, cuprinse de mai viuă amărăciune, s'ar retrage în Ungaria, s'ar întări în comitatele învecinate, care sunt populate mai ales de conșionalii ai lor și, ajutați și de protestanții nemulțumiți, ar aprinde un foc, a căruia înăbușire în fața dușmanilor pânditori și a dispozițiilor îndoelnice ale Porții nu ar mai fi cu putință.

Un alt mijloc pentru molcomirea poporului agitat ar fi acordarea toleranței, fie a celei așa numite tacite, fie a celei publice, numai înse în cazul, că ea nu-l pune poporului limite prea înguste pentru drepturile lui confessionale. Reclamațiunile Românilor neuniți sunt înse îndreptate tocmai contra condițiilor și a limitelor, în care se acordă toleranța, și aceste reclamațiuni nu se pot asculta fără jignirea conștiinței.

Tot atât de puțin ar pute să fie un suficient mijloc de împăciuire instituirea în Ardeal a unei comisiuni de anchetă însărcinate a examina imparțial reclamațiunile neuniților de acolo; căci dacă comisiunea ascultă aceste reclamațiuni, ea nu poate să aibă mai mult efect împăciuator de cât oriși-care rescript împărătesc, și astfel ar fi în cazul acesta de prisos, ear dacă ea ar res-

pinge reclamațiunile, poporul ar rămâne tot atât de nemulțumit că până acum și ar găsi numai un nou îndemn pentru manifestațiunii ostile, ba poate chiar pentru o răscolă generală.

După ce expune aceste considerațiuni, Kaunitz îi recomandă Impărătesei, ce-î drept, și mijlocele mai sus arătate, dar numai cu ôre-care modificări și combinate cu altele.

Urma deci după propunerea lui să se trimită la granițe două bataliune de trupe regulate și să fie risipite de-a lungul liniei de delimitare despre Moldova și Muntenia ca având să apere Ardélul de ciuma ivită în aceste țări, în adevăr înse spre a închide toate trecătorile.

Aceste trupe s'ar pute lua de prin fortărețele din Ungaria, care ar fi ocupate de o cam-dată de invalidi.

Comisiunea de anchetă imparțială s'ar institui și s'ar publica și ea în acela-și timp, dar numai după mai multe luni de zile ar avé să-și începă lucrarea. Acéstă comisiune, a căreia reședință ar fi la Sibiiu, ar avé să trimită din mijlocul ei rând pe rând câte trei consilierii în fie-care din localitățile pornite spre răscolă, pentru ca să asculte poporul; actele s'ar trimite apoi comisiunii întrunite la Sibiiu. Intre comisarii exmiși are să fie și Episcopul grecesc neunit, căruia i se dă însărcinarea specială, ca, visitând împreună cu cei-l'alți doi comisari localitățile turburate, să îndemne populațiunea prin sfaturii blânde și prin ademenierii stăruitoare a se întorce la supunere și a se liniști. Fiind apoi vorba să se câștige timp, președintele acestei comisiunii urma să primescă instrucțiunea secretă de a face Curții punct cu punct și fără de nici o apreciere raport despre rezultatele anchetei și de

a conduce, în genere, afacerile ast-fel, ca lucrurile să se trăgăneze până la asprul timp de iarnă.

Drept cuvinte pentru facerea acestor propunerii cancelarul scote la ivelă următoarele patru lucruri: că având în vedere nevoile războiului actual, Impărătesa ar câștiga timp pentru ca să restabilească pacea atât în afară, cât și în lăuntru; că prin o asemenea procedură Coróna nu se obligă la nimic și ast-fel își rezervă pentru viitor libertatea de a rezolva cestiunea după buna ei plăcere; că poporul ar trăi mai departe plin de frică și tot odată și de desnădejde și de încredere, de frică în fața trupelor, al căror număr nu poate să-l cunoască, de nădejde în fața comisiunii instituite, ear de încredere în urma participării la lucrările acestei comisiunii a unui Episcop al său; că ast-fel Impărătesa ar pute, în sfârșit să pună cu siguranță la încercare fidelitatea și destoinicia Episcopului mai sus amintit și să le răsplătescă și în alt chip, dacă el ar fi făcând bune servicii.

Sfatul înțelept al cancelarului, în ceea ce privește acordarea și modul de executare a găsit resunet la Impărătesa, care l'a primit și în Decembrie 1758 a luat dispozițiunii pentru punerea lui în executare.

Concesiuni făcute greco-orientalilor și condițiunile, în care se fac.

Li s'a acordat greco-orientalilor un propriu Episcop exemt, care nu era sub-ordonat nici unui Metropolit, și s'a lărgit cercul de competență a acestui Episcop asigurându-i-se tot odată și o lefă din cassa statului. Metropolitul din Carlovăț a fost înștiințat despre acesta în mod oficial la sfârșitul anului 1758 cu adaosul, că Românii neuniți din Ardeal au fost prin acesta împărțesiți de o bine-facere ca nici o dată mai înainte sub regenții din Casa domnitoare ori sub principiți indigeni electivi.

Dar aceste concesiuni se fac în anumite condițiuni parte generale, parte speciale, care sunt parte grele și jignitoare, parte în opozițiune cu scopurile urmărite de reclamantii.

Impărătesa pune adecă în rescriptul ei emis în cesțiunea acesta trei postulate principale: întâi, ca greco-orientalii, spre a se arăta vrednici de a se bucura și de o mai întinsă toleranță și de a se împărtăși de ea, să rămăe atât cu toții împreună, cât și fie-care în deosebi liniștiți, credincioși și supuși; a doua, ca să nu facă nimic ce ar pute să jignescă religiunea dominantă și propagarea ei; a treia, în sfârșit, că ea le restituie în deplin celor goniți cele luate de la dênșii.

Aplicările acestor postulate principale la nevoile ce se vor fi ivind în împregiurările date pentru guvern și pentru uniune sunt și ele specificate cu totă precisiunea în rescriptul împărătesc.

Impărătesa îi declară pe grecii neuniți obligați a le înnapoia uniților bisericile luate de la dênșii, a pune iar pe preoții înlăturați ori pôte chiar alungați în parochiile și în beneficiile lor, a se feri în viitor de a mai lua vre-o biserică cu puterea și de a-și da silința să se pörte liniștiți în deprinderile lor religiose, să nu ocărăscă și să nu jignescă pe preoții ori pe laicii uniți și cu atât mai puțin să-î momescă a se lepăda de uniune, într'un cuvânt îi declară obligați a nu păgubi și a nu supăra prin nimic biserica unită.

Greco-orientalii sunt apoi opritiți a ține adunări secrete ori a primi misionari străini și a le da acestora credemânt; ei aveañ, din contra, să denunțe autorităților pe asemenea agitatori.

Ei sunt, în sfârșit, obligați, a da autorităților legale respectul cuvenit și ascultarea cuvenită și a se purta atât între dânsii, cât și față cu alții ca supuși credincioși, ascultători și pacinici și a chezăsui și a da garanție pentru preoții lor mai ales dacă aceștia ar fi străini.

Concesiunile împărătești nu au putut să producă asupra Românilor neuniți, care erau cuprinși de adâncă și legitimă neîncredere față cu politica din Viena, efectul împăciuitoare, pe care-l intenționase Impărăteasa.

Nu putea fără îndoială să liniștească spiritele o rezolvare, care în certa ivită între două confesiuni ce se luptau îndârjite între ele proclama prin un cerc vițios tocmai obiectul de certă drept lucru judecat și făcea din sentința adusă ear obiect de certă.

Greco-orientalii se plânseseră cu tot dreptul tocmai fiind-că parte prin forță, parte prin vicieșug se luaseră bisericii și parochiilor de la dânsii; ear acum după un simulacru de cercetare, aveau să se dee pentru tot-de'una usurpatorilor uniți bisericile și parochiile, pe care aceștia le luaseră fără de drept, ba mai erau ținuți a nu se încumăta nici odată să dică orî să facă ceva contra uniunii, care era răul mistuitor atât pentru obștia întrégă, cât și pentru fie-care în deosebî.

Așteptând pacea, pentru-ca să strivescă apoi poporul cu mâna armată, Curtea din Viena le-a făcut de ocamdată Românilor nemulțumiți câte-va concesiuni acceptabile, cum era, de exemplu, înființarea Episcopiei, pentru ca prin acéstă făgăduință să ajungă la timpuri mai liniștite, dar își rezervase, ca atunci, când va dispune de trupe indestulătoare, să dee făgăduinței formal făcute o inter-

pretare favorabilă uniunii și să înlătureze pe Episcopul acordat, dacă el ar fi supărător.

Impunerea nemilăasă a obiectelor de certy drept puncte de obligațiune nu era cătu-și de puțin dovadă de judecată nepreocupată, ci denota, din contră, stăruirea în tradiționala tendință de a duce cu ory-ce preț la capăt respândirea uniunii în țara întregă. Chiar și atât de mult accentuata acordare din cassa statului a lefi episcopoești avea, ce-î drept, aparențele unui însemnat favor, era înse numai un bun mijloc spre a-l ține pe Episcop în atîrnare materială și spre a-l epitropisi.

Cestiunea personală era în cazul acesta pentru guvernul lucrul de căpetenie, o condițiune esențială pentru înființarea efectivă a Episcopiei greco-orientale. Deși dar încă în Decembrie 1758 atât Românilor neuniți din Ardeal, cât și Metropolitului din Carlovăț li s'a făcut împărțesire formală despre aceste concesiuni, după planul de operațiune croit de Kaunitz și aprobat de Impărătesa trimiteria în Ardeal a noului Episcop urma să se facă numai după o îndelungată amânare; căci vorba era, precum s'a dis, să se câștige de o cam dată timp până la încheierea păcii și la intrarea în Ardeal a unei puteri armate mai însemnate și până ce nu va fi fost cunoscut mai de aproape Episcopul ce urma să fie trimis în Ardeal și nu se vor fi făcut învoelile cu el.

De o camdată acesta a fost sondat, dispozițiunile și bună-voința lui au fost puse la încercare, i s'au făcut asigurări amicale și s'au primit asigurările lui și ast-fel Curtea se simția în cele din urmă sigură de el. Abia în anul 1759 a luat deci Impărătesa hotărîrea de a numi în totă forma pentru diecesa Ardealului pe Episcopul sêrbesc

de Buda Dionisie Novacovicî, care îi fusese propus de direcătoriile Curţii după nişte cibzuirî atât de mature.

Drept lăfă i s'a asigurât Episcopului taxele obicnute în Ardeal, câte un fiorin de fie-care preot, la care s'a mai adăugat suma de câte 2000 florini pe an din cassa statului. Împărătesa a luat înse în acela-şi timp şi dispoziţiunea, ca numirea acésta să fie ținută un timp óre-care în secret; mai înainte de sfârşitul dietei ce urma să se întrunescă tóamna aceea în Ardeal, nici Episcopul el însu-şi, nici alt cine-va nu avea să publice dispoziţiunile luate în cestiunea acésta. În acela-şi timp guvernatorul Transilvaniei Comitele Gavriil Bethlen avea să se întórcă în țară şi să se pună în înţelegere cu Episcopul romano-catolic şi cu cel unit, precum şi cu cei mai de frunte dintre consilierii catolici să se sfătuiască cu aceştia în secret asupra celor mai potrivite mijlóce pentru asigurarea uniunii şi să chibzuiască cum misiunarii şi agitatorii străini aú să fie alungaţi şi paralizaţi în lucrarea lor şi cum se vor poté stabili limitele jurisdicţiunii Episcopului neunit fără mari primejdii pentru uniune.

Tradiţionala politică unionistă a rămas, în genere, tot cea de mai nainte, şi vorba era numaí, ca în viitor să fie validată faţă cu hierarchia română-ortodoxă cum în trecut fusese în lipsa ei. Şi fiind-că de o cam-dată nu se putea usa în tótă tigna de forţă, care ar fi fost cel mai uşor şi cel mai bine venit dintre mijlócele de executare, forţa a fost înlocuită cu un sistem de precauţiuni combinat cu fineţă diplomatică şi împreunat cu o țeșătură de apucături perfide şi de curse ascunse, pentru ca

cu ajutorul acestui sistem să trecă cu binele și fără de sacrificarea tendenței primitive greul timp, în care lipsește forța suficientă.

Frământări
nepotolite și
neliniștite în-
tre Români.

În ciuda acestei țesături artificiale populațiunea de legea grecă nu s'a lăsat să fie momită și a stăruit cu atât mai virtuos în nemulțumirea și în atitudinea ei amenințătoare, cu cât nu s'a făcut nimic serios pentru înlăturarea îndoiturii rău, cel confesional și cel social, cu care ea se lupta.

De tot amenințătoare era frământarea, care îi ținea în viață fierbere pe Români din toate scaunele săsești ale fundului regiunii, unde pe lângă cele două rele se mai ivise și un al treilea, ura națională.

Fanatismul religios, amărăciunea stîrnită de excesivele sarcini urbariale, ba în parte și mânia produsă de birurile prea grele îl îndârjiseră după multă răbdare pe poporul alt-fel blajin, nu-l mai lăsa să se liniștească și nu încotaseră nici în urma silințelor puse de comisarii de anchetă trimiși în localitățile neliniștite.

Nesupunerea, împotrivirea față cu autoritățile, faptele de răsvrătire, actele de violență, răscoalele în totă forma erau lucruri dîlnice; în același timp, dată fiind natura complicată a stărilor de destrămare, puținele reclamațiuni ce puteau pătrunde până la Curte, nu erau făcute numai de neuniți, ci de ambele părți de o potrivă. Astfel locuitorii Făgărașului, cei mai mulți Români, s'au jeluît, fără deosebire de rit, contra procedurii volnice, împilătoare și asupritore a căpitanului suprem Comitele Paul Teleki, care dimpreună cu diregătorii puși sub autoritatea lui își aduna bogății pe spinarea poporului ajuns

la mizerie și desprețuind toate legile, nu se sfa de a sevrși orî și ce abus ¹⁾).

Sătul de reclamațiunile pe cât de dese, pe atât de zadarnice, ne mai puind temeiū pe făgăduințele și pe concesiunile făcute de Curte și ne mai așteptând scăpardecât de la hotărîrea sa energică, partea neunită a poporului român a refuzat a-și da invoicea în ceea-ce privește dispozițiunile restrictive, care în rescriptul împărătesc erau puse apriat și categoric ca condițiunii și ca îndatoriri impuse în schimbul concesiunilor acordate. Era ore cu putință, ca el să consimtă, când vorba era tocmai de lucrul, în care i se făcuse marea nedreptate, pentru care făcuse jăluirî atât de întemeiate și din cauza căruia se avëntase pe alocurea la împotriviri fățișe și la acte de violență? Nicî chiar acordarea Episcopului nu i se părea destulă compensațiune pentru învederata scădere a numărului credincioșilor, pentru bisericile răpitate cu forța, pentru parochiile luate pe nedrept.

Pe când pe de o parte această condițiune nu a fost împlinită de neuniți, n'a reușit, de altă parte, nicî păstrarea secretului în ceea ce privește numirea Episcopului Dionisie. El n'a dat, ce-î drept, prin vre-o declarațiune formală pe față secretul, dar, desfăcându-și cu totul gospodăria de la Buda, a ridicat prin această faptă a sa velul ce acoperia secretul și orî-care ochiū pânditor putea să tragă din purtările lui conclusiunea, că e hotărîtă mutarea lui.

Încăpăținarea poporațiunii și lipsa de chibzuință a Epis-

¹⁾ Supplex libellus civium et incolarum Fogarasiensium, dd° Fogarasi, 20 August 1755.

copului erau lucruri, de care Maghiarii puteau să profite în ura lor religioasă și națională contra Românilor; căci cancelarulul aulic transilvan Comite Béthlen i s'a dat prin ele un pretext de a pune în vederea Impărătesei că concesiunile făcute de ea condiționat greco-orientalilor pot să fie considerate cu drept cuvânt ca ne mai având ființă fiind-că greco-orientalii resping pe față orîși-ce condițiune, ear Episcopul, din dispreț față cu porunca împărătească, a și călcat prin fapte condițiunea ce i s'a pus; stărue deci ca trimiterea în Ardél a Episcopului exempt să se amâne orî chiar să nu se mai facă de loc și în acela-și timp să se revie la principiul anunțat în rezoluțiunea împărătească de mai înainte prin vorbele, că numai cei ce-și vor fi păstrând religiunea în liniște n'au să fie siluiți la uniune¹⁾. El își mai întemeiază propunerea și pe faptul, că toate mijlocele și căile blânde, de care în virtutea înțelegerii luate în Octomvrie 1759 cu Episcopul latin și cu cel unit din Ardél s'a folosit pentru propagarea între Români, au rămas cu deservire fără de efect la „acest popor atât de îndărătnic și de încăpăținat, când e vorba de religiune“.

Concluziunea, care din premisele lui rezultă de sine, pe care înse în fața Impărătesei chibzuite și cu totă alipirea ei către catolicism înțelepte o indică numai, nu e alta decât că, dacă e vorba, ca uniunea să fie stabilită în Ardél, ea nu cu binele, ci numai cu armele are să fie introdusă.

Acestei concluziuni în sine logice, dar nepotrivite cu

¹⁾ Deducțiunea cancelarulul aulic Comitele Bethlen în afacerile uniunii din Ardél; dd° Viena, 6 Ianuarie 1760.

rațiunea de stat i se împotrivia bunul simț practic și iubirea de oameni a Impărătesei și a cancelarului, și astfel propunerea a rămas nebăgată mai departe în seamă.

Ast-fel stăteau lucrurile în Ardeal la anul 1762, când încheierea păcii de la Hubertsburg a făcut cu puțință o îndestulătoare ocupațiune militară în țară și continuarea planului de operațiune.

Activitatea
Episcopului
Dionisie.

După propunerea generalului Bukow s'aș trimis în țară numai trupe germane, de ôre-ce regimentele ungu-rești ori cele precumpenitor românești parte în urma înduririi cu indigenii în ceea ce privește némul și legea, parte din cauza ușurinței, cu care se puteau face deserțiunile, ceea ce mai ales pentru soldații români era o ispitire, nu puteau să fie în fața frământărilor din țară destul de neprecupate și de nemilôse și astfel nu inspiraș nici destulă încredere ¹⁾.

Acastă precauțiune era recomandabilă și pentru că trupele pe lângă cele-lalte mai aveau să execute și încasarea restanțelor de dare surprinștor de mari, care în cel din urmă an se urcaseră la 400.000 florini.

Abia acum s'aș luat cu ôre-care liniște sufletescă măsură pentru trimiterea în noua sa diecesă a Episcopului exempt, care de aprôpe trei ani fusese designat în secret și tot atât timp fusese oprit de a pleca. La sfârșitul anului 1762 guvernul l'a proclamat pe Episcopul de Buda Dionisie Novacovicș și l'a și instalat sêrbătorește în scaunul lui.

¹⁾ Lettre du General Baron de Buccow au Chancelier Comte Kaunitz, dd° Hermannstadt, 16 Avril 1763.—Réponse de Kaunitz à Buccow, dd° Vienne 26 Avril 1763.

Credincios in voielilor avute și obligațiunilor luate în secret asupra sa, Dionisie a fost foarte supus față cu Tronul, gata de a împlini toate dorințele guvernului și în deosebire dispus a favorisa cauza uniunii, dar și-a dat toată silința de a ascunde în fața coreligionarilor săi această înclinare a sa și s'a pus ca organ sub-ordonat sub conducerea și sub ocrotirea influentului Episcop catolic Bajtay, care, ca consilier împărătesc în guvernul transilvan și ca favorit al cancelarului, avea o pozițiune avantajoasă în cercurile de la Curte.

Chiar și intrarea în activitate a noului Episcop nu era înse de ast-fel, ca el să-și câștige prin ea inimile coreligionarilor săi. Abia sosit adică în anul 1762 în Ardeal, el a și pus cu deosebit zel și cu multă stăruință în vederea poporului său diecesan recunoștința pentru concesiunile obținute pentru biserică și a scos în acela-și timp la ivelă porunca împărătescă, ca nimeni, fie preot, fie laic, să nu să încumete a se amesteca în afacerile uniunii, a-î face uniunii vre-o stricăciune, a îndemna pe alții să se lepede de uniune și, în genere, a lucra contra uniunii. Era par'că vorbea prin rostul lui mai mult un dirigător împărătesc decât un Episcop de sine stătător și ca-și-când el ar fi fost mai mult un apărător al uniunii decât un luptător contra ei. El propoveduia pacea cu uniunea, ca-și-când acesta, care se gândia mereu la cuceriri, deci la război, ar fi avut în toată sinceritatea intențiunii pacifice și nu ar fi profitat numai de aparențele păcii spre a-și ascunde rivna de a se întinde.

Purtarea șovăitoare, molatică și lipsită de energie a conducătorului, care de mult a fost dorit și cu atât de

marî greutăţi a fost obţinut spre a fi pus ca erou al credinţei în fruntea luptei purtate de ortodoxia grecăscă contra uniunii, prea era în contrast cu zelul fierbinte şi cu amărăciunea Românilor contra propagandei, care voia să le răpescă cu orî-ce preţ legea părintescă, pentru ca să nu producă încetul cu încetul o durerósă desamăgire şi în cele din urmă o învederată înstrăinare în popor. Vaşa şi popularitatea lui a scăzut dar cu atât mai mult cu cât mai mult a stat în scaun şi şi-a dat de gol adevăratele intenţiuni, pe care voia să le ascundă.

Metropolitul sêrbesc Nenadovicî avea şi el întocmai ca întreaga poporaţiune diecesană mare bănuială în ceea ce priveşte buna credinţă a lui Dionisie şi a luat dispoziţiunile canonice drept punct de plecare spre a-l sili pe arhiepiscopul bănuît să se retragă de bună voe. Canon ele bisericestî nu permit, dicea Metropolitul, comularea duor Episcopii în o persoană, decî împreunarea Episcopiei de Buda cu cea din Ardél în mâna lui Dionisie; el s'a jăluit dar în cestiunea acesta la Impêrătésă şi a cerut, ca Dionisie să fie învitat a se declara după propria lui alegere pentru una din cele doue Episcopii şi a se lepăda de cea-l'altă.

Nefind sigură, dacă va putea orî nu să găsească numai decât un Episcop greco-oriental, care e cu tôte aceste bine-voitor faţă cu Uniunea, Impêrătésă se afla 'n ôrcare strimtorare şi a însărcinat pe Kaunitz să cêră opiniunea Episcopului Bajtay în ceea ce priveşte rezolvarea priinciosă a afacerii; căci nu-î venia să aprobe numai decât cererea Metropolitului, când ştia că Dionisie va alege după tótă probabilitatea diecesa săracă, dar stabilă a Budei, iar nu pe cea din Ardél, care era mai bogată, dar vremelnică şi împreunată cu marî greutăţi.

Bajtay a luat din capul locului pozițiune pentru Dionisie contra Metropolitului.

„Metropolitul, — dicea el — procede în cazul acesta din ură și din egoism. Din ura, fiind-că el e un dușman de moarte al lui Dionisie, care a respins tot-d'auna cu repulsiune uneltirile și ademenirile lui perfide. Din egoism, fiind-că dorește să-și câștige un nou adept, care i-ar da și el pentru investitură prețul de o mie de galbeni, precum și alte sume însemnate, precum a trebuit să facă după propria sa mărturisire și Dionisie. Propunerea Metropolitului nu merită decî să fie luată în considerațiune, și Impărătesa pôte să-î lase Episcopului Dionisie ambele diecese, mai ales că acesta a dat dovezi despre un zel vrednic de laudă și despre o credință neclintită.

În acela-și timp Dionisie a cerut de la guvern voe de a călători la Viena, ca să-și susție însuși cauza.

Generalul Bukow, care era în acela-și timp și președinte, a voit să încuviințeze cererea acésta, iar Episcopul și Consilierul Bajtay au stărunit, ca să fie respusă, căci, dicea el, în mijlocul turburării generale, în care ne aflăm, plecarea lui ar puté să provoace răscolle primejdioase între Români.

Atât de mult se interesa Bajtay de clientul său, încât nu voi să-l lase nici măcar pe o clipă a se depărta de lângă dînsul și a face vre-un pas fără de conducerea lui.

Părerea lui a prevalat, și Curtea din Viena a procedat conform cu propunerea făcută de el ¹⁾.

¹⁾ Kaunitz à Bajtay, dd° Vienne, 6 Mai 1763, Bajtay à Kaunitz, dd° Hermannstadt, 14 Mai, 1793.

Față cu Curtea din Viena Dionisie a știut să se în-sinue și să-și câștige merite nu numai prin purtarea lui în cestiunile confesionale, ci tot odată și prin servicii fi-nanciare și politice.

El a făcut, drept dovadă de lealitate, la proporățiunea din diecesa lui o colectă publică de vre-o 100.000 florinî cu scopul de a presenta suma acésta Impărătesei drept dar național și a stabilit drept mod de distribuire regula, ca fie-care gospodar să plătească în medie suma de 32 poltraci, adecă 16 florinî.

Abia se făcuse acésta colectă, care se dicea de bună voie, dar în adevăr era impusă prin autoritatea episco-pească și guvernul i-a cerut un serviciu și mai su-părător.

Greco-orientaliî, care după cea din urmă numărătore se urcau la 128.000 familiî, decî la aprópe 640.000 suflete, cu tóte că țara purtase grele sarcini în timpul răsboiului de 7 ani, erau nevoiți din nou a da recruți și anume un contingent de 1000 feciori pe an fără con-siderațiune, dacă va fi răsboiü orî pace, încât cădea câte un om pe an pentru 128 familiî¹⁾. Deși acea-și era și sórta Românilor uniți, această urcare silnică a sarcinilor fără de scăderea celor-l'alte sarcini existente nu putea de cât să sporéscă nemulțumirea poporului și frământările de care el era cuprins. Acésta nu pentru că poporul român ar fi fost, poate, cuprins de repulsi-une față cu serviciul militar și pornit contra înființării granițelor militare: tinerii Români capabili de a purta

¹⁾ Scrisóre lui Wesselényi către Rhédey, dd° Hadad, 1 Fe-
vruarie, 1763.

arma aŭ grăbit, din contra, la primul apel de voie bună sub stégurile împărătești. Românii așteptau înse să li se facă, drept compensațiune, câte-va concesiuni naționale, și anume să li se acorde înființarea unei miliții permanente cu ofițerii luați din mijlocul poporului, și să li se asigureze privilegiile obținute până atunci, și respingeau cu hotărîre gândul de a da necondiționat unor servicii făcute de bună voie caracterul de sarcini obligate și nerăsplătite.

Aderenții zeloși ai guvernului, cum era, de exemplu călugărul basilit Grigorie Maior, care puțin în urmă a fost numit Episcop unit, nu tăinuiau lucrul acesta și puneau în perspectivă o însemnată participare a Românilor la serviciul militar, dacă se vor acorda aceste ceteri ¹⁾.

Tocmai de aceea un bărbat necondiționat supus guvernului în afacerile bisericești și politice, cum era Dionisie, nu putea să se bucure de încredere la coreligionarii săi și să aibă influență în vre-una din cele două direcțiuni. Atitudinea ce îi era impusă de sus trebuia să-î ruineze deplin creditul.

Voind deci să pună cât mai curând capăt agitațiunii religioase a greco-orientalilor care nici după numirea noului Episcop nu se potolise, Împărătesa i-a ordonat prin mijlocirea generalului Baron Siskovicî, care se afla la Sibiiu, să curme ori cel puțin să mai tempereze ostilitățile contra uniunii prin o circulară adresată diecesarilor săi.

¹⁾ Progetto de P. Gregorio Major dell'ordine di San Basilio magno în Transilvania, dd° 1763.

Dionisie, supus ca tot-d'auna, a luat instrucțiunii de la Episcopul Bajtay și în Iulie 1763 a emis din Reșinar, unde-și avea atunci șederea, o serioasă și aspră pastorală către preoții de sub ascultarea lui, care nu era în adevăr decât o nouă edițiune a rescriptului împărătesc din anul 1759.

Se dicea în această pastorală între altele :

„Deși v'am pus anul trecut atât cu graiū viū, cât și în scris în vedere poruncile Impărătesei, pentru ca să vă țineți de ele până în cele mai mici amănunte, și la orî-și-ce ocaziune vi le-am reamintit, grăbesc și acum, în virtutea însărcinării primite de curênd de la Impărătesa, a vă da poruncă aspră și serioasă îndrumare, ca nici voi, nici preoții de sub ascultarea voastră, nici clericii, nici laicii să nu vă încumetați a vă amesteca în afacerile religionare ale uniților, a-î turbura pe uniți, a-î îndemna să trecă de la uniune la neuniune, fie acesta prin graiū viū orî în scris, fie în taină orî pe față, fie în persoană orî prin mijlocirea cui-va. Neurmarea va fi aspru certată, pedepsiudu-se fără de cruțare preoții cu perderea patrafirului, iar laicii cu alte pedepse. Aveți dar să vestiți fără de întârziere această poruncă fie-care în cercul său și să îndrumați cu totă stăruința poporul făcându-l să înțelegă, că greco-neuniții fără de nici un merit al lor și numai din mila împărătescă au primit dreptul liberului exercițiu al religiunii și se mai bucură de el tot numai din mila împărătescă, care l'a garantat conform toleranței; dar tocmai de acea trebuie să-și dce cu toții silința de a se arăta recunoscători și mulțumiți de a păstra și de a păzi mila, de care au fost învred-

niciți, iar nu să o pună în joc prin întreprinderi neferitate și îndrăsnețe ¹⁾).

Cu totă gravitatea sa și cu totă aureola de persoană grată la Curte Episcopul tot nu putea să fie decât un propovăduitor în pustiu câtă vreme coreligionarii lui găsisă la partidul uniunii în loc de pacea, pe care el voia să li-o impună, numai dușmănie fățărnică și rîvna de a se întinde în paguba ortodoxiei grecești, ceea ce trebuia neapărat să perpetueze lupta.

Un remarcabil cas de natura acésta, care a produs deosebită agitațiune între neuniți, s'a ivit în ținutul Bistriței.

Turburări
între Români
din
Bistrița.

Tot atunci, când între Săcuii din scaunul Ciucului și din al Háromszékului s'a'u produs din cauza noiei organizații a granițelor simptome de frământări primejdioase, care înse în urma opintirilor făcute de guvern în curend a'u încetat, amărăciunea și înderētnicia Romānilor din Ardel a'u crescut și amenința'u a izbucni într'o rēscolă cu atât mai vīrtos, cu cât la densii și în deosebi în ținutul Bistriței pe lângă asupririle religioase se mai iviseră și acte de asuprire militare insuportabile.

În urma reformelor fără îndoială bine-făcătoare ale Împărătesei, care nu ajunseseră încă a fi fost puse în întregimea lor în practică, stările țerii se află într'un stadiu de tranzițiune și aveău caracterul șubred al unei zidiri, care nu e aședată pe temelii solide și ast-fel amenință mereu a se surpa. Timp îndelungat s'a simțit, că așezămintele se clatină, și zăpăceala generală para-

¹⁾ Litterae pastorales Dionysii Novakovicz Episcopi non uniti, dd° Resinar, 15 Iulii st. v. 1763. Lettre de l'Evêque Bajtay au Chancelier comte Kaunitz, dd° Hermannstadt, 27 Juillet 1763.

lisa mersul regulat al lucrurilor. La aceste se mai adăoga, că generalul comandant Baronul Bukow era în acela-și timp și președintele, deci conducătorul guvernului provincial, și ast-fel împreunarea ambelor puteri îi da putința de a pune fără de cruțare în executare gândurile isvorite din temperamentul lui aspru și năvalnic ceea-ce l'a făcut, se înțelege, foarte nesuferit în țară și a necesitat în cele din urmă revocarea lui.

Propaganda unionistă a exploatat cu tot din adinsul această stare de lucruri, a obținut de la generalul Bukow asistență militară îmbelșugată spre scopul acesta și nu a întâmpinat nici o rezistență din partea slabului și prea de tot guvernamentalului Episcop Dionisie.

Nu e óre ușor de înțeles, de ce adecă poporațiunea română greco-orientală, lipsită de oerotire și de ajutor, s'a avântat la acte de legitimă apărare, când s'a vădút atacată în legea părintescă? La aceste se mai adăuga și neajunsul, că greco-neuniții erau și acum ca mai înainte obligați a le da prea numeroșilor preoți ai unei confesiuni străine, adecă celor uniți, întreținerea potrivită cu starea lor.

Acesta era cazul și la cele 23 de sate neunite din ținutul Bistriței, care pentru 2858 de familii erau nevoiți să întreție din mijlócele lor proprii 117 preoți uniți și anume 87 parochi și 28 diaconi. Diregătorii împărătești au reușit dar cu mult mai curând la Sécuii din Ciuc decât la Români din Bistrița să restabilească liniștea și ordinea prin asigurarea, că neajunsurile vor fi în curând înlăturate.

Cel mai apropiat îndemn pentru rěscóla din ținutul Bistriței l'aú dat următóarele întâmplări.

Fiind hotărîtă înființarea graniței militare s'a făcut sub conducerea colonelului Baron Schröder o conscripțiune, pe care Româniî au primit'o în liniște, mărginindu-se a-și pune condițiunile. Ei s'au învoit adecă cu înființarea graniței militare în cuprinsul teritoriului lor și cu înrolarea lor în soldați în trupele de graniță, au declarat înse totodată, că vor servi numai în portul lor național și cu armele lor și numai la granițele țerii lor, că țin să fie descărcați de birurile și de sarcinile, pe care le purtasera până atunci ca iobagi și ca nimeni să nu-i turbure, nici să-i supere în libertatea lor religioară. În schimbul acestor asigurări drepte și moderate guvernul împărătesc putea să câștige în ei grănicerî credincioși și vrednici de încredere.

În loc de ali se da înse aceste asigurări prin o enunțaiune formală făcută de curte, Româniî au primit de la împărăție arme și uniforme întocmai ca ale soldaților regulați din trupele de linie, și ei se temeau cu tot dreptul, că vor fi nevoiți să iasă, ca aceștia, și afară din țară, ba nu se va ține sémă nici de cele-l'alte condițiuni puse de dênșii. Și prea în curênd au și avut ocașiune de a se încredința, cât de mult era nesocotită una din cererile lor, libertatea religioară, în urma uneltirii clerului unit.

Încă mai nainte de sus amintita conscripțiune făcuseră câți-va preoți uniți cu succes încercarea de a momi pentru plaurile lor prin făgăduințe frumoșe și prin daruri bogate pe dece Români slabi de înger din acest ținut. Acești oameni năimiți, care nu aveau nici pleni-potență, nici însărcinare de la ținutul lor, au declarat cu tôte aceste în numele ținutului și fără de știrea lui,

ba aŭ întărit și cu jurământ declarațiunea, că întregul contingent de grăniceri din ținutul Bistriței ține la biserica unită și vrea să facă în viitor parte din ea.

Aflând în urmă despre declarațiunea făcută în formă obligatoare de aceste mărturii mincinoase, poporațiunea a făcut protest public contra unei asemenea procederi și s'a lepădat fără de șovăire de pretenșii plenipotențiarilor, care nu aveau nici o cădere de a impune asemenea obligațiuni.

Acest obligament în virtutea unei declarațiuni reprezentative, care ne reamintește urgisitele timpurii de uniune silnică de sub Leopold I. (1698 — 1701), a fost validat cu toate aceste de autoritățile publice, uniunea i s'a impus deci cu forța poporului și cei ce se rosteau contra lui erau pedepsiți în trupul și avutul lor; Românilor aŭ refuzat dar și ei atât primirea uniunii, cât și intrarea în trupele de grăniceri, iar cei ce intraseră, aŭ declarat fără de încongiur ieșirea lor din serviciu, aŭ lepădat armele și nu mai voiau să știe de supunere și de disciplină militară.

Primind știre despre aceste, generalul Bukow s'a dus în luna Mai 1763 la Bistrița și la Rodna și a luat cu dânsul și pe Episcopul unit Aron, ca să ridice prin firea lui de față și prin participarea lui, solemnitatea luării jurământului de la soldații și a sfințirii și distribuirii stégurilor, care pentru regimentele de grăniceri acum formate urma să se facă parte la Bistrița, parte în valea Rodnei.

Missa și sfințirea stégurilor s'aŭ celebrat cu mare pompă și cu salve de peloton.

Câte-va detașamente ale trupelor erau mai puțin intrate

în curentul general: între aceste în deosebi și un regiment de dragoni românesc, care a și făcut la Bistrița jurământul pe stég, dar se înțelege, numai luându-se precauțiunea, că i s'au citit și articolele privitoare la rășhoi, pe care avea să le jure¹⁾. Când înse rândul a venit la al doilea regiment de infanterie românesc, el a refuzat cu totă hotărîrea jurământul, a rănit de mörte pe două dragoni români, care îl sfätuiaü să jure, au lepădat armele și au declarat în gură mare, că Româniü nu se învoesc a fi soldați, ca să plătescă în acelaș timp dăjdiü și biruri ca iobagiü, ba să-și mai përdă și legea părintéscă.

Generalul Bukow și-a dat silința de a-ï molcomi pe soldațiü îndărjiți prin asigurări provisorii: că n'au să fie obligați a servi în linie, că vor fi scutiți de sarcina înquantirării, că vor plăti dăjdiü și biruri numai ca supuși liberi, că vor fi scutiți de dijmă și de birul în bucate pentru ofițerii din Bistrița, că la sarcini publice nu vor fi, în sfirșit, obligați decât în lăuntru districtului.

Cu toate aceste Româniü au stăruiü în refuzul lor de a pune jurământul. Deși Bukow pusese în fața lor, spre a-ï muia, câte-va detașamente, pedestri și călărime, ei au declarat categoric, că vor pune jurământul numai după pretensiunile și prerogativele lor, din care generalul le oferise nu mai o parte, vor fi fost admise de Impëratésa e însa-și și confirmate cu subscrierea ei proprie.

De öre-ce acéstă asigurare nu li s'au dat, și-au luat

¹⁾ Bucow à Kaunitz, dd° 7 și 18 Mai, 1763.

ca ómenii cu minte iar armele și, înaccessibil pentru orii și ce înduplecare, s'aú dus pe la casele lor.

Generalul Bukow și Episcopul Aron s'aú întors și ei cu treba nefăcută înapoi.

Intréga poporațiune neunită din ținutul Bistriței a trimis apoi numai decât o deputațiune numerosă, 45 de inși, la Episcopul ei Dionisie Novacovicî, căruia i-a făcut prin grăii viú, cât și în scris o energică și desnădăjduită dare de seamă despre sila se li s'a făcut în materie de religiune și de la care a cerut stăruiitor să li se dea neîntârziat ajutor și ocrotire.

Ei dic între altele în petițiunea lor:

„Preoții uniți, însoțiți de soldații catolicî, cutrieră toate satele românești, prind câte șese dintre ómenii mai bătrâni și-î întreabă: voiți voi să rămâneți uniți? Aceia dintre cei întrebați, care răspund cu ba, sunt legați și aruncați în temniță, ba unii dintre densii sunt bătutuți fără de milă la spete, iar aceia, care nu pot să fie prinși, sunt pedepsiți cu amendă de câte 20—30 florini. Soldații nemți fac afară de acesta mari rechisițiuni prin sate și mistue paținele provisiunii ale săténului sărac. Noi ne prăpădim trupește și sufletește, noi murim neșpovediți și necumineați ca vitele și suntem deopotrivă cu turma de oi lipsită de păstor. Dacă tu, Preasfinte Părinte, nu te vei îndura de noi și nu ne vei da ajutor și mângăere, nu ne mai întórcem acasă, unde ne așteptă închisórea și pedepsele, ci pribegim în alte țări, unde putem să rămănem liniștiți în legea noastră, căci suntem tare hotărâți a peri mai bucuros decât să primim uniunea. Dacă e deci cu putință, trimite-ne un preot neunit, ca să nu ne prăpădim cu toții“.

Acastă petițiune prezentată în numele tuturor locuitorilor din district, care, deși atât de simplă și de ne-meșteșugită în formă, era inspirată de multă căldură religioasă și de o hotărâre plină de jertvă, a fost susținută și cu graiuri vii de întreaga deputațiune, în mijlocul căreia erau mai mulți ce suferiseră pentru mărturisirea credinței lor, și a fost sprijinită cu atât zel și cu atâta stăruință încât Episcopul Dionisie, în pozițiunea falsă, pe care și-o crease, era greu strimtorat și nu mai știa ce să răspundă.

Dacă le-ar fi încuviințat neuniților de la Bistrița un preot de rital lor, ar fi zădărnicit planurile uniților chiar în timpul punerii lor în executare; pentru acesta îi lipsia înseși lui Dionisie curajul și încrederea în sine.

Voidnd mai bucuros a se strica cu poporul decât cu Curtea, el a alergat în strimtorarea lui fără de întârziere cu petițiunea la episcopul Bajtay, ca să cêră de la acesta sfat și mângâere. În urma îndrumării primate de la densusul a dat apoi deputațiunii de la Bistrița răspunsul, că el, după ce i-a jurat o dată Impărătesei credință, nu se mai pôte încumăta să lucreze contra poruncilor ei învederate, în virtutea cărora îi este cu desăvîrșire oprit a primi în biserică pe cine-va, care se va fi lepădat de uniune după trecerea termenului determinat, dar nu voiește să-i oprêască de a se plînge de acest refuz al lui la guvern ori la generalul comandant.

Nemulțumiți de răspunsul acesta, deputații trebuia să fie cu atât mai puțin mulțumiți cu sfaturile Episcopului Bajtay, care-și deduse silința, ba era p'aci să și rêușcască a-i îndupleca să se întorcă acasă și să aștepte în liniște hotărârile impărătești. Ei au trecut deci cu sgo-

mot la guvernul țării și au prezentat Președintelui Statu-
turilor, Comitelui Ión Lázár, în numele neuniților din
ținutul Bistriței și din însărcinarea lor o petițiune bine
formulată și pe din destul întemeiată.

„Nu din încăpăținare, dic ei, nici din ordinar spirit
separatist refuzăm noi acum serviciul militar, ci numai
din alipire către legea noastră, de care nu ne-am lepă-
dat nici odată și nici că ne vom lepăda cu nici un chip
vre odată, vom face toate serviciile ca părinții noștri,
vom plăti dăjdi și biruri, numai înse dacă ni se va lăsa
legea noastră și ni se vor încuviința nouii preoți neuniți.

Desnădăjduirea, care se dedea pe față în petițiunea pre-
sentată Episcopului, era tonul fundamental și în această pe-
tițiune, din care nu lipsia de cât amenințarea cu pribegia.

Fără de a ține seamă de agitațiunea primejdiosă și
de amărăciunea poporului, care la prima ocaziune se putea
da pe față în fapte, guvernul țării în fruntea căruia după
revocarea lui Bucow ajunsese Episcopul Bajtay, un duș-
man declarat al Românilor, inclina spre măsuri aspre.
Bajtay susținea adecă cu încăpăținare, că Românii iaș
șiluirea religioasă numai drept un pretext spre a le-
păda armele, pe care, după spusa lor, le-au luat numai
în urma făgăduințelor frumoase ale preoților săi; se im-
punea deci cu totă necesitatea, pedepsirea aspră a con-
ducătorilor, iar amenințarea cu pribegirea nu merita de
loc să fie luată în considerațiune.

Iar pentru ca măsurile aspre să fie executate cu atât
mai grabnic și mai sigur, generalul Baron Siscovic, ș
locțiitorul generalului Comandant, era poștit să asiste în
persoană la toate ședințele, în care guvernul punea în dis-
cuțiune asemenea măsuri.

Asprimea gu-
vernului im-
blândită de
Curte.

Aceste măsuri avea în vedere mai ales pe Românii din ținutul Bistriței, care întreceau pe Românii din celelalte ținuturi prin îndrăsnela, prin vada și prin influența lor decisivă și în virtutea rațemului, pe care îl avea în munții despre hotarele Moldovei, se bucurau de o pozițiune tare, în care cu anevoe ar fi putut să fie încongiurați și siliți a se da învinși.

Când dar cei patru-șeci și cinci de deputați, decum să fie mulțumiți cu răspunsurile evasive ce li se dedeau, au stăruit cu hotărîre asupra cererilor făcute de dînșii, ei au fost cu toții arestați și nevoiți a-l asculta pe Episcopul Aron, care venise să-i mustre și să-i îndemne a se întorce iar la uniune.

La Viena predomină, din norocire, cu totă înclinarea spre uniune, o mai înaltă pricepere politică și un mai uman mod de a procedea față cu poporele, și orîși-cât de mult era preferit catolicismul, chiar și interesele proprii cereau să nu fie nesocotită nici mulțumirea unei țări bine populate. Urechia Impărătesei era foarte neplăcut atinsă de știrile ce-i veniau despre turburările din Ciuc și din Hárómszék și mai ales despre cele din ținutul Bistriței, aceste îndeosebi, fiind-că pe basa rapórtelor favorabile primite pe la început de la Bukow ea spera, că tocmai în ținutul acesta organizarea graniței militare se va face mult mai ușor și mai curând de cât aiurea. Védend înse, că nici influența lui Dionisie, nici severitatea lui Bnkow și a lui Bajtay nu pot să restabilească liniștea, Curtea nu a mai îngăduit întrebuintarea mijlócelor aspre decât cu moderațiune în casurile de neapărată nevoe. Numai cu multă anevoință a ajuns cabinetul imperial să înlătore planurile de strivire, pe care câți-va sftnici voiau

în excesul lor de zel să i le impună în favorul uniunii și pentru înfrângerea Românilor.

Kaunitz el însuși exclamă în fața acestor silințe: „Unde rămâne religiunea, unde umanitatea miniștrilor, care pot să facă asemenea propunerii înjositoare?”

Dar dintru început s'a recurs la paliative, nu s'a atins nimeni de rădăcina răului și în ciuda pazei puse la granițe emigrările în masse spre Moldova n'a putut să fie împedecate.

În toamna anului 1763 s'a produs mai ales la granițele din ținutul Bistriței încăierări în totă forma între cetele de emigranți și miliția pusă de pază la granițe, și într'una din aceste încăierări au rămas 4 morți și 80 de răniți. În loc înse de a ține seamă de pretensiunile populațiunii, Bajtay se preocupa numai de simptome și a dispus să se publice în tot Ardealul porunca, că satele din care se vor fi făcut emigrări, vor fi ținute să plătescă impozitele celor pribegiți, precum și taxele de mutare de câte 40 florini pentru fie-care fugar și că județii și jurații comunali vor fi afară de acesta supuși la pedepse exemplare.

Fiind-că asemenea măsuri puteau, ce-î drept, să mărescă amărăciunea, dar nu să readucă liniștea în spirite și buna rânduială în sate și fiind-că silințele puse de cei doi episcopi Dionisie și Bajtay au rămas zadarnice, s'a luat în Viena hotărîrea de a încuviința cel puțin unele din cererile poporului și de a evita orîși-ce procedere, care ar fi putut să dea îndemn pentru emigrări¹⁾.

¹⁾ Supplex libellus Deputationis Bistricianae nennitae ad Episcopum Dionysium dd° 6/26 Iunii 1763. Instantia ejusdem Deputationis ad comitem Lázár, dd° 7/17 Iunii 1763.—Lettres de l'Evêque

Opozițiunea
lul Bajtay.

Indulcirca recomandată de sus în politică se punea înse cu anevoia în practică prin mijlocirea unui guvern preocupat, în fruntea căruia se afla cel puțin pentru un timp óre-care un Episcop zelotic și ostil față cu Români, care în anumite cazuri privitoare la interesele bisericesti nu i se supunea chiar nici ca dirigător Împărătesei.

Ast-fel în urma unor dispozițiuni luate de scaunul papal s'aú ivit între acesta și Curtea împărătescă în cestiunea căsătoriilor amestecate óre-care conflicte, pe care Maria Terezia a urmat a le rezolva pentru țerile ei, deci și pentru Ardél, potrivit cu usul de mai înainte prin decrete de aprobare emise de ea.

Bajtay s'a opus și a declarat, că el nu póte nici să recunoscă, nici să execute asemenea aprobări unilaterale fără ca să fie pus de Curtea română în categoria ereticilor și fără ca să creeze și guvernului greutate în casurile de apel; căci vorba nu e numai de cestiuni disciplinare ori de procese civile în materie de căsnicie, ci de validitatea ori nevaliditatea, deci de calitatea sacramentală a căsătoriei; atunci înse, când vorba e de sacrament, deci de dogme, enunțiațiunea Papei e pentru orí-și-care catolic valabilă și obligătoare chiar din clipa publicării ei deci fără de nici o încuviințare prealabilă a guvernului ¹⁾.

Bajtay au Comte Kaunitz, dd° Hermannstadt, 18 Juin et 30 Septembre 1763.—Reponses de Kaunitz à l'Evêque Bajtay, dd° Schönbrunn, 28 Juin et 5 Juillet 1763.—Rapport de Neny à l'Imperatrice, dd° 25 Mai 1763.—Anna Dobra an Peter Dobra, dd° Klausenburg, Ende Mai 1763.—Jauner an Pr. Dietrich, dd° Hermnst, 25 Juni 1763.

¹⁾ Rescriptum Imperatricis ad Episcopum Bajtay, dd° Laxenburg, 31 Mai, 1763. Remonstratio Episcopi Baitay, ad imperatricem, dd° Cibrij, mense Junio 1763.

El cerea deci, ca să se facă o înțelegere între cele două Curți.

Impărătesa nu voia înse să recunoscă dreptul de legislațiune al Papei în materie de căsătorie și susținea, că atât în cestiune de dogme, cât și în cestiune de cult bulele papale nu pot să aibă în Ardel validitate de cât după ce li s'a pus fie de dënşa, fie de guvernul ei, clausula de admitere (visa); ea își rezervă de altminteri a lua încă odată cestiunea în cercetare seriösă ¹⁾.

Apröpe în acela-și timp și de aceea-și mână a fost făcut asupra conștiinței Impărătesei un al doilea atentat, care a fost respins chiar cu mai multă hotărîre.

Comitele Bánffy, un catolic, a căruia soție era protestantă, avea un fiu, care urma legea tatălui său, și o fiică, care era crescută în legea mumei sale. Acésta îl supăra pe Episcopul Bajtay și stăruia cu tot dinadinsul pe lângă Impărătesa, ca protestanta contesă Bánffy fie cu binele fie prin mijloce silnice să fie înduplecată a-și da învoirea, ca fiica ei să primescă o educațiune catolică.

Impărătesa a răspuns, c'ar fi mai prejos de dignitatea ei să se pună pe față în potriua mumei și s'ar da personal, fără de nici un folos, de gol față cu ea; dacă dar Episcopul nu póte să o câștige el însuși pe muma pentru scopurile sale fie prin alte mijloce bine alese și blânde, fie prin pervasiuni, ea socotește, că cel

¹⁾ Lettre de Bajtay à Kaunitz, dd° Hermannstadt, 15 Juin 1763. — Réponse de Kaunitz à Bajtay, dd° Schönbrunn, 28 Juin 1763.

mai bun lucru e să lase de-o cam-dată cestiunea neatinsă ¹⁾).

Ast-fel a știut înțelepta regentă să susție drepturile de mumă față cu ispitirile ultramontaneși să-și păstreze libertatea conștiinței neatinsă de epitropisirea unui sfetnic clerical.

De la un bărbat cu ast-fel de vederi, ca Bajtay, cu anevoia se putea spera o apreciere nepreocupată și o executare conștiincioasă a politicei mai înțelepte și mai drepte în afacerile interne ale Ardélului, ceea ce s'a recunoscut, precum se vede, și la Viena, fiind-că nu i s'a mai lăsat mult timp conducerea guvernului provincial ci după câte-va luni de zile revocatul general Bukow a fost pus iar în fruntea aceluï guvern. Cu tótă năvălnicia sa și cu tot excesul lui de zel, care-l făcuse impopular, acest bărbat a desfășurat o energie necruțătoare și o severitate pentru toți deopotrivă măsurată, de care guvernul avea mai multă nevoie decât ori-și-când în acest timp de reforme agitătore.

Se vede alt-fel din atitudinea Episcopului Bajtay față cu alte confesiuni și din singuraticile măsuri luate dădând în cestiuni de ore-care importanță, cât de puțină încredere putea să aibă nu numai poporul, ci chiar și împărătesa în lipsa lui de preocupățune.

Împărătesa le-a dat catolicilor din orașul Cohalm, numai 36 suflete, pentru săvârșirea slujbei bisericesti un preot în persóna misionarului și Iesuitului P. Frederic Hartmann, care-și dedea multă silință să facă proseliți,

¹⁾ Bajtay au Comte Kaunitz, dd° Hermanns'adt, 15 et 29 juin, 23 juillet et 13 août 1763.—Réponse de Conte Kaunitz à l'Evêque Bajtay, dd° Schönbrunn, 5 août 1763.

dar nu avea biserică mai mare, ci trebuia să se ajute cu un paraclis de casă.

Bajtay, la care se adresase Iesuitul cu săraca comună bisericăscă, a știut să se ajute fără de amânare: el a răpit de la protestanți paraclisul lor încăpător și l'a dat simplu catolicilor, ca să se folosască de el în cultul lor. Când apoi protestanții deposedați s'aui plâns la Curte contra procedării volnice a Episcopului, acesta a răspuns, că el a procedat numai în limitele însărcinării împărătești, căci acela, care îi dă unei parohii preot, îi dă și biserică, fără de care nu pôte să fie slujbă Dumnezeuiască, să împărtășească tainele, nici să păstreze odăjdiile și vasele sfinte. De alt-fel principii reformați când religiunea lor era dominantă în țară, au tratat și ei pe catolicii de acolo cu extremă neîndurare și cu dispreț, deși legile le asigurau acestora aceleași drepturi și aceleași prerogative ca celor-l'alte confesiuni. Redămându-se deci pe aceste precedente, Împărăteasa e și ea fără îndoială în drept a asigura în același fel supremația religiunii sale și a preoților săi față cu protestanții. Maria Terezia înse, neschimbându-și părerea în fața unor asemenea argumente, a reprobat cu blândețe pe Episcopul și consilierul gubernial, a dispus ca să le fie restituit protestanților paraclisul și le-a dăruit în același timp catolicilor o însemnată sumă de bani, care le dădea putința de a-și satisface în mod mai corect trebuința de a ave o biserică ¹⁾. Ea a recunoscut înse alte merite, pe care capabilul și zelosul Episcop și le

¹⁾ Lettres de Bajtay à Kaunitz, dd° Hermannstadt, 2 Avril et 14 Mai 1763.

câștigase pe terenul administrativ, acordându-î acestuia un ajutor de 4000 florinî, pe care îl designase din darul de 100.000 florinî, pe care neuniții i-l făcuseră tocmai atunci drept semn de recunoștință.

Propunerii divergente făcute de Bukow și de Bajtay.

Deși în timpul petrecut de la revocarea lui Bukow¹⁾ până la reîntrirea lui în serviciu se ridicaseră în fruntea guvernului provincial doi maghiari, Bajtay ca conducător al guvernului și comitele Hadik ca general comandant, singur momentul național, care mai era diminuat și prin personalitatea celui d'antâi și mai cu trecere dintre acești doi bărbați, nu puteau să pună stavilă agitațiunii febrile, de care erau cuprinse toate naționalitățile și toate confesiunile din țară.

Turburările, care isbucniseră în scaunele sēcuiestî Ciuc și Hárómszék și nu puteau să fie potolite cu binele destul de în curând, amenințau a cuprinde țara întregă, și pentru înăbușirea lor era nevoie de trupe atât de multe și de vrednice de încredere, încât era greu a le găsi atunci în calitate și cantitatea convenită. Politica prudentă și blândă în formă, dar statornică în ceea ce privește scopurile publice și problemele odată puse și susținută prin prezența unei puteri militare suficiente era cel mai sigur mod de a potoli agitațiunea primejdioasă, și în acest sens stăruia în deosebi Bajtay la Curte²⁾.

Acastă atitudine calculată cu prudență întâmpina înse greutăți în executarea ei, fiind-că conducătorii deosebitelor ramuri administrative trăiau între densii în neunire și în vrajbă și anume Bajtay cu cancelarul aulic

¹⁾ Bukow à Kaunitz, dd° Hermannstadt, 5 Mars 1763.

²⁾ Bajtay à Kaunitz, dd° Carlsbourg, 7 Mai et 9 Juillet 1763.

Bethlen, iar Bukow cu președintele staturilor Comitele Lázár, și ast-fel din rivalitate personală ei se jigneau unii pe alții în lucrare și dedeau mersului afacerilor un caracter nesigur și șovăitor.

Pe când Bajtay recomanda Curții politica de blândete împreună cu energie și sprijinită de ore-care precauțiuni spre a restabili buna rânduială, Bukow stăruia mai ales asupra severității și îi dădea Împărătesei sfatul, ca să arate în cele din urmă, că ea e stăpână și știe să și impună în mod efectiv supunerea ce i se datorește; alt-fel nu va pute să o scotă la capăt cu niște omeni, care profită de ori-și-ce ocasiune spre a exploata până la extrem răbdarea ei ¹⁾.

În fond Bukow și Bajtay erau înse de aceea-și părere în ceea ce privește recurgerea la severitate și divergența se ivise între dănișii numai asupra timpului, în care urma să se facă întrebuințare de mijloacele severe, căci pe când Bukow stăruia să se procedă numai decât cu asprime, Bajtay doria, ca acesta să se facă numai după ce va fi intrat în țară o mai însemnată putere militară.

Stabilind odată principiul, că în cele din urmă se va face recurs la forța armată, și așteptând sosirea în țară a trupelor, care primiseră comanda de plecare, Bajtay a socotit, pe când conducea guvernul provincial, că mai înainte de a se fi format pe deplin miliția de graniță și regimentele de trupe regulate, cel mai potrivit lucru e să se folosască pentru paza liniștei și aî ordinii interne

¹⁾ Bajtay à Kaunitz, dd° Carlsbourg, 27 Avril 1763. — Bukow à Kaunitz, dd° Hermannstadt, 7 Mai 1763.

de păzitorii de granițe (plăieși) și de milițienii naționali, care urmau să fie concediați; în același timp el a cerut de la Curte instituirea în Ardeal a unui consiliu de război în totă forma, care să aibă căderea de a lua în lipsa generalului comandant hotărâri în ceea ce privește distribuirea trupelor și mișcările lor.

Ear în vreme-ce trupele comandate se apropiau, nu lipsiau nici conducătorii destoinici și experimentați. Locotenentii de mareșal campestru Comitele Montoja, Siskovicz, general majorii Rosenfeld și Haller, generalul de cavalerie Comitele Kálnoki puteau să fie atât în consiliul de război, cât și în fruntea cetelor luptătoare fiecare om la locul lui ¹⁾.

Lupta privi-
legiilor contra
reformelor.

Recurgerea la mijloace silnice ori, cel puțin admisibilitatea acestor mijloace era lucru inevitabil și pentru-că reformele ce urmau a se pune în practică steteau în strinsă legătură cu prerogativele și cu interesele particulare ale singuraticelor staturii și clase. Și experiența ne învață, că renunțarea de bună voie la prerogative e lucru de tot rar chiar și atunci, când prerogativele sunt învederat păgubitoare chiar și pentru cei ce se bucură de ele.

Tocmai de aceea preocupăniile, pe care fie o națiune, fie o corporațiune aristocratică le are pentru prerogativele ei, nu pot să fie desrădăcinate decât prin o prefacere generală, iar acesta cere fie o mare desfășurare de putere, fie muncă grea și timp îndelungat.

În fața unui asemenea caz se afla împărătesa, când s'a isbit cu bine-făcătoarele și urgentele ei proiecte de

¹⁾ Bajtay à Kaunitz, dd° Hermannstadt, 25 Mai, 1763.

reformă, care avea să liniștească țara și să aducă egala împărțire a sarcinilor, de prerogativele și de preocupățiunile înrădăcinate și ruinătoare ale nobilimii și ale staturilor, încât părea lucru peste putință compromisul pacinic și legal.

Îi era diametral opusă legislativa țării, care reprezenta clasele privilegiate și, stăpănită de un spirit egoist, puneau interesele particulare mai presus de toate.

Nu-i rămânea decît decît alternativa: ori să lase neatins răul ce se întindea mereu ca o rană nevindecată și să părăsască în sôrta lui pe poporul strivit de sarcini prea mari, ori să introducă reformele, a căror necesitate a recunoscut-o, și să le pună în practică cu de la sine putere, fără de a mai ține seama de reprezentanța țării, puindu-i la nevoie acesteia arma ridicată în față.

Pentru această a doua parte a alternativei, care era singura potrivită cu dreptatea, s'a determinat Maria Terezia trimițînd în Ardeal pe, ce-i drept, impopularul, dar energicul general Bukow ca executor al hotărîrii ei. Împărătesei conștiințioase îi prețuia mai mult binele țării decît înclinarea și alt-fel prea scump cîștigată a unei clase privilegiate, chiar și dacă ar fi trecut cu vederea că acesta ar fi luat moderațiunea guvernului drept semn de slăbiciune și ar fi devenit cu atît mai îngâmfată față cu el.

Planurile ei de reformă nu avea în vedere numai viața socială, ci totodată și pe cea confesională, dar statuturile și nobilimea celor trei națiuni recipiate i-au opus o rezistență încăpățînată. Luptele s'au încins mai ales asupra sistemului de impozite, în care pe de-o parte se

dedeaŭ pe fațã cele mai învederate abateri de la dreptate și de la echitate și care tocmai de aceea trebuia sã aibã în cas de reformã cele mai însemnate urmãri pentru partidele interesate.

Poporațiunea ruralã avea în cestiunile de impozit o importanțã cu mult mai mare decãt proprietatea fonciarã. În ceea ce privește poporațiunea ruralã steteaŭ fațã 'n fațã douã principii fundamentale cu desãvîrșire opuse, care marcaŭ doue deosebite direcțiuni sociale în legislațiune.

Ancã într'o parte de mai nainte a acestei dãri de sémã, fiind vorba de organizațiunea urbarialã din Ardél, a fost scos la ivelã principiul fundamental: „Rusticus praeter mercedem laborum suorum nihil habet.“

Dacã dar plugarul are numai dreptul la ródele ostenelelor sale și tot pãmântul, pe care el îl cultivã, e numai al domnului de pãmânt, acesta ia asupra lui, așa concluda Impãrãtesa, și îndatorirea de a purta dãrile și sarcinile puse pe proprietatea lui fonciarã.

Din acest principiu s'a derivat la Viena regula, cã sarcina o pórtã ogorul (onus inhaeret fundo), cã domnul de pãmânt are fațã cu guvernul raspunderea pentru moșia lui.

Pe temeiul acestei axiome juridice și-a alcãtuit Impãrãtesa noul sistem de impozite, de la care nu s'a lãsat sã fie abãtutã nici prin legile existente, nici de promisiunile, pe care le făcuse ea însa-și prin rescripte speciale. Ea impunea pãmântul dupã capacitatea lui de producțiune cu o taxã fonciarã (taxa capacitatis agrorum); în mod indirect a impus apoi și pe stãpãnișii nobilitarișii puind așa numita capitațiune a proprietarilor (taxa capitis

impossessionatorum) pe servitorii și nevoind pe stăpânii să o plătescă. Ea a schimbat forma de împărțire și a sporit totalul impozitelor cu aproape 200.000 florini fără de consultarea și fără de învoirea staturilor; ea a urcat taxele puse pe sare de la 25 creițari la 2 florini și trei creițari; ea a obligat la serviciul militar pe fiii preoților români uniți, care până atunci, fiind ținuți a face robotă și fiindu-se sémă de interesele domnilor de pământ fuseseră scutiți de recrutare; ea a mai dispus apoi, ca contingentul de 1000 de feciori, pe care Româniș neuniți îl dedeau de bună voe pentru armată, să fie pe viitor obligator și executabil, ceea ce ear le aducea domnilor de pământ o însemnată pierdere prin scăderea brațelor de muncă.

Contra tuturor acestor reforme au ridicat aproape toate comitatele și scaunele un viu protest declarându-le fie lipsite de legitimitate, fie necorecte în formă și rădēmându-se pe legislațiunea provincială favorabilă pentru prerogativele și libertățile lor, pe care Coróna nu ar fi putut s'o nesocotescă unilateral.

Impărătesa năsua înse spre o mai temeinică așezare a puterii monarchice și considera covârșirea ei asupra legilor țării drept lucru cu atât mai necesar, cu cât legile aceste erau în contradicere cu binele poporului, pe care a-l fi avut să-l realizeze. Recunoscând marele folos ce trebuia neapărat să resulte din concordanța intereselor de guvernament cu prosperitatea țării, ea a pretins supunere necondiționată față cu dispozițiunile luate de dēnsa și spera cu tot dreptul, că n'are decât să stăruie cu hotărire și cu statornicie, pentru ca spiritele îndărătnicite să se supue încetul cu încetul primind ceea

ce era inevitabil. Ea a persistat decî în punerea în aplicare a sistemului de impozite prescris de dînsa și în ușurarea populațiunii rurale prin o mai echitabilă împărțire a impozitelor și a zădărnicit în acela-și timp și apucăturile perfide ale națiunii săsești, care sub pretextul de a încasa impozitele și fără de știrea și aprobarea guvernului pretindea de la Româniî din fundul regiîi mari contribuiri pentru scopuri naționale săsești și le încasa cu forța, ear impozitele proprii nu le plătea guvernului, ci rămănea datore cu ele ¹⁾.

Episcopul
Athanasie
Rednic.

Dacă prigonirile suferite de naționalistul Episcop Klein și participarea pornită din egoism a succesoriului său Petru Aron la acele prigoniri au contribuit în mare grad la zăpăcéla, la desbinările și la înstrăinările ivite între uniți, în cât Episcopul Aron a murit din cauza acésta cu inima frântă de durere, dispozițiunile uniților nu s'au îndreptat și nici starea bisericii lor, nici raporturile ei către catolicism nu s'au îmbunătățit nici mai târziu, ci, din contra, cea mai apropiată fasă din desfășurarea evenimentelor a dat pe față starea de zăpăcéla și de insuficiență în cea ce privește tendențele și aședarea vieții pe temelii statornice, o zăpăcéla, care zădărnicia pe timp mai îndelungat desevîrșirea operei de uniune, care era tradiționalul scop al silințelor.

Ancă în curënd după încetarea din viață a Episcopului Aron au izbucnit neînțelegeri între clerul regular și cel mirén de o parte și impopularul vicar episcopesc Athanasie Rednic de alta, fiind-că acesta nu admitea nelimi-

¹⁾ Kaunitz à Bajtay, dd° Schönbrunn, 26 avût et 6 Septembre 1763.

Raportul lui Ion Georg Honnamonn, dd° Sibiu, 9 Aug. 1763.

tata libertate de alegere, pe care o cerea clerul pentru designarea Episcopului și a vicarului și lucra, din contra, spre a o înlătura. Când dar clerul iritat de această cauză luă hotărîrea de a alege un alt vicar general și a făcut încercarea de a înlătura pe cel de pînă atunci, Atanasie Rednic s'a opus făcînd declarațiunea, că el e singurul vicar legal numit de Episcop și ast-fel nu pôte admite o nouă alegere făcută de cei ce nu aũ cãderea de a o face.

A cerut în același timp sprijinire de la Archiepiscopul de Strigoniu Barkóczy, care l'a confirmat în Vicariat și a stabilit pentru asemenea conflicte pe viitor regula generală, că după mórtea Episcopului unit drepturile lui și întreaga lui autoritate aũ să trecã la Primatele Ungariei. Acastă decisiune, deși fórte favorabilă pentru Rednic, cuprinde în ea o atît de învederată mãrginire a drepturilor de jurisdicțiune ce se conveniaũ scaunului Episcopesc și clerului diecesan, în cãt vicarul confirmat n'a îndrãznit sã publice decretul de confirmațiune, fiind-cã se temea, cã acastă despuiare de drepturi va fi pusã cu tot dreptul în contul slãbiciunii și al preocupãriunii lui. A doua încercare de a alege un alt vicar, făcutã în prima jumătate a anului 1764, a rãmas și ea zadarnicã.

În timpul acesta s'a întemplat, dupã spusa mai multor martori, în biserica unitã catedralã din Blaj o minune. Cu ocasiunea înmormentãrii rãmãșițelor pãmên-tești ale Episcopului Petru Aron o mare iconã a Maicii Domnului a vãrsat adecã șiróe de lacrimi¹⁾. Dupã po-

¹⁾ Istoria bisericescã de Samuil Klein, reproducã în Cipariu „Acta etc.” p. 111—114.

runca Impărătesei, vicarul Rednic a trimis icóna miraculoasă la Viena, unde s'aú făcut pentru dovedirea minunii cercetării, al cărora rezultat a rămas de altminteri necunoscut.

Intr'un sinod electoral ținut de clerul unit la 30 Iunie 1764 sub președința celor doi comisari împărătești, Te-saurariul Ignatie Baron de Bornemissza și Francisc Boier judele nobilimii din Alba Iulia, voturile date s'aú împărțit între patru candidați în următorul mod:

Grigorie Maior	a primit	90	voturi
Episcopul Klein	„	72	„
Silvestru Calliani	„	16	„
Atanasie Rednic	„	2	„

Primii doi dintre acești doi candidați își manifestaseră în mod mai mult sau mai puțin accentuat independența de vederi și de caracter față năsuințele Iesuiților, ceea ce la Viena produsese o rea impresiune; iar între cei din urmă doi era unul, vicarul Rednic, cel ce primise cele mai puține voturi, care tocmai prin mlădioșia sa în cele bisericesti și în cele politice se însinuase la Curte. Impărătesa a ales dar pe Atanasie Rednic, care în anul 1764 a fost ridicat în scaunul episcopesc.

Rivalul lui pe cât de capabil și de energic, pe atât de bine vădit la popor, Grigorie Maior, a făcut cu cei mai de frunte dintre adversarii lui un fel de conjurațiune și i-a creat o întrégă țesătură de intrigă și de răsvrătiri fel de fel de greutăți, pentru ca să-l răstórne ori cel puțin să-l amărăscă țiile petrecute în noua lui dignitate. Ast-fel protopopul Avram de Daia, notarul clerului diecesan, a refusat cu tótă hotărârea să publice

în diecesa unită, după cum cerea vechiul obicei, confirmarea Episcopului, încât lui Rednic nu i-a rămas de cât să se vestescă el însu-și pe sine preoțimii sale ca Episcop legal.

Mergând apoi noul Archiereu, potrivit cu obiceiurile vechi, la Curtea împărătească spre a-și exprima în persoană mulțumirea pentru ridicarea sa în scaun, mai mulți dintre protopopii cei mai cu vază au cerut prin o petițiune formală intervenirea Papei Clement VIII. pe lângă Impărătesa, pentru-ca Episcopul Klein să fie reactivat, înălăturându-se cu desăvîrșire Atanasie Rednic, care îi este poporul nesuferit.

Supărată de această îndrăsnelă, Maria Terezia a ordonat generalului Comitele Hadik, președintele guvernului transilvan, să cerceteze, dacă în acea petițiune către Papa au fost subscriși cu știrea lor câțiva dintre protopopi, care erau cunoscuți ca aderenți ai Episcopului Rednic. De ôre-ce aceștia la un semn dat de Rednic au declarat, că ei nu știu nimic, nu era greu a se dovedi Curții din Roma nimicnicia protestării făcute, și petiționarii au fost respinși cu mustrare.

În acela-și timp Impărătesa, cedând stăruințelor Episcopului Atanasie, a ordonat, ca frunțașii partidului opozițional să fie pedepsiți și lipsiți de putința de a-i crea noului Episcop greutăți.

Grigorie Maior a fost arestat, exilat fără de întârziere la Muncaciú, ținut aici sub pază severă și oprit de a mai comunica în afară; Gerontie Cotorea și Silvestru Calliani au fost internați în locuințe deosebite și au trebuit să rămâie în supunere aspră și să renunțe la orî și-ce nădejde de înaintare în oficiu; protopopul și nota-

rul Avram, precum și protopopul Ioan Săcădate urmaș să rămâie puși la închisore până ce nu vor fi cerut în persoană ȳertare de la Episcopul și nu se vor fi legat a fi în cea mai deplină supunere și ascultare față cu dēnsul.

După ce a obținut ast-fel la Viena înfrēnarea și umilirea adversarilor sēi, Rednic a primit în vara anului 1765 la Muncaciū din mănile Episcopului unit Olșavski consacrațiunea de Episcop și s'a întors apoi acasă, unde a ȳertat pe toți protivnicii sēi învinși și pocăiți, afară de unul, de care se temea, Grigorie Maior, care a rămas închis la Muncaciū. A publicat apoi clerului și poporului adunat sērbătorește în catedrală atât decretul de numire al Impērătesei, cât și bulele papale, prin care fusese confirmat ca Episcop și pus în fruntea poporațiunii unite și a preoțimii ei.

În urma intervenirii lui Maria Terezia a înființat în colegiul teologic ungar din Viena, așa numitul Pazmaneū, doue burse pentru tinerii uniți din diecesa Făgărașului, și Episcopul Rednic a și trimis numai decât în acel colegiū pe preoții regulari Samuil Klein și Ștefan Pop, ca să-și completeze studiile teologice și filosofice.

Acest Archiereū și-a dat de altminteri silința de a umili și de a frānge pe deplin spiritul de împotrivire al călugărilor, care tot se mai ținea ca spuza sub cenușe; el i-a supus decī la disciplina severă, i-a silit să petrecă viața cu post și cu aspre deprinderi aschetice, a stărui să învețe fie-care din ei vre-o meserie, a pretins, ca ei să renunțe necondiționat la preoție și a introdus ast-fel un apăsător sistem de zadarnică asprime, care l'a făcut foarte urgisit și nu putea să dăinuiască și după mórtea lui.

Prea marea predilecțiune pentru călugăria plină de jertvă nu a trecut ca moștenire și la urmașii lui, a trecut înse statornicia, pe care a avut'o el în ceea ce privește susținerea pozițiunii neatruncate a bisericii sale.

Aderent credincios al bisericii sale, executator conștiincios al ritului grecesc, cum tot-de-auna a fost, el nu putea de loc să se împace cu latinisarea preconisată de sus în aședămintele și în deprinderile bisericii unite. Astfel el a desfășurat drepturile bisericii sale și a întemeiat pozițiunea ei adresând în anul 1771 Papei un memoriu, a căruia tendență culminează în principiul enunțat fără încungur, că uniții nu au primit nici hotărârile conciliului de Trient, nici alte canóne ale bisericii romane și astfel nu sunt obligați a li se supune.

Clerul său l'a sprijinit cu zel în susținerea acestui protest. Preoțimea unită adunată în număr mare ca sinod diecesan a ridicat protest contra orîși-cărei încercări de a o silui în conștiința ei religioasă și a declarat fără de sfială, că clerul greco-catolic nici mai înainte nu a primit, nici acum nu are de gând să primescă de la biserica catolică nimic afară de cele patru puncte de divergență dogmatică. Spiritul poporului a pus deci în calea latinisării bisericii unite fără de voia ei stavile, care chiar nici în timpul coregenței lui Iosif II. n'au fost străbătute și cu atât mai nestrăbătute trebuiau să fie după ce el a ajuns să fie singur stăpânitor.

Ast-fel și-au greșit Iesuiții și ultramontanii socotelile, ca mai înainte cu Episcopul Klein, de astă dată cu urmașul lui, Atanasie Rednic, care părea fără îndoială la început a justifica prin mlădioșia sa inspirată de ambițiunea personală multe așteptări Iesuitice; contra rea-

lisării lașe a acestora înse statornica lui în conștiință religioasă se revolta cu atât mai virtos, cu cât el își vedea mai apropiat mormântul.

Persistând cu neclintire pe lângă declarațiunea făcută de el și de clerul său, Episcopul Atanasie nu a suferit să se facă nici cea mai mică inovațiune în sens romano-catolic fie în odăjdii, fie în ceremonii, fie în orîși-care alte deprinderi ale bisericii unite, încât acesta a păstrat ritul greco-oriental cu credință neclintită.

Aceste îi erau vederile și acesta ținuta, când morțea l'a ajuns (2 Mai 1772) în mijlocul luptei urmate în tăcere pentru neatîrnarea confesiunii sale și după-ce prin dispoziune testamentară hărăzise totă averea rămasă în urma lui seminarului clerical al diecesei sale.

Episcopul
Grigorie
Maior.

Puindu-se acum cestiunea designării unui urmaș în scaunul episcopesc devenit vacant, privirile Uniților s'au îndreptat ear asupra capabilului și popularului Grigorie Maior, care cu ocaziunea celei din urmă alegeri fusese dat fără de cruțare la o parte, deși obținuse cele mai multe voturi, și care de curând scăpase din lungul lui asil, la Muncaciū. Acest bărbat, fiul unui preot din comitatul Solnocului, se numia Gavril mai nainte de a fi luat raso călugărescă, și căzând în urma intrigilor Episcopului Rednic și ale Iesuiților în disgrația Curții, a profitat în anul 1771 de prezența lui Muncaciū a Impăratului Iosif II. spre a-și obține punerea în libertate, s'a prezentat în fața Impăratului ca un fel de Iosif vîndut mișelește de frații săi și, după ce Impăratul a însărcinat pe Camera aulică ungară să cerceteze cauza lui, a știut atât de bine să se apere, încât a fost declarat nevino-vat și numit censor de cărți la tipografia română-rutenă

ce tocmai atunci se înființase la Viena. S'a ținut fără îndoială seamă și de meritele incontestabile, pe care șile câștigase cu ocasiunea înființării granițelor militare.

În urma cererii făcute de clerul unit apoi cei trei preoți regulari Grigorie Maior, Gerontie Cotorea și Silvestru Caliani, pe care Episcopul Rednic îi declarase de ómenți compromiși, au fost pe deplin reabilitați, dându-li-se voia de a-și pune candidatura pentru vacantul scaun episcopesc.

În sinodul electoral ținut de preoțime la 15 August 1772 la Blaj, sub conducerea comisarilor împărătești comitele Haller și Eéldi, majoritatea covârșitoare a voturilor, peste o sută din toate, au fost date pentru Grigorie Maior, în vreme ce alți doi candidați, Ignatie Dorobant și Iacob Aron au obținut numai puține voturi. Maria Te-rezia, fiind de astă-dată de un gând cu clerul, nu a ținut seamă de stăruințele contrare ce-i veniau din Ardeal, ci a confirmat pe Grigorie Maior, favoritul uniților, care fusese designat prin cele mai multe voturi, ba a aprobat și propunerea, ca atât pentru Episcopul Făgărașului astfel confirmat, cât și pentru Andreiú Bacinski, nou numitul Episcop al dieceșei de Muncaciú, consecrațiunea să se facă în biserica parochială a Curții, sub ochii perechei imperiale.

La 23 Aprilie 1773 dar Episcopul unit de Svidniza, Vasile Barișcovič, a săvârșit în biserica Curții, fiind de față și perechea imperială, consecrațiunea Episcopului Grigorie Maior cu observarea tuturor formelor prescrise de rital grecesc. La sfârșitul ceremoniei Episcopul Maior a dat Împărătesei bine-cuvântarea sa, iar acesta i-a dăruit o cruce de pept în aur și un inel scump. Nu mult în urmă is'a conferit înaltul rang de consilier imperial

secret și titlul de „Excelență“, o distincțiune, de care nu se mai învrednicise nici un Episcop românesc înainte de densusul și care, ca dovadă învederată despre particulara grație a Curții, era de tot măgulitoare pentru densusul.

Mai înainte de a pleca acasă Grigorie Maior a luat parte la sinodul, la care Impărătesa întrunise pe toți Episcopii uniți din Ungaria și din Ardél, ca să se pronunțe în cestiunea reducerii, pe care densa doria s'o facă în prénúmeroșele zile de sărbătorii.

S'a întrunit la acest sinod: Episcopul de Swidaiza din Croația Vasile Borișcovicî cu preotul său subaltern Iosafat Batasicî, Episcopul Ardélului Grigorie Maior cu preoții diecesani Silvestru Caliani, Ignatie Dorobant și Samuil Klein; Episcopul de Muncaciù Andrei Bacinski cu vicarul său Zetchicî și canonicul Porozki, primul abate al Muncaciului Silvestru și Abatele de Pocs Martirie. Acest sinod s'a pronunțat, înainte de toate, pentru o însemnată reducere a sărbătorilor, apoi a luat în discuțiune o schimbare stilistică propusă de Episcopul Bacinski în textul simbolului de credință în ceea ce privește purcederea duhului sfînt, dar a respins această inovațiune și a păstrat textul vechi. Ambele hotărîri ale sinodului aũ fost aprobate de Impărătesa.

Mai înainte de a se întorce acasă, Episcopul Grigorie Maior și-a dat totă silința de a obține ceea ce mai ales îi zăcea la inimă.

Scopul urmărit de acest Arhierieũ cu mult zel era să obție retragerea Teologului romano-catolic și Iesuitului delegat a epitropisi biserica unită și Episcopul ei, un scop pe care l'a și ajuns, ce-ı drept, nu direct ca concesiune, ci în urma norocóșei împregiurării, că încă în același

an (21 Iulie 1773) ordinul Iesuiților a fost dizolvat prin o bulă papală și ast-fel delegarea unui auditor general la Episcopia Făgărașului nu mai era cu putință.

Deși înse Episcopul Maior a fost ferit de complicațiunile și de amărăcinnile, prin care trecuse predecesorul său Klein, tot n'a avut nici el parte să scape cu desevirșire de ele.

Om energetic și plin de rîvnă religiósă, Maior a început lupta confesională îndată după ce s'a întors acasă și a lucrat cu încredere, ca să răspîndescă iar uniunea și s'o fortifice pretutindenî. El cutriera neobosit țara în toate direcțiunile, îndemna prin graiū viu și în scris poporațiunea la uniune și a și sporit cu multe miî numărul coreligionarilor săi. El a purtat în doșebî de grije, ca la Sibiu, în capitala țării, unde erau vre-o 180 familii unite, să fie instalat un preot unit bine dotat, și a recurs spre scopul acesta la ajatorul guvernului în fața silințelor contrare ale protestanțelor din magistratul orășenesc, care totdeauna fusese ostil atât față cu catolicii, cât și față cu uniții. Maior a cerut pentru preotul unit din Sibiu micul bun alodial Nebendorf, care urma să fie asignat de Curte pentru întreținerea parochului romano-catolic și alt-fel bine dotat. Interesele materiale ale ambelor rituri intrau de astă dată în conflict, și Episcopul Maior s'a declarat dispus a încheia un compromis, care înse s'a trăgănat ¹⁾.

Pentru cultivarea preoțimii unite din monarhie Impăratésa s'a îngrijit înființînd la Sf. Barbara din Viena un seminar clerical pentru cincî-decî de tineri, dintre care nouă urmau să fie necruțați din Ardeal, șese din di-

¹⁾ Promemoria des Bischofs Grigori Maior an die Kaiserin Maria Terezia, dd° 1777.

ecesa Orădii-Marî, ear alții din cele-l'alte țări ereditare. Impăratul Iosif II. a mutat în urmă acest seminar de la Sf. Barbara mai întâiu la Agria în Ungaria, apoi la Lemberg și în cele din urmă l'a desființat asignându-li-se deosbitelor diecese pentru studiul teologice în țara proprie sumele cuvenite în populațiunea, în care beneficia-seră de burse în seminarul desființat¹⁾.

În anul 1782 deosebite împrejurări și motive l'au determinat pe Episcopul Maior să renunțe în tótă forma la scaunul Episcopesc și să se retragă căutând repaos în viața privată. Vecinicul repaos la găsit la vârsta de 71 de ani, nu mult timp în urmă (Ianuarie 1785) în mănăstirea de la Alba-Iulia, în urma unei bóle incurabile, care a încheiat viața lui agitată și bogată în fapte²⁾.

Luând Împărătesa sub înrurirea înțeleptului ei co-regent cu firmitate deplină hotărîrea de a introduce în ciuda tuturor împotrivirilor în Ardél reformele financiare și sociale-politice și avînd ea de gând să procedă mai întâiu cu binele și să-și valideze apoi, dacă nevoia va cere, cu tótă severitatea voința, punerea în practică a politicei ast-fel croite era cel mai apropiat scop al misiunii lui Bukow, care se întorsese ear la Sibiiu ca comandant general și ca președinte al guvernului; și pătruns de spiritul însărcinării sale, el a și desfășurat de astă dată în lucrarea lui publică mai multă afabilitate și mai multă blîndeță împăciuitoare de cât s'ar fi putut aștepta de la un om cu temperament vioiu și cu jude-

¹⁾ Istoria unirii bisericesti în Ardél de S. Klein și T. Maior, reproducă de T. Cipariu în extras, în «actă etc.» Pag. 113—131.

²⁾ Lettres Bajtay à Kaunitz, dd° Hermannstadt 4 Juin, 2 et 9 Juillet, 3 et 10 Août, 26 Octobre, 5 et 30 Novembre 1768.

cată severă, cum era el. Răsvrătirile publice nu mai erau, ce-î drept, nici ele atât de violente și atât de dese ca mai nainte, în Cîuc și în Haromszék încetaseră de tot și numai pe ici pe colo se mai iviau la Româniî din ținutul Bistriței, unde pe la mijlocul verei din anul 1763 mai multe sate au lepădat armele și au refuzat să intre în miliția de granițe până ce guvernul nu va fi încuviințat cererile lor.

Pe ici pe colo profitaă inse și statele vecine de agitațiunea neconținută și de viaa nemulțumire spre a le exploata în folosul lor. Ast-fel a făcut Bukow Curții un raport despre urdirile fanatice ale unui colonel rusesc cu numele Gavriil Vaida, care se stabilise pe timp mai îndelungat în Ardél și după toate semnele lucra pentru înduplecarea Românilor nemulțumiți să emigreze în Rusia. Asemenea instigațiunii pentru depopularea țării făcuseră prin ascuns și alții în Banat și-l făceau pe guvernul austriac bănuitor față cu mulți străini fățarnici, ómenî cum se cade la înfățișare, dar cu ocupațiune ineruabilă ¹⁾.

Considerațiunile pentru alianța în resboiul de șapte ani atât de efectiv folositóre a Rusiei impuneau inse órecare cruțare chiar și față cu supărătorii emisari rusești, deși aceștia adese-orî lucraă numai în numele lor, iar nu în al guvernului lor.

Decând cu coregența Impératului Iosif al II, când, cel puțin în parte, a început, dacă nu chiar să predominescă să se introducă în guvernament o mai liberală politică confesională, propaganda unionistă a dat în Ardél încetul cu încetul îndărăt, iar în urmă, mai ales după ce s'a

¹⁾ Raportul generalului Baron Bukow, dd° Sibiu, 1 Apr. 1762.

publicat edictul de toleranță, a fost mărginită numai la conservarea uniunii. Câtă vreme înse Maria Terezia a purtat cărma, catolicismul și răspândirea uniunii au rămas gândul ei de predilecțiune cu totă coregența fiului ei, căreia i se puneau și în alte privințe multe margini; vorba e numai, că ea evita cu îngrijire mijlocele drastice și violente și prefera pe cele blânde și pacifice.

Ast-fel la 23 August 1768 a dispus să i se trimită Episcopului Atanasie Rednic suma de 10.000 florini din cassa statului pentru răspândirea sistematică și mănăsă a uniunii, dacă vor fi de nevoie cheltueli pentru acesta.

Povățuită de acela-și gând al proselitismului stăruitor, dar mai indulcit, ea a dat în anul 1774 Președintelui Guvernului Transilvan Comitele Nicolae Bethlen ordinul, ca, fiind sémă de împregiurări, să nu mai pedepsescă pe neuniții cu acea-și asprime ca în trecut; deși urma neunitul să fie aruncat în temniță pentru vina de a se fi lepădat de uniune, trebuiau să i se dea în timpul șederii lui în temniță îndrumări catichetice spre a-l converti; cu atât mai aspru urmau dar să fie pedepsiți preoții uniți, care erau neglijenți în împlinirea chemării lor ori înclinau spre ortodoxie, mai ales decât se vedea, că fac cauză comună cu cei lepădați de uniune.

Impărătesa a schimbat numai aparențele, dar nu și ființa politiceii sale confesionale, și forma mai blândă, în care predilecțiunea ei pentru uniune s'a dat pe față în timpul celor din urmă ani de domnie a ei, a contribuit la molcomirea greco-orientalilor cu atât mai virtos, cu cât aceștia găsea în apropiata singura stăpânire a liberalului coregent Iosif II. Invederată siguranță și garanție pentru realizarea speranțelor și a așteptărilor sale

din ce în ce mai mari. Spiritul unui viitor mai plin de dreptate, intrupat în presimțământul oblăduirii bine-făcătoare a acestui nobil regent, străbătea ca o suflare dătătoare de viață în viitorul încă posomorit și dădea tărie răbdării ce se cerea spre a trece de la o oblăduire la cea-laltă.

Precum am arătat mai sus, mult a contribuit la împăcarea Românilor greco-orientali reînființarea Episcopiei lor și trimiterea în Ardél a Episcopului de Buda Dionisie Novacovicî. Dar atât temerea, ca nu cum-va prin acesta uniunea să fie serios amenințată, cât și îngrijirea, cu care se procedea la alegerea arhierelui făceau peste putință împlinirea definitivă a scaunului episcopesc. Admisibilă trebuia să pară numai o numire provizorie, care poate să fie revocată la cel mai mic semn, ear acésta cu atât mai virtos, cu cât Episcopul stabil ce urma să fie numit, lipsind în Ardél candidații calificați, nu putea să fie luat de cât din rîndurile clerului sêrbesc, pe care nu se putea pune nici un temei.

Dionisie Novacovicî a primit dar diecesa Ardélului numai în mod provizoriu, și fiind-că deoparte nu putea să răspundă nici la așteptările unioniste ale guvernului, nici la ale poporului diecesan, care avea nevoie de ocrotire, ear de alta nu putea să cârmuiască în cînda Metropolitului bănuitor amîndou episcopiile de odată, el s'a hotărît să se retragă din Ardél și s'a întors la Buda în Episcopia sa, unde înse în curênd a murit.

După el a urmat în anul 1770 în scaunul de la Buda Șofronie Chirilovicî, care, tot ca predecesorul său, a primit în mod provizoriu și administrațiunea diecesei din Ardél.

Episcopii provizorii Novacovicî și Chirilovicî.

Amândoi acești Episcopîși-au dat în timpul administrațiunii lor provisorii din Ardél atât în interesul lor propriu, cât și în interesul bisericii lor tótă silința de a obține de la Curte întemeierea definitivă a Episcopiei reînființate pentru greco-orientalii din această țară, și au fost sprijiniți în cererile și în silințele lor și de preoții, precum și de poporul din noua diecesă.

Țiind sémă de severitatea acestei manifestațiunii generale, Impăratul Iosif II, le-a împlinit cererea și la 6 Noemvrie 1783 a numit Episcop definitiv pentru diecesa greco-neunita din Ardél pe Archimandritul mănăstirii sîrbești Sișatovat Ghedeon Nichiticî, căreia urma să-și aibă reședința la Sibiiu și să fie în cestiuni dogmatice și curat spirituale subordonat hierarchicește Metropolitului și Sinodului din Carlovăț.

Intemeierea definitivă a Episcopiei. Episcopul Ghedeon Nichiticî.

Ghedeon Nichiticî, primul episcop stabilit, care după un interval de 83 anî a fost numit pentru creștiniî de legea ortodocsă din Ardeal, și-a luat în anul 1784 în primire diecesa, pe care a găsit-o în mare sărăcie și lipsită de tóte. Lipsa unei locuințe potrivite și a mijlócelor de a și-o procura l'au silit să se așeze afară de Sibiiu și anume în satul învecinat Rășinari, unde comuna i-a oferit drept locuință o casă privată, nu tocmai potrivită nici asta.

Acest Episcop a desfășurat o activitate în tóte privințele fórte zélósă, și-a dat silința mai ales să promoveze creșterea și cultura religiósă a coreligionarilor sêi și a recurs cu succes la ajutorul de stat, care pentru aședămintele de învățămēt i s'a și acordat prin ordinațiunea împăratéscă de la 4 Martie 1786.

Energica lucrare creatrice a Impăratului Iosif II. s'a

era s și asupra legislațiunii bisericești privitoare la că-
 la ie, și el a luat multe dispozițiuni, care nu se pu-
 la u concorda cu canónele bisericii grecești. In anul
 1786 s'a luat adecă prin ordinațiune împăratéscă dis-
 pozițiunea, că pentru căsătorie se cere neapărat pre-
 sența preotului ordinar al mirelui ori al miresei și că
 ori-și-ce cuunnie făcută de vre-un alt preot are să fie
 considerată ca fiind fără de efect și nevalabilă. O altă
 ordinațiune emisă in acela-și timp cerea pentru valabi-
 litatea căsătoriei cu atăta asprime cele trei vestiri fă-
 cute una după alta, încât in lipsa chiar și numai a
 uneia dintre ele căsătoria trebuia să fie declarată neva-
 labilă și pe deplin desfăcută.

De oare-ce dreptul canonic al bisericii grecești nu re-
 cunóște drept cause suficiente pentru desfacerea căsăto-
 riei cele două condițiuni impuse de guvern, adecă lipsa
 preotului ordinar al mirilor și lipsa vestirii, Impăratul
 Leopold II. a renunțat la acéstă reformă și a confirmat
 articolul de lege 51, propus de dieta regnicolară in anul
 1791, in virtutea căruia reformatiții de ambele confesiuni,
 precum și unitariii, ba in urma unei interpretări pos-
 terioare și greco-orientaliții aveaú să fie dispensați in ceea
 ce privește dispozițiunile cuprinse in ordinațiunea împă-
 ratéscă, rămâind in vigóre usul de mai nainte.

In mijlocul crizei de reforme, pus între tendențele
 antagoniste ce se iviseră in viața politică și in cea bi-
 sericească, Episcopul Nichitici era cuprins din ce in ce
 mai mult de pornirea de a lucra și de a face in tóte
 privințele imbunătățirii in întinsa lui diecesă, care cu-
 prindea țara întregă, de a sevîrși lucrări însemnate cu
 mijloce mici, ba câte o dată chiar și 'n lipsă de mij-

lôce și de a satisface atât interesele statului, cât și de fește-tele trebuințe ale populațiunii diecesane ajunse în păragilor

O sarcină atât de grea, care trecea cu mult pe puterile lui, l'a încărcat cu grijă și cu amărăciuni și i-a sdruncinat sănătatea astfel, încât el după o păstorie de cinci ani, la sfârșitul anului 1788, a încetat la Reșinării din viață.

Episcopul Gherasim Adamovici.

În timpul vacanței a administrat diecesa neuniților din Ardeal, ca Vicar, Protopopul din Hondol Ioan Popovici. Urmaș al reposatului Episcop Nichitici l'a numit Împăratul Iosif II. la 25 Maiu 1789 pe Gherasim Adamovici, Archimandritul mănăstirii Bezdiu din comitatul Timișorii.

În bărbatul acesta biserica de rit grecesc și poporul român din Ardel au câștigat un zelos și statornic anteluptător pentru drepturile și interesele ei atât pe terenul confesional, cât și pe cel politic național.

Prin stăruințe și opintiri neobosite el a reușit a face ca dieta din Ardeal să primescă în anul 1791 dispozițiunea legală (Art. 60), în virtutea căreia religiunea greco-orientală nu mai avea să fie considerată numai ca tolerată, ci ca una cu drept de liber exercițiu al cultului.

Tot atât de mari merite și-a câștigat el prin atitudinea lui în ceea ce privește viața politică națională. Puindu-se în înțelegere cu Episcopul unit Ioan Bob, el a stăruit cu hotărîre prin vorbă și faptă pentru lărgirea cercului de activitate al națiunii sale și în vederea acestui scop a prezentat în acea-și dietă o petițiune voluminoasă, bine întemeiată și epocală, care, scrisă de el și de tovarășul lui de luptă, stăruia pentru deplina restituire a drepturilor, de care Români fuseseră despuiați.

Deși întreprinderea acésta n'a avut rezultatul sperat, era pus în ea germenul mănos, care mai târziu a ajuns la desfășurare și într'o atmosferă politică mai priincioasă a adus róde.

După o păstorie zelósă, care a ținut înse abia șapte ani, Episcopul Adamovici a răposat în anul 1796 la Rășinari.

Administrațiunea diecesei a condus-o după încetarea din viață a acestui Episcop Protopopul Hunedórei Ioan Huzovici timp de patru-spre-zece ani deplin, căci împlinirea scaunului episcopesc vacant a fost aménată din adins atâta timp, pentru ca să străbată mai ușor tendențele unioniste și ultra-catolice ce în timpul lui Iosif II. și al lui Leopold II. nu putuseră înainta și reacțiunea confesională să ajungă mai sigur și mai deplin la victorie. Guvernul a făcut tot ceea ce i-a stat prin putință, ca să ajute acésta manevră machiavelistă, și dacă ea cu toate aceste n'a reușit, meritul e numai al preoțimii și al poporului de rit greco-oriental, care, având statornicia credinței și energie neschimbată, au opus acestor machinațiuni propagandiste o rezistență hotărîtă și în parte nu zadarnică.

Ambii Episcopi stabili, Nichitici și Adamovici, au obținut diecesa numai în virtutea numirii împărăteștii, ear nu în urma unei alegeri făcute de cler și de popor și a obicinuitei propunerii de trei candidați făcute în virtutea acestei alegeri, rămâind ca Monarchul să confirme pe unul dintre cei trei designați prin alegere.

De o dată cu fluxul iesuitic a încetat pe marea unită și refluxul episcopal, vântul și valurile saú potolit în mare grad, și după frământările în genere înăbușite, dar adese-

Imblândirea
uniților. Epis-
copul Ion Bob.

orî sgomotóse ale bisericii unite a urmat cu atât mai virtos o stare liniştită, cu cât sub stăpânirea energică şi dreptă a Impăratului Iosif II. nu putea să prindă rădăcină asuprirea pornită fie de la guvern, fie de la episcopat.

Scăpată de prea îndelungata epitropie a Iesuiţilor şi de gréua apăsare, Episcopia unită a Făgăraşului a început să respire mai păcnic de când nu mai era înlăntuită de auditorul general teologic adăpostit în casa ei proprie, ci atrna numai de depărtatul şi mai chibzuitul Primat al Ungariei.

Ferită de orî-şi-ce mişcare furtunósă, istoria internă a uniunii a decurs de aci înainte în albia mai liniştită a unei desfăşurări regulate şi normale, fără incidente violente şi excesive, fără de turburări în mersul natural al vieţii ei.

Deşi prin înfiinţarea Episcopiei greco-orientale s'a pus o însemnată pedecă în faţa uniunii, conflictele, care trebuiaă neapărat să urmeze din acesta fie între populaţiunile turburate prin instigaţiuni, fie între administraţiunile bisericeşti, n'aă luat un caracter mai violent şi mai inflamabil. Despărţirea credincioşilor ce se ţineaă de fie-care din cele două biserici şi limitarea sferelor de înrîurire jurisdicţională au dat fără îndoială loc la însemnate greutăţi şi la certuri; aceste aă fost înse resolve fără ca să se fi recurs la forţă.

Episcopii uniţi, care urmază, aă putut dar să aibă parte de o lucrare păcnică, care mai nainte fusese peste putinţă.

La 12 August 1782, când după retragerea Episcopului Grigorie Maior adunarea electivă a preoţimii unite

a făcut Impăratului propunerea celor mai vrednici candidați pentru ocuparea scaunului vacant, voturile ei au căzut asupra următorilor bărbați: Ignatie Darabant, vicarul general al Episcopiei de Făgăraș, Iacob Aron, președintele capitolului din Oradea-Mare și rectorul seminarului Sf. Barbara din Viena, și Ioan Bob, paroch și protopop în Maros-Vásárhely.

Cel din urmă, care a avut cele mai puține voturi și abia numai de nevoie a fost pus între candidați, a fost favorizat parte de lipsa de tact a celor doi rivali ai săi, care se combăteau unul pe altul cu înverșunare și se defăimau la Curte, ear pe el îl treceau cu vederea ca pe o persoană neînsemnată și inofensivă, parte de împregiurarea, că el, deși necăsătorit, nu făcea parte, ca rivalii săi, din clerul regular, ci din cel curat, ceea ce în fața spiritului antimonastic al timpului nu a rămas lucru nebagat în seamă. La 21 Octomvrie 1782 Impăratul Iosif II. a numit dintre cei trei candidați Episcop al Făgărașului pe Protopopul Ión Bob, care în cursul viitorului an s'a și dus la Viena atât pentru ca să obțină prin nunciul apostolic confirmarea obiceiuită a numirii sale, cât și pentru-ca să iee în primire bunurile episcopale, care în timpul vacanței fuseseră administrate de fisc.

După-ce a ajuns amândouă aceste scopuri și s'a întors apoi acasă, el a primit în anul 1784 la Blaj darul Episcopiei din mâinile predecesorului său retras Grigorie Maior și a luat în același timp chivernisirea bunurilor episcopesci. Îndelungata lui activitate se întinde și în viitorul secol, în care el își încheie (la 2 Octomvrie 1830) ca betrân de 91 ani viața obosită și nu prea bogată în fapte.

Respingerea
intervenirii
sârbești.

Bisericii greco-orientale din Ardél i s'a dat prin înființarea Episcopiei o căpetenie hierarchică și astfel o garanție și un rađem pentru propria ei existență și s'a ridicat un zid despărțitor față cu valurile uniunii, care acum erau mai domole, dar nici o dată nu ajungeau la deplin repaos.

Speranța odinioară sigură de a-i converti deplin pe Români din Ardél s'a realizat numai în ceea ce privește pe mai puțin decât jumătate din numărul total al lor, și inimile erau încă cuprinse de mâhnirea de a nu fi putut adimeni și pe cea-laltă jumătate mai mare, care în ciuda tuturor mijloacelor întrebuintate scăpase norocos din mreșile sigure. Opera a trei guverne favorabile uniunii reușise dar numai pe jumătate și a fost zădărnicită în mare parte de rezistența îndărănică, de nesupunerea pasivă, de sistematica statornicie, cu care Români lucrău împreună și de hotărîrea Românilor de a emigra în cel mai rău cas.

Organic concentrata lucrare împreună și unitatea conducerii supreme, care au dus la deplin succes, au rezultat înse pentru această opozițiune a credincioșilor greco-orientali mai ales din poveștele înțelepte, din îndrumările practice și din spriginul efectiv, pe care le dăduseră Episcopatul de la Carlovăț și cel sârbesc în genere și mai ales Metropolitul Nenadović.

Pecând dar mânia Curții, ale căreia silințe fuseseră astfel zădărnicate, și ale corporațiunii de propagandă catolică se îndrepta fără sfială mai ales asupra acestuia, nu s'a trecut la Viena cu vederea nici primejdia ce ar fi rezultat pentru planurile ei de uniune, dacă prin împreunarea tuturor credincioșilor de rit grecesc sub Me-

tropolitul de Carlovăț s'ar fi creat pentru densiul un prea puternic zid de apărare în fața catolicismului, care în cazul acesta nu mai putea fi atât de sigur de victorie.

Cabinetul împăralesc a luat dar hotărîrea de a-î isola pe neuniții din Ardél și de a mîntîni și pentru viitor scôtirea lor din ori-și-ce legătură hierarchică cu coreligionarii lor de din afară.

Cînd Metropolitul Nenadovicî, în Octomvrie 1758, a expus deci într'un memoriu amănunțit cele dece puncte din plîngerile de atunci ale Sêrbilor și, între mijlocele de îndreptare, a stăruit în primul rînd cu tot din adinsul să i se recunoscă jurisdicțiunea asupra Ardélului, Împărătesa i-a respins la 13 Decemvrie 1858 cererea cu multă hotărîre, l'a îndrumat să rămăie între hotarele trase de propriile sale privilegii și i-a trimis prin cancelaria aulică secretă rezoluțiunea motivată precum urmază :

„Intențiunea și voința Majestății Sale nu e a lăsa să fie siluit în conștiința lui cine-va, care păstrează liniștea și supunerea. Dacă vre-unul dintre credincioșii greco-neuniții din Ardél ar fi turburat în toleranța acordată, ori ar fi asuprit, el are, înainte de tôte, să se plîngă în țară, la diregătoriile lui, și numai dacă acolo nu i s'ar fi făcînd dreptate are să facă recurs la Dómna țării, care nu îi va refusa ceea ce îi acordă decretul leopoldin din anul 1701, pe care se rađemă Metropolitul pentru întemeerea plîngerilor lui. Ast-fel e înlăturat ori-ce motiv de plîngere, și nimeni nu pôte avé cuvinte de a părăsi țara, cînd i se dă ajutor în acest sens.

Deși nu pregetă a da pe de o parte cea mai deplină asigurare în privința acésta, Majestatea Sa se simte pe de alta îndemnată a pune o dată pentru totdeauna în vederea Metropolitului, că privilegiile și libertățile acordate națiunii ilirice în deobște și fie-căruî Metropolit în parte în anul 1691 și confirmate cea din urmă dată în anul 1743, privilegiî, pe care se rađemă el în petițiunea sa, nu se întind și nici că pot să se întindă și asupra Ardélului. Nu se întind, fiind-că în diplomă nu se face nici c'o vorbă măcar amintire despre des amintitul principat. Nu se pot întinde, fiind-că atunci Ardélul nu se afla sub stăpânirea Impăratului Leopold. Apoi și de când se află sub ocrotirea casei împărătești, țara acésta a păstrat, ca în alte treburî, și în afacerile religionare organizațiunea ei cu totul deosebită de a țărilor amintite în diploma de privilegiî, organizațiune, de la care nu se pôte face abatere. Ast fel nu numai că din acele privilegiî nu rezultă pentru Metropolit nici un drept de jurisdicțiune asupra coreligionarilor săi de acolo, dar sunt totodată puternice resóne de stat, care cer să nu i se împlinescă cererea în privința acésta. Acésta neîmplinire a cererîi lui nu purcede însé din disgrăție, nici din neîncredere față cu persóna lui, ci din împregiurările mai sus arătate. Și pentru-ca credincioșii de legea grecescă de acolo să fie pe deplin convinșatât despre acésta, cât și despre o încă mai largă bunăvoință împărătescă, Impărătesa a luat afară de acésta hotărîrea de a numi un anume Episcop greco-neunit pentru Ardél și de a-i da acestuia un salariu din vistieria Statului. Inse atât pentru acésta binefacere, cât și pentru cele-lalte concesiuni ea a pus trei condițiuni, care

aŭ să fie hotărîtore pentru admiterea neuniţilor la usul drepturilor ce li se acordă“.

„Acésta i se comunică Metropolitului pentru orientarea sa cu adaosul, că fiind astfel cu desevirşire înălăturat tot ceea ce ar puté să fie luat drept siluire a conştiinţei, el are să se abţie de la orî-şi-ce amestec fie direct, fie indirect în afacerile coreligionarilor sîi de acolo, orî-şi-care ar fi pretextul, pe care l'ar lua, căci va fi lovit de cea mai grea disgrăţie a Impărătesei, care ar trebui să credă, că-şi dă silinţa de a stórce din o intenţiune numai personală o plângere naţională“.

Dacă era fără indoială în intenţiunea Curţii Impărăteşti să desfacă Episcopatul neunit din Ardél de orî-şi-ce legătură hierarchică, ea a scăpat din vedere ce parte însemnată are forţa impregiurărilor la regularea acestui lucru. De óre-ce adecă Episcopul după vremuri numai de la Metropolitul din Carlovét putea să-şi primescă consecraţiunea şi ast-fel numirea lui numai după o înţelegere cu Metropolitul putea să fie considerată ca pe deplin sigură, resulta chiar şi numai din aceste fapte o subordonare hierarchică, ce-î drept involuntară şi vremelnică, a scaunului episcopesc faţă cu scaunul metropolitan din Carlovét.

În mod formal şi categoric a decretat abia Impăratul Iosif II. la 30 Septemvrie 1783 atěrnarea hierarchică a Episcopului din Ardél de archidieceasa Carlovétului în tóte afacerile dogmatice şi spirituale, precum şi supunerea lui cătrě sinodul episcopesc şi dreptul lui de a lua parte la desbaterile şi la hotăririle acestuia, fiind însă exclus de la usul privilegiilor şi al libertăţilor rezervate numai pentru naţiunea ilirică.

Încă în timpul domniei Mariei Teresiei s'a unit dar puterea siluitoare a împregiurărilor, mai matura pricepere politică și bunul simț practic al influentului cancelar Kaunitz, ca să pregătască o îndoită desamăgire pentru viile speranțe și pentru năzuințele zelose ale propagandei unioniste. Cu totă împotrivirea celor doriți de a face proseliți nu numai s'a încuviințat adecă înființarea unei episcopii greco-uneune, dar s'a admis și punerea acestei episcopii în legătură hierarchică cu cel-alt cler din monarchie al acestei confesiuni, iar prin acesta s'a ridicat o importantă și dăinuitoare pedecă pentru contopirea unionistă. Din cauza acesta era greă măhnită tabăra misionarilor și a amicilor uniunii și mai ales a Jesuiților, care încă pe la începutul secolului știuseră să priadă atât de bine în mreșile lor o însămnată parte din poporul român.

Căderea în disgrăție a Metropolitului sêrbesc și pericolele ce-l amenințau.

Zelosa participare a Metropolitului Nenadovići la atitudinea îndărătnică a coreligionarilor sêi din Ardél trebuia să-l lipsescă în mod simțitor de grația Curții din Viena, care-și vedea zădărnice prin acesta planurile de uniune. Zadarnic îl recomandaă fidelitatea și supunerea lui ireproșabilă de până acum; zadarnică era bogata cunună de merite câștigate pentru interesele împărătești, între care era mai ales înriurirea lui pentru domolirea coreligionarilor și conaționalilor sêi din Ungaria, care, amăriți din cauza alungării bogaților grănicerii de pe Tisa și de pe Muręș, luaseră hotărîrea de a emigra; în zadar deputațiunea aulică ilirică și în deosebi bine-meritul ei președinte, Baronul de Bartenstein, a scos la ivelă, cât de nedrept și de imprudent e a procede cu asprime față cu acest dignitar. În Viena, unde nu se pu-

tea înghiți necazul, el a fost luat drept țel al prigonirilor, ba se luase chiar hotărîrea de a-l chema la Curte și a-l ține la închisore — până-ce nu va fi luat înscris asupra sa obligamentul de a observa o atitudine potrivită cu scopurile finale ale guvernului. El urma să fie pedepsit ast-fel, pentru că nu a respins cu răcelă pe coreligionarii săi din Ardél, care se adresaseră la el, deși aceștia fuseseră tratați cu asprime, ba adesea-ori chiar fără de milă din partea uniților din Ardél, și de și el a procedat cu ocaziunea acésta cu atâta lealitate, moderațiune și prudență, în cât a cădut la conașionali săi de aceeași confesiune în bănuiala, că este un campion al uniunii și al germanismului, ceea-ce nici chiar Episcopul unit al Ardélului n'a lipsit a mărturisi în raporturile sale către guvern. El urma deci să fie pedepsit în libertatea lui, dacă nu va lua asupra-și un obligament, care fără indoială nu era cuprins în cadrul fidelității și supunerii sale întărite cu jurământ. Numai temerea exprimată de câți-va consilieri mai prudenți în ceea-ce privește urmările primejdióse ale măsurii intenționate a putut să înăbușe, în sfîrșit, pornirile de prigonire ale Curții din Viena și să-l ferescă pe Metropolit de alte manifestări ale disgrației, în care căduse la Curte. Se prevedea adecă o amărîciune excesivă la Români neuniți și inevitabila lor emigrare în Moldova și în Muntenia, ceea-ce ar fi deschis câmp larg pentru uneltirile primejdióse ale Prusiei și ale Porții ¹⁾.

¹⁾ Bartenstein. Kurzer Bericht von der Beschaffenheit der Illyrischen Nation in den k. k. Erblanden. Francfurt und Leipzig. 1802 — pag. 130—134.

Causele potolirii maniei de uniune.

Cercurile conducătoare din capitală nu treceau de altminteri cu vederea nici avantajele politice ce trebuiau să urmeze pentru stat, pentru catolicism și pentru guvern din o tratare mai blândă a creștinilor greco-orientali și mai ales a Românilor și din bunele lor dispozițiuni. Mai ales în Ardeal biserica catolică nu de cea greco-orientală, ci de cea reformată era serios amenințată. Desperați din cauza alianței bisericii greco-orientale cu cea catolică, Reformații îi instigau pe catolici să prigonescă pe greco-orientali, iar acesta cu gândul ascuns de a trage folos din cërta lor. De ôre-ce în Ardeal reformații și unitarii se aflau în preponderanță numerică față cu catolicii, creștea în mod neîndoios pentru biserica catolică primejdia, dacă era prea apăsată și prea slăbită populațiunea greco-orientală, care era și ea tot atât de puțin bine dispusă față cu Reformații. Fiind deci catolicii amenințați a ajunge iar în pozițiunea umilită, în care se aflaseră până la 1690 sub varga protestanților, Curții din Viena i se impunea și din această considerațiune o procedere mai adimenitoare față cu greco-orientalii în genere și față cu Românii în deosebi, chiar și dacă prin acesta s'ar fi expus la primejdia de a mai amena și de a întârzi realizarea favoritei ideii de uniune.

În favorul unei ast-fel de procederi politice bine-voitore militau și alte considerațiuni de natură fiscală, comercială și militară.

Numerosa negoțătorime greco-orientală, care imigrase din Turcia, îi aducea țerii și vistieriei statului mari venituri și avantaje, care s'ar fi pierdut fără îndoială, dacă ea ar fi fost prin o politică necruțătoare nevoită

a se întorce iar în Turcia. Nici în timp de război, nici în timp de pace nu se mai puteau spera apoi după asemenea experiențe dureroase alte imigrări mai însemnate din împărăția otomană pentru sporirea rarei populații din Unguria și din țările ei laterale. Urmările reemigrării erau cu atât mai păgubitoare, cu cât populația greco-orientală, silită de cultul ei a ține posturi lungi și aspre, trăia foarte frugal și economic și astfel era în timp de pace foarte capabilă de a plăti impozite, iar pe câmpul de război foarte dispusă a se mulțumi cu puțin și nu avea nevoie de cât de puțină cheltuială de întreținere. Numai numeroasele colonisări cu credincioșii Români și cu Sârbii în Banat i-au dat guvernului putința de a scote din țara acesta multe trupe regulate spre a se folosi de ele aiurea, fără-ca să fi despuiat prin acesta de trupe și să fi lăsat în primejdie această țară și granițele de la marginea ei. Nu mai încăpea afară de acesta nici o îndoială, că mai ales în timpul războiului de șapte ani regele Prusiei, Frederic, și aliații lui și-ar fi făcut cu mult mai fără de șială și mai cu succes treburile prin agenții și aderenții secreți, pe care-i întrețineau în Unguria și în Ardeal, dacă lealitatea și fidelitatea dinastică a poporului român nu i-ar fi descuragiat și nu ar fi zădărnicit planurile lor ostile față cu Împăratul. Nu s'a trecut apoi cu vederea, că Sârbii și Românii sunt viteji, îndemânatici, războinici, răbdurii și se mulțumesc cu puțin, însușiri, la care se mai adaugă și o învederată ură contra Turcilor, care putea să fie de mare folos într'un timp, în care relațiile cu Părta erau atât de șubrede în ceea ce privește menținerea păcii. Trebuia, în

sfârșit, să se ție sémă și de însemnatele serviciї, pe care le făcuseră ambele popóre în pace și în rėsboiũ, precum și de speranța, că în timpul unui proxim rėsboiũ cu Turciĩ, vėdėnd prosperitatea connaționaliilor sėi de aceia-șĩ lege, locuitoriĩ din provinciile învecinate ale Turciei vor imigra în masse. Tóte aceste considerațiunĩ importante cădeaũ în cumpănă în favorul politiceĩ, care cerea să fie pusă în programul de guvernare procederea mai drėptă și mai bine-voitoare față cu creștiniĩ de rital grecesc și față cu poporul român și cu cel sėrbesc în deosebĩ.

Liberala poli-
tică de guver-
nare a lui Iosif

II. Rėscóla Ro-
mănilor.

Din punct de vedere cu mult mai înalt de cât Im-
pėrătésa, care era supusă disciplinei bisericesti și ast-
fel numai cu șială se avėnta la reforme interconfesio-
nale, a procedat marele ei fiũ din clipa, în care a
primit el singur stăpănirea. Spiritul umanității supe-
rióre plana peste proiectele lui, și spiritul unei tole-
ranțe reciproce cu adevėrat creștinești și împreunate cu
o sinceră frățietate era nu numai punctul de plecare al
dispozițiunilor luate de dēnsul în cestiunea acėsta, ci
tot-odată și constantul țel al înriturii sale autoritative
asupra poporului, căruia voia să-ĩ însufle același spirit.
În direcțiunea acėsta în anul 1782, cu ocasiunea con-
firmării Comitelui Lupu Bánffy în pozițiunea de preșe-
dinte al staturilor, el a emis la adresa guvernului reg-
nicolar ordinul, că el în viitor la propunerea ce face
pentru ocuparea diregătoriilor mai înalte orĩ mai infe-
rióre să țină sémă numai de destoiniciile candidaților
și de meritele lor, dar nu și de confesiunea lor și că
numirile ce urmaũ a se face alternativ după confesiunĩ
iși pierd acest caracter și aũ să fie considerate ca sim-

ple numiri fără considerațiune pentru confesiune, „căci
 usul de până acum în ambele aceste privințe e con-
 tra principiilor de toleranță, care au fost proclamate”.
 Când apoi cancelaria aulică transilvană s'a provocat în
 fața acestor dispozițiuni liberale ale Impăratului la le-
 gile existente și la diploma leopoldină, în virtutea că-
 rora e obligată considerarea proporțională a confesiuni-
 lor recipiate la numirile în funcțiuni, Impăratul a măn-
 ținut la începutul anului 1783 în totă întregimea lui
 ordinul său și a respins obiecțiunea ce i se făcuse cu
 argumentul, că în cazul acesta vorba nu e numai de
 executarea principiilor de toleranță, ci tot-odată, ba
 chiar mai mult și de aceea, ca prin toleranță să se
 producă o bună înțelegere frățească ast-fel, că deosebirea
 de confesiune la nici o ocaziune să nu iasă în mod su-
 părător la ivelă și să nu-i pună pe cetățenii statului
 în conflict; tocmai de aceea trebuie să se evite cu deo-
 sebită îngrijire tot ceea ce scóte în evidență deosebirea
 confesională; rămâne deci ca hotărîrea împăratăscă să
 fie observată în mod neschimbat.

Prin acésta Români de confesiunea greco-orientală
 au fost recunoscuți în mod practic capabili de a ocupa
 funcțiuni, și candidații de confesiunea acésta nu mai
 aveaă, ca până acum, nevoie să se lepede de lege și de
 neam, pentru-ca să pótă primi vre-o funcțiune publică.
 Ei nu puteau însă să ocupe funcțiuni câtă vreme nu
 aveaă calificațiune câștigată prin studii regulate. Oca-
 siune și mijloce pentru câștigarea unei asemenea quali-
 ficațiunii li se dăduse până acum cu din adins numai
 Românilor uniți, și în vederea acestui scop s'au înfiin-
 țat o școlă mai superióră la Blaj și vre-o de ce popo-

rale în alte părți ale țării. Abia acum li s'a permis și neuniților să-și înființeze, însă cu cheltuelile lor, patru școli elementare pentru usul lor propriu. Dar nu numai asupra stărilor bisericesti și asupra celor politice, ci și asupra celor rurale s'a îndreptat activitatea reformatore a lui Iosif II; și spiritul lui nobil tocmai de aceea a respins cu ocaziunea urcării în scaun tradiționala recunoștere și confirmarea prin jurământ a unor drepturi, privilegii și libertăți, care, de și legale în formă, erau diametral opuse principiilor de dreptate și ast-fel fuseseră condamnate de el la deplina abolire ori la o modificare parțială. De ore-ce nobilimea, staturile, cele trei națiuni recipiate se ridicaseră contra procederii volnice și unilaterale, deși singure mântuitoare a Impăratului, națiunea română a intrat în luptă pentru Impăratul și pentru propria sa cauză și a izbucnit în anul 1784 sub conducătorii Horia și Cloșca în o răscălă sângerôsă și întinsă, care a luat un caracter socialist, s'a năpustit cu foc și cu sabie asupra asupritorilor națiunii și numai cu puterea armată a putut să fie înăbușită de Impăratul.

Răscála acésta, al căreia focar principal era în comitatul Hunedórei, a dobândit importanță nu atât prin mărimea și precisiunea scopurilor ei realizabile, cât prin pornirile irezistibile, de care poporul a fost împins în vârtejul mișcării. Răsbunare deplină contra asupritorilor pentru apăsarea seculară, precum și asigurare formală pentru viitor prin câștigarea de atâta timp răpitelor drepturi omenești: aceste erau ideile și intențiunile conducătoare ale răscólei, care nu se pornise contra Impăratului, ci mai mult pentru el, dar fără de el și contra

voinței lui sub o conducere luată cu dela sine putere. Puțin timp înainte de izbucnirea răscôlei poporul român avea și'n cele externe atâte simpatii către Impăratul, în cât se îmbuldia în cercurile de recrutare sub stégurile împărătești; ba numai considerațiunea pentru agitațiunea ce se produsese și temerea ca nu cum-va ea să iee proporțiuni excesive aũ determinat guvernul să curme recrutarea pentru cele două regimente românești, pe care voia să le înființeze dintru început. Numai în tunică militară se simția Românul sigur și scutit de biciul domnului de pământ, în care avea atât de puțină încredere, în cât era de mai nainte sigur, că și de astă-dată va răsuna în deșert admonițiunea făcută de Impăratul în timpul răscôlei la adresa Domnilor de pământ, ca să-ı trateze mai uman pe iobagi ¹⁾. Recunoscând adevăratul spirit, din care pornise mișcarea, Monarchul s'a mărginit a suprima grabnic și cu totă energia mișcarea și a publicat un premiũ de 300 galbeni pentru cel ce va preda pe conducătorii Horia și Cloșca; după-ce înse aceștia aũ fost prinși și frânți la 28 Februarie 1785 în rôtă, s'a publicat o amnestie generală pentru toți cei ce aũ luat parte la mișcare ori erau complici în ea, valurile s'aũ aședat mai răpede decum se ridicaseră, liniștea și ordinea iar s'aũ întors în suflete și în țară, iar față cu cei șapte Români de la țară, care contribuiseră la arestarea ambilor conducători ai răscôlei, liberalitatea împărătească s'a manifestat nu numai prin darul de 600 galbeni ce li s'a făcut, ci tot-odată și prin aceea, că ei aũ fost răs-

¹⁾ Antograful Impăratului către vice-cancelarul Comitele Pálffy. Viena 14 Ianuarie 1785.

Episcopul Vasile Moga, cumpărați de sarcinile urbariale pe cheltuiala Impăratului.

După-ce scaunul episcopesc greco-oriental a stat vacant patru-spre-zece ani, s'a întrunit la Turda cu învoire primită de la guvern întâia dată la 19 Septembrie 1810 congresul electoral al protopopilor din diecesa Ardélului și a recomandat monarhului trei aspiranți la cărja păstorască. Alegerea Impăratului Francisc I. a cădut asupra lui Vasile Moga, preot văduv din Șebiu, care în Decembrie, acela-și an, a primit diploma de confirmare și a păstorit timp de peste 34 ani. Episcopia greco-orientală a Ardélului cuprindea pe timpul acela aprópe o miie de comune bisericești, care erau împărțite și canoniceste subordonate celor 34 de scaune protopopești.

De o-dată cu confirmarea (21 Decembrie 1810) a primit Episcopul din mâna Impăratului și o instrucțiune amănunțită și concepută în spirit intolerant, în cât deosebirea dintre tendența de acum și cea de odinioară a politicei confesionale a curții iese isbitor la ivelă. Prin acest rescript straniu Episcopul Moga e îndrumat a fi cu atât mai virtos credincios și supus față cu Monarhul, cu cât înălțarea lui în scaunul episcopesc are să fie considerată numai ca efluc și simbol al grației împărătești, pe care o va perde negreșit, fiind pedepsit cu asprime, îndată-ce se va arăta nesupus față cu legile țării și față cu dispozițiunile luate de Impăratul și de guvernul țării. În afacerile dogmatice Episcopul póte să cêră sfat și hotărîre cu permisiunea prealabilă a guvernului numai de la Metropolitul din Carlovăț, câtă vreme apelurile în cause matrimoniale sunt, în virtutea

rescriptului împărătesc de la 3 Septembrie 1783, numai către guvern admisibile. Episcopul e exclus de la toate privilegiile, de care numai națiunea ilirică din Ungaria are să se bucure. El va priveghia cu asprime asupra populațiunii din diecesa sa și nu va permite să intre în diecesa lui agitatori și turburători ai ordinei; e deci dator să îndrume pe preoți și pe protopopi a trimite fără de întârziere a-casă pe călugării și pe alți preoți ce-ar fi venind din Moldova și din Muntenia în satele aședate sub pôlele Carpaților și să facă fără de întârziere arătare la autoritățile *politice* competente, dacă ar refusa să plece ori și-ar amâna plecarea, urmând să fie în cas contrar neapărat pedepsiți cu pierderea pozițiunii și a dignității. Episcopul Moga trebuie să aibă totdeauna în vedere, că în Ardeal sunt numai patru confesiuni admise prin legile țării, că clerul și poporul unit în virtutea dispozițiunilor legii din anul 1744 se socotese ca știindu-se de religiunea catolică și are parte de drepturile și de libertățile acesteia, iar clerul neunit e considerat, din contra, numai ca tolerat. Din aceste rezultă pentru Episcop datoria necondiționată de a se abține de la ori-și-ce împotrivire în ceea-ce privește proșăirea religiunii unite și răspândirea ei; tocmai de aceea nici el însuși, nici preoțimea de sub ascultarea lui nu are voie să adimenescă pe uniți, fie pe față, fie în taină, a se lepăda de uniune; tot atât de puțin are voie el și clerul lui să facă pe membrii celor-lalte confesiuni a se lepăda de biserica lor. De ôre-ce apoi privilegiile națiunii ilirice nu se întind și asupra Ardealului și ast-fel clerul neunit al acestei țări nu s'a bucurat nici o-dată de pozițiunea excepțională,

care încă de mult i se cuvine clerului națiunii ilirice, nu-î rămâne clerului neunit din Ardél de cât să păstreze și în viitor pozițiunea, pe care a avut-o pân'acum. Episcopul are să se mulțumescă cu salariul de 4000 florinî și să se abție de la orî-și-ce extorsiuni, adunări de banî și alte pretensiuni pecuniare; cu ocasiunea visitațiunilor sale canonice, pe care nu pôte să le facă de cât cu învoirea guvernului regal și însoțit de doi comisari delegați de autoritatea politică a jurisdicțiunii, el e dator să îndrumeze cu tot dinadinsul pe preoțiimea sa a se mărgini la tarifa stolară stabilită în anul 1784 și a opri orî-și-ce trecere peste ea; ear reședința să și-o pună acolo, unde îi va fi designată de guvernul regal. Dotațiunea făcută de domniî de pământ orî de comune sub numele de porțiune canonică parochiilor unite nu are să fie folosită de preoții neuniți nici în casul, când nu mai este preot unit în comună, ci are să i se înapoieze domnului de pământ orî comunei. Preoții neuniți sunt decî datorî a se mulțumi cu veniturile stolare ce li s'aũ asigurat; dacă ar căpăta cu tôte aceste în unele localități pământuri pentru o mai bună asigurare a existenței lor, vor avé să pörte sarcina impositului pus pe acele pământuri cu atât mai virtos, cu cât numai prin o specială grație a Impăratului aũ fost scutiți de impositul personal. Dacă neuniții vor executa în vre-o comunitate hotărîrea lor de a trece la uniune, porțiunea canonică trece și ea la parochul unit; dacă, din contră, în vre-o comună toți uniții se întorc la legea greco-orientală și preotul unit rămâne singur în parochia sa, porțiunea canonică nu pôte fi luată de la parochul unit și nu pôte fi dată ce-

lui neunit. În comunitățile confesional mixte, unde e numai o biserică, uniții, fiind ei stăpâni pe biserică acésta, sū dreptul de a se folosi numai ei singuri de ea chiar și în cazul că sunt mai puțini la număr de cât neuniții; în acest cas le rămâne acestora numai dreptul de a-și zidi în virtutea dispozițiunilor existente pentru trebuințele lor proprii o nouă biserică, însă fără a trage în contribuțiune și pe locuitorii comunei. Episcopul Moga mai e afară de acésta dator a purta de grijă, ca parochiile și alți preoți să fie distribuiți potrivit cu nevoile, imputinați și după cuviință pregătiți și ca ei să-și însușescă limba maghiară atât de indispensabilă în nevoile vieții de toate zilele. El este în sfârșit obligat a pune capăt abuzului atât de lățit în diecesa lui, că preoții, înlăturând concurența generală, își dau silința de a obține ca succesori în parochie numai pe fiii orî pe ginerii lor și ast-fel pregătesc pe terenul preoției o succesiune familiară, care nu se pôte concorda cu interesele bisericii și cu progresarea talentelor mai bune ¹⁾).

Ast-fel glăsuia instrucțiunea împăratéscă, concepută în spirit medieval, croită pentru asigurarea supremației unioniste, impusă Episcopului unei confesiuni anti-unioniste, calculată spre a câștiga ceea ce s'a pierdut în timpul celor din urmă trei decenii, supraveghiată și impusă de un guvern binevoitor față cu cei ce făceau proseliții, care era judecător și totodată și parte, arbitru,

¹⁾ *Andreiū Baron Șaguna*. Istoria bisericească. Tom. II, pag. 197 și următoarele. — Nicolae Popea. Vechea Metropolie ortodoxă română a Transilvaniei, Sibiiū, 1870, pag. 149—152.

adversar și în acela-și timp și executor al propriilor sale hotărâri. Nu are decî să ne prindă mirarea, dacă Episcopul Moga, care nu era alt-fel înzestrat cu mari daruri firești, nici energetic, nici pornit spre fapte, ci mai mult înclinat spre pace, nu a putut sub greutatea lanțurilor și a mărginirilor ce i-au fost impuse prin aceste instrucțiuni să se ridice la înălțimea misiunii sale și ast-fel nu s'a însuflețit de acel avânt de rezistență, care, deși în luptă cu o putere covârșitoare rămânea deocamdată fără de succes îi impunea adversarului stimă și moderațiune, iar în inimile coreligionarilor făcea în tot cazul se încolțescă o sămânță roditoare. Nu-i lipsia de altminteri acestui arhipăstor zelul, care însă se mărginea la o sferă îngustă, dar nu îndrăznea să atingă direct voința Impăratului. Silințele lui combinate cu o colectă de bani făcută în diecesa sa au reușit să câștige pentru clerul acesteia în mod statornic o casă centrală în Sibiiu, cumpărând în numele confesiunii și a bisericii sale vechia zidire de reședință pentru adăpostirea Episcopului după vremuri și a consistoriului și înlăturând prin acesta nevoia de a mai sta în satul Rășinari.

El a înființat o școală clericală cu un curs de șase luni și a lăsat clerului său prin testament o altă casă, precum și o sumă de 27,000 florini în bani gata pentru scopuri culturale și bisericesti. În dieta întrunită în anul 1837 la Sibiiu el a pus prin o petițiune bine-intemeiată în discuțiune drepturile Românilor așezați pe așa numitul fund regiu între Sași și a stăruit pentru formala lor recunoștere și pentru realizarea lor.

Deși n'a avut, ce-i drept, parte să asigureze un suc-

ces strălucit pentru năzuințele sale, providența i-a dăruit păstorire și viață îndelungată, și el a încetat din viață abia la 27 Octombrie 1845. Tot a reușit însă să obțină de la Curte oare-care ușurări și favoruri pentru biserica și pentru națiunea sa. Fiind prin instrucțiunile mai sus citate obligat a-și alege locul de reședință regulată potrivit cu buna chibzuire a guvernului și invitat de guvern să-și mute reședința de o dată cu el de la Sibiiu la Cluj, el a întâmpinat greutăți speciale și o învederată opozițiune din partea poporațiunii diecesane, care era așezată mai ales și în masa ei principală în sudul Ardealului, de-a lungul hotarelor despre Muntenia, în vreme-ce la poporațiunea română din împregiurimile Clujului și din comitatele învecinate predomină mai mult confesiunea unită. Având în vedere această depărtare a reședinței sale nouă de la vatra principală a coreligionarilor săi, el a cerut și a obținut în anul 1812 la Buda de la Împăratul învoirea de a rămâne și mai departe cu reședința în Sibiiu. O altă concesiune obținută de el a fost trimiterea în seminarul din Buda a patru elevi greco-orientali, care urmau să fie profesori de teologie după-ce se vor fi întors cu studiile terminate în țară.

Ca rezultat final și succes definitiv al politicei religioare austriace în ceea ce privește Ardealul ies la iveală următoarele fenomene. Începere.

Protestantismul, care avea în Ungaria o pozițiune grea și a trebuit în multe localități și pe multe teritorii să se retragă în fața prigonirilor puternice ce s'au urmat până înainte de domnia lui Iosif II. s'a adăpostit încetul cu încetul în Ardel, unde ambele con-

fesiunii și în deosebi cea helvetică s'au pus cu succes sub ocrotirea diplomei leopoldine de la 4 Decembrie 1691 și a găsit ca element de fortificare bună primire și sprijin deplin. El a câștigat în Ardeal aproape atât, cât a trebuit să piardă în Ungaria.

Ear catolicismul, deși înainta în cete compacte și se rădăma pe favoarea și pe ocrotirea venită de sus, a avut în Ardeal parte de un însemnat progres, nu a putut însă să prindă rădăcinii tari și să se desvolte potrivit cu puterile ce desfășura și cu opintirile ce făcea. Deși câștigase mult prin încorporarea Armenilor, a unei însemnate părți din poporul român și a altor elemente străine, nu se poate pune la îndoială, că această sporirea elementului catolic făcută mai ales pe calea uniunii, nu poate să fie considerată ca contopire intimă și ca asimilare organică a ambelor forme de cult, ci consista, din contra, mai mult într'un fel de amalgamare externă, într'un fel de alipire superficială a celui-lalt element, decît într'un adaos, care tocmai de aceea nu-l aducea bisericii catolice o fortificare adevărată, ci numai una aparentă și putea să fie ear desfăcută cu aceea-și ușurătate.

Ortodocșia bisericii grecești, strimtorată cu putere și înăbușită de spiritul de cucerire al celei romano-catolice, deși lipsită de o parte din credincioșii ei, tot mai rezista cu statornicie față cu feluritele instigațiuni și ademeniri de a o face să treacă din Orient în Occident, a dovedit mai multă credință în poporul laic decît în clerul, care ar fi trebuit să fie păzitorul și apărătorul lui, și a rămas un semn distinctiv al naționalității, ca moștenire primită de la părinți în cele mai multe inimă

de român. Lepădarea de grecismul oriental a unei părți din popor s'a răsbunat prea în curând. Uniunea, deși numai în parte realizată, a desbinat adecă pe națiunea română bisericește în două tabere dușmane orî cel puțin înstrăinate, a împins-o în ceea-ce privește afacerile bisericești și școlare în două direcțiuni opuse, a slăbit conștiința ei istorică, care bisericește și în mare parte și politiceste își avea rădăcinile în Răsărit, a împins-o prin o înfruntare spre Roma, în vreme-ce cea-laltă o mîna spre Constantinopol, a creat un nou conflict în ființa ei, în gândirea și în simțemintele ei, a slăbit cohesiunea ei organică, genetică și politică, a scădut în mod simțitor greutatea ei politică, ținea vie speranța propagatorilor de a silui în cele din urmă totalitatea Românilor, a scădut simpatiile conaționalilor din principatele române și a produs o desbinare pe cât de adencă, pe atît de neînlăturată într'un popor, care numai prin *unitate* în toate privințele și prin *împreunarea tuturor puterilor* ar fi putut să scape de gréua apăsare a celor trei națiuni reciplate. Mersul viguros al desfășurării etice a poporului român, care, abătut din drumul secular, se urma acum pe temeiul dogmelor de credință cu totul schimbate și al unui nou fel de a vedé lucrurile din lume, a suferit prin acésta o stîngenire învederată și a dus la formațiuni anormale, care nu s'ar fi ivit de loc, dacá s'ar fi păstrat direcțiunea regulată apucată dintru început. Chiar și numai recunoșterea papismului a deschis pentru influențele bisericești și politice conduse de Papa un câmp larg asupra Românilor, a tras în mod inevitabil în cercul de atingere și pe conaționalii neuniți și a ajutat pe romano-catolicii să-și validi-

teze în mod practic felul de a vedé nu numai pe tere-
 nul bisericesc și pe cel cultural, ci totodată și pe cel
 politic și social. Și tocmai de aceea a trebuit să se
 stirpescă în mod învederat la uniți sub puternica apă-
 sare externă spontaneitatea propriei dezvoltări, fidelita-
 tea către firea proprie și consecuența în desfășurarea
 vieții proprii; căci necondiționata atrinere de la Roma,
 punerea sub supremația Primatului de Strigoni și epi-
 tropisirea mentorului Iesuit nu erau câtu-și de puțin
 potrivite a favorisa dezvoltarea națională în vre-o pri-
 vință, nici a preface biserica unită în una națională
 formată conform cu conștiința internă a poporului. Efec-
 tele uniunii nu s'au mărginit de altminteri numai la
 uniți. Desbinarea religioasă a poporului român, în-
 străinarea și învrăjbirea reciprocă a celor două părți,
 care se considerau de aici înainte ca adversari biseri-
 cești, dureroasa răsfirare a puterilor și a simțămintelor
 până acum comune, premeditata lăsare în păraginare a
 grecismului oriental din partea guvernului, toate aceste
 au făcut adevărat, ca și la neuniți dezvoltarea în genere
 și cea bisericescă în deosebi să înainteze sub greutatea
 nouelor împregiurări mai cu anevoie și mai încet decât
 mai înainte și să progreseze oarecum numai gâfâind.
 Uniunea, care intrase ca un ic desbinător în trupul
 națiunii române, le era de folos mai ales celor trei
 națiuni recipiate din țară, care prin desbinarea Româ-
 nilor și prin scăderea puterii lor de rezistență își con-
 siderau supremația politică și socială cu atât mai trai-
 nic întemeiată. Afară de acesta uniunea îi dădea dorita
 ocaziune de a interveni ori-și-când Curții împărătești,
 care de aici înainte își dădea în înțelegere cu scaunul

papal siliința de a lipsi biserica unită de orîși-ce libertate în ceea ce privește pozițiunea ei, de a o opri de la orîși-ce pornire și de la orîși-ce mișcare purcésă din propriul ei îndemn și de a o subordona ca ramură omogenă poruncilor absolute ale Episcopatului catolic.

Cel mai mare și mai covârșitor rău al desbinării religioase consista însă în contradicerea, care a pătruns de atunci în întreaga ființă intimă și în întreaga desfășurare a vieții poporului și a mânat națiunea în două direcțiuni opuse. Un exemplu are s'o lămurască acesta.

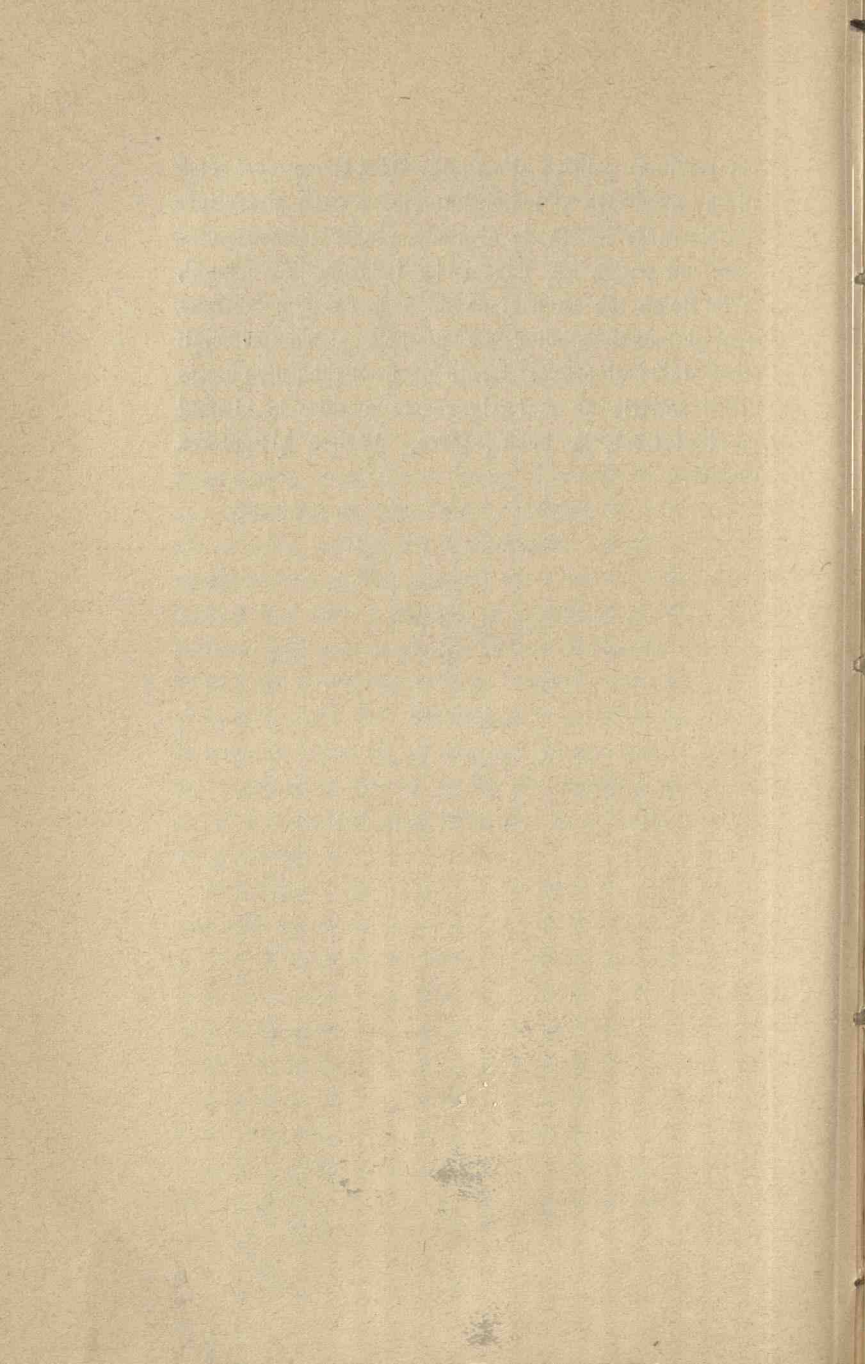
Presupunind că mai există încă urmași curați și neamestecați cu alte elemente ai Romanilor, împregiurarea, că aceștia inclină spre Roma, ar fi lucru de sine înțeles. Dacă însă un Roman, care s'a născut și a crescut sub stăpânirea bizantină, ar voi la virstă înaintată să se întorcă la Roma, cu anevoia ar puté să se lepede simplu de tot elementul bizantin, care s'a împreunat cu firea lui; din contra, ar duce, fără de voie, cu el ceea ce i-s'a adaus prin naștere și prin creștere și ar cădé în primejdia de a trece în Roma drept străin câtă vreme felul lui de a gândi și de a trăi nu se va fi potrivit cu noua lui locuință. Dacă apoi un asemenea om de origine indoită, din vechea și din noua Romă, va fi căpătat un atestat de origine egal îndreptățită, își va fi potriovit caracterul și-si va fi făcut prin us un nume propriu astfel, că atât felul de a fi, cât și numele sunt împrumutate din ambele împărății, asupra acestui om nu are drept nici una, nici alta din cele două împărății, și el merită să fie considerat ca individ singur în felul lui și să fie pus în lista personală în o pozițiune deosebită, fără considerațiune pentru indoiósa lui origine.

Ear ceea ce e adevărat despre persoane singuratice se poate aplica și la popore. Inclinarea spre Roma n'a fost de altminteri la toți Români de o potrivă în ceea ce privește felul și puterea cu care s'a dat pe față. În vreme-ce Romanismul lumesc, în ceea ce privește originea, s'a întins, se înțelege mai mult cu putere teoretică numai, asupra întregului popor, Romanismul religios a luat în mod practic numai o parte din popor în stăpânire și i-a lăsat și grecismului o parte. Biserica română unită e dată, ce-i drept, în esența ei papismului, dar oglindește cu toate aceste Orientul în cele extreme ale ei și în întreaga formă a cultului. Apropierea de apus, amalgamarea cu Romanismul nu e adevărat destul de puternică nici spre a schimba pozițiunea geografică a țărilor române, nici spre a șterge efectele înruririlor de o mie de ani ale Orientului asupra formării poporului român și asupra sorții lui. Genealogia și heraldica tot mai sunt în conflict între ele în ceea ce privește acest popor, și în vreme-ce se fac fel de fel de cercetări spre a afla ce el a fost, s'ar pute foarte ușor să se trecă cu vederea ce a devenit el.

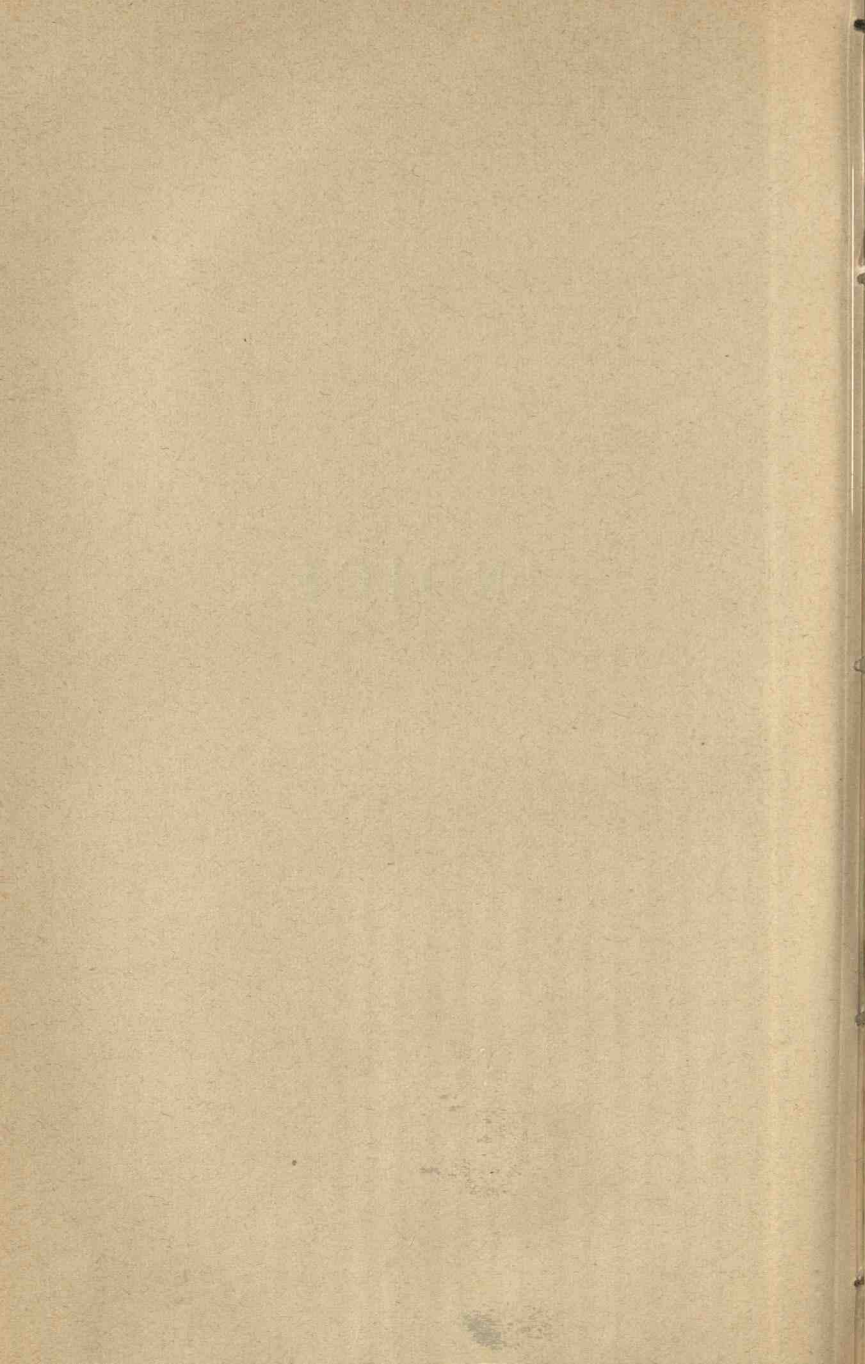
Orî-și-care obștie însă și mai ales cea politicește organizată își datorește sie-și numai prezentul și viitorul, și are să urmărească numai cu interesare teoretică trecutul mai mult ori mai puțin mistic, care, pe lângă totă strălucirea lui, nu poate să aibă decât o foarte mărginită înrurire în ceea ce privește faptele ori omisiunile din prezent. Tocmai de aceea se cuvine, întocmai ca persoanei singuratice, și obștiei populare să bage de seamă, ca dreptul genealogic să nu devie o nedreptate practică și ca nu cumva să intre la timp nepotrivit în conflict cu

cruda realitate politică și socială. Dacă ținem decî sémă de firea complicată și neîndemnatică a vieții dezvoltate din conlucrarea lipsită de armonie a unor elemente eterogene, nu putem să punem la îndoială, că drumul, care la Roma tot nu pôte să ducă de cât prin Constantinopol și numai șerpuind cu osteneală și cu primejdii printre stânci și prăpăstii pôte să fie străbătut, nu este cel mai potrivit și mai sigur spre a duce la ultimul scop al statului, la bună starea, mărirea și puterea națională.

INDICE

A.

- Adamovičí, 256.
Alvinczi, 20, 92.
Andronic (Paleologul), 2.
Apaffy Mihail, 4, 7, 10, 21, 30.
Apor St., 24, 76.
Apoprobatae Const., 4.
Armeni, 108, 277.
Aron Petru, 134, 155, 160, 223, 240.
Aron Iacob, 247, 259.
Arsenie (Carlověť), 88.
Atanasie (Metropolit), 2, 24, 42, 50, 65, 69, 77, 85, 112.
Axentie (Sofia), 96.

B.

- Bacinski, 247, 248.
Bajtai, 184, 189, 215, 226, 227, 230, 234.
Balica, 108.
Balog, 133, 158.
Balomiri, 158, 169, 172.
Bánffy G., 25, 106.
Bánffy Lupu, 286.

- Bárány, 77.
Barcsai Ach., 46.
Baranyai St., 33.
Barišcovič, 247.
Barkóczy, 241.
Bartenstein, 198, 264.
Batašič, 248.
Báthory Sig., 5.
Báthory Gavriil, 5.
Béldi, 247.
Belusi, 77.
Benedict XIV, 160, 169.
Bercsényi, 97.
Bethlen Gavriil, 4, 6, 11, 12.
Bethlen Nicolae, 26, 30, 35, 48, 87.
Bethlen Gavriil, 162.
Biruri, 184, 213, 238.
Bistra (Episcop), 19.
Bistrița, 220.
Bizanzi, (Ghenadie), 126.
Blaj, 120, 127, 137, 241, 259, 269.
Bob Ión, 259.
Bo Simeon, 56.
Boier Francisc, 242.
Bornemissza, 242.
Brádi (Ghenadie II).
Brancovič Sava, 6, 23, 37.
Brancovič Gheorghe, 7, 21.
Brașov, 74, 78.
Bukow, 165, 191, 213, 216, 223, 234, 250.
Bulgari, 59, 90.

C.

- Caliani Silvestru, 160, 242, 247, 248.
 Câmpianu, 108.
 Cantacuzino Ilie, 95.
 Carlovăț, 166, 168, 191, 198, 205.
 Carol VI, 110, 112, 115, 123, 126.
 Caticismul, 17, 32.
 Cerulariu, 2.
 Chiriloviči Șofronie, 253.
 Țircă, 65, 78.
 Ciril de Lucari, 18.
 Clain (Klein).
 Clement VIII, 243.
 Clement XI, 120.
 Clement XII, 126.
 Clement XIV, 132.
 Clement de Adrianopol, 96.
 Cloșca, 270.
 Constantin-Vodă Brâncovénu, 36, 43, 82, 95.
 Cotorea Gherontie, 161, 243, 247.
 Csáky St., 97.
 Csulaș Gh., 20.
 Cut, 162.
 Czernin, 144.

D.

- Daia Avram, 242.
 Daniil (Metropolit), 19, 23.
 Deák, 92.

- Dindar, 36, 82.
 Dionisie (Novacovicî), 198, 209, 211, 213, 215, 219, 225.
 Dobra Petru, 127, 160, 165, 176.
 Doria, 30.
 Dorobant, 247, 248, 259.
 Dositeiü (Metropolit), 12.
 Dositeiü (Patriarch), 42, 81, 96.
 Dosofteiü (Metropolit), 23.
 Dosofteiü (Maramurş), 87.
 Dragoş, 158.
 Dragul, 108.
 Duca-Vodă, 95.

E.

- Eleonara (Imp.), 109.
 Elisabeta, 172.
 Emigraţiune, 181, 211, 229.

F.

- Făgăraş, 6, 19, 31, 56, 75, 109, 118, 210.
 Fiath, 53.
 Friedler Jos. 5.
 Francisc I, 272.

G.

- Gelai St., 14.
 Ghenadie I, 23.
 Ghenadie II, 6, 12, 23.

Gherla, 119, 127.
 Grănicerii, 204, 218, 220.
 Grecii, 164, 266.
 Grigorie-Vodă Ghica, 170.
 Gyeröfi, 52, 57.
 Gyulaffy, 138.

H.

Hadik, 234, 243.
 Haller St., 24, 163, 247.
 Haller (major), 236.
 Hardt, 176.
 Haugwitz, 183.
 Henter, 53.
 Heissler, 30.
 Hevenesi, 33.
 Horia, 270.
 Horváth, 77.
 Huzovici, 257.

I.

Jánosi, 128, 133.
 Jesuiți, 25, 32, 52, 67, 77, 90, 105, 109, 124, 133, 145,
 166, 245.
 Ilariu (Rimnic), 96.
 Ilie Jorești, (Metr.) 13, 23.
 Ilirii, 111.
 Inocentiu XIII, 121.
 Ioasaș (Metropolit), 23.

Iobagı, 184.

Iosif II, 202, 245, 251, 254, 256, 259, 268, 277.

Iosif Budai (Metropolit), 21.

Iosika, 92.

K.

Kálnoky, 236.

Kaunitz, 184, 189, 199, 205, 229, 264.

Klein Inocențiu, 125, 133, 135, 138, 148, 150, 155,
159, 242.

Klein Samuil, 244, 248.

Kinsky, 25.

Kollonicz, 25, 32, 34, 40, 47, 60, 65, 87, 104.

L.

Landel, 33.

Lázár, 227.

Leopold I, 26, 39, 47, 50, 58, 65, 103, 109, 123.

Leopold II, 255, 256.

Lipai G., 19.

M.

Magni, 30.

Maior Grigorie, 160, 218, 242, 246.

Máriafi, 160, 165.

Maria Teresia, 123, 136, 144, 155, 163, 168, 183, 199,
205, 230, 237, 243, 247.

Mártony, 119.

- Mateiŭ-Vodă Basarab, 13, 17.
 Mikes M., 24, 51, 56.
 Moga Vasilie, 272.
 Molnár, 167.
 Montója, 236.
 Muncaciŭ, 18, 32, 38, 126, 159, 243.

N.

- Nagyszeghy Gavriil, 74, 86, 88, 101, 106, 108.
 Nalaczy St., 20.
 Năsturel Udriște, 17.
 Nenadovič, 168, 191, 215, 260, 264.
 Nichitič, 254.
 Novacovič (Dionisie), 198.
 Numărătore, 217.

O.

- Ocsendi (Urcirăscu), 108.
 Olszavski, 159,
 Olténu Ion, 113.
 Orest (Metropolit), 36.
 Ovreŭ, 141, 183.

P.

- Paget W., 107
 Palkovics, 124.
 Paleologul (Andronic), 2.
 Partenie Petru, 19.

- Pataki, 112, 118, 125.
 Pater Ion, 86.
 Pazmaneu, 244.
 Phochie, 1.
 Pop Szilágyi, 113.
 Pop Stefan, 244.
 Poroski, 248.
 Prislop Ion de, 5, 23.

R.

- Rabutin, 25, 35, 40, 85, 87, 91, 97.
 Rákóczy Gh. I, 6, 12, 13.
 Rákóczy Gh. II, 19.
 Rákóczy Fr., 85, 92, 97, 109.
 Răşinari, 275.
 Rednic At., 161, 240, 242, 252.
 Rosenfeld, 236.
 Rusia, 171.
 Ruteni, 3.

S.

- Şacabent (Metropolit), 166.
 Salbek, 124, 161.
 Sárossy, 56, 75, 86, 88, 95, 101.
 Sava BrancovicŃ, 6, 20.
 Sava de Bistra, 19.
 Sava II. (Vestemianu), 23.
 Schreder, 222.
 Şerban-Vodă, 12, 21.

- Sêrbi, 166, 191, 260.
 Sf. Barbara, 249.
 Simion (Metropolit), 11, 23.
 Siskovicz, 218, 227.
 Sofronie (Călugăr), 167, 168.
 Stefan Simionovici (Metropolit), 14.
 Stefan (Metropolit), 12, 14.
 Steinville, 110.
 Șulut (Metropolit), 113.
 Sutoris, 91.
 Székely L., 20.
 Szerémi Toma, 24.
 Szúnyog, 70.

T.

- Tarassovici V., 19.
 Tarnóczy, 19.
 Teleki M., 30.
 Teoctist, 231.
 Teodosiu (Târnova), 96.
 Teodosiu (Metropolit), 21, 96.
 Teofil (Metropolit), 2, 24, 34, 36.
 Teofil (al Goșilor), 121.
 Thavonat, 90.
 Tige, 109.
 Tiszabecsi G., 10.
 Tököly, 21, 30, 85, 91.
 Tophaeus Mih., 20.
 Tordăși Paul (Metropolit), 23.
 Turculeț N., 97.

VERIFICAT
2017

U.

Udriște Năsturel, 17.
Uhlfeld, 198.
Ungro-Vlachia, 2, 21, 42, 96.
Urcirescu (Ocsendi), 108.

V.

Varlaam I, 23.
Varlaam II, 23.
Varlaam (Mold.), 17.
Vasiliți, 162.
Veterani, 27.
Visarion, 134, 166.
Vizkeleti, 33.
Vogelmaier, 90.

Z.

Zebandus, 56.
Zebrenius, 93.
Zenta, 26.
Zoba Ión 20.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

